

POMPEJI

IRODALOM, MŰVÉSZET, BÖLCSELET

Németh Gábor

Kovács András Ferenc

Latzkovits Miklós

Kolozsi László

Dubrovka Ugrěšić

Patrick Süskind

Ludwig Wittgenstein

Gyimesi Tímea

Jean-Francois Lyotard

SZEGED, 1993. IV. évf.

1993/3–4

Igen. Semmilyen szöveg nem érdekel, ami magán kívül helyezi a tárgyat, tehát elindul valami cél felé és eléri, úgy, hogy ez a törekvése az út bármelyik pontján fölismerhető. A novella számomra jelestül ezen eljárás megtestesítése, és nekem — persze a „megcsinálásról” beszélek — ez az írásmód nem vonzó, nem érdekes. Lehet, hogy a más által írt ilyen szövegeket élvezettel olvasom, látom a szépségét, a megoldások gyönyörűségét, de engem ez az írásmód mint cselekvés nem érdekel.

Az eszményem az a szövegformálás, ami a számomra is meglepetésekkel van tele, amelynek nem feltétele, hogy az elkészülés folyamatában is a létrejövő minőséggel foglalkozzam. Persze egyáltalán nem állítom, hogy nincsen szükség javításokra. Sokszor gondolom úgy, hogy egy nagyregényt kellene írni ezzel a módszerrel, a meglepetések esélyével. Bár valószínűleg lehetetlen, hogy az írás abszolút szabadságfoka a nagyformákban folyamatosan fennmaradjon. Marad tehát a műfajilag nehezen besorolható valami, amit én nem tudok másképpen hívni: szöveg.

POMPEJI

SZEGED, 1993. IV. évf.

1993/3-4

POMPEJI

IRODALOM, MŰVÉSZET, BÖLCSELET

TARTALOM

1993/3-4.

Németh Gábor	Úgy mondta: „mintha élne” 7
Kovács András Ferenc	András evangéliuma (vers) 15
Latzkovits Miklós	A bátorság dicsérete 16
Judita Vaiciunaitė	Régi kovácsoltvas-dísszé változ- tatlak 32
	Névtelen forrás 33
	Vilnius. Archeológia (versek) . . . 34
	<i>Bajcsi Cecília fordításai</i>
Dubravka Ugrešić	A próza fekvése 36
	<i>Rajzli Emese fordítása</i>
Iustin Panta	Szabadság és irodalom, avagy: a sör, a tej, és a méz 45
	<i>Makfalvi Ildikó fordítása</i>
Patrick Süskind	Sommer úr története (részlet) . . . 54
	<i>Bombitz Attila fordítása</i>
Vörös István	Kockán 67
	A tapasztalásról (versek) 68
Nagy Gábor	Lélekvándorlás (vers) 69
Tóth Sándor	Grigely József latin nyelvű poétikatankönyve 1807-ből 70
Kolozsi László	Aktok szürkületben 82
Marsilio Ficino	Commentarium (folytatás) 93
	<i>Imregb Monika fordítása</i>
Mújdricza Péter	4 LAP BÖJT 110
C. S. Lewis	A szerelem allegóriája 114
	<i>Reuss Gabriella fordítása</i>
Bertha Péter	Egy halottkém feljegyzései (vers) 156
Ludwig Wittgenstein	Cetlik 161
	<i>Jónás Csaba fordítása</i>

Odorics Ferenc	deKONstrukt-orálás	168
Kovács Sándor	Egy irodalom-rendszer ideo- lógiája...	177
Gyimesi Timea	Szövegelünk	188
Németh Gáborral beszélget	Kőrösi Zoltán	204
Jean-François Lyotard	Levél az egyetemes történelemről <i>Kutor Tünde fordítása</i>	217
Farkas Zsolt	A gnóma-gyártó szoftver	231

POMPEJI
1993/3-4.

Szerkesztik: Darvasi László
Laczkó Sándor
Szilasi László
Utasi Csilla

Szerkesztőbizottság: Bernáth Árpád
Csejtei Dezső
Hajnóczy Gábor
Ilia Mihály
Lengyel András

Képszerkesztő: Erdély Dániel

ISSN 0865 5553

Megjelenik negyedévente
Kiadja a Pompeji Alapítvány
Szerkesztőség címe: POMPEJI Alapítvány
6722 Szeged, Petőfi S. sgt. 30–34. T.: (62) 321–611
Nyomdai előkészítés: In-Media Bt.
Nyomdai munkák: Graffiti Kft
Támogatta a Táncsics Alapítvány, a József Attila Alapítvány,
Szeged Város Önkormányzata
és a Soros Alapítvány
A folyóirat előfizethető a szerkesztőség címén

Úgy mondta: „mintha élne”

Négyéves lehettem, amikor elkezdődött.

A kertvárosban éltünk, egy régi, kissé már romos villában, Apám öröksége, Anyám élete végéig úgy járkált benne, mint egy vendég, megtűrt vidéki rokon, szegény árvalány, akit eltartanak ugyan, de naponta éreztetik vele, hogy mekkora szerencséje van. Tizenöt évvel Apám halála után is úgy ült le a karosszékbe, mintha bármelyik pillanatban ráordíthatna valaki, hogy takarodjon a konyhába, mosogatni. Csak a macskái között érezhette felnőtt embernek magát, pedig azok sem voltak igazán rászorulva. Gyönyörű volt, én ezt természetesnek találtam, különösen azt a szelíd, barna szemölcsöt szerettem a bal halántékán; valahogy hitelesítette a szépségét, vagy inkább, mintha abból áradt volna a szépsége, mintha a szépség középpontja valami konvencionálisán *nemszép* volna, ezt nehéz nem észrevennie annak, aki igazán odafigyel.

Többnyire a kertben játszottam.

Zúdulós kert volt, ahol minden egyenmű: a fény is növény, a növény is fény, az idő pedig lelassul, ahogy az ottfelejtett reggeli tea sűrűsödik be délutánra; az alján összegyűlik valami elemezhetetlen, jónak és rossznak egyként fölfogható — épp, mint amiben élünk. Épp, mint ami elől néha a szemölcsből áradó szépség oltalmába kellett menekülnöm.

Volt egy bizonyos félóra, a délelőtti derekán, Ő túl volt már a mosáson és a reggeli maradványainak eltüntetésén, de nem kezdett még az ebéd főzésébe, én tele voltam már aznapi apró sebekkel, szagokkal és súlyos, megmagyarázhatatlan érzésekkel, ilyenkor, tévedhetetlenül megérezve a pillanatot, mindig kilépett a verandára, gyümölcsöstállal a kezében. Vízcepepektől ragyogó körték,

almák, súlyos szőlőfürtök, hamvas szilvák, sötét levelekre halmozott, bolyhos málnák, behemót eprek, szárán hagyott ribizli — attól függően, merre jártunk az évben.

A másik kezében mindig könyv volt.

A tálat az asztalra tette, megigazította a karosszékét, és olvasni kezdett. Egyáltalán nem törődött velem. Nem kiabálta nevem a bokrok közé, nem kezdett keresni, és jöttömet is csak egyetlen pillantásra méltatta; de ha viszonzotam, mintha feneketlen kútba néztem volna, melynek mélyén inkább csak sejteni, mint látni lehet a vizet.

Aztán visszatért a könyvéhez.

Soha, azóta sem, senkit sem láttam így eltűnni egy olvasmányban. Az arcán garázdálkodni kezdtek az érzések, ha akkoriban tudtam volna már olvasni, bízvást megállapíthattam volna a mondatok, bekezdések hosszát szemöldökének egy moccanásából, ajkának puha rebbenéséből, vagy abból, hogy arrébb símít egy homlokába hullott hajtincset. Nem volt más dolgom, mint újabb és újabb gyümölcsök húsába mélyeszteni fogaimat, ülni a lépcsőn, és nézni a regényeket az arcán.

Néha, mint egy önálló lény, elindult a keze, zsákmányul ejtett egy gyümölcsöt, és akkor sem jött zavarba, ha nagy ritkán az én kezemre talált a hűvös szőlőszemek között, futólag megérintette, aztán ráérősen kiigazítva tévedését, letépett egy szemet, és a félig nyílt ajkak közé dugta. S mégis, bár a napnak ez a szent félórája mindig szavak és pillantások, szokványos értelemben tehát a társasság elengedhetetlen eszközei nélkül teltek el, soha nem éreztem Őt olyan közel magamhoz, illetve, mondjuk csak az igazságot: magamat Hozzá, mint ebben a néma egymásmellettségben.

Az olvasás végét nem jelezték a másoknál megszokott kis előjátékok, egy elnyomott ásítás, egyre gyakoribb felpillantások, a test öntudatlan fészkelődései. Az egyik pillanatban még a szája szélébe harapva olvasott, a következőben már összecsucskva hevert a könyv az asztalon, s Ő nyitott tenyerén tartva az immár üres kristálytálat, eltűnt a sötét és hűvös ház belsejében.

Mintha a szövegben, a fekete hangyák között volna egy véres jel, s az mondaná, most hagyja abba.

A délelőtt második fele az Apámra való, egyre idegesítőbb várakozással telt el. Nem mintha nem lett volna pontos; a pontosság erényét nem volt rest órákon át magasztalni, tökéletesen humortalan ember volt, megingathatatlan meggyőződésrendszerrel,

ennek a komoran fenyegető épületnek volt az egyik alappillére a pontosság annyit dicsőített erénye, s meg kell adni, az élete, az úgynevezett „hétköznapi létgyakorlat” sem állt egyébből, mint szüntelen példaadásból, praxis és teória fényesen tündöklő, lenyűgöző és gyűlöletes egységéből. A várakozást tehát, mely lényét hazavezette, nem a más családokban szokásos, ismeretlen veszélyektől és bizonytalanságtól való félelem tette alig elviselhetővé, ellenkezőleg — azt vártam, a gyomrom legmélyén lakozó hideg remegéssel, hogy talán lesz olyan, egyszer, hogy kiderül, mégiscsak esendő ember, aki elkészhet valahonnan, vele is megtörténhetnek olyan szálnalmasan alantas dolgok, mint amilyenek kollégáival, a „pedagógus urakkal” nap mint nap történni szoktak, s melyeket rendre el szokott mesélni, okulásul, a végítélet fölényével, és olyan gyilkos gúnnyal, amely végképp indokolatlannak tetszett.

De hiába.

A kertkapu mindig a déli harangszó első bimbamjaiba nyikorgott bele, bárhogya is áhítottam, a világ tömör rendjén nem támadt repedés, mindig pontosan érkezett.

És nem lehetett nem észrevenni, hogy Anyám is szenved ettől. Néha az asztalnál, a szigorú némaságban elköltött Ebéd után következő, ugyancsak példás rendszerességgel megtartott Beszélgetés közben, túlzó helyeslésének finom ironiájával megpróbálta megkarcolni Apám tökéletességét, de Ő az egyetértés mindenki más számára gyanús intenzitását a kötelező házastársi hűség természetes jeleként nyugtázta, elégedetten. Mindezt, persze, nem négyévesen értettem meg ilyen pontosan, akkor csak *éreztem*, már amennyire a *csak* szó itt helyénvaló, hiszen az érzés ezerszer hevesebb gyötrelmem a gondolatnál, ráadásul nem is segít rajta magyarázat — csak egy másik érzés, mely gyógyítja vagy elpusztítja.

Egy órákor aztán — teljesen fölöslegesen, hiszen „belső kronométere fölülmúlhatatlanul pontos” volt — előhúzta a zsebóráját, aprót bólintott, s a délután részletes menetrendjét ellenőrző, kérdésnek álcázott parancsok kiosztása után ismét elhagyta a házat, visszatért „a serdületlen ifjúság köreibe, azt az oly kevés hálára számító, s mégis oly föl ségesen nemes foglalatосkodást élvezendő, amely az emberektől, igen helyesen és lényeglátást tanusítón, a nevelés szép szavát kapta jelölőül. Mert bizony keresve sem találhatnánk jobb példát és hasonlatot, mint a munkáját gonddal, türelemmel és kellő szigorral végző kertészt, ki a föld és a termé-

szet minden titkának alapos ismerőjeként, megkülönböztetni képes a hasznosat a haszontalantól, óvatosan, de kíméletet nem ismervé nyesi le a vadonc hajtásokat, utat és fényt adva a helyes nevededésnek. A nevelő — kertész, aminthogy, a kertész — nevelő." Az idézet, melyet annyi gyűlölettel égettem az emlékezetembe, a nyugdíjba vonulása alkalmából és tiszteletére rendezett ünnepélyen megtartott beszédéből való, természetesen ragaszkodott a család jelenlétéhez, érettségi öltönyömben kellett asszisztálnom a felettébb megható jelenethez. Anyám fekete bársonyruhában pompázott, Apám Anyjának súlyos gyöngysorával nyaka körül. Míg őt a gyöngyök, engem az iszonyatos mondatliánok fojtogattak, alig lebírható kísértést éreztem, hogy letépjem a nyakkendőmet. S mindezt egy szörnyűséges, síkportól és szalmiáktól bűzlő tornateremben, kilógó belüi svédsekreányek, medicinlabdák és sápadtra gyötört kamaszok között.

Zsebébe csúsztatta óráját, elhagyta a házat, s mi újra kettesben maradtunk, vagyishát inkább egyedül. Anyám, a parancsoknak megfelelően, tollseprűt, puha rongyot, tört dióbéllel tömött zsákocskát, stoppolófát vagy horgolótűt vett kezébe, s tette, mit aznap tennie adatott. A parancsok egy része rám vonatkozott, „apró, és pedagógiai szempontból rendkívül előnyös gyakorlatokat és feladatokat” tartalmazott — amelyeket aztán Anyám néma cinkossággal elfelejtett.

Így sötétedésig enyém lehetett a kert.

A legtávolabbi sarkában volt a barlangom; a hatalmas, sötétzöld, kínai bokor. A csupas, kemény ágak mint boltozatot tartják a puha és mégis áthatolhatatlanul tömör, páfrányszerű burjánzást, amely nem enged át semmi fényt, ezért a bokor belsejében nincs aljnövényzet. Örökzöld bunker; télen bármennyi hó esik is, megtartja, eszkimó jégkunyhó lesz belőle, nyáron, bárhogy tűz a nap, alatta nedves marad a finom homok.

Soha nem mentem *be*, nem.

De a közelében kellett lennem, időről-időre meggyőződöm a hűvösen ásító sötétről, csábítása félelmetesebb volt minden tiltásnál. Példának ott volt a házunk — tudtam, laknia kell ott valakinek.

Egy félelmetes lénynek, aki maga is fél.

Úgy képzeltem, ha besötétedik, csak akkor merészkedik elő, csak sötétben jön elő, vagy még inkább, hogy maga a sötétség, hogy a barlangból jön elő a sötét. Hogy nem a fény hiánya, nem.

Önálló lény, kiismerhetetlen szándékokkal és indulatokkal, aki éjjel dolgozik, amikor mi nem vagyunk.

Nem vagyunk éjjel, így gondoltam akkor.

S mindent eldöntött, amikor először felébredtem, az éjszaka közepén.

Mert addig az éjszaka nem volt az időben. Nem volt terjedelme. Lehunytam a szemem, és szinte azonnal kinyitottam. És a szobában, ahol egy pillanattal előbb a lámpaoltást követő sötétben lehunytam, most a fény uralkodott; megszűrte ugyan a függöny finom, fehér hálóját, de felragyogtatta a tárgyakat, betöltötte a teret, csiklandozott és melegített. Apám nemegyszer elmagyarázta, hogy órák telnek el, türelmesen és nyugodtan beszélt, meggyőző hasonlatokat hívott segítségül, mégis, csak úgy tudtam elgondolni, hogy ha éjszaka van, *én* nem vagyok. Az *éjszaka* van.

Borzalmas volt a hang, ami felébresztett.

Valaki zokogott, egy lény, akit sohasem hallottam addig.

Kinyitottam a szemem és nem láttam, odanyúltam, a körmöm a szemgolyómnak ütközött, azonnal megtelt a szemem könnyel, és rájöttem, hogy egyszerre vagyunk, én és a sötét. Hogy belekerültem valamibe, amibe eddig még soha. Itt minden van, csak nagyon másképp. És van a borzalmas hang, ami arra kényszerít, hogy félrerúgjam a takarómat, és átbetorkáljak a bútorok félelmes tömbjei között, sötétbe merültem szobámon. Azt a félelmet mondani nem, csak érezni lehet, abból való voltam, így, egyszerűen. Tapogatózó kezem végre megtalálta a rézkilincset, valahogy nagyobb volt, mint nappal, de lenyomtam mégis, és megláttam a fényt a folyosó végén, a szüleim hálószobájának résnyire nyitott ajtajában.

Rohantam volna — de éppen onnan jött a hang.

Bebújt a hajam alá, ezer bogárrá lett a fejbőrömön, a bogarak a füleimen át a torkomba másztak, hogy alig tudtam lélegezni. Beljebb taszítottam az ajtót. Csak a kis lámpa égett az alacsony szekrénykén, sárgás volt a fénye. Apám furcsa, kicsavart testtartásban ült az ágyon, hátát félig a falat védő szőttesnek támasztotta, mint akit megakadályoztak benne, hogy befejezzon egy mozdulatot. Anyám az ölében kuporgott, fejét Apám nyakába fúrta, ilyen kicsinek még nem láttam soha.

Anyám torkából tört föl a hang.

Apám keze, szinte függetlenül a törzsétől, körkörösén, és valahonnan tudni lehetett, forrón simogatta Anyám hátát, és felső

testét csípőből ide-oda mozgatva, ringatással próbálta végét venni a zokogásnak. Akkor már nem lehetett megmozdulnom. Nem volt a világon olyan erő, amely rávéhetett volna, hogy akár csak egyetlen lépéssel is kijebb vagy beljebb lépjek. Anyám zokogását pillanatnyi szünet szakította félbe, aztán mégegy és mégegy, egyre hosszabbak, a szám száraz volt, a zokogás lassan sírássá szelődött.

Aztán Apám azt mondta, talán mégis jobb volna, ha elmesélnéd.

Rázta a fejét, hogy nem, nem lehet.

De, hidd csak el, jobb lesz úgy.

Néztem a mezítelen testüket, szépek voltak, és félelmetesek.

Valami idegen városban jártunk, kezdte el mégis váratlanul Anyám. De nem ez volt az arcod, olyan volt, mint egy gyilkosé, kiabálta, és újra zokogni kezdett.

Az ágyamban tértem magamhoz, másnap délelőtt. Nem emlékeztem rá, hogyan kerültem oda. Nem tudtam, csak reméltem, hogy nem Apám karjaiban. Mert akkor beszélni kellett volna az éjszakáról. Tele voltam kérdésekkel, de rettegtem a válaszoktól. Ismertem azt a csillapíthatatlan zokogást, a tapasztalást a saját fájdalomtól kaptam, s tudtam, ilyen hevességgel csak egy pillanattal előbbi eseményt követhet. De Anyám azt mondta, „valami idegen városban jártunk”, s annak mondta, akivel ott járt, Apámnak, aki láthatóan mit sem tudott az egésztől. Hol voltak és hogyan, ha most meztelenül fekszenek az ágyon? Lehetséges volna, hogy mindaz, ami nappal igaz, a sötétben nem? Néhány pillanat alatt a szobájukban teremhettek újra, pedig az imént még egy idegen városban jártak? Hogy Apám ott volt, és most semmire sem emlékszik? De hogyan lehet, hogy ami az egyiknek elviselhetetlen fájdalom, a másiknak egy perc alatt elfelejthető? Hiszen azt mondták mindig — el kellett hinnem —, szeretik egymást. És mi az, hogy „mint egy gyilkosé”? Volt persze néhány arca, amit nem lehetett megnevezni, dehát azokat Anyám ismerte, ezt a másikat viszont az idegen városban látta először. Éreztem, nagyon forró lett minden, hogy nagyon forró vagyok. A szám cserepes lett a láztól.

Másodszor Anyám ébresztett, gyógyszereket hozott és teát, azt mondta, nincs semmi baj, az orvos is megmondta, még az éjszaka.

Hogyan vették észre, kérdeztem.

Kiment egy pohár vízért, és látta, hogy nyitva maradt a szobám ajtaja. A takaróm a földön, a homlokom, mint a tűz.

Nem fáj-e valamim, kérdezte.

Intettem, hogy nem.

Nem lehetett tovább várni, meg kellett kérdeznem, bármennyire féltem.

Mi történt az éjjel, hallottam, hogy sírtál.

Elfordította a fejét, kinézett az ablakon, és azt mondta, rosszat álmodtam, tudod.

Ugyanolyan halkán kértem, mondja el, mi az.

Hogy mi micsoda, kérdezte vissza.

Néztem a könnycseppet, ahogy a pilláin ül.

Hát, hogy álmodni.

Egészen fehér lett az arca. Tudod, hát éjjel, amikor alvás közben álmodok látsz, azt hívják úgy, hogy álmodni.

Ráztam a fejem, hogy nem.

Elmosolyodott, higgyem csak el, ezt jelenti a szó.

Azt válaszoltam, értem, de nem. Én ezt még soha nem csináltam. És kértem, mondja el, hogy milyen.

Megfogta a kezemet, és játszani kezdett az ujjaimmal, a körmeimet becézte, ujjával puhán simogatva a félholdak tövében elhaló bőrt. Nagyon sokáig hallgatott, aztán mégis beszélni kezdett.

Tudod, biztos, csak nem emlékszel rá. Lefekszik az ember, lehunyja a szemét, mintha megszűnne minden, csend lesz, valami furcsa zsibbadás és sötét.

Bólintottam, ezt ismerem, de majdnem azonnal fény lesz megint.

Dehogy, hisz tudod, már sokszor megbeszéltük. Egyszer csak, hogy mikor és miért, nem tudni, álmodni kezd az ember. Képeket lát, járkal, beszél, egészen, mintha ébren volna. Úgy mondta: „mintha élne”.

Akkor szétömlött bennem valami forró anyag.

Nem értettem már a szavait, csak a hangja létezett és a bőre, nem volt az ágy, nem a szoba, nem hallottam a harangszót sem, amelybe nyilván akkor is belenyikorgott a kert rozsdás kapuja, nem Apám lépéseit, ahogy a terítetlen asztaltól a konyhán át, egyre hangosabban koppanva az ajtóig vezetik, nem vehettem észre, hogy percek óta áll a küszöbön, és sápadtan hallgatja, hogy meséli el Anyám a fiának, milyen álmodni, mit jelent az a szó, hogy álom.

Reading late

Louise Recagg munkája

András evangéliuma

1. Kezdetben volt a sírás:
zord köveké a szélben,
friss kerti fáké — a fény
forró kardja ha zúgott.
2. Nyüzsögtek ott, vergődtek
városok, mint hálóban
halak: hiú világba
vetettek, miként magok.
3. Mert így szórattatunk szét.
4. Sosem leszünk bölcsőbbek,
jobbak, halhatatlanok:
minden eltöröltetik.
5. Három vagy négy véletlen
kézvonás: pusztában írt
gazdátlan szép nevek — a
többi névtelen homok.
6. Írás vagyunk s a kéz, mely
eltöröl — mintha a föld
fáradt hátát simogatná.
7. Mit írtam itt a porba,
mit? S miért tüntettem el?
Tüzeknek üdvét, bűnjelét:
vak angyaloknak énekét?

A bátorság dicsérete

(részlet*)

Pordán Ildikónak

„Valaki egy leopárdot hozott — talán annak a nyúlánk és vérengző fajtának egy példányát, melyet a perzsa vadászok tenyésztenek. Tény, hogy a leopárd kitört a ketrecből. Az álarcos próféta és két társa kivételével mindenki fejvesztetten menekült. Amikor visszatértek, a vadállat már vak volt.”

J. L. Borges

Állok a parton. Kezemben egy lapos kavics, amit a közeli játszótéren találtam. A betonlépcsőkön mindenütt turisták — néhányan hozzám egészen közel —, bámulják a folyót, vagy éppen egymást, szemmel láthatóan jól érzik magukat, és fogalmuk sincs róla, hogy ez a délután ma nem olyan lesz, mint a többi. Igen, hamarosan meghökkentő mutatvánnyal kápráztatom el őket, de még várok egy kicsit. Szeretem ezt a feszültséggel teli várakozást. A sirályokat figyelem, ahogy könnyedén lebegnek a hullámok fölött, majd szinte szárnycsapások nélkül emelkednek felfelé, egyre magasabbra, s végül eltűnnek a szemem elől.

Annyira természetellenes ez az egész, hogy néha félek. Pedig amikor rájöttem, még csak tizenhárom éves voltam, most viszont már harmincegy vagyok, de nem hinném, hogy valaha is sikerül megszoknom teljesen. És gyerekfejjel még tényleg félttem. Heteken keresztül jártam lázmérővel iskolába, amit titokban órán is bedugtam a hónom alá, és reménykedtem, egész nap csak reménykedtem, hogy egyszer lázas leszek anélkül, hogy akarnám. Tulajdonképpen banális történetnek indult. Azt hazudtam anyámnak, hogy

---

* Az itt közölt részlet egy hosszabb írás elejéről való. Maga a történet a három főszereplő — a narrátor (egy igazi varázsló), *Judit* (egy feltűnően szép és nimfomán-gyanús lány), valamint *a Latzkovits* — fantasztikus kalandjainak lazaszövésszerű leírásából épül fel, s e három ember sorsának összefonódását mutatja be.

beteg vagyok, anyám meg dühös lett, pedig általában egy-két nap vakációt megengedett nekem, de akkor dühös lett, még az ágyam szélére is odaült, nehogy csalni tudjak. Ám a hőmérő így is negyven fokot mutatott...

Nem értettem akkor sem, és őszintén szólva ma sem értem. Pedig sokat ábrándoztam róla, hogy egyszer sikerül elmondanom, de ez eddig még nem adatott meg nekem. Valami romantikus, kocsmai jelenetet képzeltem el. Például lemegyek a Mojóba, leülök egy vadidegen lány mellé a pulthoz, kicsit beszélgetünk, aztán ő rám néz — olyan komoly és csendes szomorúság lesz majd a szemében —, és már előre tudni fogja, amit életemben először neki mesélek el. Igen, így képzeltem el. Aztán egyszer lementem a Mojóba, egy vadidegen lány mellé leültem a pulthoz, és kitaláltam róla mindent. Először a keresztnévét. Elsőre. Utána hogy mikor született, évet, hónapot, napot, ő pedig nevetett, mert a pasasok — ha kevesebb szerencsével is — szoktak így udvarolni. És én még mindig nem árultam el magam. Továbbra is praktikus dolgokról beszéltem, egyetem, szak, az albérletben a konyhabútorok, majd felsoroltam a kedvenc könyveit, mire azt hitte, valahonnan ismerem. Csak a második sör után tértem rá a lényegre. Egy régi-régi történetet adtam elő, egy hétéves kislányról, akinek szánkázás közben az egyik csizmája elveszett, úgyhogy a jobblába teljesen átfagyott, mire hazaért. Mindent leírtam pontosan. Ahogy rohant a bokáig érő hóban, és közben potyogtak a könnyei, ahogy a szánkó nekicsapódott az udvari konténer oldalának, és aztán felborult, beszéltem vagy öt percen keresztül, és közben éreztem, hogy minden szavam telibe talál. Mert az a lány, aki a Mojóban a pult mellett ült velem, az a lány már régen elfelejtette az egészet, de mire elmeséltem, mindenre emlékezett. Láttam a szemét. És iszonyatot láttam a szemében.

Mindenesetre azon a márciusi reggelen, amikor fél hét tájt anyámmal megmértük a lázamat, én sem éreztem túlfentül jól magam. Nyugtalan lettem és sápadt is talán, úgyhogy az orvos — miután a sztetoszkóppal meghallgatta a hátamat és a mellemet, majd alaposan megnyomkodott a hasam körül — szó nélkül felírt mindenféle orvosságokat, noha a dolgot szemmel láthatóan furcsálta némileg. Egy egész hétig nem kellett iskolába járnom. Pontosabban egy egész hétig nem járhattam iskolába, és ez borzasztó volt, még a legádázabb ellenségemnek se kívánnám soha. Egysze-

rűen nem tudtam megválni a lázmérőtől, amit hol a hónom alá dugdostam, hol pedig csak a kezemben tartottam, mint egy ceruzát, és ha akartam, a higanyszál harmincnyolc, vagy épp negyven fokot mutatott, ha meg nem akartam, azt mutatta, hogy makkegészséges vagyok. És hiába próbáltam racionális magyarázatot találni, hiába gondoltam át újra és újra mindent, nem jutottam semmire. S bár nyilvánvaló volt, hogy rossz nyomon haladok, végső elkeseredésemben még új hőmérőt is vettem magamnak, ami cseppet sem volt könnyű feladat. Tudniillik két lázmérőt tartottunk otthon, tehát „merő véletlenségből” nem törhettem egyenként össze őket, amiért is vasárnap délután egy tökéletes balesetet szimuláltam. A konyhaszekrény egyik polca rázuhant nagyanyám kedvenc kávékészletére, és természetesen a két lázmérő is eltört, minthogy ideiglenesen a csészék mellett tároltuk őket.

Ez volt életem első olyan periódusa, amikor határozottan visszolyogtam magamtól. A testemtől, az én tisztátalan hulló-testemtől, és azok az infantilis hollywoodi filmek jutottak eszembe, amiken már tizenéves fejjel is csak röhögni tudtam, de akkoriban nem volt kedvem röhögni egyáltalán. Minden megváltozott. Az iskolában a tanáraink például azonnal belátták, hogy most igazán súlyos betegségen estem át — egy hétig tornáznom se kellett —, aztán meg azt mondták, hogy végre megkomolyodtam. Egyik pillanatról a másikra jó tanuló lett belőlem, és anyám majd kibújt a bőréből örömében. Pedig én csak féltem. Jellemző, hogy három hét alatt átvettem az egész felsős matematikát, noha akkor még hetedikbe jártam, két hónap után osztályelsőnek kiáltott ki a biológiatanár, és a szüleim szabályosan rettegetek a nyári szünettől, nehogy aztán annyiban maradjon az egész. Egyébként a nyári szünetben valóban oldódtam egy kicsit. Először is júniusban felhagytam a hőmérővel való kísérletezéssel, belátván, hogy a dolog teljesen reménytelen. Ez ugyan nem volt különösebben nagy eredmény, viszont végérvényesen megszabadultam egy káros szenvedélytől, és ez akkor nagyon jól jött nekem. Ráadásul sem júliusban, sem augusztusban nem nőttek a karomon pikkelyek, a tükörben is ugyanolyannak láttam magam, mint korábban, vagyis nem történt, és ahogy múltak a napok, egyre valószínűbbnek látszott, hogy nem is fog történni semmi rettenetes. Tulajdonképpen egyáltalán nem történt semmi, és ez valamelyest megnyugtató volt. A vakáció pontosan úgy telt, ahogy máskor szokott. Mindig későn keltem, aztán leadtam nagya-

nyámnak az ebédrendelést, lementem a többiekhez a grundra, vagy napoztam a strandon, és minél kevésbé próbálgattam a testemet, annál könnyebben tudtam elviselni. Valahogy megszeliődött bennem a félelem, néha olyan volt, mintha el is múlt volna örökre, és olykor már csaknem sikerült magammal elhitetnem, hogy ezt az egészet megúszhatom ennyivel. Ígyhát csöndben maradtam, s lettem szeptembertől a tanárain kedvence, amolyan mintagyerek, úgyhogy az osztálytársaim „Kistéglának” kereszteltek el, és rohadt, stréber besúgónak tartottak valamennyien.

Különben ezen kívül még két becenevem volt. Az egyiket a Latzkovits aggatta rám, aki egy időben következetesen „Táltosnak” hívott, ami őszintén szólva bosszantott egy kicsit, lévén meglehetősen lapos poén. A másik becenevemet Judittól kaptam. Augusztus volt, iszonytató hőség — felhőt még mutatóba sem lehetett látni az égen —, mi meg a sétálóutcán flangáltunk fel és alá, ha jól emlékszem, Judit elnyalt két fagyaltot is, majd közölte velem, hogy „egy kis eső igazán jó lenne most”. Akkor nekidőltem egy kirakatnak, és vártam. A láz pedig szétáradt bennem mindenütt, lassan és jótékonyan, ahogy mindig szokott, és én koncentráltam, egyre erősebben koncentráltam, csukott szemmel, mozdulatlanul hosszú percekig, és aztán végre eleredt a zápor. Judit attól kezdve néha „Széltolónak” szólított. És komolyan gondolta, szó szerint, bár ezt rajtunk kívül nem tudta senki más.

Az általános iskolában persze még nem használtam efféle képességeimet. Pedig valószínűleg keltettem volna némi feltűnést, de egyrészt akkoriban még fogalmam sem volt semmiről, másrészt meg bőven beértem azzal is, hogy olyan lehetek, mint a többiek, vagy legalábbis nem sokkal ellenszenvesebb, aki azért a csapatból sem lóg ki túlfentül vészesen, hisz egy normális osztályban szükség van barom stréberekre is. A tanárain imádtak, a diáktársaim utáltak, anyám pedig ahol csak tehette, eldicsekedett velem. Mindezt szolid apátiával viseltem. A szüleim tavaszra döntötték el, hogy latin szakos gimnáziumban folytatom az általános iskolát, mire én nekiestem az antik auktoroknak. És minél többet olvastam, annál inkább egyedül maradtam. És minél inkább egyedül maradtam, annál inkább gőgössé lettem. Furcsa dolog ez. A többiek azt gondolták, tudják, milyen vagyok, pedig nyilvánvaló volt, hogy még én sem tudom, milyen vagyok. Olyan akartam lenni, mint ők, holott lenéztem, és mélységesen megvettem őket, félttem, és

ugyanakkor erősnek éreztem magam kimondhatatlanul. Kamaszodtam.

Aztán a gimnáziumban ismét megváltozott minden. Év elején még nem ismertük egymást, tehát tiszta lappal indultunk valamennyien, s mert az osztálytársaimnak nem volt rá okuk, hogy bántsanak, az első két évben semmi látványos nem történt velem. Egyszerűen a jó tanulók közé tartoztam, és kész. Azt hiszem, a tanárain is kedveltek, noha nyilvánvalóan nem érdekeltem őket túlságosan, de ez nekem így tökéletesen megfelelt. Amikor szeptemberben a névsor miatt és „csak ideiglenesen” egy ragyás képű és elég ronda lány lett a padtársam, aki mellel nem is volt olyan buta, szóval, szeptemberben még kifejezetten örültem, hogy nem nekem kellett választanom, és teljességgel elképzelhetetlennek tűnt, hogy egy hónap múlva direkt az én kívánságomra ül majd mellém a Latzkovits. A szünetben ismerkedtünk össze, matematikaóra előtt, a harmadik napon. Öt perccel csöngetés előtt a Latzkovits a vállamra tette a jobb kezét, mélyen a szemembe nézett, és mint aki valami nagy és súlyos titkot akar velem megosztani, megkérdezte, hogy „tudom-e, mi az az eseményalgebra”. Nem tudtam. Erre ő rendkívül akkurátusan elmagyarázta, hogy „amennyiben ω egy eseménytér, és az α az ω olyan eseményeinek (nem üres) rendszere, melyre teljesülnek a szigma-algebrát definiáló követelmények, akkor α -t eseményalgebrának nevezzük.” A definíciót természetesen ő sem értette. Hogy egészen pontos legyek, egy kukkot sem értett belőle, viszont kijelentette, hogy „módfelett tetszik neki.” És ettől kezdve gyakorlatilag folyamatosan zúdította rám megdöbbenő baromságok egész garadáját, „gondolatait” a fákról, a napsütésről, a vírusokról és a második világháborúról, aztán meg együtt röhögöttünk, néha szabályosan potyogtak a könnyeink, és pár hét után be kellett látnom, hogy ez az egész úgy, ahogy van, nagyon jólesik nekem. Egyébként a Latzkovitsot jó darabig mindenki hülyének nézte. Igaz, a hiányosságai valóban elképesztőek voltak, nem tudta a matematikát, sem a történelmet, a földrajzot, vagy a biológiát, és év végén kis híján megbukott. Matekból például én korrepetáltam. És persze sokat meséltem neki okkult tanulmányaimról is, mivel akkoriban az ilyesmi nagyon érdekelt.

Az egész azzal kezdődött, hogy találtam otthon egy könyvet a gnózisról. Fényes borítójú, friss kiadás volt, de anyám váltig állítot-

ta, hogy „életében nem látta még”, nagyanyám meg sohasem vett könyveket. Én erre mit sem sejtve, a lehető legnagyobb nyugalommal kiültem a konyhába, nekikezdtam az első fejezetnek, olvastam vagy másfél órán keresztül, prófétákról, szemfényvesztőkről meg néhány csődöt mondott messiásról, s noha mindez igen jól elszórakoztatott, nem gondoltam, hogy egyszer még fontosnak fogom tartani. Aztán a negyvenedik oldalon rábukkantam egy mondatra. Mintha csak nekem szánták volna. Ugyanis az ominózus megjegyzés egy olyan fickóról tudósított, aki a pletykák szerint előszeretettel cseppfolyósította a rómaiak aprópénzeit, tudniillik a tenyerében, és ez a hír akkor engem eléggé felkavart. Még aznap éjszaka végigolvastam a könyvet. Sőt, hajnalban az első fejezetet elkezdtem újra, másnap pedig könyvtárban töltöttem a délutánt, obskurus szakmunkákba lapoztam bele meg lexikonokba, lemásoltam a Gyöngyhimnuszt, és kikölsönöztem a Pisztisz Szophiát. Lelkes voltam. Ráadásul minél többet olvastam, a dolog annál inkább érdekelt, ugyanakkor meg egyre bonyolultabbá is változott, úgyhogy három hét után kihegyeztem a színes ceruzáimat, szereztem egy hatalmas kartonlapot, és nekiláttam „térképet” készíteni. A Legfőbb Lényt egy sárga ponttal jelöltem. A lap tetején. Aztán a sárga pontból apró nyilakat húztam, és rendkívül gondosan, de alig néhány óra alatt lerajzoltam az emanációk rendszerét, Barbélótól meg a Boldogságos Fényszikrától egész az Aiónokig, pirossal külön kiemelve Szóphiát, míg az arkhónoknak kizárólag sötét színek jutottak. Szerettem csinálni. Az abraszaxgemmak miatt még az egyetemi könyvtárba is beiratkoztam, az osztályunkból elsőként és óriási protekcióval, majd a betű- és számmágián keresztül eljuttattam a kabbalához, Zóhárt olvastam és a Jezirahból is egy-két részletet. A lehetőségeim nem voltak éppen a legjobbak. Mert bár nagyanyám révén elég tűrhetően beszéltem németül, angol szövegekkel mindig apám feleségét kellett felkeresnem, s ez egyrészt túlon túl időigényes elfoglaltság volt, másrészt meg a legfontosabb könyveket az olvasóteremből nem is lehetett kivinni, amiért is többnyire hoppon maradtam. Mindenesetre az első gimnáziumi év után rákapcsoltam nyáron a latinra — ami amúgy is jól ment nekem —, aztán szeptemberben ismét belevágtam egy csomó új dologba. Előbb Hermész jött, a Háromszor Legnagyobb, utána az alkímiával is eltöltöttem néhány hetet, majd következett az asztrológia, és ezt már komolyabban vettem egy kicsit. Október elején

egy hatvankettes lipcsei kiadásban megszereztem Ptolemaiosz Quadripartitumát, két vaskos kötetet németül, de a legelső fejezetek után kiderült, hogy képtelen vagyok megbirkózni a szöveggel. Pedig még a jegyzeteket is figyeltem. Tiszta szerencse, hogy az egyetemi könyvtárban találtam egy használható lexikont, továbbá találtam egy népszerűsítő könyvet is „csillagászati alapismeretekről”, ám kis híján ebbe is beletört a bicskám. Hogy „a Föld két sarkpontját összekötő egyenes nem áll merőlegesen a Föld keringési pályájának síkjára, hanem elhajlik tőle” és hogy „az elhajlás szöge nem állandó, hanem lassan változik”, azt én egyszerűen nem láttam. Nem tudtam látni. Fél évembe telt, mire felfogtam Ptolemaioszt, azt hittem, belehalok. Ötször-hatszor megrágtam minden mondatot, ismeretlen szavak is akadtak bőségesen, és néha tényleg úgy éreztem, nem éri meg. Viszont a hat hónap elteltével már gond nélkül olvastam Maniliust, szótárral, de latinul, amire külön büszke voltam. És Manilius után Firmicus Maternust vettem elő, majd Gauricust és másokat, bőszen használván közben Vehlów-tól is mind a nyolc kötetet még azt a százoldalas, gyűrött kéziratot, amit a Latzkovits ajándékozott nekem. Májusban, a születésnapomra. Ő nem árulta el, én meg elképzelni sem tudom, honnan szerezte, de akkor nagyon örültem neki. Gyöngybetűkkel írott, régi kézirat volt, a helyesírásból ítélve talán még múlt századi, amolyan útmutató a horoszkópgyártáshoz, aminek később még nagy hasznát vettem.

Egyébként az a „buli” a születésnapomon igazán jól sikerült. Apámtól szokás szerint könyveket kaptam, anyám pénzt adott, ráadásul nem is keveset, nagyanyám pedig megsütötte a csokoládétortát, amit annyira imádtam. Tizenhat gyertyát fújtam el a tetején. A Latzkovits még le is fényképezett, sőt, tortaevés közben is ő szórakoztatta a családot, hetet-havat összehordott sejtközi információcseréről és agykutatásról, holott pontosan tudta, hogy apám ilyesmivel foglalkozik. De mindezt olyan kedvesen, olyan fesztelenül csinálta, hogy az előadást kivétel nélkül élveztük valamennyien. Nem volt mindig ilyen szerencséje. Első év végén például matematikából bukásra állt. És a legutolsó órák egyikén, amikor a matektanár kinn a táblánál — egyik kezében hatalmas körző, a másikon vonalzó — épp egy bizonyítás kellős közepén tartott, szóval, a legutolsó órák egyikén és a lehető legrosszabb pillanatban a Latzkovits jelentkezett, majd minden különösebb megokolás nélkül a maga kedves és fesztelen modorában elszavalta az ese-

ményalgebra definícióját. Fogalmam sincs, mire számított, de a hatás frenetikusnak bizonyult. Az osztálytársaink szinte hörögtek a meglepetéstől — a definíciót nyilván ők sem értették —, a matematár pedig olyan rohamot kapott, hogy híre ment az iskolában, és a Latzkovitsot kizárólag a latin mentette meg a bukástól. Mert latinból nagyon jó volt. Messze a legjobb az egész osztályban, ami nagy dolognak számított, hisz heti hat órában hallgattuk a tárgyat, és mindannyian szerettük, és tanultuk is rendesen. De az igazsághoz azért hozzátartozik, hogy tőlünk elsősorban nyelvtudást követeltek, és ami mondjuk a történelmet illeti, a Latzkovits egyszer-kétszer ezen a téren is ámulatba ejtett. Ugyanis számára a római történelem a görög után következett, tehát Rómából jóval Nagy Sándor halála után kergették el az utolsó Tarquiniust. És ha az ember szólt neki, akkor annak rendje és módja szerint bosszankodott ő, meg hevesen csapkodta a homlokát, csakhogy ennél többet nemigen sikerült kéréselni belőle.

A tizenhatodik születésnapomon elhatároztam, hogy hamarosan elkészítem a horoszkópomat. Aztán nyár előtt mégsem álltam neki. Nem emlékszem, miért. Arra viszont emlékszem, hogy teljesen váratlanul — egy júliusi éjszakán, amikor már régen lefeküdtem aludni —, egyik pillanatról a másikra hasított belém a bizonyosság, hogy haladéktalanul most kell hozzáfognom a munkához. Erre felkeltem, és hozzáfogtam, ám csakhamar kiderült, hogy néha jobb nem hallgatni az ilyen megérzéseinkre. Ugyanis nem volt otthon horoszkópábrám. Én meg hülye fejfel, az ösztöneimre hallgatva, nekiláttam csinálni egyet. Körzővel szépen megrajzoltam a köröket, majd szögmérővel és vonalzóval megpróbáltam a háromszázhatvan fokos beosztást megcsinálni, előbb tollal, később meg ceruzával, és a sorozatos kudarcok után csak hajnalban kerültem ágyba. Végül másnap délelőtt a könyvtárban egyszerűen xeroxáltattam magamnak húsz darabot. Utána hazamentem, békésen megettem a nagymamaféle ebédet, és bevonultam a kishálóba. A munkához minden rendelkezésemre állt. Ephemeridát még májusban szereztem egyet, abból a pénzből, amit anyám adott a születésnapomra, az antikváriumban meg sikerült bagóért vennem egy Placidus-féle háztáblázatot. Először a születésem idejét raktam át greenwichi időre. Aztán körülbástyáztam magam táblázatokkal — az ívatszámítási táblázat meg a napi közép- és csillagidő egyenleg táblázat volt a jobb kezemenél, az ephemerida pedig a balnál —,

majd nekifogtam számolni. Szóval, kiszámoltam a keleti hosszúságnak megfelelő időt, a születés helyi idejét, a csillagidőt, a születés helyének csillagidejét, s bár többször elnéztem a számokat, végül mégis eljutottam a medium coeliig. Tizenöt óra huszonöt perc negyven másodpercre jött ki, ezt sosem fogom elfelejteni. Különbösen a rajzolással már könnyen boldogultam. Az első horoszkópábrát úgy háromkor rontottam el, a másodikat alig egy-két perccel később, de a harmadik kísérlet sikeres volt. Előbb a házcsúcsokat rajoltam be — az ascendens külön kihúzva pirossal —, aztán a bolygók helyzetét meg a fényszögeket, és délután négyre készen lettem az egészszel. Azonnal elrohantam a Latzkovitshoz — körülbelül öt percre laktak tőlünk —, és még frissiben megmutattam neki a művemet, annyira örültem. Erre ő kijelentette, hogy „feltétlenül ünnepelni akar”, meg hogy „feltétlenül sakkozni akar”, s miután a dugi pénzünkből vettünk egy üveg bort is magunknak, kivonultunk a fűvészkertbe a kedvenc padunkhoz.

Az alkoholt mindketten akkor nyáron próbáltuk ki először. Május vége felé a Latzkovitséknál dézsmáltunk meg egy üveg rumot, úgy két decit ihattunk belőle, s mivel a részegséget határozottan kellemes állapotnak ítéltük, nem is hagytuk annyiban a dolgot. A fűvészkertben, a „roncshídon”, vagy lenn a folyóparton ittunk, összesen talán négy-öt alkalommal és mindig csak keveset, úgyhogy a szüleink nem is kaptak rajta minket, bár anyám azért egyszer rájött, hogy cigiztünk. Nem csinált nagy ügyet belőle. És a Latzkovitscsal — különösen így spiccesen —, nagyon szerettem sakkozni, jöllehet a játéksztílusunk teljesen különbözött. Egy-egy jó megoldáson én akár másfél órát is gondolkodtam, ő viszont szinte rögtön lépett, és aztán hosszasan szónokolt, leginkább zenéről, amihez — úgy látszott — valamennyire tényleg értett. A legizgalmasabb előadást egy vodkázás után tartotta, amikor is a királyindiai védelem és a fugaszerkesztés „alapvető hasonlóságairól” értekezett, s noha egy darabig azt hittem, csak humorizál, hamarosan kiderült, hogy a téma valóban érdekes. Ő legalábbis érdekesen tudott beszélni róla. Mellesleg még a legelképesztőbb hülyeségeiben is volt valami rendszer, igaz, egy nem minden szempontból következetes, de azért kétség kívül működőképes rendszer, amivel az osztálytársaink négy év alatt sem mentek semmire, és amit csak én ismertem egyedül. Jellemző, hogy még külön bejáratú, saját terminus technicusokat is gyártottunk magunknak, még hozzá né-

metül, mivel a Latzkovits abban az időben klasszikus német filozófiával „foglalkozott”. A tornatanárunk hatására. Az történt ugyanis, hogy másodév elején egy hatalmas focizás után a tornatanár bekísért minket az öltözőbe, s amíg mi tusoltunk, addig ő a maga mélabús, szelíd hangján a szintetikus-apriori ítéletekről magyarázott. Jó osztályunk volt, és a következő tornaórán már nem fociztunk, sőt, attól kezdve alig-alig fociztunk, a Latzkovits meg szerzett egy elég színvonalas kis filozófiatörténetet, s miután körülbelül negyven oldalt elolvasott belőle, szokásos, kedves modorában eljátszotta nekünk a szakértőt. Valahogy akkoriban gyártottuk meg a terminusainkat, melyeknek később csak a rövidítéseit használtuk. Például az SR (vagyis „sinnlose Reime”) értelmetlen rímeket, az RS (vagyis „reimlose Sinnlosigkeiten”) rímtelen értelmetlenségeket jelentett. SR-nek minősült mondjuk az, amikor a Latzkovits az édesanyjától lopott rúzzsal összekent egy járdán parkoló kocsit — „édesanyám rúzza piros / a járdán parkolni tilos” — és egyértelműen az RS kategóriába tartozott a tárlatvezetési mutatóvány. A tízórás szünetben két osztálytársunk — két lány — a folyosó egyik ablaka előtt beszélgetett. Az ablak egy udvarra nézett, ahol mindenféle fák nőttek. Akkor a Latzkovits odalépett hozzájuk, könnyed mozdulattal az ablakra mutatott, és ellentmondást nem tűrő hangon, de ugyanakkor rendkívül szerényen közölte, hogy „a képen fák láthatók”. Aztán egy fél évvel később, egy esős, tavaszi délelőtt, amikor ugyanaz a két lány ugyanannál az ablaknál cseverészett, a Latzkovits azt is tudtukra adta, hogy „a mester túlságosan higan kente föl a kéket”.

A fűvészkertben, az üveg bor mellett mindenesetre megbeszélünk, hogy a horoszkópára elemzésével várok még egy hetet. Nagy fába vágtam a fejszét. Az elemzést ugyanis úgy akartam megcsinálni, mintha nem én lennék én, hanem csak ismerném magam, tehát elfogulatlanul, és helyesebbnek látszott, ha ilyen gőzös fejjel, lelkesen nem esek neki. Így hát vártam. Aztán az egy hét elteltével előkapartam a jegyzeteimet, a Latzkovits-féle kéziratot, majd a könyvtárból is kikölcsönöztem két híres „szakácskönyvet” — az egyiket Alfred Witte, a másikat Reinhold Ebertin ollózta össze —, és alig három nap alatt elkészültem a munkával. Az eredmény lenyűgöző volt. A Nap és a Hold trigonja kétséget kizáróan jelezte, hogy tökéletes összhangban vagyok a tudatalattimmal, ezzel szemben a Hold helyzete a Bakban arról győzött meg, hogy sajnálatos

módon elfojtom tudatalatti energiáimat, továbbá, hogy szívesen anyáskodom mások felett, minthogy az anyukám gyerekkoromban túlságosan szigorúan bánt velem. A Nap és a Szaturnusz kapcsolata arra világított rá, hogy az apukám volt szigorú, az ascendens pedig azt mutatta, hogy szívesen apáskodom. Különben az ascendensem szerint gyöngéd és figyelmes szeretőnek születtem, akinek a „biztonságot nyújtó otthon” mindennél fontosabb, viszont a Venus a Kosban a Mars uralma alatt állt, tehát a szerelem a számomra csupa harc meg küzdelem, és amúgy is utálok az állandó partnerkapcsolatokat. Természetesen örömmel értesültem róla, hogy gyors a felfogóképességem, de elszomorított (Merkur a Bika jegyében), hogy az új dolgok felfogásához nekem sok idő kell, meg hogy túlzottan tekintélytisztelő vagyok (ascendens), és egyáltalán nem vagyok tekintélytisztelő, hogy csomó dologba össze-vissza belekapkodom, noha hosszabb ideig nem tudok koncentrálni (a Merkur és az Uránusz fényszöge), ugyanakkor pedig feltűnően jól szervezek meg mindent, mivel nagyon is gyakorlatiasan gondolkodom.

Egyébként az asztrológiának később mégiscsak vettem némi hasznát. Egyetemista koromban ugyanis szereztem egy számítógépes programot, amelyik a horoszkópábrát pár adat bepötyögése után három másodperc alatt megcsinálta, úgyhogy a szeretőim gyakran kaptak tőlem ajándékba ilyesmit. Őszintén szólva néha még vissza is éltem a tudományommal. Mert ha egy lánynak azt mondom, „hagyja ott a régi és stabil fiúját, és válasszon engem”, az olyan hülyén hat, de ha bizonyos fényszögekre és bolygóállásokra hivatkozva bebizonyítom, hogy „jelentős választásai egyúttal sikeres választások is lesznek”, akkor az meglehetősen elegáns. Persze az ábrák elemzéséhez abban az időben már nem használtam szakirodalmat, részben lustaságból, vagy mert olykor valóban nyereszedni akartam, bár többnyire egyszerűen csak kedveseket írtam. Nehézséget mindössze az jelentett, ha olyan lánynak készítettem horoszkópot, akit nem ismertem. És egyszer-kétszer ez is előfordult. Húszéves korom óta gyakorlatilag folyamatosan voltak barát-nőim, még hozzá sohasem egy, hanem egyszerre több is, aztán ott voltak még az úgynevezett „futó kalandok”, az „időről-időre megújuló kapcsolatok”, és ennyi nőre nem lehetett mindig figyelni. A szeretőim számát eleinte háromban maximáltam (ez azonban semmit sem jelentett), majd négyben (ez sem jelentett semmit), bizonyos sztereotip fogásokat is kialakítottam — mondjuk, hogy kívül

melyik kocsmába járok, a város mely pontján beszélek meg randevút stb. —, de jónéhányszor mégis rajtakaptam magam, hogy keverem a dolgokat. Rengeteget hazudoztam. Továbbá új barátnőimnek szívesen meséltem a régiokról, így szükségképpen a régi hazugságaimról is, és egy idő után már nem tudtam eldönteni, hogy valamelyik hazugságomat kinek hazudtam, és kinek csak beszéltem róla, ami alkalmanként elég kínosnak bizonyult. Horoszkópot viszont bárkinek csináltam. És ha egymás után kilenc állításom is abszolút mellétrafált, akkor sem estem kétségbe, hanem a leghatározottabb hangon kijelentettem, hogy „ezek pusztán lehetőségek”, ezzel szemben ha a tizedik megfelelt a valóságnak, márpedig a tizedik csak megfelelt, akkor a helyzettől függően komolyan, vagy tréfásan, de hasonlóképpen határozott hangon közöltem, hogy „lám-lám, az asztrológia mennyire komoly tudomány”. Azért az Ikrek kis híján még így is kifogtak rajtam. Mert zseniális magyarázatok ide, zseniális magyarázatok oda, az asztrológia szempontjából ikreknek nem lenne szabad születniük. Különösen nem olyanoknak, mint ők.

Az egyetem befejezése előtt, nyáron ismerkedtem meg velük, amikor bizonyos hivatalos ügyek elintézése után egy gyorsvonaton hazafelé utaztam a fővárosból. Valahol félúton szálltak fel, dél körül, és én nagyon örültem nekik. Emlékszem a hatalmas bőröndökre, amiket a csomagtartóra én préseltem fel helyettük, a hőségre, a félig leeresztett ablakra, meg ahogy a huzat néha a hajukba kapott, egyszóval minden kellemes volt, amilyennek én szeretem. Ma is magam előtt látom az egészet. Kicsit jobbfelé, az ablak mellett egy szőke lány ül szemben velem. Rövid, fekete szoknyát visel, a jobb kezében egy almát tart, amibe még nem harapott bele, a balban pedig egy egyetemi jegyzetet. „Areális nyelvészeti tanulmányok” — ez volt a címe. Tőlem balra, fejét a kupé ajtajának támasztva, szintén egy szőke lány ül. Rövid, fekete szoknyát visel, a jobb kezében egy almát tart, amibe még nem harapott bele, a balban pedig egy egyetemi jegyzetet. Tényleg kellemesen utaztam. És bár egy percig se hittem, hogy pusztán azért, mert testvérek, olyan igazándiból is hasonlótanak, az azért meglepett, hogy ez a látszatra teljesen egyforma két lány — jó darabig még akkor is összekevertem őket, amikor már a szeretőim közé tartoztak mind a ketten — szóval meglepett, hogy ez a két lány valójában mennyire különbözik. Viszont horoszkópot mindentől függetlenül

nekik is gyártottam, és ma is büszkeség fog el, ha erre gondolkodom. Igazi mestermunka volt, legalább hat órámba került.

Okkult tanulmányaimról a Latzkovitson kívül másnak sem a gimnáziumban, sem otthon nem beszéltem. Egyedül apám feleségét avattam be valamennyire, őt is csak az angol szövegek miatt, ám hogy ez az egész miért érdekel annyira, azt nem árultam el senkinek. Őszintén szólva én magam sem értettem. Tény, hogy szerettem csinálni, mondjuk mert szépnek találtam, és amit olvastam, az kétség kívül hasznomra vált, de komolyan nem vettem soha. Harmadikos koromig még a testemmel se kísérleteztem, noha a horoszkópom elkészítése után egyszer azért a Latzkovits nélkül is kimentem a roncsbázisra, két deci vodkával, továbbá vittem magammal egy vasszeget, mivel ki akartam próbálni azt a „tenyérbenmegolvasztós” mutatót. Aztán nem próbáltam ki. Ott ültem vagy másfél órán keresztül, én, a tizenhat éves gimnazista, a kitűnő tanuló, aki elég jó latinból is, a járőreket figyeltem, meg a gépkocsikat, ahogy elhajtanak a gabonakutató felé, és mindez olyan reálisnak látszott, olyan kézzelfoghatónak, hogy a végén a vodkát is bontatlanul vittem haza. És éreztem némi csalódást. Tulajdonképpen aznap délelőtt, teljesen ötletszerűen találtam ki az egészet, ami ahhoz képest furcsa egy kicsit, hogy annak idején mennyire féltem. De ott, a roncsbázison nem féltem. Egyszerűen csak nonszensznek tűnt ilyesmivel foglalkozni, és valahogy annyira illetlennek, hogy a kísérletet már csak szeméremből is el kellett halasztanom.

Decemberig. Tudniillik akkortájt jöttem össze Judittal, és ez mindent eldöntött végérvényesen. Tehát: Judit harmadik elején, szeptemberben került az iskolánkba, ő volt a legszebb lány, akit valaha láttam, és a legjobb szerető. Kisebb-nagyobb megszakításokkal több, mint tíz éven át tartott a kapcsolatunk, és ez alatt az idő alatt többször megfordult a fejemben, hogy akár együtt is lakhatnék vele. Nagymamám testvérétől még gyerekkoromban örökölttem egy két és fél szobás, eléggé lerobbant lakást, amit anyámék kiadtak albérletbe, és amit a gimnázium befejezése után én magam vettem birtokba. Az összegyűlt pénzből szépen felújítottam, kicseréltem a bútorokat, majd beköltöztem a felszobába, a két nagyba meg ismét albérleket fogadtam, úgyhogy az egyetem nem került túl sok pénzébe a szüleimnek. Mindennek ellenére Judit tartósan sosem lakott velem. Igaz, gyakran aludt nálam, olykor

egyfolytában heteken keresztül, de még ilyenkor is otthon tartotta a ruháit meg az összes személyes holmiját — legfeljebb két-három napra való cuccot hozott magával —, és ha másért nem, a postát megnézni minden délután hazaugrott. Nem bántam, hogy így alakult. Én ugyanis rendkívül pedáns vagyok, kimondhatatlanul utálok a kuplerájt, ha poros az íróasztalom, a lemezjátszót is mindig letakarom használat után, és Judit néha tagadhatatlanul zavart egy kicsit. Azt meg kifejezetten nem szerettem, amikor a konyhában ügyködött. Hogy az evőeszközöket csak félig mosogatja el, a földre söpri a morzsát, és mindennek tetejébe még a befőttekbe is beleiszik, pedig mindez annyira jellemző volt rá, hogy akár szerethettem is volna. Sosem fogom elfelejteni, amikor egyszer hétvégén csirkehúst sütött. Előbb besózott néhány combot — úgy számoltuk, négy darab kettőnknek elég lesz —, aztán segített krumplit pucolni. És krumplipucolás közben megéhezett, beleharapott az egyik húsdarabba, majd pár perc múlva beleharapott még egyszer, és végül nyersen megette az egészet. Ő ilyen volt. Ha a reggeli kapkodás közben leejtett egy szelet kenyeret, simán felvette, és megkente vajjal. Ahogy én is meg általában mások is. Az ember persze tudja, hogy ez higiénés szempontból nem helyes, érez valami bizonytalanságfélét, valami halvány, jelen esetben csak nagyon halvány viszolygást, amit Judit sosem érzett. Mert számára az étel ételt jelentett, a kosz pedig koszt, ami ugyan semmiképpen sem enivaló, viszont ugyanúgy természetes, mint egy szelet kenyér. És ezért söpörte a morzsát a földre, hagyta szanaszét a holmiját, ha úgy alakult, ezért ivott bele gondolkodás és bárminek-mű kétely nélkül idegenek poharába, ezért volt tapintatlan, erőszakos, olykor határozottan ostoba, és részben ezért volt annyira vonzó meg csodálatos. Mások nem mindig vették észre ezt. Hogy a nők nem bírták elviselni — Ajse egyenesen irtózott tőle —, azt még megértettem. De hogy az okosabb pasasok közül is elég sokan csak egy feltűnően szép és meglehetősen könnyűvérű lánynak nézték, akivel azért nagyon jó lenne eltölteni egy-két éjszakát, az sehogy se ment a fejembe. Ugyanis annyira látszott rajta, hogy milyen, amennyire ez egyáltalán látszhat valakin. A mohóságán, a mozdulatain, azon, ahogy megfogott egy csészét, ahogy másképp fogott meg egy csészét, mint a többiek, vagy ahogy mondjuk megkomponálta az arcát. Erről sem tudott leszokni. Ha szomorú dologról beszélt, akkor ehhez olyan gyászos arckifejezést öltött,

aminél gyászosabbat már nem is lehet, ha egy banális búcsúzkodás alkalmából elkészönt valakitől, hát úgy köszönt el, mintha találkozásra nem lenne mód soha többé, s közben szabályosan látszott, ahogy beállította a vonásait. Huszonnyolc évesen halt meg, vagyis nagyon fiatalon. De azért korántsem gyerekfejjel, és egy idő után az efféle gesztusait az emberek néha kinevették.

A gimnáziumban való megjelenése mindazonáltal pár hét alatt hatalmas felfordulást okozott. És nem az volt megdöbbenő, hogy mi, diákok, generálisan beleszerelmesedtünk, hanem hogy a tanárok közül is többen beleszerelmesedtek. Az általános tagozatú osztályba járt, ezért nem figyelhettem meg, de a nyakamat teszem rá, hogy órán is egyfolytában szemezett velük — talán még a hülye és öreg „Gömböcskével” is, aki a kémiát oktatta nekünk —, és a hatás nem olyan volt, mint amilyen hasonló esetekben lenni szokott. A hatás egyszerűen lenyűgöző volt. Futballozás helyett például már nem „Az ítélőerő kritikáját” olvastuk, hanem előbb Ficinónak a szerelemről írott traktátusát, majd Platónt vettük elő — természetesen a „Lakomát” —, és a tornatanár olyan szenvedéllyel, olyan hévvel magyarázott, mint korábban soha. Aztán novemberben, amikor kiderült, hogy Judit az irodalomtanárunk szeretője lett, azé a műveletlen és nagyképű baromé, akit a Latzkovits olyan kimondhatatlanul megvetett, szóval, novembertől kizárólag sztoikusokkal foglalkoztunk. Zénónnal, Kleantésszel, Khrüzipposzal meg a latinokkal is, kivált Ciceróval. Pedig a tornatanárunknak nem is lettek volna olyan rosszak az esélyei. A lányok határozottan jóképű, vonzó pasasnak tartották, és ha csak egyszer sikerül magát kicsit összeszednie, ha csak egyszer felképeli a gimnázium táhó igazgatóját, vagy lelöki a lépcsőn, akár boldog is lehetett volna. Csakhogy ő gyáva volt, és irtózott minden ilyesmitől.

Szeged

Latzkovits Miklós

Érmezei – Rauschenburgen: A Föld emlékezete I–IV.

Régi kovácsoltvas-dísszé változtatlak

Paversiu tare senu kaldiniu ornamentais ...

Ódon, porlepte

kovácsoltvas-díszet varázsolok belőled.
Hosszúkás kék növényeidekből nem marad más,

csak tőzeg.

És földből kihalászott pajzsot emelek ki

színezüst véseteidekből.

Csak a rém, varjaid

rikácsa a középkori téren elő ne jöjjön.
Hisz a távoli halálos szétbontattatás

nem oszthat meg

engem s téged.

Hisz mint a kék üveg fénye vagy nekem,

inkrusztált része a régi fémnek.

Vilnius

Budapest

Judita Vaiciunaitė

Fordította: Bajcsi Cecília

Névtelen forrás

Bevarde versme

Mint forrás a katedrális alatt,
még most, ha enged a köd tere, nyílj meg
s éleszd fel, akárha a fénypatak,
irgalmatlanul áraszd el a szívet.

Mint az ég, légy hideg és azúrkék,
s mint várrésből a Neris felett,
lásd meg a sirályok röpülését,
mikor a szárnyuk széllel telített.

Mint zajláskor a kásajég, zengj,
utcák áradatán fuss lefele,
hisz a hangnak, amely a napba tér meg,
névtelen forrás az eredete.

*Vilnius
Budapest*

*Judita Vaiciunaitė
Fordította: Bajcsi Cecília*

Vilnius. Archeológia

Feltártuk a kőfalakat,
ajtó-vagy kapuszárny keretét,
a hideg lépcsőfokokat,
hol mind mélyebbre süllyed az ég,
feltártuk az úttest kopogását —
több évszázad sanyarú leletét.

Feltártuk a szegényes tróját,
felszínre került az apró pompeji,
a földmélyi város szent horizontja
— és fekélyes mészkövei,
feltártuk gyökereink a kőből
— mind fájdalommal teli.

Feltártuk újra az átlátszó peremű
álom- vagy jéglépcsőzeteket,
az ívelt pályájú kristálybányát —
melytől a szívkamra bal kéz felől remeg,
feltártuk a kályhacsempe zöldjét
és a gyertya tűzét, amelyet
féltő tenyerekkel óvunk a szélről.

*Vilnius
Budapest*

*Judita Vaiciunaitė
Fordította: Bajcsi Cecília*

Érmezei-Rauschenbergen: A Föld emlékezete I-IV.

A próza fekvése

te is egy jó író vagy! Hazamentem és lázasan gondolkodni kezdtem jövőbeli írásaim témáján. Muszáj, muszáj, muszáj írom! (Én Bublikom, kedves Bublikom!) Az első, ami eszembe jutott, a mi hatalmas felhőkarcolónk volt, én ugyanis felhőkarcolóban élek (ha már hiperrealizmusról beszélünk, akkor: Fecske köz 16/10.) Eszembe jutott, hogy a kezdetek kezdetén (beköltözéskor) kreatív viszonyt alakítottam ki a környező valóság (a felhőkarcoló) irányába. Ahogy ideköltöztünk, rájöttem, hogy az elkövetkező tizenvalahány évben nem fogok kiszabadulni innen. Kibékültem új otthonom melegével, ez sorsszerű volt. Az otthon melegéről szóló elméletemet számos irodalmi példával tápláltam. Eleinte felhőkarcolónk a zsírfra hasonlított Dali képéről, majd a hatalmas gyertyára, aztán phalloszra (ez manapság mindenkitől elvárható), aztán méhkasra (mint olyanra) és a többi, és ehhez hasonlóknak.

Amikor meguntam a felhőkarcoló-hasonlatok után való kutatást, A társbérlektől való megszabadulás legegyszerűbb és leghatásosabb módja munkacímrel elkezdtem gyilkosságokat konstruálni. A lifttől a szemeteskukáig terjedt hajmeresztő gyilkosságaim színtere. A variánsok száma, elismerem, korlátozott volt, mégis elszórakoztam ezzel egy ideig.

Aztán, amikor meguntam a hajmeresztő gyilkosságok kieszelését is, áttértem az emberek közötti kapcsolatok kialakítására. Megszállottként konverzáltam a liftben, vidáman üdvözöltem erkélyszomszédaimat. Kínóztam az embereket tűzrőlpattant kérdéseimmel: „Jó napot, hogy van, és ön, jól, és ön hogy van, jól, és ön?” Ezen erőfeszítéseimet egy lista koronázta, amelyen felsoroltam a

liftben, a lépcsőn (amikor a felvonó nem működik) és az erkélyen való kommunikálás tíz legjobb módját. Addig gyakoroltam mód-szereimet, amíg el nem veszítették minden hatásukat.

Idővel belenyugodtam a gyűlölet ily töményen természetes állapotába. Mint ötödik elemiben. Rájöttem, hogy gyűlölöm a családi viszonyokat, amelyek hihetetlen gyorsasággal harapódtak el ebben a közös tyúkólban; hogy gyűlölöm a vasárnapokat, amikor mindenki kinyitja erkélyének ajtaját és tökig csavarja a rádiót; hogy gyűlölöm a töretlen életkedvvel recepteket csereberélő háziasszonyokat; hogy gyűlölöm az Autójukat ápoló alakokat; hogy gyűlölöm a kártyapartikat és a közeli presszóba való állandó invitálást; hogy gyűlölöm a reggeli kávékat, a pletykákat, az álmok mesélését: „Képzéljétek, unokaöcsémmel álmodtam, teljesen meztelen volt, istenem, milyen hülyeség, pici, ráncos, gyermeki fütyije volt, aztán hatalmas, rózsaszínű delfinné változott ugyanolyan fütyivel. Talán valamivel nagyobb. Istenem, csupa marhaság!” (Márta asszony álma, M-2)

Talán az az érzés idegesített leginkább, hogy a valódi élet valahol a központban történik. Igaza van Bubliknak! Be kellene a prózába iktatni egy valódi felhőkarcolót is. Itt aztán valódi, bolond élet folyik. Állandó törekvésem környezetem kreatív alakítására végre megkapja az őt megillető helyet! Prózát! Gondolatban megalkottam azt a kartotékrendszert, amelyben majd tárolom jövődöbeli történeteim adatait. Már is íróvá lettem. Rögtön eszembe jutott, hogyan fog reagálni M-2 (Márta, azaz első szomszédunk), ha meghallja. — Jé, szomszédasszony! Hát maga író? Nicsak!

Frusztrált vénasszony! Mi lenne, ha őt is beiktatnám a prózába? Mondjuk a kövér Mártának hirtelen (szilveszter éjszakáján) szárnyai nőnek, és vígan röpköd erkélyről erkélyre. Kedves mutatványokat végez. Mint egy repülő. Ragyogó arccal lépünk ki erkélyünkre, morzsát szórunk neki, amit ő virtuóz mozdulatokkal, röptében kap el. Nem, nem jó! Valami hasonlót láttam már egyszer egy rajzfilmben. Viszont miért ne burjánzanának el Márta zsírpárnái? Megkelne, mint a tészta. Már látom is a drámai leírás lehetőségét. Tehát, Márta ismeretlen okokból burjánzik. Fehér húsa túlcsordul az erkélyeken, az ablakokon, árvízként hatol be a lakásokba. Menekülünk. Sikolyok. Riadó. Általános zűrzavar. A legdrámaibb pillanatban bevetek egy csapat vidám tűzoltót. A kövér Márta

csodálatos megmenekülése! Ez lehetne a cím. Nem, ez nem jó. Túl infantilis.

Különben is, miért írnék Mártáról! A teheneknek az istállóban a helyük, nem az irodalomban. (Olvastam már valaha ehhez hasonlót?)

Gondolkodtam tovább, lapozgattam fejemben a szomszédaimról szóló adatokat és úgy tűnt, írhatnék a:

Mondjuk arról a kilencedik emeleten lakó szegény, alkoholista zenészcéről (Z-9), aki minden nap részegen jön haza, és a felesége rendszeresen kizárja az erkélyre. A zenész megalázottan dülöngél, közszemlére van téve erkély-ketrecében, és egyre ugyanazokat a szavakat ismétli: „Elvira, nyisd ki, Elvira, nyisd ki!” Aztán várakozással teljes csend következik, majd üvöltés: „Elvira, te samobori kurva!” Az emberek kitódulnak az erkélyekre, boldogan várják az előadást. Figyelmesen hallgatják az egyhangú ismétlést: „Elvira, nyisd ki!”, amelyet a fokozás géppuskasorozata szakít meg: „Elvira, te samobori, te európai, te világméretű kurva!” A nézők lélegzet-visszafojtva várják Elvirát is, a világűri kurvát, de őt soha nem hallani. Ehelyett: üvegcsörömpölés és — vége. Mindig ugyanúgy. A másnapi véraláfutásokból, amelyeket a zenész ügyetlenül igyekszik titkolni, megállapítható, hogy Elvira, a samobori kurva, lelketlenül nyomorgatja férje művészzlelkét. Így van ez legalább egyszer havonta, és még csak nem is szellemes, ha figyelembe vesszük, hogy az erkélyajtó üvege százezer dinárba kerül.

Vagy arról a bolond lakóról is írhatnék a nyolcadikról (C-8), aki örökké gyufásdobozokért nyaggat. Gyűjti a jótét lélek a gyufáskatulyákat, na és! Minden oké lenne, ha nem hoztak volna forgalomba egy fajkutyákat ábrázoló címkesorozatot, amikor is megjelent az a bizonyos, majompincsit ábrázoló címke. Azóta C-8 nem hagy békén. Ez a faj annyira kiborította, hogy úgy beszél róla, mint élete legnagyobb felfedezéséről: „Képzeld el, kérem, ha-ha-ha, tegnap vettem egy doboz gyufát, a címkén meg — a majompincs! Vallja be, hogy még csak nem is hallott róla, hi-hi-hi, a majompincs!” Embernyúzó!

Jó lenne írni arról a lady-killerről is, a tizedikről (L-10). Lady-killer a fenét! Amolyan megszokott, nyugdíjas széptevő. Szőrös, nagybajszú, kicsattanó arcú marha. Szemei vígan csillognak. Ebben a korban, pfuj! Mégis, meg kell adni, jó színben van. Állandóan teltkarcsú lányokat sétáltat (hol szedheti fel őket?), aztán meg

fojtott hangon meséli a közeli presszóban, hogy mennyire szereti „lánykáit” (Disznó! James Masson!), és hogy mindig azt képzei, hogy ők az ő nagy, rózsaszínű csecsemői, akiket kényeztetni, fürdetni, etetni kell — és ez állítólag stimulálja (paraszt, ezt is megtanulta már!). Mesél még valamit az erotikus érzékenységről, de már nem hallgatom. Elképzelem. Látom a szőrös, kicsattanó arcú öreget, körötte kövérek, rózsás bőrű csecsemők, akiket ragyogó arccal, izzadva etet, etet... Azok meg erkölcstelenül kacarásznak, nőnek, végtagjaik már oszlopszerűek, léggömbként híznak. Kacérkodva nyitják szét pirosas, fogatlan ínyüket, elragadóan csillogtatják selymes pihéiket, és csak nőnek, egyre nőnek... Nicak, már a plafont is eléri, és föl pumpált, selymes testükkel megfojtják szerencsétlen apa-szeretőjüket. Aztán kitörik a födémet, s feslett kacagással fölrepülnek az égbe, felhőkarcolónk, városunk fölé... Egy közülük mégis visszatér. A legnagyobb, a leggömbölyűbb, és fogatlan mosollyal magával viszi apa-szerelmesét, gyengéden fogva szőrös mancsát. Orgonaszó hallik, látom, ahogy visszanevet rám és integet, mielőtt a paradicsomba érne. Hatásos, nemde?

Vagy leírhatnám szépen szomszédainkat a szemben lévő lakásból (S-10). Rendes, dolgos emberek, csak a fiuk megy a saját feje után. Filozófus, munkakerülő, csavarog Európában, tanulmányozza a buddhizmust. A szülők nekikeseredtek, az apa szenved és hallgat, az anya pedig nyilván valamivel egészségesebb problémamegoldó képességgel rendelkezik és kiabál: „Basszon meg a te Buddád, az basszon meg! Dolgozz valamit, nőülj meg, nevelj gyerekeket, mint a többi ember, és ne csak azzal a hülye Buddával baszkódj!” Erre fia fölemeli békés buddhista hangocskáját: „Anya, ez az életem értelme! Azonkívül nem Buddha, hanem Buddha!” Az anya nem jön zavarba, hanem lezavar neki egy hatalmas pofont és azt mondja: „Hülye!”

Vagy a tizenhatodik emelet lakóiról (E-16) is beszélhetnék, a bolond egyetemistáról és a nagymamájáról. A nagymama eleven, nyolcvanéves öregasszony. Festői. Ahogy apró termetével, ráncos fejével és elmaradhatatlan mosolyával megjelenik a liftben — hatalmas szatyrokat cipel, amelyekből fajtaelső kelkáposzták virítanak — arra gondolok, hogy egy szép napon a szatyrok egyedül sétálnak majd be a liftbe. Ő pedig ott lesz valahol köztük, egy kelkáposzta formájban, amire annyira hasonlít. Bolond unokája a

legperverzebb módon abajgatja. Ünnepekkor például az unoka és a nagymama elsőként rakják ki a zászlót. Az unoka megragadja a botként megmerevedő öregasszony bokáját és kinyújtja az erkélykorláton túl, hogy a nagymama kitűzze a lobogót. Egy alkalommal majdnem szerencsétlenséggel végződött a dolog; az öregasszony elveszítette egyensúlyát, eltűnt testének elképesztő merevsége. Majdnem lezuhant. A bolond mégis megmentette, noha egy pillanatra gyanúsnak tűnt az egész.

Azóta még kisebb és véznább lett. A bolond időnként leissza magát, olyankor arra kényszeríti, hogy hasmánt a földre feküdjön, kezét rakja a tarkójára, ő pedig a nagyapa régi pisztolyával körbelövöldözi. Szegényke, majd meghal ijedtében. Másnap azonban ismét láthatjuk, csodálatosan regenerálódott, és még nagyobb, első osztályú kelkáposztafejeket rakott szatyrába, arcán ott az elmaradhatatlan mosoly. A bolond egyébként hallgat, néha történik csak meg, hogy váratlanul oldalba rúg egy éppen arra vetődő kutyát, vagy késsel fölhasogatja a lift tapétáit.

Érdekes az az órás is (O-15), aki eladta fölsővárosi házát és órásműhelyével a felhőkarcolóba költözött. A műhely csodák csodájára megőrizte patináját és fölsővárosi hangulatát. A töpörödött, kopasz öreg, a sok tiktakoló óra, a tökéletes csönd, a pult mögötti kicsi, fekete ókuláré, amelyen át az órás a világot szemléli — mintha ő lenne maga a Sors, és fölényesen, akár a Sors, a tökéletes csöndben (az órák persze megállás nélkül tiktakolnak) megszólal: „Valami nem stimmel az órája mechanizmusával, asszonyom!” Vagy valami mást mond, még sorsszerűbbet, még több jelentéssel megpatkolva. Talán összeboronálhatnám az (O-15) órát és a kelkáposzták királynőjét?

Mégis, Fábián (F-3) vonz leginkább. Még a neve is olyan jó, öreges. Fábián volt az első szomszédom balról. Rőla semmit se lehetett tudni. Senkivel se barátkozott, senki se látogatta. Néhányszor megpróbáltam egy poharat a falhoz illesztve hallgatódzni. Soha semmit nem hallottam, valami furcsa neszezésen kívül. Talán a kis hülye házacskáit rakosgatta ilyenkor. Fábián ugyanis üres csigaházakat gyűjtött. Gyakran láttam hosszú sétáiból nagy kosár csigaházzal hazatérni. Föltételeztük, hogy díszes dobozokat készít (a tengeri kagylókkal díszítettekhez hasonlókat), de ebben se lehattunk biztosak.

Észreveszem, hogy Fábiánról múlt időben gondolkodom. Mintha máris egyik történetemnek a része lenne. A befejezést igen hatásosra sikeríthetném. Halotti, szürkészöld arcszínével kezdeném, amely úgy borítja, mint régi képet a patina. Titokzatos hangulatot keltenék a történetben. Egy szép napon Fábián eltűnne. Keresnénk sokáig, míg rá nem akadnánk a Száva-parti magas fűben. Halott lenne. Valótlan kövületre hasonlítana. Testét üres csigaházak garmadája borítaná, penészbuborékokhoz, mohacsápokhoz hasonlóan. Az üres házacskákból csönd bújna elő, és összekeveredne a füvek titkos leheletével. A nap sugarai lustán táncolnának a házacskák barnás domborulatain, behatolnának belsajukbe, ahol kihunynának. Úgy tünne, hogy a csigaháztömeg csúszik-mászik, hogy lélegzik a halott király aranypáncélja. Pedig csak a föld, a fű és a csönd lélegezne... Sok méltóság lenne Fábián halálában, és valami csöndes irtózat. Egész jó ez a csigaházsztori. (Dombor)míves.

Azt is tudom, mit szólna például Márta, ha elolvasna egy ilyen történetet. — Maga is egy nagy író, mondhatom! Hát nem szégyelli magát? Így írni egy élő emberről! A saját szomszédjáról! Pfuj! Hát maga nem egészen normális! Közönséges írócska.

Szipirtyó. Hát még veled mit művelek majd! Kígyókkal párosítalak össze. Vagyis nem! Tudom már! A delfin! Kefélni fog, Márta, a delfin, kefélni fog álmaid delfinje, azzal az összezsugorodott, gyermeki füttyijével, halálra kefél majd!

hétfő, avagy Csöngetek Bublik ajtaján. Izgatott vagyok. Táskafka hazai kámban egy tekercs lapul — az a rövid történet, módra amit késő estig írtam. Az értelmetlen hétköznapiokról való töprengéseim lényege. Egy történet Martinról. Hiperrealista. Szimbolista. Groteszk. Reggel elrohantam a kozmetikushoz. Ott kivasalták bőrömön a tegnapi esti tépelődés nyomait. Friss vagyok, kíváncsi. Vágyódom a szerelem után. Már is írónak képzelem magam.

Gyöngéden Bublik nyakára fonódok. Bal arcához közelítek. Elrántja. Jobb arcához közelítek. Szintén. A fogashoz közelítek. Hallgatagon, jelentőségteljes tekintettel nyitom ki táskámat, és átszellemült arccal nyújtom át Bubliknak — az első két, álmatlan éjszakák kínjában született, az első két gyűrött papírlapot. Leülünk. Bublik olvasni kezd.

hosszú haldoklás egy napban

Martinnak sehogy se jutott eszébe, hogy került ebbe a lezárt üvegbe. Elvesztette időérzékét. Gyakran hirtelen félelem kerítette hatalmába, a megalázottság görcse, a szabadság megsértésének homályos érzése. Martin egy uborkásüvegben — igaz, hogy a legnagyobb fajtában, de mégis üvegben — ül. Idővel az ember mindenre rá szokik, így Martin is kibékült az üveggel, mint ténnyel. Eleinte sokat törte a fejét az üvegbekerülését fedő homály titkán, de emlékezete mindinkább kihagyott, és ő kétségbeesett. Aztán arra gondolt, hogy mindez csak csalódás, hallucináció — de mozdulni se bírt, és világosan érezte a hideg üvegfalat és a savanyú lét. Az ecetet könnyebben megszokta, mint a tehetetlen mozdulatlanságot. Idővel megtanulta mozgatni bal lábának nagyujját, és gyermeki örömmel ismételtette ugyanazt a mozdulatot, előre-hátra, beleütközve az üveg falába. Ám az állandó megerőltetéstől megdagadt a nagyujja, ezért elhatározta, hogy takarékoskodik erejével.

Martin eljátszott a szökés gondolatával is, de helyzetet kilátástalan volt. Büntetről, gyilkosságról gondolkodott — de sehogy se jutott eszébe az ok, a kapocs, a mód, ahogyan az üvegbe jutott. Nem emlékezett az üveg előtti életére; nem tudta például, nős-e, mi volt a munkája, melyik faluban vagy városban lakott, és egyáltalán, kié ez az istenverte éléskamra. A táj, amit az üvegből látott, nem nyújtott semmi fogódzót. Üres befőttesüvegek, poros palackok sora. Néha, ha napsugarak hatoltak be, vidámabb volt a kép. Láthatóvá váltak az üvegekbe húzódó, érthetetlen muslincaéletüket élő muslincák.

Fejével valami kemény felületet érintett, nyilván a kupakot. Martin nem emlékezett, van-e a fején kalap. Ez is bosszantotta.

Martin érezte, hogy hamarosan meg fog halni. Gondolkodni próbált a halálról, megkísérelt kétségbeesni, ami rendben is lett volna — azonban mindez csak szenvtelen következtetésekkel zárult. Se világos képzet, se fájdalom, se semmi...

Az intenzív illatok, a nyirkosság, a penész furcsa élvezetet jelentettek Martin számára. Aztán váratlanul megjelent előtte saját agyának képe. Világosan látta a fehér agysejtekbe lassan behatoló lusta, zöld penész pehelyszerű hordalékát.

Azután egy pillanatra eszébe villant: Most aztán, azt hiszem, teljesen meghaltam — és lehunyta a szemét.

Bublik lehunyta a szemét, az én két papírlapom a földre hullott. Vártam és szenvedtem. Bublik hosszan hallgatott, aztán kiábrándultan azt mondta: — Szörnyű! Egyszerűen szörnyű. Hogy a fenébe szülted ezt a nyelvet? Mintha kínairól fordítottál volna, az istenért! Mintha egy diák Kafkából puskázott volna, nem több, százszázalékos dilettantizmus. A mi valódi, fölismerhető mindennapjainkat várom tőled, annak abszurditását, nem humiféle uborka-szimbolikát!

— Hiszen ezek a mindennapjaink, Bublik!

— És ez miből látszik?

— A kupakból — vágtam rá.

Ez a kommentár Bublikot csak fölmérgesítette, és én letörten vánszorogtam haza, siratva a kozmetikusra költött pénzt.

Belgrád
Budapest

Dubravka Ugrešić
Fordította: Rajsli Emese

Érmezei-Rauschenbergen: A Föld emlékezete

Szabadság és irodalom, avagy: a sör, a tej, és a méz*

Lehet, hogy furcsának tűnik, de az irodalom és a szabadság nem függenek egymástól. A diktatúra éveinek Romániájában olyan irodalmat írtak, amelyet semmiképpen sem lehet kitörölni a román kultúra történetéből. Nem csak a kommunista diktatúra korszakában, hanem a legionárius korszakban is hasonlóképpen álltak a dolgok; azt hiszem, hogy ebben az országban csak a legionáriusok és a kommunisták akartak igazi változást; egyiküknek sem sikerült. A román ember természetét nem egykönnyen lehet megrendíteni. A jellem és a szellem olyan széles felületeit érinti, amelyeket be kell foglalni ebbe a cenzúramentessé vált irodalomba. Adok néhány példát abban a reményben, — és nem azzal az elvárással, — hogy felfedhetik a balkáni természetet (jóllehet ezek a dolgok ugyanazon a helyen, ugyanabban a keretben történtek).

Pár másodperces párbeszédből, ami két átlagos egyén között folyt, — de akiknek a kommunikációja talán évezredes történelem gyümölcse, — felfedeztem a román ember egyik jellemző vonását. Egy válasz, aminek alapján meg lehet határozni a szubsztanciáját, alapvető vonásainak egyikét (nem merem azt mondani, hogy a „lényegét”, ezt nem hiszem): arra a kérdésre, hogy „Jó a sör?” a válasz: „Jó, mert hideg”. Jellemző a pontos válasznak ez a megke-rülése, illetve az alóla való kibúvás, a közöny az iránt, ami a tárgyak

---

* Ez a szöveg a JAK által Szegeden 1993 tavaszára tervezett, s elmaradt Közép-Európai Fiatal Írók Találkozására készült.

és jelenségek legfőbb tulajdonságát fejezi ki, fontos belső vonásait, a tanulmányozott (lenyelt) tárgy ízét, illatát, és egy részben kedvezőtlen helyzettel való képmutató megbékélés, mivel itt nem beletörődésről van szó, hanem arról a hajlamról, ami valamely elégtétel megszerzésére irányul bármi áron (akár a kifordítása árán is) — ez az elégtétel a leginkább közönséges határa felé tart, vagy esetenként akár a külsőségek felé is, a csomagolás felé („Jó, mert szép a címkéje”, „Jó, mert nincs benne olaj”, stb.), afelé, aminek nem kellene számítania lényegesen a minőség szempontjából (esetleg csak kevésbé kellene számítania), mint jelen esetben a „hideg”; és van még egy próba, nem csak ennek az embernek az iránt a dolog iránti hajlama, ami kitérőleg függ attól, amitől teljesen függenie kellene, vagyis attól, hogy „jó” legyen, hanem az iránt a nagy hivatás iránti hajlama is, hogy felfedezze a jót a szükségben, a kudarchban, a csődben. A románok számára a szépen leburnult felhám helyettesítheti a laza, megöregedett húst.

Az élményeket helyettesíteni lehet. Az egyén természetesen azért jött, hogy sört igyon, nem pedig egy hideg folyadékot (egyéb-ként a sör feltételez is egy bizonyos hőmérsékletet, — ami velejár ezzel az alkoholfajtával), de lám, akkor, amikor csalódott (ritkán ismeri be) a keresett dolog egy minőségében — ami itt lényeges: a sör abban a lokálban rossz volt (a sör nem sör volt, hanem „hideg”), — akkor talál egy másik minőséget. És akkor is örül, ha nem sört iszik, hanem a sör „hidegét”.

Az az igazán szomorú, hogy Romániában a sör — remélem, bárki számára magától értetődik, hogy nem erről a folyadékról van szó — általában rossz minőségű és meleg is. De egyetlen fogyasztó arcáról sem olvasható le a csalódás, ellenkezőleg, egyre-másra rendelik.

Ez mégis valami, még ha nem is nagyszerű, de érvényes, a főnév zamatát keresni, aztán nem törődni vele, és élvezni a jelző hidegét.

Egy étterem teraszán. Az asztalnál ülve, a kertet övező kovácsoltvas kerítésre bizonyos magasságban felszerelt, a terasz egyik végétől a másikig nyúló, hosszú, üres virágtartó miatt nem lehetett látni a járókelők fejét. Az asztaloknál ülők felemelkedtek vagy nyújtózkodtak, hogy láthassák egy-egy fiatal és elbűvölő lány, vagy egy feltételezett ismerős fejét. Egyszer csak az ivók egyike felemelkedett, és levette a virág nélküli virágtartó egyik darabját. Ez az

ember az utolsó asztalnál ült — csak ő láthatott ki. Azt hiszem, hogy ilyen esemény akkor történt először a tízéves lokálban.

Akkor a legnehezebb, amikor valaki hozzád fordul, és azt mondja: „Adj tanácsot”. A városszéli negyed (frissen privatizált) bárjában hiányzik a „mérőpohár”, az a mérőeszköz, amelynek segítségével a pincér bizonyos fokú pontossággal adagolhatja a vendégnek a megfelelő alkoholmennyiséget. Itt mérőeszköz helyett az italt egy műanyag pohárral mérték, amely eredetileg — a megfelelő beosztásokkal — az egészséges tejpor mérőeszköze volt, melyet meghatározott órákban kell adni a csecsemőknek. A műanyag poháron a cég neve is szerepelt: Milupa. Az az igazság, hogy a bárban gyerekek is voltak; nem csecsemők, hanem három, négy, öt évesek, egyik szülőjük társaságában; a gyerekek egyike sem volt mindkét szülőjével. A férfiakat néha a barátjuk kísérte.

Azt is itt vettem észre, hogy milyen előreláthatóak nem csak a dolgok, hanem a gesztusok is: miután a szomszéd asztalnál ülő három ember közül az egyik azt mondta az asztaltársának: „Jó, akkor adj tanácsot”, biztos voltam benne, hogy a másik kettő cigarettára fog gyújtani (időnyerés végett, hogy egy gesztussal kitölthessék az ürt), míg az, aki a tanácsot kérte, újból meggyújtotta a cigarettáját, ami időközben kialudt. (Mindannyian rossz minőségű cigarettákat szívtak). Pontosan így történt: mindannyian az öngyújtóért nyúltak. (Csak egyiküknek volt öngyújtója, és mielőtt rágyújtott volna, tüzet adott a többieknek). Arra, hogy: „Jó, akkor adj tanácsot” senki sem felelt annál az asztalnál. Egyikük ügyesen elterelte a szót, és a sportról kezdtek társalogni.

Kell, hogy valamennyien felfedezzünk magunknak egy kötelességet, és gyakoroljuk, hogy a tapasztalatok sora után felfedezzük, hogy el vagyunk kötelezve valaminek, ami állandóan foglalkoztat, mint becsületbeli kötelessége a középkori lovagot. És pihe-nés nélkül próbáljuk teljesíteni, kisebb vagy nagyobb részletekben, ahogy az idők során lehetőségünk van rá.

Megtalálni a kötelességedet olyan, mint megtalálni a hivatásodat: ez nem kis dolog. Egy eszményi világban az álmodozó tisztában van azzal, hogy az álmodozás a kötelessége, és hogy ha koldulnia kell ahhoz, hogy megélhessen, koldulni fog anélkül, hogy szégyellné; és lesznek mások, akik biztosítani fogják a megélhetését, mert ezek a maguk részéről meg fogják érteni, hogy az ő kötelességük eltartani az álmodozót (a koldust).

A magunk feladatának tudatosítása (mivelhogy mindannyian azzal a bélyeggel születünk, hogy van egy kötelességünk, amely nélkül, — hasonlóan egy törvény nélküli államhoz, — minden felbomlik) és vállalása azt hiszem, ahhoz vezet, amit reménykedve belső békének, lelki nyugalomnak nevezünk. Fordított esetben, megtagadva a kötelességet, vagyis a hivatást, a lét értelmét, igazolását — mindezek közé a levantei térben bátran egyenlőségelet lehet tenni —, nem találva vagy lebecsülve azt, ami a belső vagy külső energiák hordozója lehetne, az ember a nyugtalanság, a lustaság és a perverzítások hatalmába kerül. Ebben az esetben a bánásmód durvább, mint a szegények börtönében. Csakhogy a természet ezek számára is talált egy kaméleoni alkalmazkodási módot, és ez biztosítja a túlélésüket, — sőt, gyakran ők azok, akik az elithez tartozónak tűnnek, — gyakran nagyon is irigyelt személyek; ezt a természet nagylelkűségének köszönhető alkalmazkodási módot nevezzük arcátlanságnak: ez a tisztességérzés teljes hiánya. Mintha valakiből egy szemmel nem látható szerv, például a vakbél, hiányozna.

De másképpen is lehet gondolkozni: vajon egyeseknek nem az a kötelessége, hogy rosszak, másoknak pedig az, hogy betörők, tolvajok, bűnözők stb. legyenek? A válasz tagadó, mert az, amit itt kötelesség alatt értünk, az erkölcsi, „törvényes” elkötelezettség, méltányosság, a jószándék, udvariasság, illem elfogadása; de méltányosság a fentebb említett értelemben is: azok lehetnek álmodozók, — és fogadhatják el, akár az utcasarkon is, mások tiszteletadását, — akiknek valami más is jár, és így tovább.

Az igazán jó és nemes emberek viszont azok, akik semmivel sem tudják menteni magukat, amikor rosszat cselekednek.

Az igazság nem szent többé, amikor megöl valamit (a reményt). Az ördög sem mindig hazudik. Vannak igazságok, amelyeket ő is kimond, és olyankor a leggonoszabb és a legerősebb. Ilyen helyzetekben, ha általa lehet bizonyítani-legyőzni a rosszat a saját fegyvereivel, a hazugság válik szentté. A románok folklórában vannak olyan személyek, akik becsapják az ördögöt — íme e nép kifinomultságának újabb bizonyítéka. Ha be is csapják, nem hazudnak neki. A román ebben az esetben sem viszi végig a hivatását.

Még az árnyék is valamitől, vagy valakitől származik; de egy holdtalan éjszaka leszálltával, a vaksötétben eltűnnek az árnyak. Ezért a legfontosabb a lény, a „tárgy”, az árnyék forrása. Ha az

árnyéknak vagy szánva, ez azt jelenti, hogy a lényed maga bizonytalan; ez az az égöv, amelyben zavarnak a mesék, és megnyugtattak a horrorfilmek, — amelyben a vigasztalódást győzelemnek tartod, — és a győzelmet összetéveszted a beletörődéssel; mikor nem érted az ember, a kirakatbábu és a szobor közötti különbséget, amikor összetéveszted az anyádat a szoborral, amikor egy szobor fia vagy. Az árnyék égőve a nemlét égőve, — még csak nem is egy időben (egy történelmi időben) elszemélytelenedő személyisége. Az ellenvetés az lehetne, hogy a vaksötétben, amikor eltűnnek az árnyak, fényt is lehet gyújtani. A válasz azonnal adódik: a világ egyes részein a fény még nem fordított egészen teret, lásd a falvakat, vagy a kisebb vagy nagyobb városok szélén levő lakónegyedeket, ahol mindennapos esemény az áramszünet. Szubjektív rendelkezéseknek vagy kiszolgáltatva: a huszadik század végén a gyertya csak a halottak fejénél hat jól.

Még egy dolog: éppen, mert annyira elemi, nem tudom elhinni, hogy nem jöttek rá a valamennyire is fejlett emberek, hogy jóvátehetetlenül elvesztek mindazok, akik se nem jók, se nem rosszak, se nem melegek, se nem hidegek, (és merem állítani, hogy se nem őszinték, se nem hazugok) akik az árnyékban vannak. (Mindez érvényes úgy a keresztények, mint az ateisták szempontjából.) Az a társadalom, amelyben a langyosság vírusa példásan működik, (és fertőzőképes), olyan társadalom, amely nem vállalja a sorsát, és az eredeti pótszerét választja. Ha „testvére leszel az ördögnek, amíg átmész a pallón” (régí román közmondás), akkor néhány ösvény között választhatsz: testvére maradsz a szőrösnek, kisebb testvére, aki ki nem nyitja a száját, és „szentül” hallgatja minden szavát; vagy átmész a hídon anélkül, hogy „átélnéd”, vagyis anélkül, hogy tudomásul vennéd az átkelést, — ez olyan mintha szakítanál egy (ocsmány) szenvedélyeddel, majd változatlanul visszatérnél hozzá (azon a parton maradtál, ahonnan el akartál menekülni). Fokozatosan visszakerülsz az ocsmányságba; — az igaz, hogy minden alkalommal egyre kényelmesebben, egészen a paradigmatis érzéketlenségig.

Másrészt mindannyiunkban léteznie kell egy Faustnak, és fontos ez az együttélés („hogy testvére legyél az ördögnek, amíg átmész a hídon”). Mindennek rejtett, de nem haszontalan értelme van; nem kebelbarátságról van szó, amely az ördöggel kötve kellehetetlenül érvényes marad az utazóra nézve. Parancsoló módon

felvetődik az a kérdés, hogy folyamatos provokáció zajlik: olyan vita, amelynek szerintem teremtő értelme van (az ellentétek tisztességes játékból származó összhang). Ha az ember kezdetben nem győz, semmi esetre sem szabad letennie a fegyvert. Természetesen minden ellenfél bizonyos értelemben testvérré válik a harcmezőn (ebben az értelemben elfogadható a kebelbarátság), de egy sine qua non feltétellel: hogy mindkét fél energikusan védelmezze az esélyeit. A legyőzetés pillanatában a „barátság” megszűnik, helyette az egyik fél szégyene és a másik elégtétele marad.

Tehát újra és újra a sors: ha a vereségből és a beletörődésből hivatást csinálsz, akkor az nem sors, hanem „egyfajta barbarság”. Ha a vitának véget kell érnie (és általában így történik, nem?), akkor csak a győztes számít, és nagyon egyszerű, hogy miért: mert a legyőzötteknek idővel (történelmi idővel, — ismétlem, itt nincs helye az Alexandru testvérért való könyörgésnek) [Alexandru cel Bun (Jó Sándor) havasalföldi vajdára vonatkozó célzás — a ford. megjegyzése] — a túlélésük kerül veszélybe. Rájöttem, hogy még a mennyországot is meg kell hódítani.

A kultúrát nem látom másként, mint a hódítás, a behatolás egy módját: a szívet és az elmét egybe kell olvasztani, akkor is, ha a „tömegpusztító fegyver” esetleg a gyöngédség, vagy Chopin zenéje. Egy latin és ortodox ország kivételes dolog, majdhogynem stílust ad az abnormalitásnak. Ez a stílus néha nagy reménykedést jelent, amely átformálja a valóságot, és kilép az árnyékból, máskor pedig nagy reménytelenséget, amikor alkotóelemei a megcsalatas árnyékában élnek. Azt hiszem, hogy amíg valakinek nincs kultúrális értelemben vett imperialista hivatástudata, addig nem igényelhet részvételt egy kultúrális cselekvés megalkotásában. Akik csak a saját területük védelmére képesek, nem lehetnek igazi alkotók. És egyik vagy másik — szomszédos vagy távolabbi kultúrális birodalom pszichológiai befolyása révén valamikor mindenképpen le fogja győzni őket — el fogják veszíteni „területeiket”. Nem létezik „kultúrális ország” vagy „országocska”. Csak kultúrális birodalmak léteznek.

Ha egy embernek hosszú ideig összekötözték kezét-lábát, akkor azután is, hogy kioldozták, ugyanabban a helyzetben marad, keresztbe tett kezekkel és hátrahajlított lábakkal, mint akkor, amikor egy durva kötél fosztotta meg a szabadságától. Az az első benyomása, hogy valami hiányzik, és az a valami a kötél, amellyel

annyi keserves ideig egy testet alkotott. A függőleges helyzet taszítja (mert fárasztó), vagy legjobb esetben is közömbös számára. Egy paplant fog kérni. Az álom az alvó ember arcáról letöröl minden emberi vonást, és az visszatér az állati létbe, amelytől, — miért ne ismernénk be, — még nem szakadt el véglegesen. Persze, hogy álmukban semmi sem különbözteti meg a rosszakat a jóktól, a boldogokat a boldogtalanoktól, az értelmeseket a közepszerűektől, de vajon érvényes-e ez a bűnösökre és az ártatlanokra is? Mivelhogy az álmok kétfélék: szép álmok és lidércnyomások. Az ébrenléttől, a virrasztástól függően.

Visszatérsz a börtönből a világba. Melyik ajtón kopogtass? Kire hallgass? Ha nehéz éveket töltöttél a börtönben, valamelyik bűndért vezekelve, még ahhoz is elmehetsz segítségért, aki leleplezett, még az elhagyott cella őrétől is kérhetsz szállást. De ha igazságtalanul vádoltak meg? Ha büntelenül pazaroltad el a tömlőcben életed java részét? Akkor hihetetlennek és valóban tudatlanságnak számít az, ha a vád rosszindulatú ügyvédjéhez, vagy a védelem tehetetlen ügyvédjéhez fordulsz tanácsért. Még ha az utóbbit hivatalból jelölték is ki számodra. Jobb, ha megpróbálsz kibékülni a feleségeddel, és minden barátoddal, akik gyáván elhagytak azokban az években.

Ha nem tudsz határozni, hogy melyik ajtón kopogtass, mit lehet még tenni? Lopni? Akkor is a saját kucsmdat lopod el.

Természetesen, — legalábbis ami engem illet — és ugyanebben a helyzetben van sok fiatal román író, de nem csak a fiatalok, — én inkább megpróbálok egy olyan kucsmat taláni, amelyet viselhetek, amely nem lopott, és jól áll nekem.

És visszatérve az irodalomra: létezhet még a két (bátorkodom állítani, hogy katonai) blokk a költészet és próza között? Azt hiszem, hogy a „hidegháború” ezen a területen is meg fog szűnni. Amikor az epikus és a lírai műfaj arra kényszerül (kényszerül? ki tudja, talán vonzzák, csábítják egymást), hogy összebarátkozzon, akkor nem lesz kizárt a házasságuk, illetve a közösülésük sem, és akkor majd meglátjuk, hogy mennyire lesznek pufókak a csecsemők.

Ez olyan út, amely csábít, és amelyet követni fogok, amíg a türelmemből és az energiámból futja. Nem fejezhetem be anélkül, hogy meg ne idézzek egy másik eseményt, ami nemrég történt egy romániai üdülőhelyen.

Útban szállodai szobám felé nem tudtam leküzdeni kíváncsiságomat, amikor egy mentőautó és egy nagyon modern, idegen rendszámú autó összeütközésének lettem tanúja. A körülálló kommentárjaiból megtudtam, hogy a mentőautó anyatejet szállított (szegény vagy jóakaratú anyáktól) egy árvaházba. Az úton anyatejcsík húzódott, amelyen egyesek végigsétáltak.

Íme, a tejjel és mézzel folyó ország, gondoltam.

Bukarest

Csíkszereda–Szeged

Iustin Panta

Fordította: Makfalvi Ildikó

Szegi Amondó Zoltán munkája

Sommer úr

– Részlet –

Annak idején, amikor én még fára másztam — régen volt az, sok éve, évtizede már, nem sokkal voltam magasabb egy méternél, huszonnyolcas cipőkben jártam és olyan könnyű voltam, hogy tudtam repülni — nem, ez nem hazugság, tényleg tudtam repülni akkoriban — vagy legalábbis majdnem, vagyis jobban mondván: annakidején tényleg módomban állt volna repülni, ha igazán nagyon akartam és megfelelően próbáltam, volna, mert... mert pontosan emlékszem, egyszer majdnem repültem, éspedig ősszel, az első iskolaévemben, amikor hazafelé mentem az iskolából és olyan erős szél fújt, hogy anélkül, hogy a karjaimat kitártam volna, meghajolva dőlhettem neki a szélnek, akár egy síugró, még erősebben, anélkül hogy elestem volna... és amikor már nekiszaladtam a szélnek, a réteken át a Schulbergen lefelé — mert az iskola egy kis hegyen állt, a falun kívül — és egy kicsit elrugaszkodtam a földtől és kitártam a karomat, akkor felemelt engem a szél, és erőlködés nélkül tudtam két, három méter magasra emelkedni, és tíz, tizenkét méter távolságra ugrani vagy talán nem egészen olyan messze és nem egészen olyan magasra, de mit számít az! — mindenesetre *majdnem* repültem, és akkor csak ki kellett volna gombolni a kabátomat, mindkét felét a kezembe venni és kitárni mint a szárnyakat, felemelt volna akkor a szél, és én könnyedén a Schulberg-ről a völgyeken keresztül az erdőhöz vitorlázom, és az erdőn át le a tóhoz, ahol a házunk állt, és élvezem apám, anyám, nővérem és bátyám határtalan csodálkozását, mert a repüléshez ők már túl idősek és túl nehezek, a kerítés fölött egy elegáns és magas kanyarral megfordulok, hogy a tó fölött lebegjek, egészen át a másik

partig, és végül kényelmesen visszarepítem magam a széllal, hogy mint mindig, idejében hazaérjek ebédre.

De én a kabátomat nem gomboltam ki és valójában nem is repültem magasra. Nem mintha féltem volna a repüléstől, de nem tudtam, hogyan és hol tudnék egyáltalán újból leszállni. A házunk előtt a terasz túl kemény volt, a kert túl kicsi, a víz a tóban túl hideg a leereszkedéshez. Felszállni nem volt probléma. De hogyan lehet aztán lejönni?

A famászás is ehhez hasonlatos volt: felkapaszkodni a legcsekélyebb nehézségekbe került. Az ember látta maga előtt az ágat, kezében érezte és vizsgálhatta az erejét, mielőtt felhúzódkodott volna, és aztán lépett rá. De lemászásnál semmit nem lehetett látni, többé-kevésbé vaktában kellett lábbal kotorászni a mélyebben fekvő ágazatban, amíg biztos támaszt nem talált az ember, és gyakran a támasz éppen nem volt elég biztos, mert a faág korhadt és sikamlós volt, és az ember megcsúszott és törte maga alatt az ágakat, ha nem kapaszkodott mindkét kezével erősen egy ágba, akkor mint egy kő zuhant a földre, a szabadesés törvényeit követve, amiket az olasz kutató, Galileo Galilei már majdnem négyszáz évvel ezelőtt felfedezett és még ma is érvényesek.

Legkellemetlenebb esésem ugyanabban az iskolaévben történt. Egy négy és fél méter magas jegenyefenyőről következett be, és hajszálpontosan követte az első Galilei-féle szabadesési törvényt, amely kimondja, hogy a szabadon eső test által megtett út egyenlő a gyorsulás felének és az idő négyzetének szorzatával ($s = \frac{1}{2} g \cdot t^2$), és ez ennek következtében pontosan 0,9578262 másodpercig tart. Végletesen rövid időtartam. Rövidebb, mint az az időtartam, amire szükségünk van huszonegytől huszonkettőig elszámolni, sőt még rövidebb, mint az az időtartam, amire szükségünk van magát a számot „huszonegy” rendesen kimondani! Olyan rendkívül gyorsan történt a dolog, hogy sem a karjaimat kitárni, sem a kabátomat kigombolni és azt ejtőernyőként használni nem tudtam, ráadásul még az a mentő gondolatom sem támadt, hogy tulajdonképpen nekem nem is kellene lezuhannom, mivel én repülni is tudok — egyáltalán nem tudtam már ebben a 0,9578262 másodpercben gondolkodni, és mielőtt még teljesen felfogtam volna, hogy én leestem, recsegve talajt értem a második Galilei-féle szabadesési törvény szerint ($v=g \cdot t$), harminchárom kilométeróra fölötti végsebességgel, mégpedig olyan hevesen, hogy a tarkóm-

mal egy karvastagságú ágat kettétörtem. Az erőt, ami ezt okozta, nehézségi erőnek hívják. Nemcsak a világot tartja bensejében össze, van egy kellemetlen tulajdonsága is, mindent, legyen az nagy vagy mégoly kicsi is, brachiális erővel vonz magához, és csak amíg az anyaölben pihenünk vagy búvárként a víz alatt lebegünk, akkor vagyunk látszólag a pórázától szabadok... Emellé az elementáris belátás mellé még egy dudort is szereztem a zuhanástól. A dudor néhány hét után eltűnt, ámde évekkel később is éreztem ugyanazon a helyen, ahol egykor a dudor volt, valami furcsa bizsergést és dobogást, mindig akkor, amikor megváltozott az időjárás, különösen ha havazni készült. És ma, majdnem negyven évvel később, megbízható barométerként szolgál az én tarkóm, és pontosabban mint a meteorológiai szolgálat, meg tudom jósolni, hogy holnap esni fog-e, vagy havazik, süt-e majd a nap vagy vihar közeledik. Úgy hiszem, hogy az a bizonyos szórakozottság és szétszórtság, amelyben újabban szenvedek, késői következményei annak a jegenyéről való lezuhanásnak. Például ezért esik egyre inkább nehezemre, hogy a tárgynál maradjak, hogy egy bizonyos gondolatot röviden és tömören megfogalmazzak, és ha egy történetet mesélek, úgy mint ezt, pokolian kell figyelnem, hogy ne veszítsem el a fonalat, különben elkalandozom a témától, és a végén már azt sem tudom, mivel is kezdtem el egyáltalán.

Annak idején tehát, amikor én még fára másztam — és sokat, és jól másztam, nem estem le mindig! Még olyan fákat is meg tudtam mászni, amelyeknek lent nem voltak ágaik, és ezért a csupasz törzsön kellett felhúzódkodni, és én át tudtam mászni egyik fáról a másikra is, és magaslest építettem magamnak, számtalan sokat, és egyszer még egy helyes kis faházat is, tetővel és ablakokkal és futószőnyeggel, az erdő közepén, tíz méter magasan — ah, azt hiszem, gyermekkorom legtöbb idejét fákon töltöttem, fákon ettem és olvastam és írtam és aludtam, angol szavakat tanultam ott és latin szabálytalan igéket és matematikai formulákat és fizikai törvényeket, mint például Galileo Galilei említett szabadesési törvényeit, mindent a fákon, a fákon csináltam meg a házi feladataimat, szóbelit és írásbelit, és különös szeretettel pisiltem le a fákról, magas ívben zizegtetve, a faleveleken és a tűleveleken keresztül.

Nyugalom volt a fákon, nyugton hagyták az embert. Nem jutott ide fel anyám zavaró kiáltása, bátyám szolgálatra kényszerítő pa-

rancsa, itt csak a szél volt, a levelek zizegése és a fatörzsek finom reccsenése... és a kilátás, a csodálatosan tág kilátás: Nemcsak a házunkon és a kerten túlra, a többi házra és a többi kerten túlra is láthattam, a tavon át, és a tó mögött a vidéken túlra is, a hegyekig, és ha esténként lement a nap, akkor én fentről, a fa csúcsáról még a hegyek mögött is láthattam a napot, pedig a többi ember számára, lent a földön, már régen lenyugodott. Majdnem olyan volt ez, mint a repülés. Talán nem egészen olyan kalandos és nem egészen olyan elegáns, de azért kárpótolt a repülés helyett, kiváltképpen mivel én lassanként idősebb lettem, egy méter tizen-nyolcra nőttem és huszonhárom kilót nyomtam, ami a repüléshez egyszerűen már túl sok volt, akkor is ha kedvező szélérő támadt és a kabátomat kibombolom és egészen szélesre tárom! Fára mászni azonban — akkoriban úgy gondoltam — egész életemben tudnék. Még száz évesen is, még roskatag, reszkető aggastyánként is ott fenn ülnék egy szilfa, egy bükkfa, egy fenyő csúcsán, akár egy öreg majom, és gyengéden ringattatnám magam a széllel, és a vidéket bámulnám, a tavon túl, a hegyek mögé néznék.

De mit mesélek én itt repülésről meg fáramászásról! Csak fecsegek Galileo Galilei szabadesési törvényeiről, a tarkóm barométerpontjáról, ami miatt szétszórt lettem. Mert hiszen én egészen mást akarok elmesélni, tudniillik Sommer úr történetét, már amennyire ez egyáltalán lehetséges, mert tulajdonképpen szabályos történet itt nincs is, csak egy különös ember, akinek az életútja — vagyis jobban kell mondanom: akinek a sétaútja — jónéhányszor keresztezte az enyémet. De legjobb lesz, ha még egyszer, egészen előlről elkezdem.

Annak idején, amikor én még fára másztam, élt a falunkban... — vagy inkább nem is a mi falunkban, Unternseeben, hanem a szomszédos faluban, Obernseeben, de eldönteni igazán nem lehetett, mert Obernsee és Unternsee, és mind a többi falucska nem voltak egymástól szigorúan elválasztva, mert egyik a másikba ért, végig a tó partja mentén, anélkül, hogy látható lett volna valamilyeknek is az eleje és a vége, olyan volt az egész, mint egy keskeny lánc kertekből és házakból és tanyákból és csónakházakból... Szóval lakott ezen a vidéken, a házunktól alig két kilométerre, egy férfi, akit „Sommer úrnak” hívtak. Senki nem tudta, mi volt Sommer úr keresztnéve, Peter vagy Paul vagy Heinrich vagy Franz-Xaver, vagy talán Sommer doktornak vagy Sommer professzornak hívták,

vagy professzor doktor Sommernek — őt egyes-egyedül a „Sommer úr” néven ismerték. Azt sem tudta senki, hogy Sommer úr végzett-e valamilyen munkát, hogy egyáltalán volt-e valamilyen foglalkozása korábban. Csak azt lehetett tudni, hogy Sommer asszony foglalkozott valamivel, mégpedig a babakészítő-mesterséggel. Nap-nap után ült a Sommer-lakásban, Stanglmeier festő-mester házának szuterénjében, és gyártotta ott a kicsi játékbabákat pamutból, szövetből és fűrészporból, aztán hetenként egyszer egy nagy csomagba csomagolva a postára vitte őket. A postáról hazafelé menet szép sorjában elment a szatócshoz, a pékhez, a henteshez és a zöldségeshez, és négy jól megtömött bevásárlótáskával érkezett haza, a hét fennmaradó részében pedig már nem hagyta el a lakást, gyártotta az új babákat. Honnan jöttek Sommerék, nem tudta senki. Egyszersak valamikor megérkeztek — az asszony autóbusszal, a férfi gyalog — és azóta is itt maradtak. Nem voltak gyermekeik, rokonaik, vendégük sem érkezett soha.

Bár Sommerékről, és különösen Sommer úrról jóformán semmit nem lehetett tudni, mégis teljesen jogos az a megállapítás, hogy Sommer úr akkoriban messze a legismertebb férfi volt az egész környéken. Legalább hatvan kilométeres körzetben, az egész tó körül, nem volt ember, férfi, asszony vagy gyerek — nem volt olyan kutya sem —, aki nem ismerte volna Sommer urat, mert Sommer úr állandóan úton volt. Kora reggeltől késő estig járta Sommer úr a vidéket. Nem múlt el nap az évben, amelyen Sommer úr talpon ne lett volna. Eshetett hó vagy jégeső, lehetett szélvihar vagy iszonyú zivatar, perzselhetett a nap, jöhetett orkán — Sommer úr vándorolt. A házat gyakran napfelkelte előtt hagyta el, így mesélték a halászok, akik hajnali négy órakor mentek ki a tóra, hogy behúzzák hálójukat, és gyakran csak késő éjszaka érkezett vissza, amikor a hold már magasan az égen járt. Ezidőtájt hihetetlen távokat tett meg. A tavat egy nap leforgása alatt megkerülni, amely majd' negyven kilométernyi útszakaszt tett ki, semmi különöset nem jelentett Sommer úrnak. Kétszer vagy háromszor naponta bemenni a tartományi székhelyre és visszajönni, tíz kilométer oda, tíz kilométer vissza — Sommer úrnak nem volt probléma! Amikor mi, gyerekek, reggelenként fél nyolckor álomittasan az iskolába bandukoltunk, szembejött velünk frissen és élénken Sommer úr, aki már órák óta úton volt; délben fáradtan és éhesen hazamentünk, energikus léptekkel megelőzött bennünket Sommer úr; és

amikor ugyanazon nap estéjén lefekvés előtt még kibámultam az ablakon, előfordulhatott, hogy lent a Seestrassén Sommer úr nagy, szikár alakját láttam árnyékként valamerre elsietni.

Könnyű volt őt felismerni. Már távolról összetéveszthetetlen volt a megjelenése. Télen hosszú, fekete, bő és különösen merev kabátot hordott, amely minden lépésénél akár egy túl nagy héj, a teste körül ugrándozott, hozzá gumicsizma és kopasz fején egy piros bojtosipka. Nyáron azonban — és a nyár Sommer úr számára március elejétől október végéig tartott, vagyis az év messze a leghosszabb időszakát jelentette —, akkor Sommer úr feketeszalagos szalmakalapot, karamellszínű vászoninget és egy rövid, karamellszínű nadrágot viselt, amiből az ő hosszú, erős, majdnem csak inakból és visszerekből álló lábai a nevettségig aszottan nyúltak ki, mielőtt azok még eltűnhettek volna egy pár otromba hegymászó-csizmában. Márciusban vakítóan fehérek voltak ezek a lábak, és a visszerek rajtuk világosan egy sokfeléágazó, tintakék vízrendszert rajzoltak ki; de néhány héttel később már mézhez hasonló színt vettek fel, júliusban karamellbarnán fénylettek, mint az ing és a nadrág, és ősszel a naptól, a szélről és az időjárástól annyira ki voltak cserezve, hogy rajtuk sem a visszereket, sem az inakat vagy az izomszalagokat megkülönböztetni nem lehetett, merthogy Sommer úr lábai úgy néztek ki, mint egy öreg, kérgetlen erdei fenyő csomós ágai, míg végül novemberben eltűntek a hosszú nadrág alatt és a hosszú, fekete kabát alatt, eltűntek szem elől a következő év elejéig, amikor is újból felfehérlett eredeti tejszínük.

Két dolgot vitt magával Sommer úr nyáron is télen is, és senki nem látta még őt azok nélkül: az egyik egy bot volt, a másik egy hátizsák. A bot nem volt szokványos sétatápálca, hanem egy hosszú, lágy hullámvonalú diófapálca, amely Sommer úr válla fölé nyúlt és harmadik láb gyanánt szolgált, aminek segítségével nélkül azt a ropantul hatalmas sebességet soha nem érte volna el és azokat a hihetetlen távokat soha nem győzte volna le, amelyek egy normális gyalogló teljesítményeit sokkal de sokkal túlszárnyalták. Minden harmadik lépésnél Sommer úr előredobta jobbjaival a botját, neki-támasztotta a földnek, és melleleg ezzel tolta magát előre, miközben úgy nézett ki, hogy saját lábai csupán a tovasiklást segítették, pedig a tulajdonképpeni lökés a jobb kar erejéből származott, amely erőt a bot átvitte a földre — némely folyami hajósok mozgásához hasonlatosan, akik lapos sajkáikat a vízben hosszú rudak-

kal tolták előre. A hátizsákja azonban mindig üres volt, vagy majdnem üres, mert amennyire sejteni lehetett, nem tartalmazott mást, mint Sommer úr vajaskenyerét valamint egy összehajtogatott, combig érő kapucnis gumipelerint, amelyet Sommer úr akkor öltött magára, ha útközben meglepte őt az eső.

De hová vezették őt a vándorlásai? Mi volt e végtelen menetek célja? Miért és hova sietett Sommer úr naponként tizenkét, tizennégy, tizenhat órát a vidéken keresztül? Senki nem tudta.

Röviddel a háború után, amikor Sommerék letelepedtek a faluban, ezek a túrák senkinek sem tűntek fel különösképpen, mert akkoriban minden ember hátizsákkal járta a vidéket. Nem volt benzin és nem volt autó, és csak egyszer egy nap közlekedett a busz, és nem volt mivel fűteni, és nem volt mit enni, és ahhoz, hogy valahol néhány tojást vagy lisztet vagy krumplit vagy egy kiló szenet vagy akárcsak levélpapírt vagy borotvapengét lehessen kapni, gyakran órákig tartó túrákra kellett vállalkozni, és a megszerzett dolgokat taligában vagy hátizsákban hazacipelni. De néhány évvel később megint minden kapható volt a faluban, a szenet szállították, az omnibusz ötször fordult egy nap. És újabb évek múltán a hentesnek saját autója volt, és aztán a polgármesternek, és aztán a fogorvosnak is, és Stanglmeier festőmester motorkerékpárral járt, és a fia mopeddel, az omnibusz mindazonáltal még háromszor fordult egy nap, és már senkinek nem jutott eszébe, hogy négy órát gyalogoljon a tartományi székvárosba, hogy ott bevásároljon vagy az útlevelét megújíttassa. Senkinek, kivéve Sommer urat. Sommer úr ezután is, mint azelőtt, gyalog járt. Kora reggelenként felcsatolta hátára a hátizsákját, fogta a botját és elsietett, mezőkön és réteken át, fő- és mellékutakon, erdőkön keresztül és a tó körül, a városba és vissza, faluról falura... késő estig.

Különösképpen soha semmit nem szerzett be, semmit el nem intézett, és semmit sem vett meg. A hátizsákja üres volt és az is maradt, kivéve a vajaskenyeret és a pelerint. Postára sem ment és a tartományi hivatalba sem, mindent a feleségére hagyott. Nem járt látogatóba és sehol nem időzött el. Ha bement a városba, sehova nem tért be, hogy egyen vagy legalább egy pohárral igyon valamit, még csak le sem ült egy padra pár percet pihenni, megfordult mindjárt és haza vagy valahová máshová sietett. Ha megkérdezték: „Honnan jön, Sommer úr?” vagy „Hová megy?”, bosszúsan megrázta a fejét, mintha légy szállt volna az orrára, és mormogott maga

elé valamit, de azt egyáltalán nem vagy csak töredékeiben lehetett értenik, és az valahogy így hangzott: „... éppnagyon-sietős-mostans-chulbergrefel... köröskörulató-körül... mamégkellmindjártaváros-bafeltétlen.... nagyon-sieteknagyon-mostéppenegyáltalánnincsi-dóm...” — és mielőtt még megkérdézhették volna, hogy „Mi? Hogyan kérem? Hova?”, már tovább is rohant.

Egyetlen alkalommal hallottam Sommer úrtól egész mondatot, egy érthetően és világosan és félreérthetetlenül kimondott mondatot, amelyet soha nem felejtettem el, és amely még ma is a fülemben cseng. Július végi szombat délután történt, szörnyű ítéletidő közepette. Pedig a nap szépen kezdődött, ragyogóan szépen, az égen alig volt felhőcske, és délben olyan forróság volt, hogy az ember csak citromos hideg teát ivott volna. Magával vitt apám a lóversenyre, ahogy gyakorta vasárnaponként, mert ő minden vasárnap kiment a lóversenyre. Egyébként nem azért, hogy fogadjon — ezt mellesleg szeretném megemlíteni —, csupán merő szenvedélyből. Bár életében soha nem ült lovon, szenvedélyes lóbarát és lóismerő volt. Fel tudta mondani például 1869-től az összes német derbygyőztest kívülről, előrefelé és fordított sorrendben, és ráadásul az angol derby és a francia Prix de l'Arc de Triomphe győztesei közül a legfontosabbakat 1910-től. Tudta, hogy melyik ló szerette a nedves földet, melyik a szárazat, miért ugrották át az akadályokat az öreg lovak és a fiatalok miért nem futottak soha 1600 méternél többet, hogy mennyi volt a zsoké súlya és a tulajdonos felesége miért piros-zöld-arany színű szalagot kötött a kalapja köré. Több mint ötszáz kötetet ölelt fel a lókönyvtára, és élete vége felé még saját lova is volt — jobban mondva csak egy fél —, amit anyám szörnyűségére hatezer márkáért vett meg, azért, hogy a saját színeiben futtathassa a versenyen — de ez egy másik történet, amelyet majd máskor akarok elmesélni.

Szóval lóversenyen voltunk, és amikor késő délután hazafelé mentünk, bár még mindig nagyon meleg volt, ráadásul még melegebb és tikkasztóbb mint délben, az égen már vékony páraréteg húzódott. Nyugaton gennysárga szélű, ólomszürke felhők gyülekeztek. Negyedóra múlva apámnak be kellett kapcsolnia a fényszórót, mert hirtelenjében a felhők olyan közelre kerültek, hogy az egész horizontot elfüggönyözték és szürke árnyékot vetettek a földre. Aztán a dombok mögül néhány szélroham széles csíkokban végigsöpört a gabonaföldeken, mintha a szél végigfésülne a földe-

ket, megijesztve bokrokat és a cserjéket. Majdnem ezzel egyidőben kezdett neki az eső, nem, az eső még nem, először csak kövér cseppek hullottak, olyan nagyok mint a szőlőszem, azok aztán itt-ott az aszfaltra zuhogtak és a hűtőrácsra és a szélvédőüvegen szétpukkantak. És akkor kitört a vihar. Az újságok később azt írták, hogy környékünkön huszonkét éve nem volt ilyen szörnyű vihar. Hogy ez igaz-e, azt nem tudom, mert akkoriban én csak hétéves voltam, de azt biztosan tudom, hogy életemben ilyen vihart más alkalommal nem éltem meg, különösen autóban a nyílt országúton. A víz már nem cseppekben esett, inkább mintha dézsából ömlött volna. Csakhamar az egész utat elárasztotta, az autó a vizen keresztül törte magát előre, mindkét oldalán szökőkutak spricceltek magasra és szinte vízfalat alkottak, és ahogy csak a vizen keresztül lehet, úgy láttunk ki a szélvédőn is, pedig az ablaktörlő lázasan dolgozott.

De később még rosszabb lett. Mert lassanként a zápor jégesőbe váltott, előbb lehetett hallani, mint látni, ahogy a zizegés keményebb, erősebb kopogásba változott, és borzongató hideget éreztünk, amely benyomult a kocsiba. Aztán szemcséket, kicsiket mint a gombostű feje, de aztán borsónagyságúra, golyónagyságúra nőttek, és végül síkos, fehér labdák egész raja zuhogott le és pattogott vissza a hűtőről, olyan vad és örvénylő összevisszaságban, hogy beleszédült az ember. Egyetlen métert sem tudtunk előrehaladni, apám leállt az útszélen — ah, mit beszélek én útszélről, az utat már látni sem lehetett, nemhogy még az út szélét — vagy a mezőt vagy egy fát vagy akármi mást, két méterre sem lehetett látni, és ezen a két méteren is csak millió jeges billiárdgolyót láttunk, melyek a levegőn keresztül örvénylettek és borzasztó zajjal az autóra zuhogtak. Az autóban olyan lárma keletkezett, hogy már egymással sem tudtunk beszélgetni. Mintha egy nagy üstdob kellős közepén ültünk volna, amin egy óriás dobolt, és mi csak néztük egymást, fagyoskodtunk és hallgattunk és reménykedtünk, hogy menedékházacskáink nem roncsolódik szét.

Két perc múlva mindennek vége szakadt. Egyik pillanatról a másikra abbamaradt a jégeső, a szél elállt. Csak finoman, csendesen szemerkezt az eső. A gabonaföld az út mellett, amelyen korábban a szélrohamok szántottak végig, letiporva feküdt. Csak egy kukoricaföldön álltak még a szárazak. Az út úgy nézett ki, mintha cserepekkel lenne beborítva — amíg a szem ellátott jégoszilánkok,

letört levelek, ágak, kalászkok. És egészen az út végén a permetező eső finom fátyolán át egy ember alakját vettem észre, aki járta az útját. Szóltam apámnak, és mindketten a kicsi, távolodó alakot kémleltük, aki csodaként tűnt fel, hiszen egy ember sétál kint a szabadban, ráadásul egy ilyen vihar után még egyenesen is áll, holott körös-körül a földön minden csak letarolva és szétzúzva.

Nekiindultunk, csikorogva a jégtörmeléken keresztül. Amikor közelebb értünk az alakhoz, felismertem a rövid nadrágot, a hosszú, bütykös, nedvességtől fénylő lábakat, a fekete gumipelelint, amely alatt petyhüdtlen rajzolódott ki a hátizsák formája, Sommer úr űzött járásával.

Utolértük, apám szólt, tekerjem le az ablakot — jéghideg volt kint a levegő —, „Sommer úr!” kiáltott ki, „szálljon be! Elvisszük magát!”, és én átmásztam a hátsó ülésre, hogy helyet csináljak neki. De Sommer úr nem válaszolt. Nem is állt meg. Még csak egy gyors pillantást sem vetett ránk. Sietős léptekkel, a diófabottal tolva magát ment tovább a jégverte úton. Apám utánahajtott. „Sommer úr!” hívta a nyitott ablakon keresztül, „szálljon be már! Ilyen időben! Hazaviszem!”

De Sommer úr nem reagált. Fáradhatatlanul masírozott tovább. Nekem mégis úgy tűnt, mintha kissé megmozdította volna az ajkát és valami érthetetlen választ adott volna. De semmit sem lehetett hallani, és talán az ajkai is csak a hidegtől remegtek. Akkor apám jobbra hajolt és kinyitotta — éppen Sommer úr mellett elhaladva — az utaskísérő ajtaját és kikiabált: „Szálljon már be, az isten szerelmére! Teljesen átázott! Ne kísértse meg a halált!”-

Mármost a „Ne kísértse meg a halált” kifejezés valójában egyáltalán nem volt jellemző az apámra. Még soha nem hallottam, hogy valakinek komolyan azt mondta volna: „Ne kísértse meg a halált!”. „Ez sztereotíp kifejezés”, szokta magyarázni, ha valahol a „Ne kísértse meg a halált” mondatot hallotta vagy olvasta, „és egy sztereotípiát — jegyezzétek meg egyszer s mindenkorra! — egy szólas, amely már boldog-boldogtalan száján és tollán már annyiszor átment, hogy már semmit sem jelent. Ez éppen olyan” — folytatta aztán, mivel lendületbe jött —, „ez éppen olyan buta és semmitmondó, mint amikor az ember azt hallja: 'Igyon még egy csésze teát, kedvesem, jót tesz az agának!' vagy: 'Hogy van a mi betegünk, doktor úr? Gondolja, hogy túl fogja élni?' Ezek a mondatok nem az életből származnak, hanem rossz regényekből és

buta, amerikai filmekből, és ezért — jegyezzétek meg egyszer s mindenkorra! — nem akarok töletek ilyesmit soha hallani!”

Így nyilatkozott apám a „Ne kísértse meg a halált” típusú mondatokról. Mármost tehát a szitáló esőben, a jégdarabokkal fedett országúton, Sommer úr mellett elhaladva éppen egy ilyen sztereotíp mondatot kiáltott ki apám a nyitott kocsiajtón: „Ne kísértse meg a halált!” És ekkor állt meg Sommer úr. Azt hiszem, pontosan a „kísértse meg a halált” szavaknál állt meg botmereként, és pedig olyan hirtelen, hogy apámnak fékeznie kellett, hogy ne menjünk el mellette. És aztán Sommer úr a diófabotot jobb kezéből a balba vette, felénk fordult, és miközben a botot dacosan-kétségbeesett mozdulattal többször is a földnek döngette, hangosan és tisztán kibökte ezt a mondatot: „Hagyjatok már engem békében!” Többet nem mondott. Csak ezt az egy mondatot. Ezután becsapta a neki kinyitott ajtót, visszacserélte botját a jobb kezébe és elmasírozott, anélkül, hogy körülnézett vagy visszapillantott volna.

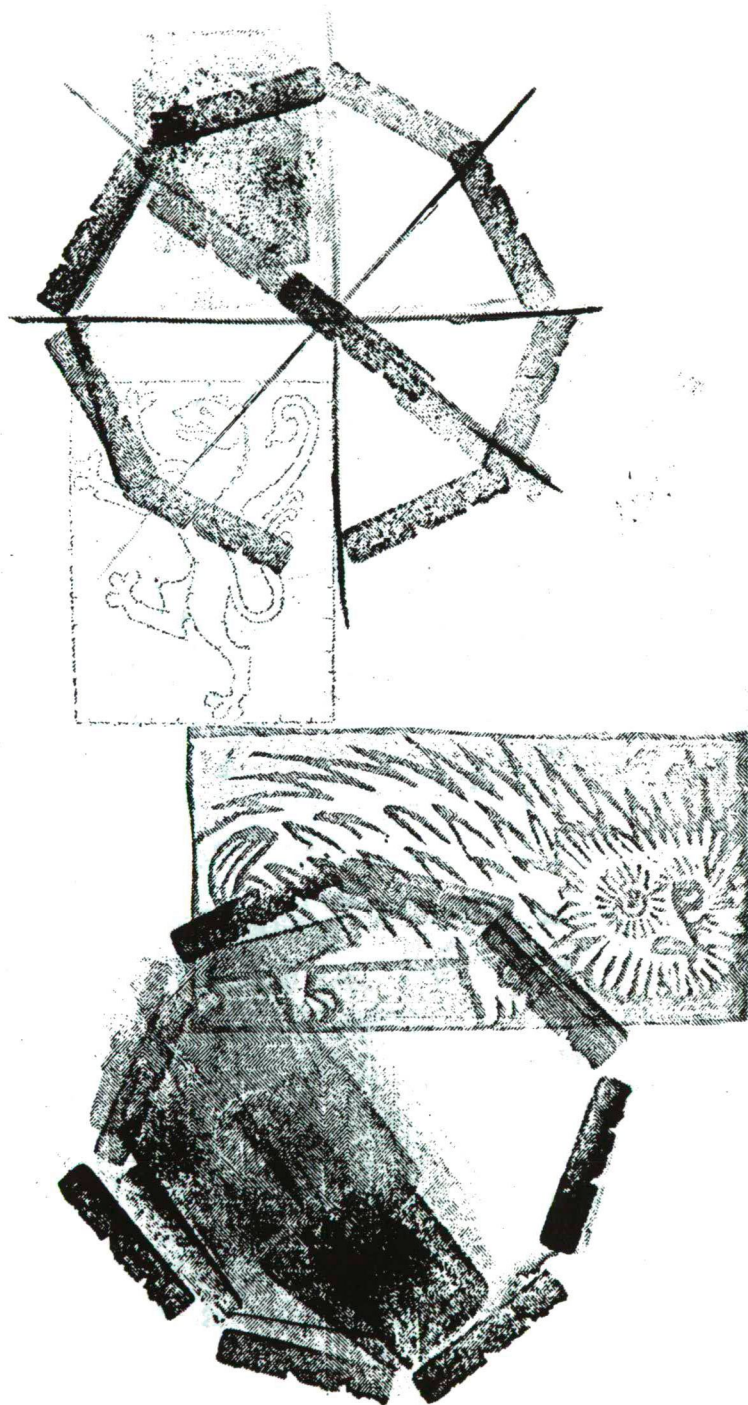
„Ez az ember teljesen megbolondult”, mondta apám.

Amikor aztán megelőztük, a visszapillantó-tükrön keresztül az arcába nézhettem. Pillantását a földre vetette és csak minden páros lépésénél emelte fel, hogy tágra nyílt, majdhogynem elborzadt tekintettel egy pillanatra előremeredjen és biztosítsa az útját. A víz lefolyt az arcáról, csöpögött az orra és az álla. Kissé kinyitotta a száját. És nekem megint úgy tűnt, hogy mozognak az ajkai. Talán saját magához beszélt, miközben ment.

Ambach am Starnberger See
TÁT-Szeged

Patrick Süskind
Fordította: Bombitz Attila

Copyright Patrick Süskind 1991 Diogenes Verlag AG Zürich

Kozári Hilda munkája

Kozári Hilda munkája

Kockán

Jöttek szekérrel a családok. Ősz volt.
Egy öregasszony kockán elnyerte a legkisebb
Sindele-lányt, és én egy fának
dőlve a dombokat számoltam,
locsogva vetettek erre-arra.
A városfalhoz csapódtak, és a
kerékagyig.

A szaracénok a király kíséretében,
a velencei piacon a langusztá
szeme, két lapos kő, amin
mutatók járnak körbe, lakkozott
gombák, egy szék ezüstpapírban,
spárgával átkötött csirkecsontok.

Felkaptam a fejem. A szekerek
elindultak. Most talán sikerül lemaradnom.

Budapest

Vörös István

A tapasztalásról

Papám bejött és a könyvek szagáról
kezdett beszélni. Leltáron kívüli
köteteket halmoztam föl. Megint
nem sikerült se meghalni se bele-

szeretni valakibe. Tegnapelőtt
este két suhanc késsel és kampókkal
támadt rám, röhögtem rajtuk és
elfutottam. Lesz még idő, és talán

finomabb módszerekkel. Tegnap este
szalonnasütés, a házigazda
üvegből készült mozdonyról

magyarázott, és egy vastagizmú lány
hátán szőrpamacsot vettem észre.
A rossz irodalomnak nincs szaga.

Budapest

Vörös István

Lélekvándorlás

Fekete felhő: szemfedő
holdnak égbolt-ravatalán,
esőcsepp-ernyő rügysző
fák kinyíló szembogarán.

Indázó, konok gyökérzet:
hernyók, férgek országútja,
porlepte fonnyadt levélke
szél lehetőleg messze fújva.

Tárt szárnyú roppant sasmadár:
Égországon feszes zászló,
a zsíros rögök közt betyár:
vak és rokkant csúszómászó.

Alkonyi véres napkorong:
isten kivájt szemfeneke,
ablakon rajz: dér, megfagyott-
isten kihűlt tekintete.

Nem tudom, mi más voltam, tán
Csokonai Vitéz Mihály;
vagyok e vers most: abroszán
a Csöndnek kis Morzsa-király.

Csillagkép leszek: hangvilla
isten szikár ujjai közt,
s ha ütnek, nem ütök vissza:
szófogadón megpendülök.

Debrecen

*Nagy Gábor
1992.nov.28.*

Grigely József latin nyelvű poétika-tankönyve 1807-ből

— részlet egy nagyobb tanulmányból —

I. Bevezetés

A magyar irodalmi felvilágosodás második korszakában (Kazincy-korszak) éppen abban az évben, amikor Teleki László megjelenteti „*A magyar nyelv előmozdításáról buzgó elmélkedés*”/ét (1806), amelyben a „sok haszontalan latin grammatikázás” és a humaniorák túltengése ellen érvel, inkább a praktikus tárgyak oktatását követelve az alsóbb néposztályok gyermekei számára, megjelenik a *II. Ratio Educationis*, mely ismét dominálóvá teszi az iskolarendszerben a humán tárgyak oktatását.¹

A göttingai neohumanizmus ember- és társadalomeszménye szempontjából ez látszólag korszerűnek tűnhet, valójában azonban a *humanitas-tanulmányok*, azaz a retorikai-poétikai rendszer nem lép túl a skolasztikus hagyományokon. Hangsúlyozza ugyan a hazai nyelv (*lingva patria*) szükségességét, a tanítás nyelve azonban továbbra is a latin, a tananyag nagy része a latin auktorok megismerése; továbbá elődleges célnak tekinti a szabad és a kötött eloquentia beható ismeretét és gyakorlatát.² Tankönyvül azonban olyan retorikai és poétikai kézikönyveket jelöl meg, (mint pl. a latin nyelv és nyelvtan tanítására *Alvarez* spanyol jezsuita tankönyveit: *Institutionum grammaticarum liber primus*: a poétika oktatására

---

¹ Az 1806. évi *Ratio Educationis*, Bp. 1981. A gondolatmenetre nézve ld. Csetri Lajos: *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar nyelvújítás korában*, Bp. 1990. 110

² Az 1777-es és az 1806-os szabályzat egyformán eloquentiának nevezi a poétikát és a retorikát. Ld. A *II. Ratio Educationis* id. kiadás 263.

pedig Josephus Juvenius (Juvenius) *Institutionum poeticarum libri quinque* — első kiadása 1718)³, melyek szemléletükben késő barokk vagy korai klasszicista ízlésjegyeket hordoznak.

A nyelvi törekvések ellenére az iskolai oktatás és a tudomány nyelve a latin, de a kor társadalmi mozgásai következtében leszálló ágra kerül. A korszak ízlésirányzatának (görögös-németes klasszicizmus) nem csökken ugyan az érdeklődése az antikvitás iránt, a latin tudományos irodalom azonban ezzel nem tart lépést. A széles műveltséggel rendelkező, s a modernebb elméletek irányában is jól tájékozott Szerdahely György elméleti munkái (részben a magyar nyelvi igény miatt) szinte visszhangtalanok még a latin nyelvű oktatásban is, sőt, a *II. Ratio Educationis* humanitas-túlsúlyával egyfajta új teremt: nincs olyan „modern” munka, melyet az 1806-os Ratio tankönyvül megemlíthetne. Ezt az új igyekezett betölteni Grigely József tankönyvsorozata, amely még a reformkor évtizedeiben is reprezentálta az államnyelvű (latin) humaniora-oktatást.

II. A tankönyvbíró Grigely és az *Institutiones poeticae*...

A korszakban szembevető a latin nyelvű tudományos irodalom visszaesése.⁴ A humanitas-tudományok területén azonban nincs okunk „visszaesésről” beszélni, hiszen irodalmi felvilágosodásunk második szakaszára esik Révai Miklós nyelvtankönyvének (*Eleborator grammatica*... 1803) megjelenése, Verseghy Ferenc *Analyticája*, Schedius Lajos esztétikája (*Principia Philocalia*, 1828) valamint Grigely József tankönyvei.

A kecskeméti piarista hagyományokhoz is kötődő Grigely József (1760-1818)⁵ végigjárva a rendtartomány jelentősebb iskoláit (Privigye, Kalocsa, Kecskemét) a rendből kilépve 1800-ban a budai főgimnázium tanára lett, ahol ő tanította a humaniorákat.⁶ Tankönyvírói tevékenységének valószínűleg az 1806. évi *Ratio*

³ A II. Ratio Educationis 93. paragrafus

⁴ Vö. Bartos Imre: A hazai latinnyelvű irodalom Bessenyei és Kazinczy korában, Székesfehérvár 1932.

⁵ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. III. 1468-1470. Bp. 1894.

⁶ Pauler Tivadar: A budapesti magyar királyi tudomány-egyetem története, Bp. 1880.

Educationis megjelenése adott lökést, bár Mészáros István szerint tankönyvei kéziratban már a II. Ratio megjelenésekor készen voltak.⁷

1807-ben jelent meg az *Institutiones grammaticae in usum scholarum grammaticarum regni Hungariae et adnexarum provinciarum* című tankönyve (Alvarez nyomán), majd az **eloquentia** két könyve, az *Institutiones poeticae...* (1807, és az *Institutiones oratoriae ...* (1808) című tankönyv.

Az **eloquentia** (ékes beszéd) tehát két részből áll, melynek egyik részét a poétika képezi. Az 1807-ben megjelenő tankönyv mindenképpen frissítést jelent — néhány hagyományos eleme ellenére is — a korszak gyér poétikairódmában és **iskolás poétikatudatában**. Ennek állapotát jól jelzi, hogy Kazinczy Ferenc a *Pályám emlékezete* című művében a hazai újlatin költészet egyik mintaképét, **Ovenust** emlegeti, valamint ugyancsak e mű kapcsán utalhatunk arra a „megrajzolt finom jelenetre” (amire Bán Imre hívta fel a szakirodalom figyelmét), amikor a Kazinczy-fiúk, Ferenc és Dénes üdvözlő verssel köszöntik Eszterházi Károly egri püspököt. Dénes költeménye lesz sikeres, ki, Kazinczy Ferenc szerint, az „ő újabb poétáit használta.”⁸ A Kazinczy-szakirodalom igazolta Bán Imre föltevését, hogy Dénes valószínűen **Moesch Lukács** 17. századi piarista tanár iskolai poétikáját (*Vita poetica...* 1693) használta.⁹ Ennek tudatában **Grigely** törekvése egy klasszicistább és „modernebb” poétikatudat megteremtésére, a maga korlátaival is mindenképpen figyelemre méltó.

Az arisztotelészi alapú, beszédelvre épülő művészetelmélet alapján szerzőnk előbb írja meg az „eloquentia ligata”-t, azaz a poétika teóriáját (mint említettük az *Institutiones poeticae...* 1807-ben, a retorika 1808-ban jelent meg először), s csak aztán az előre kívánczó „eloquentia soluta”-t (=retorika). Ezért is emlegeti kézikönyve előszavában (praefatio), hogy először az ékesszólás „másik” részéről fog beszélni.

⁷ Mészáros István megjegyzése a Ratio-fordítások (Bp. 1981. id. mű) 255. oldalán olvasható.

⁸ Bán Imre: irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI-XVIII. században, Bp. 1971. 69.

⁹ Csetri Lajos id. mű 130.

A kor poétikairódmát vizsgálva Grigely — mint ezt az előszó-
ban jelezte is — a jezsuita Josephus **Juvencius** (Jouvancy) köve-
ti.¹⁰ További magyarázatokkal és megjegyzésekkel szolgálva és
szövegszerűen kiegészítve, ugyanakkor tudatos klasszicitással fel-
szerelve szinte „átírja” Juvencius művét. A szorgos Grigely a stilisz-
tikai részt nem számítva a közel száz oldalas juvenciusi „*Instituti-
ones*”...-t körülbelül kétszázra bővíti (complectens artis poeticae),
kiegészítve egy kb. ugyanilyen terjedelmű metrikai résszel (ars
metrica)/

Grigely poétikája (a juvenciusi mű alapján) a következő feje-
zetekből áll: az első rész az általános költészettannal (ars poetica
generalis), a második az eposszal foglalkozik, de a közös versmér-
ték (hexameter) miatt egy rövid fejezet erejéig itt kap helyet a
didaktikus költészet is. A harmadik rész a drámai nemet tárgyalja,
végül a negyedik a kisebb költői művekről (de minoribus poeticae
operibus), a két fejezettől eltekintve a lírai műfajokról értekezik.
Érdekesnek tűnik a mű forrásvizsgálata (melyet dolgozatunk terje-
delmesebb változatában végeztünk el), de még izgalmasabb e régi
poétikatankeönyv jellegének megismerése. Fordításunkban az álta-
lános költészettannal (ars poetica generalis) foglalkozó első könyv-
ből közlünk alább néhány fejezetet.

III. Grigely József: *Institutiones poeticae*... 1807 — néhány fejezet a tankeönyvből —

„Mivel minden dologban, ami vizsgálatalá kerül, először arra
kell figyelni, hogy mi az; továbbá, melyek a jellemzői; ezért először
meg kell adni a költészet meghatározását, majd annak anyagáról,
formájáról, díszítéséről, az elkészítés módjáról, céljáról, és egy
keveset a felosztásról is kell szólni.

---

¹⁰ J. Juvencius (Jouvancy): *Institutionum poetiarum libri I-V*. Velence, 1743.
Juvenciusról: Backer-Sommervogel: *Bibliotéque de la Compagnie de Jesus*. IV.
kötet 830-859. Az *Institutiones* először 1718-ban jelent meg. Vö. Back.-Somm.
857.

I. Fejezet: A költészet meghatározásáról

Mi a költészet? 1. Ha a szó tartalmát és hatóerejét keressük, a költészet *cselekvést* (factionem) vagy *elképzelést* (fictionem) jelent, hiszen a görög „poievó” igéből ered, amelyet a „csinálás” és „alkotás” (facere vel fingere) szavakkal fordíthatunk. Ezért a poétika a cselekvés vagy létrehozás művészete (ars faciendi seu fingendi), a poéta pedig: alkotó vagy létrehozó (fictor vel effector), maga a költemény pedig költői mű, mint pl. az Aeneis.

2. Ha a dolog jelentését vizsgáljuk, a költészetet hol költői mesterségnek (**ars poetica**), hol művészi gonddal elkészített műnek nevezik. Első értelemben a költészet a versek szabály szerinti elkészítésének mestersége, vagy ugyanarra a célra vonatkozó szabályok gyűjteménye: különösen, ha ez költői mű létrehozására vonatkozik. A második jelentés alatt az említett szabályok felhasználását és alkalmazását ismerjük meg, és mi ebben az értelemben beszélünk a **költészetről** (poétika). (...)

Hogyan határozzuk meg az utóbbi jelentésben felfogott költészetet? Úgy, hogy az emberi cselekedeteket beszéddel utánzó művészet, vagy miként mások meghatározzák: emberi cselekedetek utánzása, amelyet a megfelelő beszédmóddal fejez ki a költő, és a műben fikció található. (...)

Minden költészet emberi cselekedeteket utánoz? Mindenképpen azt teszi. A kiváló költemények kapcsán ezt nem lehet kétségbe vonni. Így jár el az epikus, tragikus és komikus költő. A kisebb költemények is sajátos módon az emberi cselekedetekre vonatkoznak, és ezt a későbbiekben be is bizonyítjuk.

Miért inkább az emberi cselekedeteket utánozza a költészet, miért nem az erkölcsöket? Ennek magyarázatát a Filozófustól vehetjük. Mert minden költészet a társadalom-, azaz a humán tudományok része; a humán tudományok célja pedig az emberek boldogsága; szükséges tehát, hogy a költészetnek is ez legyen a végcélja. Márpedig a boldogság (**Arisztotelész** szerint) a cselekedetekben van, nem az erkölcsökben, amelyek magukra a cselekedetekre, mint célra vonatkoznak: ebből az következik, hogy miképp a humán tudományok, a költészet sem sorolható máshova, mint a „cselekedetekhez”, és elsősorban ezeket, és önmagukban ezeket utánozza.

Vajon annyira szükséges a költészethez a képzelőerő (*fictio*), vagy mese (*fabula*)³, hogy nélküle nem is lehet költészet? Ezt világosan ki kell mondani: így véli Arisztotelész, és magyarázó is, akik ugyanazt az erőt és méltóságot tulajdonítják a költészetben az elképzelésnek, mint az ember esetében a léleknek. Mivel pedig a lélek nélkül egyetlen ember sem létezik, így semmiféle költészet sem lehet mentes a fikciótól. Így értelmezi ezt igen sok kiváló auktor: pl. **Platón** a *Phaidroszban*⁴, **Plutarkhosz** *A költők hallásáról* című könyvében stb. Nem lehet ezért költőnek nevezni azt, aki fikció nélkül ír, miként azt sem, aki metrum nélkül. *

[* **Jegyzet:** Arisztotelész, akinek a legnagyobb a tekintélye, a költői mesterségről írott munkájában (*Poétika*) azt mondja: A történetíró és a költő nem azért különböznek, mert versmértékben vagy mérték nélkül beszélnek;⁵ hiszen Hérodotosz műveit írhatta volna versmértékben, attól még történeti mű maradna. Empedoklész, aki a természeti dolgokat foglalta versbe, inkább a fiziológus, mint a költő elnevezésre tarthat igényt; ezért szól Arisztotelész azok ellen, kik a költő megtisztelő nevét a versfaragóknak (**versificatores**) juttatják. Azaz: a költészet lényegét a kötött beszédben (*oratio ligata*), vagy a szótagok meghatározott számával „megkötött” beszédben határozzák meg. Ezek között van Julius **Scaliger** is, aki könyve⁶ I. és II. fejezetében úgy véli, hogy a történeti mű a költészettől csak stílusa miatt különbözik. **Cassaubonus** kitartóan állítja, hogy mindenféle olyan beszédnek jár a **költemény** elnevezés, amelyik meghatározott szótagszámmra íródott. Ezzel a tanítással egyezik az az általánosan elfogadott vélemény, hogy a költőkhöz sorolják azokat, akik a beszédet a versmértékhez kötik. Továbbá azokat is, akik a kötetlen beszédben alkotott költeményeket, vagy a kitalált történeteket kedvelik, miképpen *Heliodorosz*, *Apuleius*, *Achilles Statius*, és az újabbak közül sokan mások; fabulákat, vagy ahogy másként nevezik regényeket (*fabula romanensis*) írtak, amilyenek pl. Barclay *Argenise*, Fenelon *Telemachusa*, Marmontel *Belisaire* című regénye stb; őket általában nem sorolják a költők rendjébe, mert a ritmikus beszédképesség külső megjelenítése ezeknél hiányzik. Joannes **Vossius**: *A poétai művészet meghatározásáról* című művének II. fejezetében ugyanis úgy véli, hogy a költemény ugyan az utánzáson alapszik, de a versek nem nélkü-

lőzhetik a ritmust. Jacobus **Masenius Palaestrájában**⁷ pedig azt gondolja, hogy ezt az ellentétet fel kell oldani: 'ha úgy határozom meg a költeményt — így szól —, hogy az az emberhez hasonló, ami testből és lélekből áll, amely részek közül jóllehet a lélek nemesebb, mégis inkább a testet szoktuk megnevezni, merthogy az érzékekkel rendelkezik. A holttestet is embernek nevezik. A költő, aki kitalálás (fabula) nélkül, vagyis lélek nélkül alkotja meg a költeményeket, nem veszítheti el a nevét.' Arisztotelész és Horatius műveikben a tökéletes és befejezett költeményt keresik, mintegy a költőben az embert. Ők inkább a költészet epikus és drámai fajtájáról értekeznek (mintegy a költői mesterség legkiválóbb fajtáiról), és nem vizsgálják az egész költészetet, ami gyakran epigrammai és elégikus, valamint lírai és gyakran heroikus (mint pl. a himnuszok, enkomionok, szatírák) költeményekből tevődik össze, és vizsgálható a fikció szempontjából. Tehát a költészet nemesebb részeiből és eljárásaiból vezetik le a költők a megnevezést, majdnem úgy, mint a festő, aki a legnemesebb részekből állítja össze az emberi alakot. Ezekből megérthetjük, amit a bevezetőben előrebocsátottunk: azt, hogy a legtökéletesebb költészethez leginkább három dolog tartozik: a **mérték**, a **fenséges beszéd**, és az **alkalmas képzelet**. Tehát a költői mesterséggel való foglalkozásban egyik sem lesz kevésre becsülendő.^{8]}

XI. fejezet: A költészet keletkezésének okairól

Mi a költészet keletkezésének az oka? A költő biztos szabályokkal átítatott, és mesterségbeli tudással ellátott elméje hoz létre minden költeményt.

Tehát a poétikát mesterségnek kell nevezni? Bizonyosan. Ugyanis a költészet olyan lelki képesség, amely egészen biztos, és semmiképpen sem bizonytalan előírásokkal tart célja felé, és hoz létre műalkotást: ez pedig a mesterség (ars) jellemzője.

Vajon szükséges-e valamiféle költői örület (furor) — abogy nevezik — a költemény létrehozására? Mindenképpen szükséges, ha jól értelmezzük, hogy mi következik a „költői örület” elnevezéséből.

Mit nevezünk költői örületnek? Az egy bizonyos heves érzelem. Ha ez hatalmába keríti a lelket, akkor azt mondjuk: őrjöng. A

költői örület (*furor poeticus*) a lélek különféle indulataiból ered, melyek közül a régiek tizenegyet sorolnak fel: szerelem, vágy, öröm, gyűlölet, száműzetés, kín, harag, remény, reménytelenség, vakmerőség és félelem. Nem kell azt hinni, hogy az efféle örület (*furor*) — ahogy a költők mesélik — valami isteni sugallat; valójában akkor keletkezik, amikor a szokásosnál hevesebben gyötrik a költőt azok az érzelmek, amelyeket említettem. Ennélfogva tehát a poéta költőien ír, és a legnagyobb szenvedélyességgel vizsgál valamely dolgot, ennek erejétől hevesse válik, és úgy írja versét, mintha eszeveszett lenne.

Valójában mikor van szükség furorra? Ténylegesen a tehetség (**natura**) mesterségbeli tudás nélkül, és a mesterségbeli tudás tehetség nélkül keveset ér. Ugyanis a mesterség (**ars**) tehetség nélkül siralmas és száraz, a tehetség viszont mesterségbeli tudás nélkül durva és bárdolatlan. Így értelmezi ezt Horatius is amikor ezt írja:

„Natura fieret laudabile carmen, an arte
Quesitum est. Ego nec studium sine divite vena,
Nec rude quid prosit video ingenium, alterius sic
Altera poscit opem res, et coniurat amice.

(Kérdés, hogy mi tehet híressé verset: a műgond vagy csak a képesség? Én azt hiszem: egyik a másik nélkül nem teljes, a tehetséghez fegyelem kell így jön létre a mű, ha barátságot köt e kettő.)”

(AP 408-411. — Bede Anna fordítása)

(...) Általában azt szokták mondani, hogy a költő születik; ezt úgy kell érteni, hogy a költészethez a természet sok adománya szükséges, amelyet azonban mesterségbeli tudással kell tökéletesíteni.

Kik voltak a költészet feltalálói? Erről semmi biztosat nem lehet mondani. Biztosan nem **Orpheusz**, **Linosz**, **Muszaaiosz** vagy **Homérosz** volt a költészet feltalálója, hanem inkább felvirágoztatói, de bizonyos, hogy már előttük is voltak költők.

XII. fejezet: A költészet céljáról

Mi a költészet célja? Az erkölcsök kellemes tanítása. Mert arra törekszik a költő, hogy gyönyörködtetve tanítson, ahogy ezt Horatius megfogalmazta:

„Aut prodesse volunt, aut delectare poetae,
Aut simul et iucunda, et idonea dicere vitae.
(Vagy használni akar, vagy tetszeni vágyik az ének,
vagy kidalolni a 'kellemes és hasznos' tudományát.”

(AP 333-334)

Vajon sajátosságosak és különfélék a költészet egyes műfajainak céljai? Tehát milyen értelemben mondhatjuk, hogy a költészet célja az erkölcsök kellemes tanítása? Mindenképpen különfélék a céljai az egyes műfajoknak, ahogy ezt alább majd elmondjuk. De ennek az elsődleges célja mégis alárendeltek, mert minden egyes műfaj erre vezethető vissza: pl. az epikus költészet a saját célja alapján azért jött létre, hogy a fejedelmi férfiakat csodálatos elbeszélésével az erények megszerzésére serkentse. A tragikus költészet azért, hogy a lélek bizonyos szenvedéelyeit elrendezze és megtisztítson; de ezek is az erkölcsök tanítására vezethetők vissza. A komédiák, tréfák, élcek is arra törekszenek, hogy a bűnöket könnyebben el lehessen kerülni, miután azokat nevetségessé, és a gúny tárgyává teszik a színpadon; és módszerével az erkölcsök tanítására vonatkoztatható minden költészet, ahogyan az nyilvánvaló lesz majd az alább mondandókból.

XIII. fejezet: A költészet felosztásáról

Hogyan osztják fel a költészetet? Mivel minden költészet (...) vagy majdnem mindegyik az utánpótláson alapszik, az a legjobb felosztása a költészetnek, amelyet az utánpótlás különböző minősége alapján határozunk meg.

Hány fajtája van az utánpótlásnak? Általában hármat említenek. Mert a költeményben a költő vagy önmaga beszél el valamit, és másnak a beszédét adja elő, de úgy, hogy nem alkalmaz párbeszéd-

deket; vagy nem önmaga beszél, hanem más beszélő és cselekvő embereket vonultat fel; vagy maga is beszél, de más beszélő és cselekvő személyeket is alkalmaz. Ezért az imitáció e három fajtája alapján a költészet számos műfajáról lehet beszélni.

Hogyan nevezzük az első fajtát? A narratív vagy enunciatív tartozik ide. Pl. a Georgica első három könyve, és a IV. könyv első része, ahol mindig Vergilius mesél.

Hogyan hívjuk a második fajtát? Drámai vagy cselekvő, ahová a tragikus és komikus történetek tartoznak, továbbá az eklogák, ahol egymással beszélgető pásztorok szerepelnek.

Hogyan hívjuk a harmadikat? Kevertnek (mixtum) nevezik. Ebben a költő maga mesél, és még cselekvő személyeket is felvonultat. Ehhez a fajtához sorolják Homérosz Iliászát és Odüsszeiáját, Vergilius Aeneisét, és más ilyen fajtájú költeményeket. Erre a három fajtára könnyen visszavezethető, mint ez nyilvánvaló, minden elégia, óda, szatíra, és más egyéb költemény.

Milyen más felosztása van még a költészetnek? Az egymástól sokban különböző költeményekre alkalmaznak egy igen általános felosztást is. Elsősorban a következőket sorolják fel gyakran: Eposz, tragédia, komédia, szatíra, elégia, óda, epigramma stb. Ennek alapján a költőket epikus, tragikus, komikus, szatirikus, elégikus, lírikus és epigrammaköltőként szokták megnevezni; együtükről-másikukról valamely költemény értéke szerint ezután kell tárgyalni.” — Grigely József: *Inst. poet.* 1-6. és 38-43.

Budapest

Tóth Sándor

(A fordítást Lázár István ellenőrizte)

JEGYZETEK A SZÖVEGHEZ

1. A görög „poieó” ige értelmezése kapcsán utal a latin factio és fictio szavakkal visszaadható jelentésre, hiszen az mindkettőt jelenti. Ld. H. LAUSBERG: *Handbuch der literalischen Rhetorik.* München, 1960. (poiein, poema, poesis, poietes) 786. 981. 498.

2. A szövegben a filozófus nagybetűvel írt neve ARISZTOTELÉSZT jelenti. Hivatkozott művei: *Poétika* (magyarul Sarkady János fordításában, Bp. 1974.) és *Retorika* (Adamik Tamás, Bp. 1982.)

3. A költői képzelőerő megnevezésére egyaránt használja a fictio és fabula terminusokat. Vö. Lausberg id. mű 413. 547-551.
4. Grigely Platón Phaidonját említi valószínű tévesen, hiszen a megjelölt témával a Phaidrosz foglalkozik. Platón ÖM II. Bp. 1984. különösen 776. lap
5. Arisztotelész: Poétika id. kiadás 22. (IX. fejezet)
6. J. C. SCALIGER: Poetices libri septem. Lyon 1561. Primus liber Historicus, secundus liber: Hyle
7. J. MASENIUS: Palaestra, Köln 1659.
8. Az „ars poetica”-n költői mesterséget ért elsősorban. Vö. Lausberg id. mű
9. 10. 829. 1156-1241.

Cooking as a heroic enterprise

*Louise McCagg
Nov. 1993*

Louise McCagg munkája

Aktok szürkületben

„annyira érthetetlenek
hogy akár le is lehet rajzolni őket”
Lao-Ce

Akkor festette első jó aktját, amikor már beültették a pészmekeerét, tehát erotikus élete arra korlátozódott, hogy naponta többször meghallgatta a Somewhere című dalt Aretha Franklin előadásában, vagy a Négy évszak Tavasz tételét, amit egyébként nem is kedvelt (unt), de az esőre emlékeztette, márpedig ő — Zoltai Zoltán festőművész — csak esős időben tudott — valaha — szeretni nőt. Napfényben nem látott jól, csak szürkületben vagy zuhogó esőben, amikor az esőcseppek kopogásának ritmusa felidézte benne vérnek szívéből szeméig lüktető áradását. Ha záporok idején nem menekült be valami fedett helyre: szívverése annyira felgyorsult, hogy elveszítette az öntudatát. Bár — szerinte — eszméletvesztését ilyenkor, csak a látvány okozta. A látvány. Amit a legtökéletesebben látó emberként látott.

Harmadik infarktusa után kerek égésnyomokat tapogatott ki a testén — dél körül ébredt, tehát még vak volt — tudta, ezek a sebek azt jelentik, hogy a halálból hozták vissza: menthetetlen, csak pár éve, hónapja van hátra. Ötvenegyedik évében járt ekkor.

Háza parkjában, a régi nyárikonyhában volt a műterme, oda költözött ki, hogy haláláig fessen. Kiverette a kis ház nyugati oldalát és beüvegeztette. Délelőtt lemezeket hallgatott — este dolgozott. Zoltán nyakára jártak — mert meg akarták örökíttetni magukat — titkárnők, öntelt balett-táncosnők, olyan utcalányok, akik szaunában frissültek fel két vendég között, s francia pezsgőkben fürdöttek éjjelenként, hogy bőrükből ne a parfümök tompa, hanem az italok bódító illata áradjon, (s fülükben szelíden csilingeltek az ajándékba kapott súlyos fülbevalók) — az ő rúzsos ajkuk fogta be a narancsdzsúzos poharak szélét — s Zoltán nyakára jártak azok a nagylelkű szépasszonyok, akik nyitott könyvvel ölkben, órákig

üldögéltek, vasárnaponként, gazdag férjük könyvtárszobájában — s Zoltán nyakára jártak komoly, híres színésznők is, de a festő mindegyikőjüket visszautasította: Nem tartotta feladatnak őket. Többségük hetekig bolyongott még meztelenül, Zoltán gondozott kertjében, a vizifiksziák, yuccák, leanderek, törpefenyők és őszirózsák között.

Zoltai Zoltán egy barátja vásznán látta először Harmati Dorottyát. Hűvös pasztellszíneken feküdt a nő, széttárt lábakkal. Kihívóan szomorú volt.

Zoltán azt érezte — s később sem tudta megmagyarázni miért —, hogy ezt a modellt másképp kell megfesteni: talán erősebb vetett árnyékokkal, hevesebb színekkel, merészebb ecsetvonásokkal, de semmiféleképpen sem így.

Elkérte Dorottya telefonszámát és másnap felhívta. Megegyeztek.

Zoltán szégyellte — legszívesebben Dorottyának sem mutatta volna meg a kész képet —, mégis megengedte modelljének, hogy megnézzze, s a kis nő, ahogy a festő előre sejtette, zavarba jött: fülig pirult, riadtan mellei elé kapta a kezét és az íróasztalon fekvő ruháihoz szaladt, gyorsan felhúzta a bugyiját, bekapcsolta a melltartóját, megfordította és belebújt a pántokba. Leroskadt a kanapéra, amin órákig feküdt mozdulatlanul, fejét hátravetve, akár egy nőnemű barokk szent, aki megtéréséig hipermangán és piritósszagú bordélyokban élt.

— Meg tud kínálni egy pohár itallal? — kérdezte.

— Borom van. Rizling.

— Jó lesz — mondta pihegve Dorottya. Szomorú volt az arca, akár Veronese Lucretiájának. Melltartója selyempántját görgette a vállán.

Zoltán kivette a ötliteres demizsont a hűtőből, s adott a lánynak egy vizespoharat.

— Töltsék?

— Persze — a festőnek a demizson alá kellett nyúlni, hogy önteni tudjon, finoman remegett a keze a fáradtságtól. Csordultig töltötte a poharat, csak a felületi feszültség tartotta benne az italt.

Dorottya ráhajolt és szürcsölt.

Zoltán felemelt az íróasztal mellől egy könnyű tonetszékét, megfordította és lovaglóülésben ráült.

— Egyébként tetszik a kép? — kérdezte.

Dorottya lesütötte a szemét. A kép nem hasonlított rá, a vászon heverő nő öregebbnek tűnt, mint ő, dundibbnak, lógtak a mellei, akár egy nyakánál megfogott kacska, egy tízéves gyermek kezében, akár a kicsorduló nyál, a száj szögletében.

— Végülis... szép — mondta.

— Mi az, hogy végülis? — kérdezte a festő.

— Hát az, hogy...nem szép.

— Szóval nem tetszik?

— Miért kérdez ilyen hülyeségeket?

— Nem tudom... Igaza van. Csak érdekelt a véleménye.

— Elmegyek. Felöltözöm — motyogta Dorottya.

A festő bólintott.

— Hozom a tiszteletdíját — mondta és elindult az ajtó felé.

Dorottya nem állt fel, ült tovább, ölében a pohár borral. Bár karcsú volt, mégis súlyosnak tűnt, iszonyatosan súlyosnak.

Három napig ült a kanapén.

Aznap reggel, amikor felébredt, az ilyen hideg, tavaszi hajnalokon megszokottnál sokkal több — talán száz, talán kétszáz — lány futkározott meztelenül a kertben, a vizifuksiák, yuccák, leanderek, törpefenyők között.

Dorottya nyújtózkodott, mint egy délutáni, könnyű alvás után, s mosolyogva, szelíden nézte őket.

2.

Melindát a Szervátiusz cukrászdában ismerte meg Zoltán.

Estefelé — ha nem esett az eső — mindig elment oda, hogy megegyen egy túrótortát vagy egy gyümölcsös joghurtkosarat és megigyon egy gyenge kávét, cukor nélkül. (Vázlatain gyakran hagyott barna, köralakú foltot a kávécsésze alja.)

Melinda — vasárnap esténként — az ajtóhoz közeli asztalnál ült.

Kavargatta a feketéjét.

Zoltánnak buta arca tetszett meg, szinte csak azért járt a Szervátiuszba, mert megszerette Melinda bambaságát. Úgy érezte, hogy Melinda a szellemi szegénység megtestesítője, az a nő, aki ostoba

még a szerelemhez is, akinek semmi dolga a világgal: nem vágyik mérhetetlen vagyorra, ahogy arra sem, hogy aranyszálakkal átszőtt könnyű selyemruhában, kofferére erősített szalmakalappal bejárja az országokat, megszálljon az olasz riviéra elegáns szállóiban, esténként beüljön a bárba és Glenfiddich whiskyt rendeljen, stoppal felmenjen Párizsig vagy Tolsztojt olvasson nyugágyban fekvé, egy kenyai udvarház tornácán.

Zoltán skicceket készített. Megpróbálta eltalálni Melinda duzadt amorett-ajkainak ívét. A nő felállt és odament hozzá.

— Engem rajzolt le? — kérdezte bátortalanul.

A férfi felnézett.

— Igen — felelte.

— Megnézhetem?

— Igen.

Melinda közel emelte szeméhez a rajzokat és nevetett.

— Kitűnő emberismeretre vall — mondta. Leült Zoltánnal szembe, a székek szinte a szélére, keresztbe vetette a lábait és előrehajolt:

— Régóta figyel engem, igaz?

— Igaz.

— Maga festő?

— Igen — felelte Zoltán — szeretném lefesteni magát.

Melinda kiemelkedett szorongó pózából, a szék háttámlájára rakta a karját. Nevetett.

— Nagyban?

— Nagyban.

— Egészen nagyban?

— Úgy!

A nő megcsóválta a fejét és a tarkóját simogatta:

— Lehet, hogy csak provokálni akart... ráadásul be is jött.

— Csak lefesteni szeretném.

— Én is ezt mondanám.

— Csak egyszer.

— Végülis — mondta Melinda. Kicsit megemelte a vállait — Még úgyse festett le senki.

Másnap esett az eső, így már délelőtt megkezdték a munkát.

Melinda ugyanolyan fesztelen volt pucéran, mint felöltözve. Ha Zoltán megengedte, hogy lazítson: kacagva rázogatta a karjait vagy lefeküdt a parkettázott padlóra és biciklizett.

Malátaszaga volt a bőrének.

A férje — vagy, ahogy ő mondta, minden gúny és harag nélkül: ura és parancsolója — sokat ivott, s Melinda — mivel úgy gondolta, hogy csak a szomorú emberek isznak egyedül — esténként együtt sörözött a nyomorék férfival, akinek gyermekkorában — a Szabadság-hídnál — vágta le mindkét lábát a villamos. A férjének — éjféltre — ecetszagú lett a lehellete a sok alkoholtól — lefekvés előtt felesége meztelen mellei közé hajtotta a fejét és jóízűen bőfögött, akár egy nevetlen gyerek, s Melinda nevetett közben, mintha csiklandozta volna a bőfögés meleg szele, kezébe fogta férje fejét, hogy csókolózzanak, ingerelje a férfit, aki álmosan tűrte, hogy levetköztessék és ráüljenek: mindig felnyársalt csirke pózban szeretkeztek, csak az utolsó pillanatokban cseréltek helyet, mert Melinda nem szerette látni férje csonkolt lábait. A vonszolódásban és tolokocsihajtásban megizmosodott felsőtestre támaszkodott, s a keleti nők lassúságával mozgott, késleltetve a férfi erős orgazmusát, aminek eredménye olykor egész hasát ellepte és kis, gyantás tavat képezett a köldökében.

Reggelre mindig meghagytak két üveg sört, hogy elmúlasszák a gyomorégést és a szomjúságot, amelyre elkerülhetetlenül felébredtek hét óra tájban.

Amikor a kép elkészült, Zoltán megfordította az állványt. Melinda előrehajolt és hunyorított.

— Miért sírok rajta? — kérdezte csodálkozva.

— Nem sír ... csak szomorúra vettem — felelte a festő.

— Nézze meg innen. Tisztára olyan, mintha sírnék!

Zoltán leült a kanapéra, az összekuporodó nő mellé.

— Tényleg úgy tűnik.

— Sohasem szoktam sírni — mondta Melinda öntudatosan.

— Nem tehetek róla, én a szép nőket, az igazán szépeket, akiket már messziről fel lehet ismerni, a nevetésükről, furcsamód... mindig szomorúnak láttam.

Tudja, állandóan vigasztalják őket...

— Tudom.

— ...őket kísértik meg leggyakrabban, s nekik kell a legnagyobb kevélység az ellenálláshoz... Szerintem senki nem vágyik úgy magányra, mint ők. Nem tudom elégedettek e vagy ők az igazán elégedetlenek. De nagyon kíváncsi lennék rá.

Elégedettek vagy elégedetlenek? Maga biztosan tudja, Melinda.

— Bolondok mind — felelte a nő és szépen nevetett.

Bár Zoltán nem akart beleszeretni, mégis mosolyfakadtig bámulta modelljét.

„Emlékezni fogok a hangjára. A hangja fog legjobban hiányozni a harmóniából.” — gondolta a festő és meg szeretne volna semmisíteni a képet, amelynek, már akkor, a Síró asszony címet adta.

Zoltán elkövette azt a hibát, hogy Melinda után ment.

Egy lakótelepi játszótéren ült a nő. A homokozó szélén. Férje a tolokocsiban aludt, hátravetett fejjel.

„Távolsági buszokon alszanak így az emberek” — gondolta Zoltán. Melinda játszott. Négykézlábra ereszkedett és a környékbeli gyerekek ráültek a hátára. A padokon beszélgető, kötögető, keresztretjvényt fejtő, vakarózó szülők tartották szemmel őket. Melinda férje fölébredt, s szemrehányón nézte a festőt. Zoltán zavarba jött, de pár percig még ott maradt a téren.

A halálra gondolt.

3.

Zsani volt a legcsúnyább nő, akit Zoltán lefestett. Jane Morriss-ra, a preraffaeelliták kedvenc (vörös hajú) modelljére hasonlított — rombusz alakú, otromba szája volt.

Zsani nem szeretete a férfiakat, tehát sok ideje maradt olvasni. Mégsem volt művelt: nem tudta megjegyezni a művek címét és az írók nevét.

— Következő életemben kutya leszek — mondta egyszer Zoltánnak — Sok bűnt követtem el.

— Milyeneket? — kérdezte Zoltán.

Zsani összefogta a haját, elengedte és megrázta a fejét.

— Nem mondhatom el a bűneimet! — felelte.

— Legalább egyet!

— Rendben... — bólintott — Egy reggel lementem telefonálni. Nem volt sürgető dolgom, s annak ellenére, hogy december volt, nem volt túlságosan hideg. Órákig várhattam volna. A fülkében egy szőke, három év körüli kisgyerek és egy nő állt. Az asszony egy noteszben lapozgatott, a kislány engem figyelt. Amikor ránéztem, mosolygott. Tudja, a nők mennyit telefonálnak. Hogy milyen sokáig tudnak csevegni... Na, az az asszony mindenkin túltett, több cigit is elszívott beszélgetés közben.

Gondoljon bele, egy cigi legalább három-négy percig tart. S közben mindig volt némi szünet.

Kezdtem fájni. Arra gondoltam, ha a kislány elesne és megütné magát, az anyja abbahagyná végre a beszélgetést.

Abban a pillanatban megcsúszott a gyerek és beütötte az orrát. Erősen vérzett. A nő felkapta és kirohant vele a fülkéből. Odastraladtam hozzájuk, hogy segítsék, de az asszony rámmordult:

— Hagyjon békén — mondta. Szájszája volt. Enyhe. A cigarettauktól. Talán csak azért éreztem meg, mert láttam a lehelletét.

Hirtelen azt sem tudtam, kit akartam felhívni. Nem is telefonáltam.

Zoltán bólogatott.

— És mi volt előző életében? — kérdezte.

— Héra — felelte Zsani.

— A tehénszemű Héra?

— Az aljas Héra — igazította ki Zsani — az aljas és féltékeny Héra. Tudnia kell, ha megöri.

„Ez a nő bolond” — gondolta a festő. S bolond nőt festett. Szürke kalappal.

4.

Zoltán utolsó modelljét Rékának hívták. Réka szőke volt, mégis feltűnően szép.

Vakon született. Arról álmodott, hogy arcokat érint. Férfiak szemének és szájának alakját tapintja ki mutatoujjával. Esténként egy vékony, néger fiú olvasott fel neki a Bibliából. Ha nem volt rajta fekete szemüvege, nem nyitotta ki a szemét — így Zoltán sohasem tudta, mikor van ébren és mikor szendereg.

Órákig vetkőzött. Harisnyáját komótosan görgette le a combján. Mindent nagyon lassan csinált. Ráért. Zoltán szerette nézni.

Együtt vacsoráztak munka után. Réka könnyed lomhasággal emelte szájához a falatokat. Ritkán szólt. Karpereceit és haját igazgatta, mint a hiú nők, pedig a tükörről csak annyit tudott, hogy hideg és nincs a lakásában.

Ahogy hiányzott Réka szeméből mások tükörképe, úgy hiányoztak szívéből a felesleges érzelmek is: csak a hit volt benne, a hit Krisztusban, a Megváltóban.

Imádkozott azokért, akiknek karbol és hyposzagú volt a kabátja, mert a kórházból tértek haza, azokért, akiknek meleg volt az arca a sírástól, azokért, akiknek csirke és döglött halszaga volt, mert a piacra jártak ételmet lopni vagy koldulni, azokért, akiknek poshadt szag áradt a ruhájukból, amit szabaduláskor visszakaptak, azokért, akik erősen szorították a másik kezét, mert féltek, hogy szerelmük elmúlik és akkor már szeretetre is képtelenek lesznek, imádkozott a magányosokért, akik lecsüggesztett fejjel ültek a villamoson és magukra főztek, és imádkozott a reggel kávészagú járókelőieért, akik megfogták a kezét és együtt várták meg vele, hogy a lámpa zöldre váltson. Minden mozdulata megtérésre hívott — s mint aki tudja, hogy akit megtérésre hív, annak bűneit és fájalmát is magára kell vennie: úgy viselte a rá kimért szenvedést.

Réka, ha szépnek nevezték — kacagott, mert ő csak a liliumok heves illatát találta szépnek, a fák öreg törzsét, a nyári reggeleken a fűszálak hűvösségét, a Biblia mondatait vagy a néger fiú kántáló, bariton hangját.

Zoltán szeretni kezdte a maga idétlen, feltételes vakságát: a verőfényes délelőttiöket.

Már semmi másra nem vágyott csak arra, hogy megörökítse Réka mozdulatait.

Arra gondolt — vacsora közben —, hogy Réka vaksága szebb az övénél: mert abban a vakságban már érezni a tér súlyát, az őszirózsák és a leanderek lehelletét, hallani azokat a szavakat, amelyeket a szél borzolta fák susognak, az állatok neszéből tudni lehet a színüket és sejteni lehet az est illatában a közelgő vihart.

Észre sem vette, hogy Réka nézi őt. Felemelte a fejét és először látott bele a lány üres szemgödreibe.

Kezét a szájára kellett tapasztania, hogy ne kiáltson fel.
Visszament a műterembe. S még dolgozott a képen.

5.

Egy szerda délután kiült a kertjébe, megörökíteni dédelgetett növényeit.

Esett az eső.

Felállította az állványt, rátette a vásznat s kikevert egy bruegheli színt.

**Zoltai Zoltán festőművész vallomása nőkről gyerekkoráról
katolikusságáról
avagy az alkotó gyónása**

melléklet az Aktok szürkületben című novellához

„Valahogyan mégiscsak vallásos nevelést kaptam, bár anyám istentagadó volt.

De faluban, gyerekek közt, alig tíz évesen, nem lehettem más, mint hívő. A többi velem egykorú fiú — hittanra járt, és bár én nem mehettem el velük, mégis mindent tudtam, amit ők. Elmondták.

A paphoz eljárhattam játszani. A templomkertben fociztunk, ott építettünk várat magunknak, ott vívtuk indián-kóboj csatáinkat... bár a háborús játékokban rám mindig a kém szerepét osztották ... szerettem is kém lenni. A kémmel mindenki barátságosan viselkedik, ha tudja, hogy kém. A pap kedvelt engem. Meg akart nyerni a közösség számára. De a római katolikusság felé nem hajlottam, csak a vallásosság felé. Illetve még ahhoz is túl fiatal voltam — egyszerűen csak hittem. Könnyebb volt megérteni a világot. De az is lehet, hogy nehezebb. És éppen ezt szerettem benne.

Később anyám hatása alá kerültem és azt hangoztattam, hogy Isten nincs. Később azt, hogy Isten halott. Voltairet olvastam, Dürrenmattot, Savigny jogtörténeti munkáit, Camust, Ionesco és Strindberg drámáit... no meg persze Freudot... akit akkor még értettem. Megátalkodott, pimasz freudista voltam.

Lelkiismeretfurdalás nélkül csaptam a szelet a szép és a ronda lányoknak, akiket talán sajnálatból szerettem, talán azért, mert balga módon azt hittem, hogy könnyebb meghódítani őket és melegebb, mélyebb a ragaszkodásuk.

De mint mondtam — vallásos nevelést kaptam. És egyre nehezebb volt zülleni... azt hiszem ez a jó szó... zülleni. Másnap egyre szomorúbban ébredtem fel az olyan nők mellett, akiket nem szerettem, és csak szeszélyből vagy hiúságból izgattam, szelídítettem. Sokszor okoztam fájdalmat?

Nem tudom.

Úgy éreztem sokszor okoztam fájdalmat. Voltam olyan ostoba, hogy Don Juan becsületességéről gondolkozzam. Valamit nem értettem meg. Elment a hódítástól a kedvem.

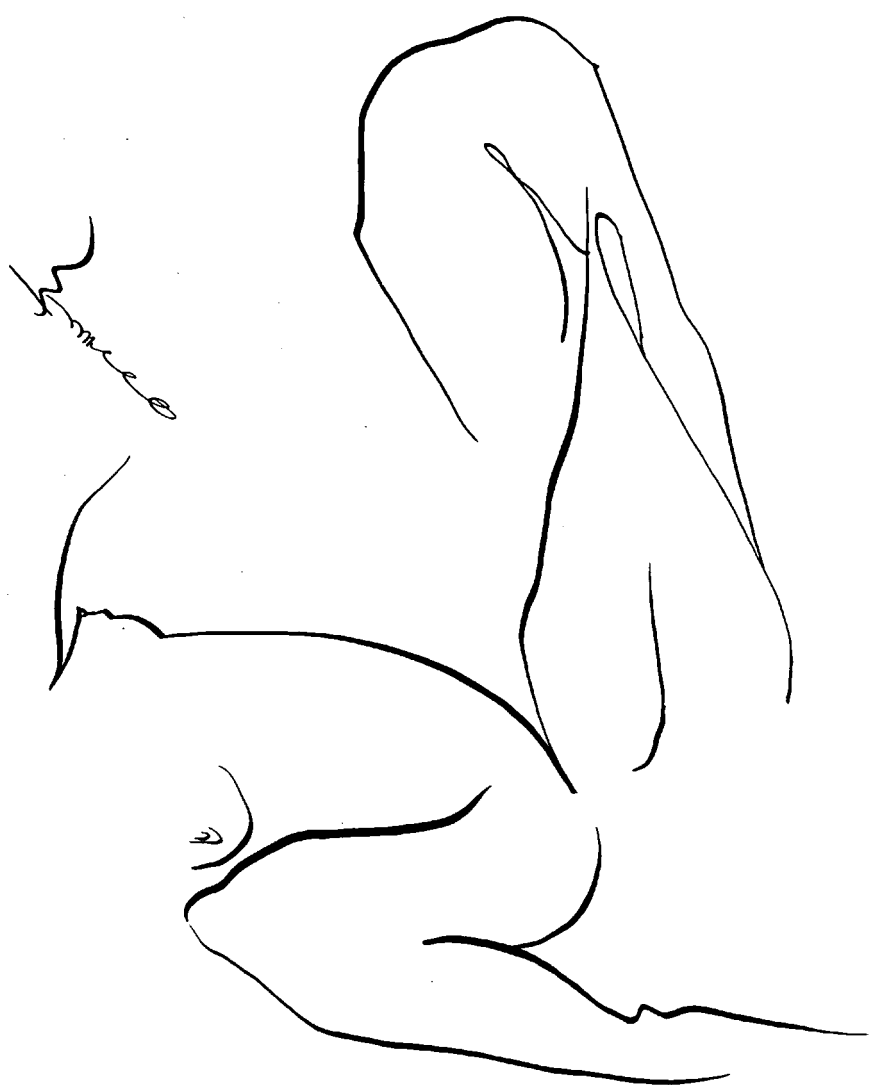
Meg szerettem volna házasodni. De akkor már festő voltam és nem lett volna célszerű — nem is ez a legjobb szó — nem lett volna okos dolog, belebolondulnom valakibe annyira, hogy több időt szánjak rá, mint a képeim készítésére.

Nők nélkül mégsem lehetett.”

Szeged

1993. márc.–ápr.

Kolozsi László

Bohus Károly: Akt

Commentarium *

(folytatás)

HARMADIK BESZÉD

1. fejezet

A természetben valójában három lépcsőfok vehető számba: A főntebb levők, a lentebb levők és az egyenlők. Amik főnt vannak, azok a lentebbieknek az okai; amik lent, a főntebbiek következményei; amik egyenlők, egymás között azonos természettel bírnak. Az okok pedig következményeiket mint részüket és képmásukat szeretik, és ami még ennél is több, a következmények az okokra mint fenntartóikra áhítoznak. Amik pedig azonos rendben találhatók, mint egy és ugyanazon dolog hasonló részei kölcsönös szeretettel viseltetnek egymá iránt. Ebből fakad, hogy isten az angyalokat és az angyalok istennel együtt a lelkeket, a lelkek velük együtt a testeket valamiféle jóakarattal segítségével vezetik és kormányozzák. Ebben látszik a főntebbiek szeretete a lentiek iránt.

Másrésről, a testek szorosan kötődnek lelkükhöz és igen nehezen válnak meg tőlük. A mi lelkeink az égiek boldogságára vágynak. Az égiek örömmel tisztelik a magasban levő istenség fenségét. Ez hát az alant levőknek a fentiek iránt érzett szeretete.

Nem különben a tűz valamennyi lángja is szívesen fonódik egymásba. A föld, a víz és a levegő részei is és bármely állatfajt veszünk, ugyanannak a fajnak az egyedei kölcsönös vonzalommal fogadják be egymást. Ebben szemlélhetjük az egyenlők és hasonlóak iránti szerelmet. Ki előtt kétséges tehát, hogy a szerelem mindenkivel veleszületett és minden iránt? És ez az, amit Dionysios Areopagitis az *Isten neveiről* című könyvében Hierotheos gondolatai alapján a következőképpen adott elő: „Akár az isteni, angyali, szellemi, lelki vagy természeti szerelemről fogunk beszélni, alatta

---

* A mű első részlete a Pompeji 1993/1–2. számában jelent meg.

egy bizonyos veleszületett egyesítő erőt kívánunk érteni, mely a főtebbieket a lentebbiek iránti gondoskodásra készíti, az egyenlőket összehangolja, hogy baráti közösség legyen közöttük, és végül minden alatt levőt figyelmeztet, hogy forduljanak a hatalmasabbak és nemesebbek felé. Ezt mondja Dionysios.

2. fejezet

A szerelem minden dolog létrehozója és megőrzője

Beszédünk második pontját, mely szerint a szerelem minden dolog teremtője és fenntartója, a következőképpen bizonyítjuk. Önmagunk tökéletesítésének a vágya az valamiféle szerelem. Az abszolút tökéletesség isten mindenhatóságában van. Ezt az isteni értelem szemléli, és innen az akarat szeretné magán túl kiterjeszteni. A szétterjedés e vágyától vezetve teremtett meg mindent isten. Ezért mondja a mi Dionysiosunk: *az isteni szerelem nem engedte meg a mindenk királyának, hogy csíra nélkül önmagában maradjon.* A szaporodás ugyanezen ösztönét az első teremtő ültette be mindenbe, sőt, isten szent szellemei ezen ösztön révén mozgatják az egeket s juttatják adományait az utánuk következő teremtményeknek. Általa szórják szét fényüket a csillagok az elemekre. Hője közlésével általa mozgatja meg a tűz a levegőt, a levegő a vizet, a víz a földet. És viszont, a föld magához vonzza a vizet, ez a levegőt, ez a tüzet. Úgyszintén a füvek és a fák, abból a vágyból, hogy magvaikat szétszórassák, önmagukhoz hasonlóakat hoznak világra. Ugyanígy az oktan állatokat és az embereket is ugyanezen vágy csábereje készíti az utódok nemzésére.

Ha a szerelem teremt mindent, akkor meg is őrizz mindent. Mindig ugyanazé ugyanis a teremtés és a megőrzés feladata. A hasonlókat pedig a hasonlók őrzik meg, és a szerelem a hasonlót a hasonlóhoz vonzza. A föld egyes részei a kölcsönös szerelem egyesítő erejével a föld más hozzájuk hasonló részei felé mozognak. Ezentúl az egész föld a világ hozzá hasonló középpontja felé sóvárgó vágya révén száll le. A víz részei hasonlóképpen kölcsönösen egymás felé s számukra megfelelő helyre sietnek vizük teljes tömegével. Ugyanezt teszik a levegő és a tűz részei; és emellett a

két elem a velük megegyező és hozzájuk hasonló felső régió felé vonzódik az iránta érzett szerelem révén. Az ég is, ahogy Platón az Államban írja, a veleszületett szerelem révén mozog. Az ég lelke ugyanis egyidejűleg mindenütt teljességgel jelen van az ég bármely pontján. Az ég tehát, mely a lélek élvezésére vágyik, azért siet, hogy valamennyi részében mindenütt az egész lelket teljes mértékben élvezze. Igen sebesen száll, hogy amennyire lehetséges, teljes egészében ott legyen, ahol a lélek egészében éppen jelen van. Azonkívül a nagyobbik szféra homorú felülete a kisebbik szféra természetes helye. És mivel e szféra tetszőleges részecskéje annak bármely részecskéjéhez egyformán illik, valamennyi érintkezni kíván a másik minden egyes részecskéjével. Ha nyugalomban lenne, az egyes részecskék egyet-egyet érintenének, és nem bármelyik mindegyiket. A sebes mozgás révén csaknem elérhető az, ami nyugalomban nem lehetne elérhető. Mozog, mégpedig igen gyorsan, hogy bármely része szinte egyidőben ereje szerint mind-egyikkkel érintkezzen.

Végül részeinek egysége révén mind megőrződik, szétszóródásuk következményeképp pedig elpusztulnak. Az egységet pedig az azonos részek kölcsönös szerelme hozza létre; ezt ellenőrizhetjük testünk nedvein és a világ elemein. A világ és testünk, mondja a pythagoreus Empedoklés, ezek összhangja révén állnak fenn, kiegyenlítetlenségük révén megsemmisülnek. Az összhangot pedig a béke és szerelem kölcsönössége adja meg számukra. Erről mondja Orpheus:

Μορσ γαρ τούτων παντων οηκα πρατυνεις

Mert egyedül tartod gyeplőit ezeknek.

3. fejezet

A szerelem a tudományok és művészetek mestere és vezetője

Ezek után az marad hátra, hogy kifejtsük, miképpen mestere és vezetője a szerelem minden tudománynak és művészetnek. Meg fogjuk érteni, hogy a tudományok és művészetek mestere, ha figyelembe vesszük, hogy soha senki nem tud sem felfedezni sem elsajátítani egyetlen tudományt vagy művészetet sem, ha nem a

kutatás gyönyöre és a felfedezés vágya sarkallja. És ugyanígy az is, aki tanít, szeresse tanítványait, a tanítványoknak pedig sóváran kell szomjazniuk azt a tanítást. Méltán nevezhetjük ezenkívül vezetőnek, ugyanis szívesen kíséri végig a művészi munkát, és teljes emberré tesz mindenkit, aki a műalkotásokért és létrehozóikért rajong. Hozzá kell még tennünk, hogy minden egyes művészetben a művészek nem keresnek mást mint a szerelmet, és ennek adózhatnak általuk.

Most röviden végigfutunk azokon a tudományokon és művészeteken, melyekről Eryximakhos Platónnál említést tesz. Mi más tanulmányoz az orvostudomány, ha nem azt, hogy miképpen jön létre jó viszony a test négyféle nedve közt, és hogyan marad ez tartós; milyen ételeket és italokat és egyéb élet- és gyógy módokat szeret és igényel a természet? Eryximakhos itt a hasonlóság révén közbelépteti azt a kétféle szerelmet, az égit és a közönségest, melyeket Pausanias különböztetett meg. A test kiegyenlített ragaszkodása vele egyező, kiegyensúlyozott természetű dolgok iránt kiegyensúlyozott szerelemmel bír. A kiegyenlítetlen ellentétessel a vele ellentétes dolgok iránt. Amannak hódolnunk kell, ennek viszont sohasem szabad engedelmeskednünk. A testgyakorlásban is azt vizsgálják, milyen a test állapota; milyen edzésmódokat, milyen mozgásformákat szeret és kíván. A földművelésben azt, hogy milyen föld miféle magvakat és milyen művelést igényel, és a különböző fák miféle ápolási módokat szeretnek.

Ugyanezt kutatják a zenében, melynek művelői azt keresik, hogy mely számok mely más számokat kedvelnek. Például az egyes és a kettes, az egyes és a hetes között a legkevésbé jöhet létre vonzódás. Azonban az egyes, a hármas, a négyes, az ötös, a hatos között nagyobb mértékűt fedeznek fel, az egyes és a nyolcas között a legnagyobbat. Ezek a magas és mély, különböző természetű hangok bizonyos hangközökben és ritmusokban nagyobb rokonszenvvel viseltetnek egymás iránt. Ezen alapszik a harmónia szerkezete és édessége. Úgy vegyítik egymás között a lassú és a gyors mozgásokat, hogy a legjobb viszony jöjjön létre köztük, és ritmust valamint összhangot mutassanak. A zenében kétfajta dallamról beszélhetünk: van ugyanis kemény és állhatatos, és van lágy és buja. Amazt hallgatói számára hasznosnak, ezt károsnak ítéli Platón az *Állam* és a *Törvények* című könyveiben. A *Lakomában* annak Uraniát, ennek Polyhymniát állítja műzsájául. Egyesek az

első, mások a második fajtát szeretik. Az előbbieket szerelmének engedni kell, és meg kell szólaltatni számukra a zenét, amit kívánnak; az utóbbiak sóvárgásának ellen kell állni, mert azoké égi, ezeké közönséges szerelem.

A bolygók és a négyféle elem között is létezik valamiféle szerelem, melyet az asztronómia vizsgál. Ezekben is megtaláljuk egy bizonyos módon ezt a kétféle szerelmet. Mérték szerinti szerelem van köztük, amikor egymásra irányuló erejük a legteljesebb összhangban van. Van még a mértéktelen szerelem, amikor egy valami közülük túlságosan szereti önmagát, a többieket bizonyos módon mellőzi. Abból adódik a levegő kellemes hőmérséklete, a víz nyugalma, a föld termékenysége, az élőlények egészsége. Ebből az ezekkel ellentétes dolgok erednek. Végül a próféták és papok tehetsége azzal foglalatoskodik a leginkább, hogy megmutassa nekünk, az emberek mely tevékenységei kedvesek isten számára, hogyan válhatunk isten barátaivá; hogyan kell gyakorolni a szerelmet és szeretet isten, haza, szülők és mások iránt, akár élőkről, akár holtakról legyen szó.

A többi tudományban és művészetben is fejtegethetjük ugyan ezt, és végezetül összefoglalhatjuk, hogy a szerelem mindenben megvan és minden iránt; mindenek teremtetőjének és megőrzőjének mutatkozik és valamennyi tudomány és művészet urának és mesterének. Méltán nevezte istennek Orpheus:

ευπαλαμον διφυη παντων κλειδας εζοντα

Kétszületésű, okos, mindennek kulcsa tenálad

Hogy miképpen kettős természetű, hallottátok előbb Pausaniostól, majd Eryximakhosztól. Hogy pedig mi módon érti Orpheus, hogy a világ kulcsai nála vannak, azt a fentebbiekből könnyen megérthetjük. Hiszen ahogy megmutattuk, a saját tökéletesség kiterjesztésének a vágya mindennel vele születik, a benne elrejtett és megbúvó termékenységet kibontakoztatja midőn a magvakat csírázni serkenti, mindennek öléből előhossa erőit magzatokat fogan és mint valami kulcsokkal, a megfogantakat felfedi és világra hozza. Minélfogva a világ minden része egyetlen alkotó műve és ugyanazon gépezet tagjai, létükben és életükben hasonlóak egymáshoz, egyfajta kölcsönös szerelemmel köttetnek össze, úgyhogy

méltán el lehet mondani, hogy a szerelem örök kapocs és a világ köteléke, részeinek támasza és az egész gépezet szilárd alapja.

4. fejezet

A világ egyetlen tagja sem gyűlöli valamely más tagját

Ha ez így van, ennek az alkotásnak egyetlen tagja sem lehet semmiféleképpen ellensége a másiknak. Hisz a tűz nem a víz iránti gyűlöletből menekül a víz elől, hanem az önmaga iránti szeretetből, nehogy a víz hűvösétől kihúnyjék. És a víz sem a tűz iránti gyűlöletből oltja ki azt, hanem önmaga hűvöse kiterjesztésének a vágya hajtja arra, hogy a tűz testéből magához hasonló vizet hozzon létre. Ugyanis mivel minden természetes törekvés a jót, egy sem a rosszat célozza, a víznek nem az a szándéka, hogy kioltsa a tüzet, ami rossz, hanem hogy önmagához hasonló vizet teremtsen, ami jó. Ha ezt a tűz elpusztítása nélkül megtehetné, a tüzet semmiképpen nem emésztené el. Ugyanez a meggondolás érvényes a többi egymással ellentétesnek és ellenségesnek tűnő dolgokra is. Továbbá a bárány nem a farkas életét és alakját gyűlöli, hanem a pusztulástól retteg, melyet a farkas hozhat rá. A farkas sem azért tépi szét és falja fel a bárányt, mert gyűlöli őt, hanem mert szereti magát. Az ember sem az embertől, hanem annak hibáitól irtózik. A gazdagoktól és az agyafúrtaktól sem azért irigyeljük tehetségüket, mert gyűlöljük őket, hanem mert jót akarunk magunknak, és félünk, nehogy teljesen letapossanak bennünket. Ennélfogva semmi sem akadályozza meg, hogy a szerelem mindenben meglegyen, és mindenbe behatoljon. Ettől a hatalmas istentől, mivel mindenütt jelen van és behatol minden dolog mélyébe mint nagyhatalmú úr, akinek ereje elől nem menekülhetünk, és mint egy igen bölcs bíró előtt, gondolataink nem maradhatnak rejtve; kétségkívül félünk. Őt, mivel minden dolog teremtője és megőrzője, tiszteljük atyánk-ként, mint oltalmazónkat és erősségünket becsüljük! Mivel minden tudományra és művészetre ő tanít ki, mint tanítónkat kövessük! E teremtő révén vagyunk és élünk; ő őriz meg bennünket mindörökké, ez az oltalmazó és bíró kormányoz minket, és ez a mester tanít és formál bennünket, hogy helyesen és boldogan éljünk.

NEGYESDIK BESZÉD

1. fejezet

Platón szövegének előadása az emberek
ősi természetéről

Miután ezeket elmondta barátunk, befejezte a beszédet. Őt Cristoforo Landino, a kitűnő tanultságú férfi követte, akit a mi időnkben leginkább mint orphikus és platonikus költőt ismertünk, és a következőképpen fogott hozzá Aristophanés homályos és bonyolult véleményének magyarázatához:

Bár Giovanna Cavalcanti alapossága révén megmentett bennünket egy hosszúra nyúlt beszéd útvesztőitől, mégis Aristophanés véleményét oly homályos kifejezésekbe burkolta, hogy ez még valamiféle kibogozásra és megvilágításra szorul. A szerelem, mondja Aristophanés, a többi isten előtt a legnagyobb jótevője az emberi nemnek; gondozója, oltalma és orvosa az embereknek. Először azonban szemügyre kell vennünk, milyen volt egykor az emberek természete, és milyen szenvedéseket álltak ki. Ugyanis nem olyan volt, amilyen most, hanem egészen más. Kezdetben három neme volt az embereknek, nem csak ez a mostani kettő: hím és nő, hanem létezett egy harmadik is, mely az előbbi kettőből állt össze. Ezenkívül minden embernek teljes és kerek volt a formája, körben volt oldala és háta, négy keze és ugyancsak négy lába, és két teljességgel hasonló arca, melyeket egy henger alakú nyak kötött össze. A hímek neme a Naptól származott, a nőké a Földtől, a vegyes nem a Holdtól. Ezért hát bátrak voltak és erősek. Ennélfogva harcot kezdeményeztek az istenek ellen és megkíséreltek feljutni az égre. Emiatt Juppiter mindegyikőjüket hosszában kettészelte és kettőt csinált egyből azokhoz hasonlatosan, akik a tojást egy hajszállal hosszában elszelik. És megfenyegette őket, hogy ha gögjükben újra dühöngeni kezdenek az istenek ellen, még egyszer hasonlóképpen osztja fel őket. Miután az emberi természet így kettévált, mindenki vágyakozni kezdett a másik fele után. Így hát összetalálkoztak és kitárt karjaikkal átölelték egymást, korábbi állapotukat visszaállítani kívánva. Emiatt az éhségtől és a zsibbadt-

ságtól teljesen legyengültek volna, ha isten határt nem szab az egyesülésnek.

Minden bizonnyal ezért születik együtt az emberekkel a kölcsönös szerelem, az ősi természet újrateremtője, mely arra törekszik, hogy a kettőből egyet hozzon létre és helyreállítsa az emberek természetét. Tudniillik mindegyikőnk a fele egy kettévágott embernek, úgy, ahogy azok a kishalak, amelyeket rombuszhalaknak és aranyhalaknak hívunk, és amelyek hosszában kettészelve egyből kettővé válnak. Mindenki tehát a maga másik felét keresi. Így hát valahányszor valaki — akármely nemet kívánja — összetalálkozik a saját felével, heves izgalomba jön, lángoló szerelemmel csügg rajta, és egy percre sem tűri, ha el kell válnia tőle. Az egész visszaállítására való vágy és törekvés a szerelem nevét kapta. Ő az, aki a mostani időkben a legnagyobb örömmel tölt el bennünket, mikor mindenkit az egykor elveszett feléhez elvezet, és a továbbiakra nézve azt a nagyszerű reményt önti belénk, hogy ha az istent kegyesen tiszteljük, ősi alakunkat helyreállítva és magunkat meggyógyítva a lehető legboldogabbak legyünk.

2. fejezet

Platón véleményének értelmezése az emberek ősi alakjáról

Sok más dolog között ezeket mesélte el Aristophanész, csodálatos és tüneményes dolgokat; melyek azt sugallják, alattuk mint valami fátyol alatt isteni mystériumok lappanganak. A régi theológusoknak ugyanis az volt a szokása, hogy szent és tiszta titkaikat alakok árnyaival fedték be, nehogy a szentségtelenek és tisztátalanok bepiszkítsák. Úgy véljük, hogy azokból, amiket a fenti és más alakok ábrázolnak, nem minden felel meg valami határozott jelentésnek. Hiszen Aurelius Augustinus is azt mondja, hogy nem kell mindenről, amit alakokkal ábrázoltak azt gondolni, hogy jelentenek valamit. Sok mindent ugyanis amiatt tettek hozzá, hogy azokat, amik jelentést hordoznak, rendbe állítsák és összekössék. A földet csupán az ekevas hasítja fel, ám hogy ez megtörténhessen, ehhez az eke egyéb alkatrészeit is hozzáillesztik. Íme tehát a summázata annak, aminek értelmezése a feladatunk.

Az embereknek valaha három nemük volt: hím, nő és vegyes. A Nap, a Föld és a Hold fiai voltak és teljesek. Hanem gőgjük miatt, mivel az istenekkel vetekedni akartak, kettészelettek, és megfenygették őket, hogy ha tovább dölýfösködnék, újra kettévágatnak. A kettészelés után az egyik felet szerelem vonzza a másik után, hogy helyreálljon a teljesség. Ami ha beteljesedik, boldog lesz az emberi nem.

Értelmezésünk lényege a következő lesz. *Az embereknek*, azaz az emberi lelkeknek. *Valaha*, azaz amikor isten megteremti őket. *Teljesek*, két fény ékesíti őket, egy velük született és egy beléjük oltott. Hogy a velükszületett a velük egyenlőket és az alattuk levőket, a beléjük oltottal a fölöttük levőket látják meg. *Az istenekkel vetekedni akartak*. Visszafordultak az egyetlen velükszületett fényhez. *Emiatt kettéosztottak*. A beléjük oltott fényt elvesztették, amikor csak a velükszületett felé fordulva legott a testekbe estek. *Ha még dölýfösködnék, újra kettéosztatnak*, azaz, ha túlságosan megbíznak természetes tehetségükben, velükszületett és természetes fényük, ami megmaradt, valami módon ki fog húyni. *Három nemük volt. A hímek a Naptól, a nők a Földtől, a vegyesek a Holdtól száramaznak*. Isten fényét befogadva egyesek mint erőt, ami férfi tulajdonság; mások mint mértéktartást, ami női; megint mások mint igazságosságot, ami vegyes, tették magukévá. Ez a három erény bennünk az istenben meglevő háromnak a gyermeke. Ám istenben ezt a hármat Napnak, Földnek, Holdnak; bennünket pedig hímnek, nőnek és kevertnek nevezzük. *A kettészelés után az egyik felet szerelem vonzza a másik után*. A már kettéválasztott és testekbe merült lelkek amikor a serdülőkör kezdetéhez érnek, természetes és velükszületett fényük, melyet megőriztek, mint egyik felük a beléjük oltott isteni fény felé hajtja őket, mely egykor a másik felük volt, s melyet lesvén elvesztettek, hogy visszaszerezék ezt, méghozzá az igazság keresésével. Amit ha visszaszereztek, teljesek lesznek és isten látása révén boldogok. Ez lesz tehát értelmezésünk összefoglalója.

3. fejezet

Az ember maga lélek, és a lélek
halhatatlan

Mivel a test anyagból és mennyiségből áll, s az anyag része a befogadás, a mennyisége a részekre oszlás és a kiterjeszkedés; a befogadás és a részekre oszlás pedig elszenvedés; az következik ebből, hogy természetétől fogva csupán szenvedésnek és pusztulásnak van alávetve. Ha tehát valamely cselekvést látszik egy test betölteni, nem amennyiben test, cselekszik; hanem amennyiben valamiféle nem testi erő és minőség van meg benne, mint ahogyan a tűz tömegében a meleg, a víz anyagában a hűvösség, testünkben annak összetétele. Minden bizonnyal ezekből a minőségekből indulnak ki a testek tevékenységei. Ugyanis nem azért melegít a tűz, mert hosszú, széles vagy mély, hanem mert meleg. És nem is az a tűz melegít jobban, amelyik nagyobb kiterjedésű, sőt, ez szétszóródása miatt kevésbé, hanem amelyik forróbb. Mivel tehát az erők és minőségek nem anyagból és mennyiségből állnak, jóllehet az anyagban és a mennyiségben találhatók; az következik ebből, hogy az elszenvedés a test, a cselekvés pedig valami nem testinek a része. Az erők mindenestre a cselekvés eszközei, önmagukban azonban semmiképpen nem elegendők a cselekvéshez, mert nem elegendők a létezéshez. Ami ugyanis valami másban van meg, nem képes önmagát fenntartani, bizonyára valami mástól függ. Ebből adódóan a minőségek, mivel szükségképpen a test tartja fenn őket, valami mástól — ami nem test és nem is a testben található — léteznek és irányíthatnak. Ilyesféle dolog a lélek, mely a testekben szállást véve jelen van és önmagát fenntartja; a testeknek megadja összetételük minőségét és erejét, amelyeken mint eszközökön keresztül a testben és a test segítségével különféle cselekvéseket visz végbe.

Mondhatjuk tehát, hogy az ember szül, táplál, nevel, fut, áll, ül, beszél, műalkotásokat készít, érez és ért. Mindezt azonban maga a lélek teszi. Következésképpen a lélek lesz az ember. Ha tehát azt mondjuk, hogy az ember szül, nevel és táplál, akkor a lélek az, ami mint atyja és alkotója a testnek azt szüli, neveli és táplálja. Ha azt mondjuk, áll, ül, beszél; a testben levő lélek az, ami a testrészeket

tartja, hajlítja és mozgatja. Ha azt mondjuk, készít valamit vagy fut, a lélek nyújtja ki a kezét és forgatja tetszése szerint, ő mozgatja a lábat is. Ha azt, hogy érez, az érzékszerveken mint nyílásokon vagy lyukakon keresztül a lélek az, ami a külső dolgokat felfogja. Ha azt, hogy ért, a lélek maga által, a test bármiféle segítségével nélkül látja át az igazságot. Tehát amiről csak azt mondjuk, hogy az ember teszi, azt maga a lélek cselekszi, a test elszenvedi. Amiért is az ember csupán lélek; a test pedig az ember műve és eszköze. Annál is inkább, mert a lélek legfőbb tevékenységét, a megértést tudniillik, bármiféle testi eszköz nélkül gyakorolja, amikor általa a testetlen dolgokat megérti; a testen keresztül azonban csak a testi dolgokat lehet megismerni. Ígyhát ha a lélek maga által tesz valamit, bizonyára maga által van és él; hiszen test nélkül él az, ami test nélkül tevékenykedik. Ha maga által van, akkor valami olyan létezés kell legyen a sajátja, ami a testtel nem közös. Ezért a test tömege nélkül is a sajátjának mondhatja az ember nevét. Ez a név, mivel mindegyikünkéről egész életünkön át ezt mondják, hiszen mindenkit bármely életkorban embernek neveznek, úgy látszik, valami olyasmit jelent, ami szilárdan megmarad. A test szakadatlanul alá van vetve növésnek, fogyásnak, felbomlásnak, feloldódásnak egymás után a meleg és a hideg hatására változva. A lélek mindig ugyanaz marad, amit bizonyít számunkra az igazság folyamatos keresése, a jó szakadatlan akarása, és az emlékezet szilárd megőrzőképesége. Ki lenne tehát oly esztelen, hogy az igen szilárd ember megnevezést bennünk inkább a folyton enyésző és mindenféle hatásra változó testnek mint az állandó léleknek tulajdonítaná? Ezek alapján nyilvánvaló, hogy amikor Aristophanés emberekről beszél, a platonikusok szokása szerint a lelkeket érti rajta.

4. fejezet

A lélek két fénnnyel ékesítve teremtetett
Miért száll le a testbe

Amint a lélek istentől megszületik, valami természetes ösztöntől vezetve felé, atyja felé fordul, ahogyan a tűz a földön a magasabbban levő dolgok erejéből lángra lobbanva természetétől hajta rögtön a magasba tör. Felé fordulván megvilágítják annak sugarai.

Ám ez az első fény amikor a lélek szubsztanciája, mely önmagában alaktalan, befogadja, halványabbá válik; és alkalmazkodva ennek befogadóképességéhez a sajátjává és számára természetessé válik. Ezért hát ezzel, mint önmagával egyenlővel saját magát és amik alatta vannak, azaz valamennyi testet, látja ugyan a lélek, de istent és más nála magasabb dolgokat nem lát. Ám miután ezen első szikra segítségével közelebb került istenhez, egy másik, még ragyogóbb fénysugarat fogad be ismét, amellyel a magasabb dolgokat is megismerheti, tehát kétféle fénnel rendelkezik. Az egyik természetes vagy veleszületett, a másik isteni vagy beléoltott. Ezt a kettőt összekötve két szárnyon repülhet a magasabb tartományokba. Ám ha mindig csak az istenivel élne, mindig csak az isteni dolgokon csüggné, akkor a föld híjával lenne az értelmes lényeknek.

Egyébiránt az isteni gondviselés rendelte úgy, hogy a lélek ura legyen önmagának, és hol mindkét fényével, hogy csak az egyikkel egyaránt élhessen. Ezért lehetséges, hogy természetétől vezetve a saját fénye felé fordulva az istenit pedig elhanyagolva önmagára és azokra a képességeire figyel, amelyek a test kialakítására vonatkoznak és ezeket az erőket kívánja egy test felépítésében követni. Ahogy mondják, e vágytól súlyosan száll le a testbe, ahol a nemzés, a mozgás, az érzékelés képességeit gyakorolja és jelenlétével ékesíti a földet, a világ legalsóbb tartományát. Ez azért nem nélkülözheti az értelmet, nehogy a világ bármely része is meg legyen fosztva az értelmes lények jelenlététől, amiként alkotója is, akinek hasonlatosságára a világ teremtetett, teljes egészében értelem. Lelkünk tehát akkor esett a testbe, amikor az isteni elhanyagolásával csak saját fényével élt és elkezdte beérni saját magával. Csupán isten, akinek semmi sem hiányzik, aki fölött nincs semmi, elégedett magával, önmaga számára folyvást elégséges lévén. Ezért hát istennel tette magát egyenlővé a lélek, amikor be akarta érni önmagával, mintha istenhez hasonlóan ő is elégséges lehetne önmaga számára.

5. fejezet

Hányféle úton tér vissza a lélek
Istenhez

Aristophanés világosan megmondja, hogy a büszkeség volt az oka annak, hogy a lélek, mely teljesnek született, kettéosztatott; azaz, hogy két fénye közül egy idő után csak az egyikkel törődött, a másikat pedig elhanyagolta. Ekkor a test örvényébe mint a Léthé folyamába merülve megfedkedezik önmagáról és hatalmukba kerítik az érzékek és a testi vágy mint valami zsarnok és szolgálói. Amikor már azonban felserdült a test és kitisztultak az érzékszervek a tapasztalat segítségével, magához tér egy kicsit. Mihelyt felragyog természetes fénye, a természet dolgainak rendjét kezdi kutatni. E vizsgálódás révén megsejti e hatalmas gépezet alkotójának létezését. Őt látni és birtokolni kívánja, azonban csak az isteni fénysugár segítségével lehet őt megpillantani. Ezért az értelmet a saját fényével való vizsgálódás nagy erővel az isteni fény visszaszerzésére ösztönzi. Az efféle izgalom vagy vágy pedig igazi szerelem, melynek vezetésével az ember egyik fele erősen vágyik a másik felére, ugyanis a természetes fény, amely a lélek egyik fele, arra törekszik, hogy az isteni sugarat, melyet a másik felének mondunk, s melyet egykor elhanyagolt, újra lánggra lobbantsa a lélekben. És ez az, amiről Dionysioshoz írt levelében Platón beszél: *Az emberi lélek szeretné megérteni, hogy milyenek az isteni dolgok a vele rokon dolgokon vizsgálódva.*

Amikor pedig isten beléoltotta fényét a lélekbe, a leginkább arra tette alkalmassá, hogy az embereket elvezesse a boldogsághoz, ami az ő birtoklásából áll. Ehhez négyféle erény útján juthatunk el: a belátás, a bátorság, az igazságosság és a mértéktartás révén. A belátás először megmutatja számunkra a boldogságot. A három fennmaradó erény mint három út vezetnek el a boldogsághoz. Ígyhát isten szikráját erre a célra a különféle lelkekben különféleképpen vetíti, úgy, hogy a belátás vezetésével egyesek a bátorságot, mások az igazságosságot, megint mások a mértéktartást gyakorolva igyekezzenek vissza alkotójukhoz. Tudniillik egyesek ennek az adománynak a jóvoltából az istenek tiszteletéért, a becsületért és a hazáért bátor lélekkel vállalják a veszélyeket és a

halált. Mások oly helyesen irányítják életüket, hogy senki ellen nem követnek el igazságtalanságot, és erejük szerint azt is megakadályozzák, hogy bárki ilyet elszenvedjen. Megint mások virrasztással, éhezéssel, szenvedések révén szelídítik meg vágyukat. Ezek három ösvényen haladnak ugyan, ámde a boldogságnak egyazon céljához igyekeznek elérni, melyet a belátás mutat nekik.

Tehát ezt a három erényt is maga isten belátása tartalmazza. Az emberi lelkek ezek vágyától lángra lobbanva a gyakorlásuk révén szeretnének hozzájuk elérni, egyesülni velük, és örökké élvezni őket. Az emberi bátorságot ereje és merészsége miatt férfinak nevezzük. A mértéktartást nőinek, vágyának visszafogottabb és hűvösebb jellege és szelíd természete miatt. Az igazságosságot vegyesnek: nőinek, amennyiben ártatlansága révén senkivel szemben nem követ el jogtalanságot; férfinak pedig amennyiben nem engedi, hogy másokkal szemben ilyet elkövessenek, és szigorú büntetéssel fenyíti a gazembereket. Minthogy pedig a férfi sajátja adni, a nőé pedig kapni, a Napot, amely semmitől nem kapván a fényt átadja ezt mindenkinek, férfinak hívjuk. A Holdat, mely a Naptól kapván adja az elemeknek, az adás és a kapás miatt vegyesnek. A Földet, mivel mindentől kap és semminek sem ad, nőnek nevezzük. Ezért hát a Nap, a Hold, a Föld; a Bátorság, az Igazságosság és a Mértéktartás méltán kapják a férfi, vegyes és női megnevezést. És hogy istennek a kiemelkedőbb megnevezéseket juttassuk, ezeket az erényeket benne Napnak, Holdnak, Földnek; bennünk pedig hím-, vegyes és női nemnek mondjuk. Akikbe pedig az az isten Napjából eredő égi fény volt születésükkor a bátorságra való törekvéssel együtt beléolva, azt mondjuk, hogy azok a férfi fénysugarat kapták. Akikbe isten Holdjáé az igazságosságra való törekvéssel, vegyest, akikbe pedig isten Földjéé a mértéktartásra való törekvéssel, nőit.

Amikor természetes fényünk felé fordultunk, nyomban elhanyagoltuk a belénk oltott és isteni fényünket. Az egyiket kevesebbre becsülve tehát a másikat tartottuk szem előtt, és míg egyik felünket őriztük, a másikat figyelmen kívül hagytuk. Azonban egy bizonyos életkorban természetes fényünktől vezetve mindannyian vágyni kezdünk másik felünkre, de különbözők lévén különböző módokon törekszünk a megszerzésére. Azok, akik egykor isten bátorságából kapták azt a bátorságra való törekvéssel együtt, a bátorság révén, a többiek pedig az igazságosság és a mértéktartás

révén hasonlóképpen. Egyszóval mindenki a saját felét keresi, úgy ahogyan kapta; és egyesek az egykor elvesztett és már megtalált férfi fénysugár révén isten férfi bátorságát kívánják élvezni, mások a vegyes fénysugár révén hasonlóképpen a vegyes erényt, megint mások a női révén ugyanúgy. Minden bizonnyal csak azok nyerhetnek el egy ekkora adományt, akik miután felserdülve természetes szikrájuk felragyogott bennük, nem ítélik azt elegendőnek az isteni dolgok megítéléséhez, nehogy a természetes szikra útmutatására az isteni méltóságnak tulajdonítsák akár a lelkek, akár a testek érzéseit, és úgy vélik, ez nem áll fölötté a testeknek vagy a lelkeknek. A hagyomány szerint ebben vétkeztek a legtöbben. Akik az isteni dolgokat kutatva természetes tehetségükben bízván vagy tagadták isten létezését, mint Diagoras; vagy kételkedtek benne, mint Prótagoras; vagy testnek gondolták, mint az epikureusok, a stoikusok, a kyrénéiek és még sokan mások; vagy valamilye léleknek képzelték, ahogy Marcus Varro, M. Manilius és még jónéhányan. Ők hitetlenségükben nemcsak, hogy nem találtak rá egykor elhanyagolt isteni fényükre, de kihasználva természetes fényüket azt is megrontották. Ami pedig eltorzult, arról joggal lehet gondolni, hogy eltört és meghasadt. Ezért azoknak a lelke, akik gőgjükben és dölyföl felfuvalkodottságukban megbíznak saját tehetségükben, ahogy Aristophanés mondja, újra kettéhasad; amikor természetes fényüket is, mely megmaradt nekik, hamis vélekedésekkel homályosítják el, és helytelen gondolkodásmóddal oltják ki. Ennélfogva azok élnek helyesen természetes fényükkel, akik felismerve ennek tökéletlenségét és csonkaságát úgy tartják, hogy ez csak a természeti dolgok megítéléséhez elegendő. Azokhoz a dolgokhoz pedig, melyek természetfeletti, úgy vélik, egy magasabb rendű fény szükséges, és lelkük alapos megtisztításával úgy készítik el magukat, hogy az isteni fény újra felragyogjon bennük; melynek sugarai segítségével helyesen vélekedhetnek istenről és visszaállíthatják korábbi teljességüket.

6. fejezet

A szerelem visszavezeti a lelkeket
az égbe, beosztja a boldogság fokozatait, és
végtelen örömet nyújt

Ezt az istent, kiváló asztaltársaim, akik Aristophanés a többi isten előtt az emberek legnagyobb jótevőjének mond, mindenféle áldozattal tegyétek számotokra jóindulatúvá. Szóljatok hozzá egyes imákkal, fogadjatok be őt teljes szívvel. Jótékonysága a lelkeket először az ambróziában és nektárban bővelkedő égi asztalhoz vezeti, aztán egyenként mindenkit a helyére ültet, végül kedvesen tartóztatja őket az örökkévalóságig. Senki sem térhet vissza ugyanis az égbe, csak az, aki elnyerte az ég királyának tetszését. Azok tetszenek neki, akik őt kiváltképpen szeretik. Őt igazán megismerni azonban a mi időnkben teljességgel lehetetlen. Igazán szeretni pedig, akárhogy is, azt lehetséges és könnyű, amit ismerünk. Akik ismerik istent, még nem tetszenek neki, csak akkor, ha megismervén szeretik őt. Akik ismerik és szeretik, nem azért, mert ismerik, hanem mert szeretik, kedvesek isten előtt. Hiszen mi is nem azokat vesszük körül szeretetünkkel, akik ismernek bennünket, hanem akik szeretetükbe zártak. Ugyanis azok közül, akik ismernek minket, sokan ellenségesen éreznek irántunk. Ami tehát az égbe visszavihet minket, az nem isten megismerése, hanem szeretete.

Egyébíránt, a meghívottak rendje az égi asztalnál a szerelmesek ragját követi. Ugyanis akik istent a legkimagaslóbban szerették, ott a legkiválóbb étkekkel táplálkozhatnak. Tudniillik akik a bátorság gyakorlásán keresztül isten bátorságát tisztelték, ezt élvezhetik. Akik pedig az ő igazságán át az igazságot; és ugyanígy a mértéktartást, akik a mértéktartáson át. És így a különféle lelkek szerelmük különféle elragadottsága szerint az égi asztal különböző ideáit és minőségeit élvezik. Mégis mindannyian isten egészét élvezik, ugyanis minden egyes ideában egészében jelen van. Ám istent egészében jobban birtokolhatják azok, akik őt egy kiválóbb ideában pillantják meg. Mindenki pedig istennek azzal az erénnyel rendelkezik, melyet szeretett. Ezért az irigység, ahogy Plátón mondja a *Phaidros*-ban, hiányzik az égi karból. Mivel pedig min-

dennél üdvözítőbb a szeretett dolog birtokába jutni, bárki, aki annak a birtokában él, amit szeret, boldogan és teljesen él. Hiszen ha két szerelmes gyönyörük részesévé válik, mindkettő szeretettje birtokában fog pihenni; és egyáltalán nem fog azzal törődni, hogy vajon a másik szebb szeretővel bír-e.

Ennélfogva tehát a szerelem kegye rendelte, hogy a boldogság különböző fokain ki-ki részének megfelelően mindenféle irígykedés nélkül legyen boldog. Neki köszönhető az is, hogy a lelkek soha meg nem elégtelve az örökkévalóságig ugyanazokkal az étkekkel táplálkoznak. Amígy ugyanis a vendégek gyönyörködnek, nem elegendőek maguk az étkek és a borok, hanem az éhség és a szomszúság is kell, hogy csábítsa őket az asztalhoz. A gyönyör pedig ugyanannyi ideig tart, mint ameddig a sóvárgás. Ki tagadná azonban, hogy a sóvárgás is valamiféle szerelem? Az örök szerelem teszi tehát, melynek segítségével mindig istenhez jut el a lélek, hogy istennek mindig mint valami új látványosságnak örüljön. Ezt a szerelmet istennek ugyanaz a jósága gyűjtja mindig a lélekben, amely boldoggá is teszi a szerelmet. Tehát, hogy röviden összefoglaljam, a szerelem három jótéteményét fogjuk magasztalni: minket, akiket egykor kettéhasítottak, teljességünket helyreállítva visszavezet az égbe; hogy mindenkit a helyére ültet, és eléri, hogy mindenki elégedett legyen abban a beosztásban; hogy minden utálkozást elűzve lángjával mindig szinte új gyönyörűséget gyűjt folytonosan a lélekben, és gyengéd és édes élvezettel teszi azt boldoggá.

Firenze
Budapest

Marsilio Ficino
Fordította: Imregh Monika

4 LAP BÖJT *

„A pokol nem odakinn van,
hanem idebenn.
Azt kell lecsendesíteni.”
(Gandhi)

---

* E „nyomdafestéket nem tűrő” mű eredeti címe: 40 lap böjt.
A tömörebb megfogalmazás remélhetőleg nem ment a mondanivaló rovására, ugyanakkor a szedési, tördelési, valamint az egyéb lapkiadási költségeket tetemesen csökkentette.
Megjegyzendő, hogy a kultúrát kedvelő és érte áldozni képes, adót és társadalombiztosítási díjat fizet(tet)ő honpolgárok támogatása nélkül a megkurtított változat sem jelenhetett volna meg.

A szerelem allegóriája *

— tanulmány a középkori hagyományról —

AZ UDVARI SZERELEM

„When in the world I lived I was the
world's commander.” Shakespeare.

II

A középkori allegorikus szerelmi költészet könnyen visszatetszést vált ki a modern olvasóban mind formája, mind pedig tartalma miatt. A megszemélyesített fogalmak közötti küzdelem formájától aligha várható el, hogy tetszést arasson egy olyan korban, mely úgy tartja, hogy „a műalkotás azt jelenti, amit mond”, vagy akár hogy a művészet értelmetlen — ugyanis ennek a formának lényegi eleme, hogy a szószerinti elbeszélésnek és a *significació*-nak elválaszthatónak kell lennie. Ami pedig a tartalmat illeti: mi közünk van nekünk ezekhez a középkori szerelmesekhez — „szolgákhoz” vagy „rabokhoz”, ahogyan magukat nevezik —, akik, úgy tűnik, folyton sírnak és mindig hajlíthatatlanul könyörtelen hölgyek előtt térdepelnek? Napjaink népszerű erotikus irodalma inkább a sejkeket, a „megmentő hősokeket” és a nőrablás útján kötött házasságot részesíti előnyben, míg az értelmiségijeink által kedvelt művek vagy a nyílt érzékiséget, vagy pedig a nemek közötti szabad társulást szorgalmazzák. Mindenféleképpen, ha ki nem is nőttük belőle, de eltávolodtunk a *Rózsaregénytől*. Első látásra úgy tűnhet, hogy ennek az egész hagyománynak a tanulmányozása nem más, mint egy újabb példája a tudósok leglehangolóbb balfogásai egyike, az „újraélesztési” mániának, vagyis annak, hogy nem hajlandóak holtában egyetlen corpust sem nyugodni hagyni. De ez a nézet felületes volna. Az emberiség nem úgy száguld keresztül a fejlődési fokokon, ahogy egy vonat az állomásokon: minthogy él, megvan az a kiváltsága, hogy mindig mozog, azonban sosem hagy

* C. S. Lewis: *The Allegory of Love*. Cambridge UP. 1972.

semmit maga mögött. Amilyenek voltunk, olyanok vagyunk még most is némely tekintetben. Sem ez a forma, sem pedig ennek a régi költészetnek az érzelemléleke nem múlt el anélkül, hogy tudatunkban kitörölhetetlen nyomokat ne hagyott volna. A jelenünket, s talán még a jövőnket is, jobban fogjuk érteni, ha a történeti képzelőerő munkája révén sikerül rekonstruálni azt a régen elveszett lelkiállapotot, melynek az allegorikus szerelmi költemény természetes kifejezési módja volt. Erre azonban nem leszünk képesek, hacsak nem kezdjük azzal, hogy figyelmünket egy, jóval e költészet születése előtti időpontra irányítjuk. Ebben és a következő fejezetben felváltva mind az „udvari szerelemnek” nevezett érzelem, mind az allegorikus módszer felbukkanását nyomom fogom követni. Kétségtelen, hogy e kérdés megtárgyalása látszólag messze visz majd fő tárgyunktól, de ez elkerülhetetlen.

Mindenki hallott már az udvari szerelemről, és mindenki tudja, hogy a tizenegyedik század végén Languedocban jelenik meg meglehetősen váratlanul. A trubadúrköltészet jellemvonásait már több ízben leírták¹. Formájával, mely lírai, és stílusával, mely emelkedett és gyakran „aranyozott” vagy szándékosan enigmatikus, nem szükséges foglalkoznunk. Az érzelem természetesen a szerelem, de a szerelemnek egy igencsak különleges fajtája, amelynek jellemvonásait Alázatként, Udvariasságként, Házasságtörésként és a Szerelem Vallásaként lehet előszámlálni. A szerelmes mindig nyomorult. Csupán az úrnője legkisebb kívánságainak való engedelmesség, bármilyen szeszélyesek is ezek, és a hölgy szidalmainak néma tudomásulvétele, bármilyen igazságtalanok is ezek, azok az erények, amelyeket magáénak mer vallani. Létezik egy olyan szerelmi szolgálat, amely pontosan utánozza azt a szolgálatot, amellyel a feudális hűbéres tartozik urának. A szerelmes a hölgy „embere”. A hölgyet *midons*-nak szólítja, ami etimológiailag nem az „úrnő”, hanem az „uram” megszólítást képviseli². Ezt az egész magatartást helyesen mint a „szerelem feudalizációját” írják le³. Ezt az ünnepélyes szerelmi rítust az udvari élet szerves részének érzik. Ez csupán azok számára lehetséges, akik, a szó régi értelmében, udvariasak. Eképp válik az egyik szempontból a virágjává, a másik szempontból a magjává minden olyan úri szokásnak, amely a nemest a jobbágytól megkülönbözteti: csak az udvariasak tudnak szeretni, de a szerelem az, ami őket udvariassá teszi. Mégis ez a szerelem, noha kifejeződésében sem nem játékos, sem nem érzéki,

az, amit a tizenkilencedik században mindig „tisztességtelen” szerelemnek neveztek. A költő rendszerint egy másik ember feleségét szólítja meg, és ez a helyzet olyannyira könnyeden elfogadott, hogy ő maga ritkán foglalkozik a hölgy férjével: a költő igazi ellenfele a rivális. De ha erkölcsileg hanyag is, nem könnyű szívű nőcsábász: az ő szerelme kétségbeejtő és tragikus érzelemnek mutatkozik — vagy majdnem kétségbeejtőnek, ugyanis a teljes reményvesztettségétől megmenti a Szerelem Istenébe vetett hite, aki sohasem hagyja el hűséges imádóit és aki a legkegyetlenebb szépségeket is le tudja igázni.

Ennek az érzelemnek a jellegzetességei és a trubadúrok szerelmi költészetének egészen keresztül mutatott rendszerszerű összefüggései olyan megdöbbentőek, hogy könnyen végzetes félreértéshez vezetnek. Nagy a kísértés, hogy az „udvari szerelmet” az irodalomtörténetnek mindössze egy epizódjaként kezeljük — olyan epizódjaként, amellyel már végeztünk, ahogyan végeztünk a skald vers és az euphuisztikus próza sajátosságaival is. Valójában azonban eltéveszthetetlen folytonosság kapcsolja össze a provanszál szerelmes dalt a késő-középkor szerelmi költészetével, és így, Petrarcan és sok máson keresztül, a mai szerelmi költészettel. Azért lehetséges, hogy a dolog először elkerüli a figyelmünket, mert annyira ismerős számunkra a modern Európa erotikus hagyománya, hogy összetévesztjük valami természetessel és egyetemessel, és ezért nem firtatjuk eredetét. Természetesnek tűnik számunkra, hogy a szerelem a komoly gonolat irodalom leghétköznapiabb témája: de ha egy pillantást vetünk a klasszikus antikvitásra vagy a sötét középkorra, láthatjuk, hogy az, amit „természetesnek” tartunk, valójában egy különleges helyzet, amely valószínűleg véget fog érni, és amely minden bizonnyal a tizenegyedik századi Provence-ban kezdődött. Úgy tűnik — vagyis napjainkig úgy tűnt — természetes dolog, hogy a szerelmet (bizonyos feltételek mellett) nemes és megnemesítő szenvedélynek kell tartanunk: csak ha képzeletben megpróbáljuk elmagyarázni ezt a tételt Arisztotelésznek, Vergiliusnak, Szent Pálnak vagy a *Beowulf* szerzőjének, akkor eszmélünk rá, hogy ez milyen messze is van a természetestől. Még illemkódexünk is, azon szabályával, mely szerint mindig a nőké az elsőbbség, az udvari szerelem öröksége, és a modern Japánban vagy Indiában ezt messze nem érzik természetesnek. Ennek az érzelemnek számos vonása úgy, ahogyan a trubadúrok ismerték,

már valóban eltűnt; de ez nem homályosíthatja el azt a tényt, hogy legjelentősebb és legforradalmibb elemei alkották az európai irodalom háttérét nyolcszáz évig. A tizenegyedik században francia költők fedezték vagy találták fel, illetve fejezték ki elsőként a szenvedélynek azt a romantikus fajtáját, amelyről a tizenkilencedik században az angol költők még mindig írtak. Elindítottak egy olyan változást, amely erkölcsünk, képzeletünk vagy mindennapi életünk egyetlen sarokkővét sem hagyta érintetlenül, és ők emeltek áthághatatlan gátakat közénk és a klasszikus múlt vagy a távol-keleti jelen közé. Ehhez a forradalomhoz képest a reneszánsz pusztán fodorozódás az irodalom felszínén.

A romantikus szerelem újdonsága nem lehet kérdéses: egyetlen nehézségünk az, hogy a maga csupaszságában képzeljük el azt a szellemi világot, amely megjelenése előtt létezett — hogy egy pillanatra kitöröljünk az agyunkból mindent, ami akár a modern érzelmesség, akár a modern cinizmus táplálékát jelenti. Egy olyan világot kell megértenünk, amelyből hiányzik a „boldogság” ideálja — a sikeres romantikus szerelmen alapuló boldogságé —, amely még mindig népszerű regényeink mozgatórugóját képezi. Az antik irodalomban a szerelem ritkán emelkedik a vidám érzékiség vagy az otthoni kényelem szintje fölé, kivéve, amikor tragikus örületnek, azaz *ατη*-nak tekintik, amely a máskülönben épelméjű embereket (általában nőket) bűncselekménybe és szégyenbe sodorja. Ilyen Médeia, Phaedra és Dido szerelme; és ilyen az a szerelem, amely ellen a leányok imáikban az istenek védelmét kérik⁶. A mérleg másik serpenyőjében pedig a jó feleség nyújtotta elismert kényelmet és hasznosságot találjuk: Odüsszeusz úgy szereti Pénélopét, ahogyan otthonának és javainak többi részét, és Arisztotelész is meglehetősen vonakodva ismeri el, hogy a házastársi viszony olykor ugyanarra a szintre emelkedhet, mint az erényes barátság nemeslelkű férfiak között.⁷ Ám ennek igazából nem sok köze van a modern vagy a középkori értelemben vett „szerelemhez”; és ha ennek megfelelően fordulunk az antik szerelmi költészethez, méginkább csalódní fogunk. Kétségtelenül hangosnak találjuk majd a költőket a szerelem dicséretében, *τις δε βιος, τι δε τερπνον ατερ χρυσης Αφροδιτης*;

„Mi az élet szerelem nélkül, tra-la-la?” ahogy egy későbbi dal mondja. De ezt sem kell komolyabban venni, mint azt a megszámlálhatatlan sok antik és modern panegyricust, amely az ital minden-

re vigaszt nyújtó erényeiről szól. Ha Catullus és Propertius változtatják is ezt a hangnemet az őrjöngés és a nyomorúság felkiáltásával, ezt nem igazán azért teszik, mert romantikusok, hanem mert exhibicionisták. Dühükben vagy szenvedésükben nem törődnek azzal, hogy ki lesz tanúja annak az állapotnak, amelybe a szerelem juttatta őket. Elragadta őket a $\alpha\pi\eta$. Nem várják el, hogy a rögeszméjüket nemes fájdalomnak tartsák — nem öltenek „selymet és szép ruhát”.

Platón sem vélik kivételnek azokat, akik figyelmesen olvasták. A *Lakomában* kétségtelenül találkozunk egy olyan létra fogalmával, amelyen a lélek felemelkedhet az emberi szerelemtől az istenihez. Ez azonban a szó legszorosabb értelmében véve létra; az ember úgy éri el a magasabb fokokat, hogy a lejjebbieket maga mögött hagyja. Az emberi szerelem eredeti tárgya — aki mellel nem is nő — már egyszerűen eltűnik szem elől, mire a lélek elérkezik a spirituális célhoz. Az első fölfelé tett lépés miatt egy udvari szerelmes már elpirult volna, hiszen ez a kedves szépségének imádásától az ugyanezen szépség másokban való imádásáig történő eljutást jelenti. Azok, akik a reneszánszban platonistának titulálják magukat, talán olyan szerelmet képzelnek el, amely az emberi feladása nélkül éri el az istenit, és szellemivé válik, miközben megmarad testinek is; de ezt már nem Platónnál találják. Ha mégis ezt olvassák ki belőle, ez azért van, mert ők is abban a tizenegyedik században kezdődött hagyományban élnek, amelyben mi magunk is.

Talán a legjellegzetesebb, és a középkorban minden bizonnyal a legnagyobb hatású antik szerelmi költő Ovidius. A korai birodalom boldog békeidejében — amikor Julia még nem volt száműzetésben és Tiberius sötét alakja sem vonult még át a színen — Ovidius leült, hogy a csábítás művészetéről ironikusan tanító költeményt írjon egy olyan társadalom szórakoztatására, amely jól megértette őt. Magának *A szerelem művészetének* az elgondolása olyan közönséget feltételez, amely számára a szerelem egyike az élet apró gyaroltságainak, és a vicc éppen ennek a komolyan vételében rejlik — abban, hogy értekezést ír róla szabályokkal és *en règle* példákkal a tiltott szerelmek ügyes elintézésére. Ez épp olyan mulatságos, mint az öregurak szertartásos ünnepélyessége a boruk fölött. Az étel, az ital vagy a szex a legrégebbi vicc a világon, és a vicc egyik bevett formája az, hogy nagy komolyságot muta-

tunk ezekkel szemben. Ebből a hozzáállásból fakad az *Ars Amatoria* egész hangneme. Először is Ovidius Ámor istent mutatja be színlelt vallásos tisztelettel, éppen úgy, ahogy Bacchust mutatta volna be, ha ironikusan megírta volna *A lerészegedés művészetét*. A Szezelem eképp hatalmas és féltékeny istenné válik, szolgálata pedig fáradságos *militiává*: sértegesse, aki meri, ám Ovidius az ő reszkető foglya. Másrészt pedig, mivel ilyen gúnyosan komoly a vággyal kapcsolatban, szükségszerűen gúnyosan komoly a nőkkel kapcsolatban is. Ovidius „szelermének” igazi tárgyait kétségtáívíl káparancsolta volna a szobából, mielőtt komoly beszélgetés kezdődött volna könyvekről, politikáról vagy családí ügyekről. Egy moralista talán komolyan veheti a nőket, de egy nagyvilági ember (mint Ovidius) természetesen nem. A költemény keretén belül azonban ők a „kárhozatos csábítók”, képzeteének szeretői és a sorsának irányítói. Vaspálcával uralkodnak rajta, rabszolgaként tartják. Ennek eredményeképpen ilyen, a tapasztalatlan szerelmesnek szóló tanácsot találunk:

Ne késs, a kitűzőtt óra előtt már
ott légy, s el ne siess, hogyha az óra letelt.
Bármikor is hív, menj, hagyd minden tennivalódat!
Légyen utadban akár nagy sokaság, sose késs!
Éj közepén, amikor lakomáról tér haza éppen,
rabszolgája helyett, hogyha akarja, kísérd!
És ha falun van, s hív: „Gyere!” — Ámor utálja a restet —
hogyha kocsit nem lelsz, menj az utadra gyalog.
És se hideg széltől, sem szikkadt kánikulától
el ne riadj, s hótól, mely az utad belepi⁸.)

Ezt senki sem fogja féleérteni, aki ráértett a szerző szándékára. Az Ovidius által javasolt magatartást szégyenteljesnek és abszurdnak érezzük, és éppen ez az, amiért ezt javasolja — részben mint komikus vallomást arról, hogy milyen mélységekbe ránthat egy férfit ez a nevetséges vágy, részben pedig mint leckét annak művészetéről, hogy miként kell legfőbb hajlandósága révén megcsúfolni bármely nőszemélyt, aki elindította a fantáziánkat. Az egész szakaszt Ovidius egy másik tanácsával összhangban kell értenünk — „Ne látogasd meg a születésnapján: túl sokba kerül”⁹. Azt is észre fogjuk venni azonban — és ez remek példája annak a

hatalmas változásnak, amely a középkorban bekövetkezett —, hogy pontosan ugyanazt a viselkedésmódot, amelyet Ovidius ironikusan javasol, az udvari hagyomány teljes komolysággal javasolja. Hogy megbízások után szaladgáljon, hogy tűzön-vízen átmenjen úrnője parancsára, vagy akár bármely hölgy parancsára, az egy tizenharmadik századi, de még egy tizenhetedik századi úriember számára is csakis megtisztelőnek és természetesnek tűnhet; és a huszadik században is legtöbbünknek már volt alkalma vásárolni menni olyan hölgyekkel, akik semmi jelét nem adták annak, hogy ezt a hagyományt holt betűnek tekintenék. Ez az ellentét elkerülhetetlenül azt a kérdést juttatja eszünkbe, hogy mennyiben magyarázhatjuk meg a középkori szerelmi költészet egész hangnemét a „félreértett Ovidius” képletével; és noha azonnal látjuk, hogy ez nem kínál megoldást — hiszen ha fel is tennénk, hogy ez történt, még mindig meg kellene kérdeznünk, hogy a középkorban miért értették félre őt ennyire következetesen —, mégis magát a gondolatot hasznos lesz észben tartanunk, míg tovább haladunk¹⁰.

A régi civilizáció bukása és a kereszténység eljövetele egyáltalán nem eredményezte a szerelem fogalmának bármiféle elmélyülését vagy idealizálását. Ez a tény azért fontos, mert megcáfol két olyan elméletet, amelyek a nagy érzelmi változást vagy a germán vérmérsékletnek, vagy pedig a keresztény vallásnak — különösen a Szent Szűz kultuszának — tulajdonítják. Az utóbbi nézet rátapint egy valódi és igen bonyolult kapcsolatra; de mivel ennek igazi természete nyilvánvalóvá válik a következőkben, itt megelégszem egy rövid és dogmatikus kijelentéssel. Az, hogy a kereszténység, nagyon általános értelemben, a könnyörületességhez és az emberi test szentségéhez való ragaszkodása révén hajlamos arra, hogy meglágyítsa vagy megszegyenítse az antik világ végletes durvaságait és léhaságait az emberi élet minden terén, így a nemi ügyekben is — nyilvánvalónak tekinthető. Azonban nincs semmiféle bizonyíték arra, hogy a középkori szerelmi költészet kvázi-vallásos hangneme a Szent Szűz imádásából alakult volna ki: éppen olyan valószínű az is — azaz még valószínűbb —, hogy bizonyos Mária-himnuszok díszítését a szerelmi költészetből kölcsönözték¹¹. Semmiképpen nem igaz egyértelműen az sem, hogy a középkori egyház egyáltalán bátorította volna a nők iránti hódolatot: de nevetséges tévedés (amint ezt azonnal látni fogjuk) azt feltételezni, hogy a nemi szenvedélyt bármilyen feltételek mellett, vagy akár bármi-

féle lehetséges finomítás után, nemes érzelmenek tekintse. A másik elmélet a germán fajnak egy Tacitus által feljegyzett, feltételezhetően veleszületett tulajdonságán alapul¹². Ám amit Tacitus leír, az a nőknek, mint rejtélyes és vélhetőleg prófétikus teremtményeknek a primitív tisztelete, amely éppoly távol áll a mi felfogásunktól, mint az elmebaj iránti primitív tisztelet vagy az ikrektől való primitív rettegés; s mivel ez ennyire távoli, nem tudjuk megítélni, mennyire valószínű, hogy ez fejlődött volna a középkori *Frauendienst*-té, a hölgyek szolgálatává. Annyi bizonyos, hogy ahol egy germán faj a latin szellemtől érintetlenül érte el érettségét, mint Izlandon, ott nem találunk semmi olyasmit, mint az udvari szerelem. A nők rangja a sagákban valóban magasabb, mint a klasszikus irodalomban, de ez olyan, egyszerűen érthető és nem hangsúlyozott megbecsülésen alapul, mely annak a bátorságnak és okosságnak szól, amellyel néhány nő, ahogyan néhány férfi is, történetesen rendelkezik. Az északiak valójában asszonyaikat nem elsősorban nőként, hanem emberként kezelik. Ez olyan hozzáállás, amely végül az egyenlő választójoghoz és a férjzett nők vagyonát védő törvényhez vezethet, de ennek kevés köze van a romantikus szerelemhez. Azonban a végső választ mindkét elméletre az a tény adja meg, hogy a keresztény és a germán korszak már évszázadok óta tartott, mielőtt az új érzelem megjelent. A „szerelem”, a szó mai értelmében, éppúgy hiányzik a sötét középkor irodalmából, ahogyan a klasszikus antikvitáséból. Kedvenc történeteik nem arról szóltak, mint a mieink, hogy hogyan nősül meg egy férfi, vagy hogyan nem sikerül megnősülnie. Szívesebben hallgatták, hogy miként jutott egy szent ember a mennybe, vagy miként indult csatába egy bátor ember. Tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy a *Roland-ének* szerzője önmérsékletet tanúsít, amikor olyan röviden elintézi Aldét, Roland jegyesét¹³. Azáltal, hogy egyáltalán behozza, inkább az ellenkezőjét teszi: terjengős lesz, réseket tölt ki, és szórakoztatásunkra előráncigálja a legmellékesebb témákat is, miután az elsődleges fontosságúaknak már megadta, ami őket megilleti. Roland nem Aldére gondol a csatamezőn: a magasztalásra gondol, amely a szép Frankhonban várja¹⁴. A jegyes alakja halványabb Oliver, a barát alakjával összevetve. Ebben a korban a világi érzelmek legmélyebbike a férfi férfi iránti szerelme, a harcosok kölcsönös szeretete, akik együtt halnak meg a végzet ellen harcolva, valamint a hűbéres és ura közötti vonzalom. Ez utóbbit soha

nem fogjuk megérteni, ha saját mérsékelt és személytelen lojalitásunk fényében gondolkodunk róla. Nem a király egészségére koccintó tisztekre kell gondolnunk: inkább egy kisfiú érzelmeire valamely érettségiző hős iránt. Semmi sértő nincs ebben az analógiában, hiszen a jó hűbéres eléggé úgy viszonyul a jó polgárhoz, mint a fiú a férfihoz. Nem tud felemelkedni egy *res publica* nagy elvonatkoztatottságáig. Csak azt szereti és tiszteli, amit megérinthet és láthat; de azt olyan intenzitással szereti, amit a mi hagyományunk nem enged meg másnak a nemi szerelmen kívül. Ennélfogva az öreg jobbágy az urától megválva, az angol vers szerint

Thynceth him on mode thaet he his monndryhten
 Clyppe and cysse and on cneo lecge
 Honda ond heafod, swa he hwilum aer
 On geardagum giefstoles breac...
 [lelkében így érez ura iránt:
 megölelné és megcsókolná, kezét,
 fejét térdére hajva tisztelné
 ahogy hajdan leborult a trón előtt.]

Ez az érzelem szenvedélyesebb és kevésbé ideális, mint a mi patriotizmusunk. Könnyebben emelkedik hősiezen bőkezű szolgálatig, de könnyebben törik is meg és fordul át gyűlöletbe: ezért a feudalizmus története tele van nagy hűségekkel és nagy árulásokkal. A germán és kelta legendák kétségtelenül hagyományoztak néhány tragikus, férfi és nő közti szerelemről szóló történetet a barbárokra — „baljós csillagzatú” szerelemről szólót, Didóéhoz vagy Phaedr Stéphához nagyon hasonlót. De a téma nem számít kiemelkedőnek, és ezzel foglalkozva az érdeklődés legalább annyira az ebből következő férfi-tragédiára, a hűbéri viszony vagy a fogadott testvériség megzavarására irányul, mint az ezt okozó női hatásra. Ovidius szintén ismert volt a tanult emberek számára; és a nemi kihágásokról bőséges irodalom állt a gyónók rendelkezésére. Rómánkra, a nők iránti tiszteletre, a nemiséget idealizáló képzeletre alig van utalás. A súlypont valahol máshol van — a vallás reményeiben és félelmeiben, vagy a feudális közösség tiszta és boldog hűségében. Azonban, mint láttuk, ezek a férfiúi vonzalmak — noha teljesen mentesek voltak attól a romlottságtól, amely az ókorban a „barátságot” övezte — maguk is szerelmeshez illők voltak;

hevedésükben, más értékek szándékos mellőzésében, bizonytalanságukban olyan gyakorlatot nyújtottak a léleknek, amely nem igazán tér el attól, amit a későbbi korok a „szerelem”-ben találtak meg. A tény maga természetesen lényeges. Ahogy a „félreértett Ovidius” képlete sem, úgy ez sem elégséges az új érzelm megjelenésének magyarázatához; de jórészt megmagyarázza, hogy megjelenése után ebből az érzelemből miért lesz sürgősen a szerelem „feudalizációja”. Ami új, az rendszerint úgy kerekedik fölül a régien, hogy a réginek álcázza magát.

Nem állítom, hogy az új dolgot megmagyarázom. Az emberi érzelmekben igen ritkák a valódi változások — talán hármat vagy négyet jegyeztek fel —, azonban én hiszek abban, hogy előfordulnak ilyenek, és hogy ezek közül való ez is. Nem vagyok bizonyos benne, hogy ezeknek vannak „okaik”, ha okon olyasvalamit értünk, ami teljességgel megindokolja a dolgok új állását, és így teljes magyarázatot ad arra, ami újdonságnak tűnt benne. Az mindenesetre bizonyos, hogy a tudósok arra irányuló erőfeszítései, hogy a provanszál szerelmi költészet tartalmának eredetét megtalálják, mindeddig kudarcot vallottak. Kelta, bizánci, sőt még arab hatásra is gyanakodtak; de azt nem tisztázták, hogy ezek a hatások, ha elfogadjuk őket, felelőssé tehetők-e azokért az eredményekért, amelyeket láttunk. Egy ígéretesebb elmélet megkísérli az egész ügyet Ovidiusig visszavezetni¹⁵; de ez a nézet — eltekintve attól a kételytől, amelyet fentebb felvettem — szembe találja magát azzal a végzetes nehézséggel, hogy a bizonyítás sokkal erősebb ovidiusi hatást mutat ki Franciaország északi részén, mint a délin. Valamit azért le lehet szűrni azoknak a társadalmi feltételeknek a tanulmányozásából, amelyek közt az új költészet kialakult, de kevesebbet, mint remélnénk. Tudjuk, hogy a keresztes hadak a provanszálókat anyámasszony katonájának¹⁶ tartották, de ez csak a *Frauendienst* igen hajthatatlan ellenségei számára tűnik majd relevánsnak. Tudjuk, hogy ez a korszak Franciaország déli részén már tanúja volt annak, ami a kortársak szemében az antik modor egyszerűségéhez képest feltűnő elkorcsosulásnak és a fényűzés aggasztó megnövekedésének tűnt¹⁷. De mely korról, mely országról nem állították ugyanezt? Sokkal fontosabb az a tény, hogy a földnélküli lovagság — az a lovagság, amelynek nincs helye a feudalizmus földbirtokosi hierarchiájában —, úgy tűnik, létezhetett Provence-ban¹⁸. A független lovag, akivel a románcokban találko-

zunk, aki csakis saját vitézségéért méltó tiszteletre, aki csakis saját udvariassága révén méltó szeretetre, aki arra rendeltetett, hogy más feleségének a szeretője legyen, tehát valóság volt; de ez nem magyarázza meg, hogy miért volt ilyen új módon szerelmes. Sokkal közelebb kerülünk a titokhoz, ha el tudjuk fogadni a tipikus provanszál udvar azon képét, amelyet sok évvel ezelőtt egy angol író¹⁹ rajzolt meg, és amelyet azóta elfogadott a téma legnagyobb élő szaktekintélye. El kell képzelnünk egy kastélyt, amely a viszonylagos kényelem és fényűzés, és így a lehetséges kifinomultság kicsiny szigete a barbár vidéken. Sok férfi van itt és nagyon kevés nő — az úrnő és hölgyei. Körülöttük tolong az egész férfi *meiny*, az alsóbb rendű nemesek, a földtelen és alacsonyabb rangú lovagok, és az apródok — a falakon kívüli parasztsággal szemben igen dölyfös alakok, de feudálisan éppúgy alárendeltjei az úrnőnek és az urának is — azaz az úrnő „emberei” a feudális szóhasználat szerint. Bármilyen „udvariasság” történik ott, az az úrnőtől ered: minden női báj tőle és a hölgyeitől származik. Az udvar javarésze számára a házasság nem jön számításba. Ez az összes körülmény együtt véve már nagyon közel áll ahhoz, hogy „ok” lehessen; de nem magyarázzák meg, hogy miért kellett másutt egészen hasonló feltételeknek a provanszál példára várniuk ahhoz, hogy hasonló eredményeket hozzanak. A rejtély bizonyos része még érintetlen marad.

De ha leteszünk arról, hogy megmagyarázzuk ezt az új érzést, legalább megmagyarázhatjuk — sőt részben már meg is magyaráztuk — azt a különös formát, amelyet először öltött; vagyis az Alázat, az Udvariasság, a Házasságtörés és a Szerelem Vallásának négy jegyét. Az alázat megindoklására nincs szükség többre, mint amennyit már elmondtunk. Az udvari szerelm megjelenése előtt a hűbéres és az ura közti viszony, teljes hevességében és melegségében már létezett; s olyan öntőminta volt, amelybe majd a romantikus szenvedély szinte biztosan beleönthető. És ha a szeretett lény egyúttal feudális fölérendelt is, akkor ez teljesen természetes és elkerülhetetlen. Az udvariasságra helyezett hangsúlyt ugyanezen körülmények eredményezik. Az udvarokban alakul ki az új érzelem: az úrnő, már társadalmi és feudális helyzete folytán is, az illem főbírája és az „alávalóság” ostora, még mielőtt a szerelem tárgyává válna. Annak, hogy a szerelmet a házasságtöréssel azonosítják — amely azonosítás az európai irodalomban napjainkig fennmaradt

— mélyebb okai vannak. Ezt részben meg lehet magyarázni azzal a képpel, amelyet már felrajzoltunk; de ennél még sokkal többet kell elmondani róla. Két dolog gátolta meg e kor férfait abban, hogy romantikus és szenvedélyes szerelmük ideálját a házassággal kapcsolják össze.

Az első természetesen a feudális társadalom tényleges gyakorlata. A házasságoknak semmi közük sem volt a szerelemhez, és a házassággal kapcsolatban semmiféle „esztelenséget” nem tűrték el²⁰. A párválasztás érdekeken alapult, és ami még rosszabb, állandóan változó érdekeken. Amikor a szövetség, ami eddig megfelelt, már nem felelt meg, a férj célja az volt, hogy a lehető leggyorsabban megszabaduljon a hölgytől. A házasságok gyakorta felbomlottak. Ugyanaz a nő, aki hűbéresei számára úrnő és „legédesebb rettegés” volt, a férjének gyakran csak kicsivel ért többet, mint vagyonának egy darabja. A férj úr volt a saját házában. Minthogy a házasság ennyire távol állt attól, hogy az újfajta szerelem természetes csatornája legyen, inkább az a szürke háttér volt, amelyből a szerelem előtűnt új gyengédségének és finomságának egész kontrasztjával. Ez a helyzet valóban igen egyszerű, és nemcsak a középkor sajátja. Egy olyan társadalomban, amelyben a házasság tisztán haszonelvű, a testi szerelem bármiféle idealizálásának a házasságtörés idealizálásával kell kezdődnie.

A második tényező a házasság középkori elmélete — amit találó modern szóhasználattal a középkori egyház „szexológiájának” nevezhetünk. Egy tizenkilencedik századi angol férfiú úgy érezte, hogy ugyanaz a szenvedély — a romantikus szerelem — lehet erényes, vagy akár aljas is, aszerint, hogy házasságra irányul-e vagy sem. De a középkori nézet szerint maga a szenvedélyes szerelem gonosz, és attól sem lesz kevésbé az, ha tárgya az ember saját felesége. Ha az ember egyszer behódolt ennek az érzelmenek, nem volt választása a „bűnös” és az „ártatlan” szerelem között: csak a megbánás vagy pedig a bűn különböző fajtái közül választhatott.

Ez a kérdés kissé hátrálatni fog bennünket, részint mert bevezet az udvari szerelem és a kereszténység igazi viszonyaiba, részint pedig mert sokszor félremagyarázták az elmúlt időkben. Némely leírásból azt a következtetést kellene levonnunk, hogy a középkori kereszténység egyfajta bujasággal fűszerezett manicheizmus volt; más leírásokból pedig azt, hogy valamiféle karnevál volt, amelyen

a pogányság minden örömtelibb fajtája részt vett, miután megkelesztették és semmit sem veszített vidámságából. De egyik kép sem igazán hű. A középkori egyházi emberek a házasságon belüli nemi élettel kapcsolatos nézeteit (a házasságon kívüli természetesen nem kérdéses) teljességgel két egymást kiegészítő megállapodás korlátozta. Egyrésztől soha senki nem állította, hogy az aktus lényegénél fogva bűnös. Másrésztől viszont mindenki egyetértett abban, hogy valami gonosz elem van jelen minden egyes konkrét aktusban a bűnbeesés óta. Eme velejáró gonosz pontos természetének meghatározására tettek erőfeszítéseket a tudomány és a gondolkodás területén. Nagy Szent Gergely a hatodik század végén teljesen világosan fogalmazott ebben a kérdésben: számára az aktus ártatlan, de a vágy erkölcsileg gonosz. Ha tiltakoznánk egy lényegénél fogva ártatlan tett felé hajtó, lényegénél fogva aljas ösztönzés gondolata ellen, Szent Gergely a harag útján közvetített jogos felháborodás példájával válaszol. Lehet, hogy amit mondunk, pontosan az, mint amit mondanunk kellene; de az az érzelem, amely nyomós oka annak, hogy ezt mondjuk, erkölcsileg rossz²¹. De a konkrét nemi aktus, vagyis az aktus *plusz* annak elkerülhetetlen nyomós oka, bűnös marad. Amikor elérkezünk a késő-középkorhoz, ez a nézet módosul. Hugo de Saint-Victor egyetért abban Szent Gergellyel, hogy a testi vágyat gonosznak gondolja²². De ő nem hiszi, hogy a konkrét aktust ez bűnössé teszi, feltéve, hogy a házasság pozitív eredményei, mint például az utódok, „mentséget” szolgáltatnak rá. Mindent megtesz azért, hogy harcba szálljon azzal a szigorú nézettel, amely az olyan házasságot, amelyre a *szépség* adott okot, nem tartja házasságnak: emlékeztet rá, hogy Jákob a szépségéért vette el Ráchelt²⁴. Másrészt viszont világosan közli, hogy ha megmaradtunk volna az ártatlanság állapotában, akkor *sine carnis incentivo* kellene szaporodnunk. Eltér Szent Gergelytől abban is, hogy nemcsak a vágygal, hanem a gyönyörrel is foglalkozik. Az utóbbiról úgy gondolja, hogy gonosz, de nem erkölcsileg az: nem bűn, mondja, hanem egy bűn büntetése, és így eljut az erkölcsileg ártatlan gyönyörben rejlő büntetés zavarba ejtő gondolatáig²⁴. Petrus Lombardus nézetei sokkal következetesebbek. A gonoszt a vágyban találta meg, és azt állította, hogy a vágy nem erkölcsi gonosszág, hanem a bűnbeesés büntetése²⁵. Eképpen az aktus, noha nem mentes a gonosszágtól, megszabadulhat az erkölcsi gonosszágtól vagy a büntől, de csak ha „a házasság pozitív

eredményei mentséget szolgáltatnak rá". Helyeslőleg idézi azt a feltételezhetően pythagoreus forrásból származó mondatot, amely rendkívüli fontosságú az udvari szerelem kutatója számára — *omnis ardentior amator propriae uxoris adulter est*, egy férfi saját felesége iránti szenvedélyes szerelme is házasságtörés²⁶. Albertus Magnus sokkalta derűsebb nézetet vall. Félresöpri azt az ötletet, hogy a gyönyör gonosz, vagy hogy bűnbeesés eredménye: éppen ellenkezőleg, a gyönyör nagyobb lett volna, ha a Paradicsomban maradtunk volna. A bukott emberrel az igazi baj nem gyönyöreinek erőssége, hanem elméjének gyengesége: a bűnbeesés előtti ember bármilyen fokon élvezhette volna a gyönyört anélkül, hogy egy pillanatra is szem elől tévesztette volna a a legfőbb Jót²⁷. A vágy, ahogyan mi ismerjük, gonosz, a bűnbeesés büntetése, de nem bűn²⁸. A házastársi együttlét tehát nemcsak ártatlan lehet, hanem dicséretes is, ha megfelelő indokai vannak — az utódnemzés vágya, a házastársi kötelesség teljesítése és hasonlók. De ha a vágy jön „elsőként” (hogy milyen értelemben „elsőként”, abban nem vagyok egészen bizonyos), halálos bűn marad²⁹. Aquinói Szent Tamás, akinek a gondolkodása mindig olyan szilárd és világos önmagában, jelen célunk szempontjából zavarba ejtő figura. Úgy tűnik, hogy amit az egyik kezével felénk nyújt, azt a másik kezével mindig elveszi. Vagyis megtanulta Arisztoteléstől, hogy a házasság az *amicitia* egy fajtája³⁰. Másrészt viszont bebizonyítja, hogy nemi élet a bűnbeesés nélkül is létezett volna, hiszen mi egyéb célra adott volna Isten egy nőt Ádámnak „segítségül”, ha nem ezért; ugyanis egyéb célra egy férfi sokkal megfelelőbb lett volna³¹. Tudatában van annak, hogy a két érdekelt fél közötti vonzalom fokozza a nemi gyönyört, és hogy még a vadállatok egyesülése is magában foglal bizonyos kedvességet — *suavem amicitiam* —, és úgy tűnik, hogy Tamás így a szerelem modern fogalmának pereméhez ér el. De az a rész, amelyben ezt teszi, az éppen a vérfertőzést tiltó törvényhez fűzött magyarázata: azt állítja, hogy a közeli rokonok közti egyesülések pontosan azért rosszak, mert a rokonok kölcsönös vonzalmat táplálnak, és az ilyen vonzalom fokozza a gyönyört³². Átfogó elképzelése elmélyíti és finomítja Albertusét. A nemi aktusban nem a vágy a gonosz, sem pedig a gyönyör, hanem a racionális képesség alámerülése, ami ezeket kíséri: és ez az alámerülés ismét csak nem bűn, annak ellenére, hogy gonosz és a bűnbeesés eredménye³³.

Látni fogjuk, hogy a középkori teória talál helyet az ártatlan szexualitás számára: aminek nem talál helyet, az a szenvedély, akár romantikus, akár másféle. Azt is mondhatjuk, hogy a szenvedélytől megtagadja azt az elnézést, amit a vágnak vonakodva megad. Az elmélet tomista változata felmenti a testi vágyat és a testi gyönyört, és úgy találja, hogy a gonosz a *ligamentum rationis*-ban, az intellektuális tevékenység felfüggesztésében rejlik. Ez éppen ellentéte annak a nézetnek, amely magától értetődő oly sok romantikus szerelmi költeményben, s amely szerint éppen a szenvedély az, ami megtisztít; és a bűnbeesés előtti szexualitás skolasztikus képe — maximális fizikai gyönyörrel és minimális érzelmi zavarral — olyasmint sugall, ami sokkal kevésbé hasonlít a paradicsombeli Ádám tisztaságára, mint a Capri-beli Tiberius hideg érzékiségére. Azt azonnal ki kell jelentenünk, hogy ez igazságtalan a skolasztikusokra nézve. Ők nem ugyanarról a szenvedélyről beszélnek, mint a romantikusok. Az egyik párt pusztán állati mámort ért alatta; a másik, helyesen vagy tévesen, hisz a „szenvedélyben”, amely a vágyban és a vonzalomban kémiai változást idéz elő, és egy mindkettőtől különböző dologgá változtatja őket. A „szenvedélyről”, ilyen értelemben, Aquinói Szent Tamásnak természetesen semmi mondanivalója nincs — mint ahogy nincs mondanivalója a gőzgépről sem. Nem hallott róla. Az ő korában még csak születőben volt, és az udvari szerelem költészetében találta meg első kifejeződését.

Az imént tett megkülönböztetés megfelelő, még akkor is, ha ezt évszázadokkal az esemény után tesszük, fejünkben a romantikus szenvedély összes későbbi kifejeződésével. Természetesen ezt akkor nem tehették meg. Az általános benyomás, amelyet hivatalos tanítói a középkori elmében keltettek, az volt, hogy minden szerelem — legalábbis minden olyan szenvedélyes és emelkedett rajongás, amelyet egy udvari költő méltónak talált volna a névre — többé-kevésbé alantas. És ez a benyomás, a feudális házasság már leírt természetével összefonódva, hozott létre a költőkben bizonyos fajta szándékosságot, készséget arra, hogy inkább hangsúlyozzák, mintsem elrejtsek a szerelmi és a vallási ideáljaik közötti kibékíthetetlen ellentétet. Ezért ha az egyház azt mondja, hogy a heves szerelmes, még ha a saját feleségébe szerelmes is, halálos bűnös, ők rögvest azzal a szabállyal válaszolnak, hogy az igazi szerelem a házasságban lehetetlen. Ha az egyház azt mondja, hogy a nemi aktusra csak az utódnemzés vágya adhat „mentséget”,

akkor az igaz szerelmest, akárcsak Chauntecleert, az fogja jelölni, hogy Venust követte

minden erővel inkább élvezet
szolgálva, semhogy népe növekedjék.³⁴

Ez a szakítás az egyház és az udvar között, vagy, Vinaver professzor remek kifejezésével, Carbonek és Camelot között, amely a továbbiakban nyilvánvalóbbá válik, a középkori érzelmvilág legfeltűnőbb jellemvonása.

Végül elérkezünk az udvari szerelem negyedik ismertetőjegyéhez — Ámor isten szerelem-vallásához. Ez részben, mint láttuk, Ovidius öröksége. Részint ugyanannak az átalakulási törvényszerűségnek köszönhető, amely meghatározta, hogy minden érzelm, amely a hűbéres *seigneurjé*hez fűződő viszonyában már megvolt, hozzákapcsolja magát az új fajta szerelemhez: a vallásos érzelmi formák természetesen ugyanezen okból kezdenek beáramlani a szerelmi költészetbe. Részben azonban (és a három közül talán ez a legfontosabb indok) ez az erotikus vallás az igazi vallás riválisként vagy paródiájaként jelenik meg, és a két ideál közötti ellentétet hangsúlyozza. A kvázi-vallásos hangnem nem szükségszerűen a legkomolyabb szerelmi költészetben a legerősebb. Egy tizenkettedik századi *jeu-d'esprit*, melynek címe *Concilium in Monte Romarici*, itt sok mindenre rávilágít. A remiremont-i apácák tavasszal tartott tanácskozását szándékszik leírni, melyen a napirend igen különös természetű volt — *De solo negotio Amoris tractatum est* —, és ahonnan minden férfi, az *honesti clerici* néhány elszórt képviselőjének kivételével, ki volt zárva. Az események a következőképpen kezdődtek:

Intromissis omnibus Virginum agminibus
Lecta sunt in medium Quasi evangelium
Precepta Ovidii Doctoris egregii.
Lectrix tam propitii Fuit evangelii
Eva de Danubrio Potens in officio
Artis Amatoriae (Ut affirmant aliae)
Convocavit singulas Magnas atque parvulas.
Cantus modulamina Et amoris carmina
Cantaverunt pariter.³⁵

Amikor az istentisztelet véget ért, a *Cardinalis domina* felállt közülük és így tette közzé küldetését:

Amor deus omnium Quotquot sunt amantium
Me misit vos visere Et vitam inquirere.³⁶

A bíborosnőnek engedelmeskedve több nővér (akik közül kettő van megnevezve) nyilvánosan meggyónták szerelemmel kapcsolatos alapelveiket és gyakorlatukat. Rövidesen nyilvánvalóvá vált, hogy a zárda két elkülönülő pártra szakadt, melyből az egyik aggályosan ügyelt, hogy kegyeiből ne juttasson olyan szerelmesnek, aki nem egyházi személy (*clericus*), míg a másik, ugyanolyan pedánsan ügyelve, gyengédségét kizárólag a lovagoknak (*militares*) tartotta fenn. Az olvasó, aki kétségtelenül felfogta, miféle szerzővel van dolgunk, nem fog meglepődni, amikor megtudja, hogy a *Cardinalis domina* nyomatékosan az egyházi személyek javára dönt, őket ítéli az apácák számára egyedül megfelelő szeretőnek, és az eretnek párt megbánását sürgeti. Az átkok, amelyeket megátalkodás vagy visszaesés esetén szólnak rájuk, igencsak mulatságosak:

Maneat Confusio, Terror et Constricio,
Labor, Infelicitas, Dolor et Anxietas,
Timor et Tristitia, Bellum et Discordia, ...
Omnibus horribiles Et abhominabiles
Semper sitis clericis Que favetis laicis.
Nemo vobis etiam, Ave dicat obviam
(Ad confirmationem Omnes dicimus Amen!)³⁷

Az egész költemény nagyon jól illusztrálja Ovidiusnak és a szerelem vallásának a hatását; de semmi esetre sem a „félreértett Ovidius” egyik példája. Ámor isten imádása Ovidiusnál *A szerelem művészetében* vallás-paródia volt. A francia költő átvette egy erotikus vallás elgondolását Léhaságának tökéletes megértésével, és a következőkben a viccet az egyetlen általa ismert vallásnak, a középkori kereszténységnek megfelelően dolgozta ki. Az eredmény az egyház szertartásainak pontos és arcátlan paródiája, ahol Ovidius *doctor egregius* lesz, az *Ars Amatori* pedig evangélium, ahol megkülönböztetnek erotikus máshitúséget és igazhitúséget, ahol a Szerelem istenének bíborosai is vannak és a kiközösítés hatalmát is

gyakorolja. A humoros blaszfémia iránti középkori hajlam által átdolgozott ovidiusi hagyomány nyilvánvalóan éppen elegendő ahhoz, hogy egy szerelem-vallást hozzon létre, akár bizonyos értelemben keresztényiesített szerelem-vallást, a romantikus szenvedély új komolyságának bármiféle segítsége nélkül. Ahogyan bármely olyan teóriával szemben tettük, amely a középkori *Frauendienstet* a kereszténységből és a Szent Szűz imádásából eredezteti, fenn kell tartanunk, hogy a szerelem-vallás gyakran az igazi vallás paródiájának indul³⁸. Ez nem jelenti azt, hogy nem válhat hamarosan valami komolyabbá, mint a paródia, de még azt sem, hogy, mint Danténál, nem találhat *modus vivendū* a kereszténységgel és nem eredményezheti a szexuális és a vallásos élmény nemes összeolvadását. De azt igenis jelenti, hogy fel kell készülnünk bizonyos ellentmondásra mindazokban a költeményekben, ahol a szerelmesnek az úrnőjéhez vagy a Szerelemhez való viszonyulása első látásra nagyon hasonlít a Szent Szűz vagy az Isten imádójának attitűdjére. A *Vita Nuova*-beli „borzasztó megjelenésű úr” és a szerelmeseknek a *Remiremont-i tanácskozásban* szereplő istene közti távolság a hagyomány szélességének és összetettségének mércéje. Dante olyan komoly, amilyen egy ember csak lehet; a francia költő viszont egyáltalán nem az. Fel kell készülnünk arra, hogy számos szerzőt fogunk találni mindenfelé elszórva, közbülső helyzetben a két véglet között. És ez még nem minden. Nemcsak a tréfás és a komoly között találunk változatokat; ugyanis a szerelem-vallás komolyabbá válhat anélkül is, hogy az igazi vallással megbékélne. Ahol nem az egyház paródiája, ott bizonyos értelemben annak riválisa is lehet — időleges elmenekülés, eltévelyedés egy olyan vallás buzgalmától, amelyben hittek, egy olyan vallás örömei felé, melyet csupán elképzelték. Ha ezt a pogányságnak a meghódítóján állott bosszújaként íránk le, túloznánk; de ha az emberi szenvedélyek vallásos érzelmekkel való szándékos színezéseként gondolnánk el, még súlyosabb hibát követnénk el. Olyan ez, mintha valami szerelmes egy metaforáját, hogy „Itt a mennyországom”, a szenvedélyes lemondás egy pillanatában felkapták volna és rendszerré szélesítették volna. Amikor beszél, a szerelmes akkor is tudja, hogy nincs „itt” az igazi mennyországa; és mégis örömteli vakmerőség az ötletet egy kissé tovább fejleszteni. Ha az ember tovább megy és a szerelmes „mennyországhoz” hozzáteszi annak természetes kellékeit, egy istent meg szenteket, meg egy

parancsolat-listát, és ha az ember úgy képzei el a szerelmest, amint imádkozik, bűnt követ el, bűnbánatot tart, és végül üdvösséget nyer, akkor a középkori szerelmi költészet bizonytalan álmvilágában találja magát. A vallás kiterjesztése, a vallás előli menekülés, egy rivális vallás — a *Frauendienst* ezek közül akármelyik lehet, vagy ezek bármiféle kombinációja. Lehet a vallás nyílt ellensége is — mint amikor Aucassin kereken kijelenti, hogy inkább követné az összes bájos hölgyet és kitűnő lovagot a pokolba, mint hogy nélkülük jusson a mennybe. A régi szerelmi költemények ideális hölgye nem olyan, mint amilyenek a legkorábbi tudósok vették. Minél vallásosabban szólnak a hölgyhöz, általában annál vallástalanabb maga a költemény.

Mielőtt tovább mennénk, hogy megvizsgáljuk az udvari szerelem két fontos kifejeződését, figyelmeztetnem kell az olvasót egy szükségszerű elvonatkoztatásra, melyet e téma tárgyalása során alkalmaztam. Eleddig úgy beszéltem, mintha a férfiak először tudatára ébredtek volna egy új érzelemnek és azután találták volna fel a kifejezését szolgáló új költészetet: mintha a trubadúr-költészet szükségszerűen „őszinte” volna a szó szigorúan biográfiai értelmében: mintha a hagyomány semmi szerepet nem játszana az irodalomtörténetben. Annak kell mentségemül szolgálnia erre az eljárásra, hogy az ilyen problémák teljes feldolgozása inkább tartozik az irodalomelméletre általában, mint egyetlen fajta költemény történetére: ha foglalkoznánk velük, elbeszélésünket minden egyes fejezetben majdhogynem metafizikai kitérőkkel szakítanánk félbe. A mi célunk szempontjából elég rámutatni, hogy az élet és az irodalom bonyolultan összefonódnak. Ha az érzés jött elsőnek, hamarosan feltűnik egy irodalmi hagyomány, hogy kifejezze azt: ha a hagyomány jött először, hamarosan egy új érzésre tanítja azokat, akik gyakorolták. Nem sokat számít, milyen nézetet vallunk, feltéve, hogy elkerüljük azt a végzetes dichotómiát, amely minden költeményből vagy önéletrajzi dokumentumot, vagy „irodalmi gyakorlatot” csinál — mintha minden költemény, amelyet érdemes volt megírni, vagy az egyik, vagy a másik volna. Egészen bizonyosak lehetünk benne, hogy az a költészet, amelyik ilyen nagy érzelmi változást indított el egész Európában, nem „puszta” konvenció volt: és éppolyan bizonyosak lehetünk abban is, hogy nem a valóság lemásolása volt. Hanem költészet.

Azt látjuk, hogy a tizenkettedik század vége előtt a provanszál szerelemfogalom két irányban terjed szét szülőföldjéről. Az egyik ág Itáliába áramlik, és a *dolce stil nuovo* költőin keresztül az Isteni Színjáték nagy tengerét fogja dagasztani; és ott legalább kibékül a kereszténység és a szerelem-vallás közötti ellentét. Egy másik áramlat északra talált utat, hogy összekeveredjen az ott már létező ovidiusi hagyománnyal, és hogy létrehozza a tizenkettedik századi francia költészetet. Most erre a költészetre kell rátérnünk.

II

Legjelentősebb képviselője Chrétien de Troyes. *Lancelo*ja a francia udvari hagyomány korai érettségének virága. És ez a költő mégsem egészen az új eszmék terméke: amikor írni kezdett, úgy tűnik nemigen fogadta el ezeket³⁹. Ugyanolyan fajta költőként kell őt is felfognunk, mint Drydent: egyike azon ritka zseniális embereknek, akik anélkül tudják vitorlájukat az újdonság minden szelőlőjéhez igazítani, hogy költői rangjukat elveszítenék. Az elsők között volt, akik az Arthur-történeteket üdvözölték; és neki köszönhetjük, amennyire ez egyetlen írón múlhat, azt a színezetet, amellyel a „brit téma” eljutott hozzánk. Az elsők között volt (Észak-Franciaországban), akik a szerelmet választották egy komoly költemény központi témájául: ilyen költeményt írt *Erec* című művében, még azelőtt, hogy a provanszál képlet hatása alá került volna. És amikor ez a hatás elérte őt, ennek nemcsak hogy első, de legjelentősebb közvetítője volt honfitársai felé; és ezt az elemet az Arthur-legendával összekapcsolva, kitörölhetetlenül a férfiak agyába égette Arthur udvarának, mint az igaz és nemes szerelem *par excellence* otthonának eszméjét. Ami saját kora számára elmélet lett, az Britannia lovagai számára a gyakorlat volt. Ugyanis érdekes megfigyelni, hogy ideálját a múltba helyezi. Számára már „a lovagság kora halott”⁴⁰. De mindig is az volt: ezért még ne gondoljon senki rosszra. Ezeknek a fantom-korszakoknak, melyek után hiába kutattak a történészek — annak a Rómának és Görögországnak, amelyekben a középkorban hittek, a Malory- és Spenser-féle brit múltnak, magának a középkornak, ahogyan romantikus újraélesztői felfogták — ezeknek mind megvan a helyük egy olyan történe-

lemben, amely jelentősebb, mint az, amelyik rendszerint ezt a nevet viseli.

Chrétien életműve egészének értékelése nem tartozik ide. De azt mindenképpen el kell ismerni, hogy igényt tarthat a figyelműnkre, annál a behatárolt célnál, amely miatt most őt idézem, jóval nagyobb mértékben is. Az a sorsa, hogy az irodalomtörténetben állandóan egy tendencia mintapéldányaként jelenjen meg. Ennél jobbat érdemelt. És a dolog tragikuma az, hogy ő sohasem hódolt be igazán ennek az áramlatnak. Nagyon kétséges, hogy a romantikus házasságtörés hagyománya valaha is elkápráztatta volna őt. Tiltakozásokat találunk a *Cligés*-ben, melyek szívből jövőnek tűnnek⁴¹. A *Lancelot* kezdősoraiban elmondja, hogy a művet Champagne grófnőjének parancsára írta⁴², s hogy ő szolgáltatta neki mind a témát, mind pedig a feldolgozásmódot. Hogy ez mit jelent? Valószínűleg nem én vagyok az első olvasó, aki azokban a fantasztikus vállalkozásokban, melyeknek Lancelot a királynő kívánságára veti alá magát, a költő saját géniuszának szimbólumát látja, melyet hozzá méltatlan feladatokra kényszerít egy előkelő asszony szeszélye. Bár meglehet, hogy ez így van, kell lennie valaminek Chrétienben, amit az ízlés változásai nem tudnak elérni. Annyi évszázad után nincs szükségünk történelmi varázsigére, hogy életre keltsünk ilyen sorokat, mint:

Don fust si granz biautez venue?
 Ja la fist Deus de sa main nue,⁴³
 [Honnan jó ily nagy szépség?
 Isten hozta létre pusztá kezével.]

és ahhoz sem, hogy a *Lancelot* kezdetének kivételes elbeszélő erejét értékeljük. Mennyire ellenállhatatlan az a rejtélyes lovag, aki jön s megy, nem tudjuk, honnét s hová, és oly biztosan arra csábítja az olvasót, hogy kövesse, mint ahogyan a királynőt és Kayt csábította. És *Yvain* című költeménye milyen nemesen közelíti meg a labirintus-mese romantikus ideálját, melyben sohasem veszítik el a fonalat, és a sokféleség nem szolgál egyébre, mint hogy az alapját képező egyszerűséget illusztrálja. Jelen célunk szempontjából azonban Chrétient kurtán kell elintéznünk. Minket az a rugalmasság érdekel, amely az *Erec* és a *Lancelot* közötti távolság alapján

lehetővé teszi számunkra, hogy nyomon kövessük azon érzelmi forradalom mértékét, amely közönségében végbement.

Az *Erecben* — amely majdnem biztosan egy korai műve⁴⁴ — a szerelem és az udvariasság későbbi szabályait minduntalan megsérti. Valóban szerelmi történet; de házastársi szerelem története. A hős már elvette a hősnőt, mielőtt a költemény fő cselekménye elkezdődött volna. Ez már magában is rendhagyó; de udvarlásának módja még rosszabb. Erec az apja házában látja meg Enide-et, és belészeret. Nem zajlik szerelmi párbeszéd közöttük: nincs alázat a férfi oldalán, s nincs kegyetlenség a nőén. Sőt, nem is világos, hogy társalognak-e egyáltalán. Amikor Erec a házhoz érkezik, a hajadon, az apja parancsára, bevezeti a lovát az istállóba és saját kezűleg látja el. Később, amikor leülnek, az apa és a vendég a hajadonról beszélgetnek annak jelenlétében, mintha az gyerek vagy állat volna. Erec megkéri a kezét, az apa pedig beleegyezik⁴⁵. Úgy tűnik, nem ötlük fel a szerelmesben, hogy a hölgy hajlandósága releváns tényező lehet ebben az ügyben. Értésünkre adják, hogy a hajadon örül, de pusztán passzív szerepet várnak el tőle, sőt, csak ilyet engednek meg neki. Az egész jelenet, bármennyire hűen is tükrözi a korszak nősülési gyakorlatát, furcsán archaikusnak tetszik a szerelem új ideáljaihoz képest. Visszakerültünk egy olyan világba, ahol a nők csupán néma ajándéktárgyak vagy csereáruk, nemcsak az apjuk szemében, de még a szerelmesük szemében is. De ha áttérünk a fő cselekményre, az „udvariasság” hiánya még megdöbbenőbb. Erec feleségével szembeni viselkedésének története ismerős lesz mindenkinek Tennyson *Geraint and Enid*-éből. Chrétien ezt hihetőbben ábrázolja azáltal, hogy azt a változatot követi, amely szerint a cselekmény nem teljesen egy kihallgatott monológ abszurd eszközén fordul meg⁴⁶, és amelyben a férj dühének finomabb és igazabb indítékai vannak, mint amilyeneket Tennyson ad. Ez azonban nem változtat a téma eredendő durvaságán. A történet ugyanahhoz az általános típushoz tartozik, mint Griseldáé — a férj felelőtlen kegyetlensége által kirótt próbatételeken diadalmaskodó asszonyi türelem története —, és mint ilyet, lehetetlen összebékíteni az udvariasságnak még a legvisszafogottabb ideáljával is. Ám Erec még csak nem is korlátozza udvariatlanságát a próbatételekre. Ahogyan megengedte Enide-nek, hogy a lovát ellássa helyette a házasságuk előtt, éppen úgy hagyja az utazásaik során, hogy ő őrizze és tartsa a lovat egész éjszaka, miközben maga pedig ké-

nyelmesen alszik a köpeny alatt, melyet Enide a saját hátáról vett le, hogy őt betakarja⁴⁷.

Amikor a *Lancelothoz* fordulunk, mindent másképp találunk. A *Lancelot* Chrétienje mindenekelőtt az a Chrétien, aki azóta lefordította Ovidiustól *A szerelem művészetét*⁴⁸, és aki Champagne úrnőjének, az udvari szerelemmel kapcsolatos minden kérdés végső szaktekintélyének udvarában él. Erec és Enide házaséletének ellentétéként itt van Lancelot és Guinevere titkos szerelme. A történet főként a királynő fogságán fordul meg Gorre titokzatos földjén, ahol csak a bennszülöttek járhatnak egyaránt ki és be, míg az idegenek csak befelé mehetnek⁴⁹, és ahonnan Lancelot kiszabadítja a királynőt. Az már Chrétien egyik balszerencséje, hogy a kelta mítosz sötét és borzalmas sugallatai, melyek eddig a történet hátterében rejtőztek (a modern olvasó számára), beárnyékolják az előtérben zajló szerelmet és kalandot. Neki azonban fogalma sincs erről. Úgy szoktuk elgondolni a középkort, hogy a klasszikus antikvitás összetört maradványaival játszadozik, és nem sikerül megértenie őket, mint amikor például Vergiliust varázslóvá fokozza le. De valóban ilyen durván bántak a barbár múlt töredékeivel, és ilyen kevésbé értették őket: több varázslatot pusztítottak el, mint amennyit feltaláltak. Lancelot elindul, hogy megtalálja a királynőt és csaknem azonnal elveszíti a lovát. Ebben a kínos helyzetben találkozik egy törpével, aki az elitáltak kordéját hajtja. Kérdésére a törpe — mogorván, mint amilyen az egész fajtája — ezt válaszolja: „Szállj fel, és elviszlek oda, ahol hírt hallasz a királynőről”. A lovag habozik egy pillanatig, mielőtt felszállna a szégyen kocsijára és így közönséges bűnözőnek mutatkozna; de egy pillanattal később engedelmeskedik⁵⁰. Utcákon hajtanak végig, ahol a csöcselék oda kiabál neki és megkérdezi tőle, hogy mit követett el és hogy korbácsolásra vagy akasztásra ítélték-e. Egy kastélyba kerül, ahol egy ágyat mutatnak neki, amelyben nem alhat, mert megszegyenült lovag. Elérkezik a hídhöz, amely átvezet Gorre földjére — a kardhídhöz, amely egyetlen acélpengéből készült —, és itt figyelmeztetik, hogy az átkelés nagy vállalkozását nem egy olyan becsületét vesztett embernek találták ki, mint ő. „Emlékezz a kordén tett utazásodra”, mondja neki a híd őre. Még a barátai is elismerik, hogy sohasem fog megszabadulni a szégyentől⁵¹. Miután átkel a hídon, sebesült kézzel, térddel és lábbal, végül eljut a királynő színe elé. De az nem szól hozzá. Egy öreg király, aki megszanja a

lovagot, Lancelot szolgálatának érdemeire emlékezteti. A királynő válasza, és az azt követő jelenet megérdemli, hogy teljes egészében idézzük:

„Sire, voir, mal l'a anploié —
Ja par moi ne fera noiié
Que je ne l'an fai point de gre.”
Ez vos Lancelot trespansé,
Si li respont mout humblemant
A maniere de fin amant:
„Dame, certes, ce poise moi,
Ne je n'os demander par quoi.”
Lanceloz mout se demantast
Se la reine l'ecoutast;
Mes par lui grever et confondre
Ne li viaut un seul mot respondre,
Ainz est an une chanbre antree;
E Lanceloz jusqu'a l'antree
Des iauz et del cuer la convoie”.⁵²

[„Uram, valóban félreértett,
S nem tagadom,
Hogy örömet leltem benne.”
Lancelot pedig szomorúan
És alázatosan így válaszolt
Az udvari szerelem nyelvén:
„Úrnőm, valóban nyomaszt ez engem,
S meg sem merem kérdezni, miért.”
Lancelot arra gondolt,
Hogy akirálynéegyáltalán figyel-e rá;
Az azonban végképp zavarba hozva őt
Szóra se méltatta, s egy
Szobába vonult vissza;
Lancelot pedig egészen a bejáratig
Követte őt szemével és szívével.]

Lancelot csak később jön rá e kegyetlenség okára. A királynő hallott róla, hogy egy pillanatig habozott, amikor a kordéra fellépett, és ezt a szerelmi szolgálatban tanúsított határozatlanságot ő elégségesnek találta ahhoz, hogy Lancelot további tetteinek és

megaláztatásainak minden érdemét semmissé tegye. A lovag próbatételei még akkor sem érnek véget, amikor már bocsánatot nyert. A költemény végén a lovagi torna újabb alkalmat nyújt Guineverének, hogy hatalmát gyakorolja. Amikor Lancelot már álruhában feliratkozott a versenyzők közé, és szokás szerint addig mindenkit legyőzött, a királynő üzenetet küld neki, melyben azt parancsolja, hogy a tőle telhető legrosszabbul verkedjen. Lancelot engedelmesen hagyja, hogy a következő lovag, aki kiáll ellene, kiüsse a nyeregből, és térdre rogyik, miközben tettei, hogy retteg az összes mellette elhaladó lovagtól. A herold kigúnyolja gyávaságáért és az egész küzdőtér rajta kezd nevetni, a királynő pedig gyönyörködve szemléli. A következő reggelen megismétlődik ugyanez a parancs, és a lovag azt válaszolja: „Köszönet néki, ha így akarja”. Ez alkalommal azonban a korlátozást a királynő visszavonja, mielőtt a küzdelem valóban megkezdődne⁵³.

Az alázatot, amely Lancelot cselekedeteiben megmutatkozik, szubjektív oldalról olyan érzés kíséri, amely szándékosan majmolja a vallásos rajongást. Noha szerelme semmiképpen sem érzékfeletti, sőt testi jutalmat nyer még magában a költeményben, mégis úgy jelenik meg, mint aki jámbor, ha nem isteni tisztelettel viseltetik Guinevere iránt. Amikor az ágy elé lép, amelyen a királynő fekszik, letérdel és imádja őt: ahogyan Chrétien világosan kimondja, nincs más *corseyni*, akiben nagyobb hite volna. Amikor a lovag elhagyja a szobát, térdet hajt, mintha oltár előtt volna⁵⁴. A szerelem vallásának vallástalansága aligha mehetne ennél messzebb. Azonban Chrétien — akár azért, mert egyáltalán nincs tudatában a dolog paradox voltának, akár mert, ugyan eléggé ügyetlenül, kárpótolni akar ezekért a felháborító részletekért — Lancelotját istenfélő emberként ábrázolja és kitérőt tesz azért, hogy megmutathassa, hogy egy templom mellett elhaladva leszáll a lováról és bemegy imádkozni; s mindezzel, Chrétien szerint, mind udvariasságáról, mind pedig bölcsességéről bizonytságot tesz⁵⁵.

Chrétien de Troyes, modern mércék szerint ítélve, egészében véve objektív költő. A kalandok még mindig elfoglalják történeteinek nagyobbik részét. Másrészt viszont saját korának mércéje szerint bizonyosan megdöbbentően szubjektívnek tűnt. A csak a szereplők lelkében végbemenő cselekedeteknek szentelt hely tekintetében valószínűleg felülmúlta minden középkori elődjét⁵⁶. Egyike volt az emberi szív első felfedezőinek, és ezért joggal

soroljuk az érzelem regényének atyjai közé. De ezeknek a lélektani részleteknek rendszerint van egy közös jellemvonásuk, amely különleges fényt vet e könyv tárgyára. Chrétien aligha tud a belső világ felé fordulni anélkül, hogy ugyanakkor az allegória felé ne fordulna. A provanszálók itt kétségtelenül modellül szolgáltak számára; és kétségtelen, hogy mind a költő, mind pedig a közönsége önmagáért szerette ezt a módszert, s elmésnek és kifinomultnak találta. Mindazonáltal nem lepne meg bennünket, ha Chrétiennek némi nehézséget jelentene más módon felfogni a belső világot. Úgy tűnik, mintha az érzékelhetetlen mégsem kopogtathatna a költői tudatosság ajtaján anélkül, hogy át ne alakulna az érzékelhető hasonlatosságára: mintha az emberek nem egykönnyen tudnák megragadni a hangulatok és érzelmek valóságát anélkül, hogy árnyszerű *személyekké* ne alakítanák őket. Az allegória, amellet, hogy számtalan más dolog is, egy objektív korszak szubjektivizmusa. Amikor Lancelot tétovázik mielőtt felszállna a kordéra, Chrétien a döntést vitaként ábrázolja a tiltakozó Ész és a felszállást sürgető *Szerelem* között⁵⁷. Egy későbbi költő elmondta volna egyenesen — bár végül is nem metafora nélkül —, hogy mit érzett Lancelot: egy korábbi költő pedig egyáltalán meg sem kísérelt volna egy ilyen jelenetet leírni. Másutt egy hölgy egy lovag fejét kéri Lancelottól, akit az éppen akkor tett ártalmatlanná. A lovag kegyelemért könyörög, s így a lovagiasság szabályain belüli két kötelesség összeütközik. Lancelot ebből következő lelkiállapota Chrétien számára a *Largesse* és a *Pitë* közötti vita lesz. Mindkettő fél a vereségtől és Lancelotot rabságban tartják kettejük között⁵⁸. Akárcsak az *Yvain* című műben, ahol Gawain és a hős, a szilárd barátok, fel nem ismerve egymást, megverekszenek. A baráti szándékaik és ellenséges tetteik közti ellentétet a szerző a Szeretet és a Gyűlölet alaposan kifejtett allegóriájává dolgozza ki: a Gyűlölet kinéz az ablakon, aztán a Gyűlölet nyeregbe száll, miközben a Szeretet, aki ugyanabban a házban él, szemrehányást kap, amiért egy belsőbb szobában ténfereg és nem siet a megmentésükre⁵⁹. Ez persze ridegnek tűnik egy modern olvasó számára, és nem fakad olyan természetességgel a szöveggörnyezetből, mint azok a részletek, amelyeket a *Lancelot*-ból idéztem. Azonban óvakodnunk kellene attól, hogy elhamarkodottan azt feltételezzük, hogy a költő egyszerűen elmés. Könnyen lehet, hogy a sok szobás ház képe, ahol a Szeretet elveszhet a háttérben, míg a Gyűlölet bírja az előszobát és

az udvart, annak hű feltárásaként juthatott Chrétien eszébe, hogy milyenek a véletlen azon művei, melyek ilyen különféle tettekre veszik rá ugyanazon szív érzelmeit. Nagyon körültekintően kell beleásnunk magunkat ezeknek a régi íróknak a gondolkodásába: annak *a priori* feltételezése, hogy mi lehet és mi nem lehet az igazi képzeletbeli élmény kifejeződése, a lehető legrosszabb útmutatás. A Test és a Szív allegóriája⁶⁰ — szintén az *Yvain*-ből — érdekes példa. Az, hogy ezt Chrétien Provence-ból kölcsönözte, a legkevésbé sem változtat azon a tényen, hogy ez számára valami jól és híven elképzeltnek a kifejezése — talán az egyetlen lehetséges kifejezése. De ő még nem tanulta azt a művészetet, hogy el kell dobni az ilyen szerszámokat, amikor elvégezték a dolgukat. A fegyver csillogása elragadja a fantáziáját, amikor már megadta a döfést, és majdnem bizonyosnak érezhetjük magunkat abban, hogy ami élő allegóriaként indul, pusztá virtuozitásba fullad a következő tíz sor folyamán. A Halál közhelyszerűbb, és sokat ismételt allegóriája a *Cligés*-ben bármely olvasójának újfent emlékezetébe ötlük⁶¹.

Maga a megszemélyesített Szerelem szinte ugyanannyira kapcsolódik a „szerelem-vallás” tárgyához, mint az allegóriáéhoz. A Szerelem nyilazására való utalások a *Cligés*-ben⁶² egy ismert típus-hoz tartoznak, és bármely klasszikus szerelmi költőtől származhatnak. A Szerelemnek mint bosszúálló istennek az ötlete, aki azért jön, hogy felbolygassa azoknak a nyugalmit, akik eddig gúnyolták hatalmát, szintén a latin hagyományhoz tartozik, de Chrétien számára sokkal komolyabb, mint Ovidius számára. Azok bűnbánatát, akiknek a szíve korábban szabad volt, és az új istennek való behódolásukat egyfajta kvázi-vallásos érzelem színezi. Alexander a *Cligés*-ben rövid ellenállás után bevallja, hogy a Szerelem azért bünteti őt így, hogy okuljon ebből. „Hadd tegyen velem azt, amit akar, mert én az övé vagyok.” Soredamors ugyanebben a költeményben beismeri, hogy a Szerelem erőszakkal megalázta a gőgjét, és kételkedik abban, hogy az ilyen kikényszerített szolgálat kegyes fogadtatásra talál⁶³. *Yvain* ugyanebben a szellemben határozza el, hogy nem tanúsít ellenállást a szenvedélyével szemben: nemcsak a szerelemnek való ellenállás, de még a vonakodó behódolás is árulásnak számít az isten ellen. Azok, akik így vétkeztek ellene, nem érdemelnek boldogságot⁶⁴. A *Lancelot*-ban a szerző tovább viszi ezt a tant. A Szerelem csakis a legnemesebb szíveket kegyes-

kedik rabszolgájává tenni, és a férfinak csak annál többre kell becsülnie önmagát, ha kiválasztják ilyen szolgálatra. Olyan elképzeléssel is találkozunk, amely szerint a szerelmesek a Szerelem vallásos rendek mintájára szervezett *rendjének* a tagjai: a Szerelem *művészetének* hívei, mint Ovidiusnál; és a Szerelem *udvarának* tagjai, amelynek ünnepélyes szokásaihoz és szertartásaihoz a kor feudális udvarai szolgáltaták a példát⁶⁵. Látni fogjuk, hogy az erotikus vallás, az erotikus allegória és az erotikus mitológia között nem lehet végleges határvonalat húzni.

III

Chrétien de Troyes-nál a történetek során a gyakorlatban láthatjuk a szerelem továbbfejlesztett elméletét. Tanítása inkább minta, mint előírás formájában jelenik meg, és hogy igazságosak legyünk hozzá, a tisztán narratív érdeklődés sosincs sokáig alárendelve a didaktikusnak. Miután már tanulmányoztuk a $\omega\lambda\eta$ -beli, a történetekben megtestesült és részben elrejtett új ideált, következőként természetesen egy nyilvánvalóan elméleti művet keresünk ugyanerről a tárgyról, amellyel befejezhetjük vázlatunkat. Éppen erre kínálkozó mű Andreas Capellanus⁶⁶ (André, a káplán) *De Arte Honeste Amandi*a. Valószínűleg a tizenharmadik század elején írta latinul, prózában. Stílusa kellemes és könnyű, noha a szerző kedvenc *cursusa* révén mondatai gyakran végződnek hexameterekben, a klasszikus fül számára különös módon.

A *De Arte* formája a szerelmeskedés művészetének módszeres tanítása, melyet a káplán ad egy bizonyos Walternek; azonban igen kevés meghatározás és előzetes megfontolás után a szerző a továbbiakban olyan ideális párbeszédnek sorozatával illusztrálja tárgyát, melyeket a különféle társadalmi helyzetű szerelmesek használatára alkalmazott. Minta-társalgásokon mutatja be, hogyan kellene egy férfinak, aki *nobilis*, egy nőhöz közelednie, aki *nobilior*, vagy hogyan kellene egy *plebeius*nak egy *plebei*át megnyerni; még azt is, hogy hogyan kellene egy *plebeius*nak egy *nobilis*t vagy egy *nobilior*t megnyerni. Így történhet, hogy műve nagyobbik részében Andreas nem a saját személyében beszél, és e képzelt szájakon keresztül a legkülönbözőbb érveket használja. Ez komoly nehézség elé állítana bennünket akkor, ha tárgyunk a szerző véleményének

összegzése volna; de ez kevésbé komoly akkor, ha azt kutatjuk (ami sokkal-sokkal érdekesebb), hogyan léteztek a szerelem elméletének jellemzői a korabeli közfelfogásban. Egy adott vélemény előfordulása ezekben a képzelt párbeszédekben nem árulja el nekünk, hogy Andreas mit gondolt; de elfogadható bizonyíték arra, hogy az adott vélemény része volt az e tárgyról alkotott elgondolások összességének. Aligha feltételezhetjük, hogy Andreas olyan beszédek mutatott volna föl mintául tanítványának, melyek a legjobb udvari hagyomány kíváncsiaként „helytelen” érveket és eszméket tartalmaztak. Nem ígérhetem, hogy nem használtak olyan kényelmes kifejezéseket, mint „Andreas szerint”; de mind ezeket a feljebb megadott *caveat* szerint kell érteni.

E mű első oldalán a szerelem meghatározása azonnal elutasítja azt a fajta szerelmet, amelyet „plátóinak” neveznek⁶⁷. Andreas számára a szerelem célja a tényleges beteljesülés, s forrása a látható szépség: olyannyira, hogy a vakokat képtelennek tartja a szerelemre, vagy legalábbis arra, hogy megvakulásuk után essenek szerelembe⁶⁸. Másfelől viszont a szerelem nem csupán érzékiség. Az érzéki férfi — az a férfi, aki *abundantia voluptatis*ban szenved — ki van zárva belőle⁶⁹. Sőt, azt is lehetne mondani, hogy a szerelem „egyfajta erkölcsösség”, az egyetlen tárgyhoz való szigorúan megkövetelt hűségnek fogva⁷⁰. A szerelmesnek nem szabad *formae venustas*a révén sikert remélnie, legfeljebb egy ostoba hölgnél, annál inkább ékesszólása és mindenekelőtt *morum probitas*a révén. Ez utóbbi alatt a jellem nem rossz vagy egyoldalú felfogása értendő. A szerelmesnek igaznak és szerénynek kell lennie, jó katolikusként, beszédében tisztának, vendégszeretőnek és a rosszat jóval viszonzónak. Bátor legyen a harcban (hacsak nem egyházi személy), és nagylelkű az ajándékozásban. Mindenkor udvariasnak kell lennie. Annak ellenére, hogy egyetlen hölgynek szentelte magát, mindegyikkel szemben készen kell állnia *ministeria et obsequia* gyakorlására⁷¹. A szerelmes szakképzettségének illetően felfogása mellett nem meglepő, ha Andreas újra és újra visszatér a jóért a szerelem hatalmához. „Minden ember egyetért abban, hogy nincs jó dolog a világon, és nincs udvariasság, amely ne a szerelemből, mint forrásából eredne”⁷². A szerelem a „forrása és eredete minden jónak”; nélküle „az udvariasság minden formája ismeretlen volna az ember előtt”⁷³. A hölgynek szabad választása van, hogy elfogadja vagy elutasítsa a szerelmet annak érdekében, hogy a legjobbat

jutalmazhassa: nem szabad visszaélnie ezzel a hatalommal saját szeszélyeinek kielégítésére. Ha egy derék szerelmezt kegyeibe fogad, ő is jól jár. Csak azokat a nőket magasztalják a férfiak, akiket „a szerelem katonái közt tartanak számon”⁷⁴. Még egy fiatal hajadonnak is kell, hogy legyen szeretője. Az igaz, hogy amikor megházasodik, a férje elkerülhetetlenül felfedezi ezt, de ha az illető bölcs férfiú, tudni fogja, hogy egy olyan nő, aki nem követte a „szerelem parancsait”, szükségszerűen kevesebb *probitással* rendelkezne. Végül mindent, ami *in saeculo bonum*, mindent, ami jelen világunkban jó, egyes-egyedül a szerelem határoz meg. S mégis, ha a szerzőnek a szerelmestől megkövetelt *probitásra* vonatkozó ideálja sokban hozzájárul is ahhoz, hogy megmagyarázzuk a szerelemnek e magasztalását, nem szabad elfelejtenünk, hogy ennek az ideálnak megvannak a világosan megfogalmazott korlátai. Az udvariasság azt követeli, hogy a szerelmesnek szolgálnia kell minden *bölgyet*, nem pedig minden *nőt*. Mi sem mutathatná meg egyszerűbben az udvari hagyomány negatív oldalát, mint az a rövid fejezet, amelyben Andreas elmagyarázza, hogy ha az ember olyan szerencsétlen, hogy egy paraszti sorban élő nővel esik szerelembe, *si locum inveneris opportunum*, kihasználhatja a *modica coactiot*. Hozzáteszi, másként aligha lehet legyőzni ezeknek a teremtményeknek a *rigorózságát*⁷⁵.

Mint minden világi öröm forrását, a szerelmet lelkiállapotként kell elgondolnunk; de azok a szabályok, melyeket Andreas a szerelemmel kapcsolatban lefektet, arra emlékeztetnek, hogy ugyanakkor művészet is. Ám e művészet rendszere már annyira szövevényessé vált, hogy olyan nehéz esetekhez vezetett, amelyek szakavatott megoldást követeltek; és Andreas az ítéleteit olyan döntésekre alapozza, melyeket bizonyos nemes hölgyek hoztak, akikhez ilyen problémákkal szoktak fordulni. Andreas egész *De variis iudiciis amoris* című, különös fejezete tele van ilyenekkel. Néhány ezek közül a problémák közül az engedelmesség korlátainak kapcsán merül fel. Egy szerelmesnek azt parancsolta az úrnője, hogy ne szolgálja őt tovább. Később, amikor a szerelmes meghallja, hogy rágalmazzák a hölgyet, a védelmére kel. Vajon vétkes-e, mert engedetlen volt? Champagne grófnője úgy ítélte meg, hogy nem: minthogy mindenekelőtt a hölgy parancsa volt rossz, nem bír kötelező erővel⁷⁶. Milyen udvari törvény lép életbe azon két szerelmes esetében, akik rájönnek, hogy közelebbi rokonságban áll-

nak, mint ami megengedné, hogy házasság révén egyesüljenek? Nekik azonnal el kell szakadniuk egymástól. A vérség és rokonság törvénye, amely a házasságra vonatkozik, vonatkozik a *par amours* való szerelemre is⁷⁷. Rendelkezések szólnak például arról is, hogy egy hölgy milyen ajándékokat fogadhat el anélkül, hogy megvásárolhatónak ítélnék. A szerelmi titoktartás kötelességét — amely a modern társadalom számára e szabályok egyik öröksége — keményen érvényesítik, és a becsmérlés bűnét elmarasztalják⁷⁸. De talán egyetlen szabályt sem tesznek olyan világossá, mint azt, amelyik a szerelmet kizárja a házassági kötelékből. „Dicimus et stabilito tenore firmamus amorem non posse suas inter duos iugales extendere vires”⁷⁹. A házasság bénító hatása még a házasság felbomlása után sem szűnik meg: azok szerelmét, akik korábban házastársak voltak és most elváltak, Champagne úrnője *nefandus*nak nyilvánítja. És mégis akadnak bekezdések, amelyek azt sugallják, hogy a lovagiasság szabályai, elviekben bármennyire házasság-ellenesek is, már így is tettek azért, hogy enyhüljön a férj és feleség közötti viszony régi ridegsége. Andreas szükségesnek tartja, hogy elismerje a *maritalis affectio* lehetőségét, és hogy hosszasan bizonygassa, ez mennyiben tér el az *Amor*tól⁸⁰. Bizonyítéka sok mindent megvilágít. A házastársi vonzalom nem lehet „szerelem”, mert megvan benne a kötelesség vagy a szükségesség eleme: egy asszony, amikor a férjét szereti, nem szabad választását gyakorolja az érdek juttatásául, és ezért a szerelme nem növelheti a férfi *probitas*át. Vannak kisebb okok is — a házastársi szerelem nem titkos, és a féltékenysége, ami az igazi szerelem lényege, egyszerűen megmételezi a házasságot. De az első indok az, amely ezt a „házasságtörési elméletet” legeggyütérzőbb, és ezért legigazabb fényében állítja eléink. Annak a szerelemnek, amely az életben és a viselkedésben minden szép forrása kell, hogy legyen, jutalomnak kell lennie, melyet önszántából ad az úrnő, de jutalmat csak fölérendeltjeink adhatnak. Egy feleség azonban nem fölérendelt⁸¹. Mint másvalakinek a felesége, főként mint egy nagy úr felesége, lehet a szépség és a szerelem királynője, a kegyek osztója, minden lovagi erények ösztönzője, és az „alávalóság” ostroma⁸²; de mint az ember saját felesége, akire az apjával alkudott meg, úrnőből rögvest pusztá nővé süllyed. Hogyan lehet egy nőből, akinek az a kötelessége, hogy engedelmeskedjen az embernek, *midons*, akinek a kegyessége minden törekvés célja, és akinek neheztelése olyan hatalom,

amely féken tart minden udvariatlan vétket? Az ember szeretheti őt bizonyos értelemben; de ez, mint Andreas mondja, semmivel sem inkább szerelem, mint amennyire apa és fia szeretete *amicitia*⁸³. Nem tételezhetjük fel, hogy a szerelem azon szabályai a legkönnyelműbbek, amelyek szemben állnak a házassággal. Minél komolyabbak, annál inkább szemben állnak vele. Mint korábban már említettem, ahol a házasság nem a házasság szabad akaratán nyugszik, bármely olyan elméletnek, amely a szerelmet nemes élménynek tekinti, házasságtörési elméletnek kell lennie.

A szerelmi valláshoz, vagy inkább a szerelmi mitológiához, Andreas érdekes dolgokkal járul hozzá. A *Remiremont-i tanácskozás*ban láttuk, hogy Amor istent már ellátták evangéliummal, bíborosokkal, próbatételekkel és hatalommal arra, hogy az eretnek alattvalókat kiátkozza. Andreas messzemenően kiegészíti az igazi vallás Istenével való párhuzamosságát. Az egyik képzeletbeli beszélgetés során egy hölgy megbocsátásért könyörög azon az alapon, hogy ő nem viszonozza a szerelmese érzéseit, és vége van az ügynek. „Így akár”, vág vissza a szerelmes, „egy bűnös is megbocsátásért könyöröghet azon az alapon, hogy Isten neki nem adott kegyességet”. „Másrészt viszont”, mondja a hölgy, „ahogy szeretet nélkül összes tetteinkkel sem érdemelhetjük ki az örök boldogságot, éppen úgy hiábavaló a Szerelmet *non ex cordis affectione* szolgálni”⁸⁴. Már csupán az hiányzik, hogy a Szelelemnek tulajdonítsák a halál utáni jutalmazás és büntetés isteni hatalmát, és ezt valóban meg is teszik. Az a történet, amelyet Andreas erről a tárgyról mond el, művének egyik legüdébb szakasza⁸⁵. Innen előre tekintve felsejlik a Boccacciótól, Gowertól és Drydentől jól ismert mese; visszafelé tekintve pedig talán a barbár mitológia eltemetett rétegével kerülünk kapcsolatba. Úgy kezdődik, ahogyan egy jó történetnek kell, azzal, hogy egy ifjú ember eltéved az erdőben. A lova elkóborolt, amíg aludt, és ahogy kereste, három társaságot látott elhaladni. Az elsőben, melyet egy szeretetre méltó lovag vezetett, hölgyek utaznak pompás lovakon és mindegyiküket egy-egy szerelmes kísért gyalog. A másodikban lévő hölgyeket civódó szolgák olyan tömege és csőcseléke vette körül, hogy nem is vágytak egyébre, mint hogy kikerüljenek a lármából. De a harmadik társaság tagjai szőréen ülték meg rozzant gebéiket (*macilentos valde et graviter trotantes*), kíséret nélkül, rongyokba öltözve, és az előttük járók porával beborítva utaztak. Mint sejthető, az első

társaság olyan hölgyekből állt, akik földi életükben bölcsen szolgálták a szerelmet; a második olyanokból, akik mindenkinek juttattak a kedvességükből, aki kérte; és a harmadik *omnium mulierum miserrimae* azokból a kérlelhetetlen szépségekből állt, akik süketek voltak minden szerelmes imájára. A halandó követi a menetet az erdőn keresztül, amíg egy különös országba kerül. Ott állottak a Szerelem királyának és királynőjének a trónjai egy fa árnyékában, mely mindenféle gyümölcsöt terem; és fakadt mellettük egy nektárédes forrás, melyből számtalan patak árasztotta el és öntözte a környező tisztásokat, mindenfelé kanyarogva a fekhelyek között, melyeket az első társaságban utazó szerelmesek számára készítettek elő. De ezen az *Amoenitas* nevű kedves helyen túl és e körül feküdt a *Humiditas* birodalma. A középpontban levő forrásból induló patakok jéghidegek lettek, mielőtt elérték ezt a második országot, és ott, összegyűlve a föld alatt, nagy, hideg vízü mocsarat alkottak, melyben nem voltak fák, de amely izzott a tüzes nap alatt. Ez a hely volt kijelölve a második társaság hölgyeinek. A harmadik társaságbeliek a legeslegkülső körbe, *Siccitas* égő sivatagába voltak rekesztve, és éles tövisek kötegeire ültették őket, melyeket a kínzók állandó mozgásban tartottak alattuk. Nehogy valami hiányozzék a keresztény másvilágnak e rendkívüli paródiájából vagy tükörképéből, a történet egy emlékezetes jelenettel ér véget, amelyben a halandó látogatót a trónus elé viszik, a Szerelem parancsolatainak listáját nyújtják át neki, és utasítják, hogy a földön számoljon be erről a látomásról, melyben azért részesült, hogy számos hölgy „üdvözülését” segíthesse elő (*sit multarum dominarum salutis occasio*)⁸⁶. A második történet, amelyet Andreas elmond, kevésbé teologikus; és annak ellenére, hogy ez szintén a szerelem parancsolataival fejeződik be, ezeket a Győzelem Sólymával együtt Arthur udvarából szerzik meg, nem pedig a másvilágból⁸⁷. Másutt, szokás szerint, akadnak dolgok, amelyek az allegória és a mitológia határmezsgyéjén találhatók. Az ilyen részletek, bámmenyire merésznek tetszenek is, tisztán a képzelet szárnyalásai, sőt, messzire eltávolodnak a *Concilium* komédiájától, de ugyanolyan messzire távolodnak bármitől, ami komoly „szerelem-vallásnak” tekinthető. Andreas nem itt a legkomolyabb, hanem azokon a helyeken, amelyekre már utaltam, s ahol hosszabban beszél a szerelem hatalmáról, mely minden lovagi és udvari kiválóság forrása: a szerelemről, amely gyönyörűvé teszi a *horridust* és az

incultus, amely a legalacsonyabb születésűeket is az igazi nemes-ségig emeli és megalázza a gőgöseket.⁸⁸ Ha ez nem vallás, akkor is mindenképpen egy erkölcsi rendszer, amelynek a másik rendszerrel, a kereszténnyel való kapcsolatáról Andreas sokat elmond. A *Concilium* szerzőjével ellentétben nyíltan kimondja, hogy az apácáknak nem kellene a Serelem szolgálivá lenniük — és saját tapasztalatainak komikus összegzésével zárja ezt a részt, amely nem éppen a leglovagiasabbak közül való⁸⁹. A *clericivel* viszont más a helyzet. Végére is ők csak férfiak, akik bűnben fogantak, mint a többi, s akik méginkább ki vannak téve a *propter otia multa et abundantiam ciborum* kísértésének. Sőt, meglehetősen kérdéses, hogy Isten komolyan szűziesebb életre szánta-e őket, mint a világiakat. A tanítás számít, nem a gyakorlat. Nem mondta-e Krisztus „*secundum opera illorum nolite facere*”?⁹⁰ Andreas alig várja, hogy rámutathasson: a szerelem törvénykönyve megegyezik a „természetes erkölcsiséggel”. Mindkettő tiltja a „vérfertőző” és „kárhó-zatos” egyesüléseket⁹¹. Azon erények közé sorolja az egyszerű jámborságot és a szentek tiszteletét, amelyek nélkül semmilyen férfi sem lehet alkalmas a szerelmes szerepére. A lovag eretneksége feljogosítja a hölgyet, hogy visszavonja tőle kegyeit. „És mégis”, mondja Andreas egy igen lényeges részben, „néhány ember oly végletesen oktalan, hogy az egyház iránti megvetésével ajánlja magát a nőknek”⁹². Egy olyan pártra vethetünk egy pillanatást, amely megragadta a *Frauendienst* és a vallás alapvető összeférhetlenségét, és örömét lelte abban, hogy ezt szabadszájúan (alighanem elég durván) hangsúlyozza; valamint egy másik pártra is, amelyhez Andreas is tartozik, akik semmit sem kívánnak kevésbé, mint ezt hangsúlyozni. Ez lehet a jelentése annak a jámborságnak is, amelyet Chrétien Lancelotnak tulajdonít — intő példa az udvari világ mocskos szájú baloldalának. Mégis, miközben Andreas így a lehető legjobban keresztényiesíteni kívánja szerelem-elméletét, nem igazán békíti össze őket. Legjobban a következő kihívó javaslatban közelíti ezt meg, amely Pope soraira emlékeztet: „Megsértheti-e a nagy Természet Istenét az, amit maga a Természet sugalmaz?” — amelyre nem tehetünk jobb észrevételt a hölgy szavainál ugyanebben a beszélgetésben, csak néhány sorral később: *sed divinarum rerum ad praesens disputatione omissa*... „Egy pillanatra mellőzve a kérdés vallásos oldalát” — és ekkor a lényegre tér⁹³.

Ugyanis az igazság az, hogy a két világ közötti hasadás orvosolhatatlan. Andreas újra és újra felismeri ezt. „Amorem exhibere est graviter offendere deum”⁹⁴. A házasság sem kínál kompromisszumot. Tévedés azt feltételezni, hogy a *vehemens amator* megmenekülhet *sine crimine* azon (udvari szempontból ítélve) illetlenség révén, hogy a saját feleségébe szerelmes. Az ilyen ember *in propria uxore adulter*. Bűne súlyosabb, mint a nőtlen szerelmesé, mivel megsértette a házasság szentségét⁹⁵. És pontosan ez az, ami miatt az udvariasság egész világa csakis „egy pillanatra mellőzve a kérdés vallásos oldalát” létezik. Ha *azt* egyszer belekevered, érvel a szerelmes ugyanebben a részben, fel kell adnod nemcsak a *par amours* szerelmet, hanem az egész világot is⁹⁶. Ha ez mégsem volna elég világos, Andreas tartogat még egy meglepetést a modern olvasó számára az utolsó könyv elején. Miután megírt két könyvet a szerelem művészetéről, hirtelen felhagy e témával és egy egészen új dologba kezd: „Mindezt nem úgy kell olvasnod, kedves Walter, mintha arra törekednél, hogy kitanuld a szerelmesek életét, hanem hogy doktrínája révén felüdülve, és jól elsajátítva, hogyan kell a nők lelkét szerelemre ingerelni, őrizkedhetsz az ilyen ingerléstől, hogy nagyobb jutalmat érdemelj.” Értésünkre adják, hogy minden, ami korábban elhangzott, azért íródott, hogy Walter, akár Guyon, láthassa, megismerhesse, és mégis tartózkodjon, óvakodjon tőle. „Semmilyen más jócselekedettel nem kereshetjük Isten kedvét inkább, mint ha a szerelem szolgálatában állunk”. „Quum igitur omnia sequantur ex amore nefanda”... és a könyv hátralevő része visszavonás⁹⁷.

Mit tegyünk ezzel a *volte-face*-vel? Hogy a káplán szerelem-tudománya szintisza tréfa volna, avagy vallásossága képmutatás? Egyik sem. Valószínűbb, hogy komolyan gondolta amit mondott, amikor azt állította, hogy a szerelem mindennek a forrása *in saeculo bonum*, és az a mi hibánk, ha hajlamosak vagyunk megfelekezni a határokról — *in saeculo*. Lényeges, hogy még le sem tudjuk fordítani „világi” jónak. A „világiasság” a modern, de legalábbis a viktoriánus nyelvben nem igazán jelentette e világ értékeit (*hoc saeculum*) az örökkévalóság értékeivel szemben: pusztán ugyanazon világon belül szembeállítja azt, amit alantasabbnak tartanak — mint a fősvénységet, a személyes ambíciót és a hasonlókat — azzal, amit nemesebbnek tartanak — mint a házastársi szeretetet, a tanulást, a közszolgálatot. De amikor Andreas a *bonum in saecu-*

loról beszél, akkor azt komolyan is gondolja. Úgy gondolja, hogy az emberi értelemben vett igazán jó dolgok szemben állnak az igazán rossz dolgokkal: például a bátorság, az udvariasság és a bőkezűség a hitványsággal szemben. De ezen emberi vagy világi értékrend fölött és mögött kiemelkedve, akár egy meredek szikla, Andreasnak van egy másik értékrendje is, amely nem egyeztethető össze ezzel, s melynek mércéje szerint nagyon kicsi a választási lehetőség a „világi” jó és a „világi” rossz között. A parodizált vagy legalábbis utánzott vallásnak éppen ez az eleme, mely az udvari szabályokban is megtalálható s amely olyan istenkáromlónak tűnik, inkább a két értékend szétválásának kifejeződése⁹⁸. Annyira teljesen kettéválnak, hogy természetyszerűleg merülnek fel köztük párhuzamok: innen ered a dolgok különös megkettőzése. Ez egyfajta megfeleltetés. A szerelem *in saeculo* olyan, mint Isten az örökkévalóságban. A *cordis affectio* úgy viszonyul a szerelmi tettekhez, mint a szeretet a jó cselekedetekhez. De persze Andreas számára, egy higgadt órán, nem kétséges, hogy a két világ közül melyik az igazi, és ebben tipikusan középkori. Amikor a *Frauentienst* sikeresen összeolvad a vallással, mint Danténál, a lélekben helyreáll az egység, és a szerelmet teljes szívből jövő ünnepélyességgel lehet kezelni. De ahol nem olvad vele így össze, ott hatalmas ellenfele árnyékában sosem lehet több, mint időleges eltévelyedés. Lehet magasztos, de magasztossága csak pillanatnyi. Lehet megható, de sosem feledi el, hogy vannak olyan keservek és veszélyek, melyek előtt, ha a pillanat eljön, a szerelemből fakadóknak azonnal utat kell engednie. Ráadásul még Ovidius is példát szolgáltatott nekik, amikor írt egy *Remedium Amoris*t, hogy az *Ars Amatoria* ellen fordítsa⁹⁹: ehhez saját indokaikat is hozzátették a példa követéseképpen. A szerzők, könyvük végére érve, mind megbánást tanúsítanak. A káplán palinódiája nem áll egyedül. Ugyanez játszódik le Troilus könyvének utolsó versszakaiiban és abban a hirtelen fordulatban, amely Chaucer élete és munkássága egészét lezárja, vagy akár Malory nemes zárásában. Halljuk, amint megszólal a csengő; és a gyerekek, hirtelen elcsendesülve, komolyan és egy kissé megszeppenve sereglenek vissza a tanítójukhoz.

C. S. Lewis

Budapest

Fordította: Reuss Gabriella
Schlachtovszky Csaba

JEGYZETEK

¹ Lásd Fauriel, *Historie de la Poésie provençale*, 1846; E. Gorra, *Origini etc. della Poesia Amorosa di Provenza* (*Rendiconti del Istituto Lombardo*), &c. 11. xliii. 14, xlv. 3), 1910-12; Jeanroy, *La Poésie lyrique des Troubadours*, 1934.

² Jeanroy, i.m., i. köt., 91. o. j.

³ Wechssler, *Das Kulturproblem des Minnesangs*, 1909, Bnd. I, 177.o.

⁴ Jeanroy, i.m., ii. köt., 109-13.o.

⁵ Ibid., 97.o.

⁶ Euripidész, *Médeia*, 630; *Hippolütosz*, 529.

⁷ Arisztotelész, *Etika*, 1162 a. εη Δξ δν καιξ αρετην.

⁸ *Ars Amatoria*, ii. 223:

Iussus adessee foro, iussa maturius hora
 Fac semper venias, nec nisi serus abi.
 Occurras aliquo, tibi dixerit; omnia differ,
 Curre, nec inceptum turba moretur iter.
 Nocte domum repetens epulis perfuncta redibit —
 Tunc quouque pro servo, si vocat illa, veni.
 Rure erit et dicet, Venias: Amor odit inertes!
 Si rota defuerit, tu pede carpe viam,
 Nec grave te tempus sitiensve Canicula tardet,
 Nec via per iactas candida facta nives.
 Militiae species Amor est: discedite segnes!
 Non sunt haec timidis signa tuenda viris.

⁹ *Ars Amatoria*, i. 403 skk old.; vö. 417 skk old.

¹⁰ Ld. 43.o.

¹¹ Lásd Jeanroy-nál az *Histoire de la langue et de la littérature française*, 1896, i. köt. 372. o. j.; valamint Wechssler, i.m., Bnd. I, xviii. fejezet.

¹² *Germania*, viii. 2.

¹³ *Chanson de Roland*, 3705-től.

¹⁴ Ibid. 1054.

¹⁵ W. Schrötter, *Ovid und die Troubadours*, 1908: kemény bírálata *Romania*, xxxviii.

¹⁶ Radulfus Cadomensis *Gesta Tancredi*, 61, ne verum taceam minus bellicosi; (Az igazat megvallva nemigen harciasak.) valamint a közmondás, *Franci ad bella, Provinciales ad victualia*. (A franciák a háborúzásra, a provanszálók a lakomázásra [alkalmasak]) (*Recueil des Historiens des Croisades*, Acad. des Inscriptions, iii. köt., 651. o.)

¹⁷ Jeanroy, i.m., i. köt., 83. skk old.

¹⁸ Fauriel, i.m., i. köt., 515. skk old.

¹⁹ „Vernon Lee”, *Euphorion*, ii. köt., 136. skk old.

²⁰ Ld. Fauriel, i.m., i. köt., 497. skk old. Vö. Chrétien *Erecjének* alább idézett udvarlási jelenetével.

²¹ Nagy Szent Gergely Ágostonnak *apud Bede, Eccles. Hist.* 1, xxvii (57.o. a Plumer-féle kiadásban). A levél hitelességét megkérdőjelezték; de az én érvelésem nem ezen alapul.

²² Hugo de Saint-Victor, *Sententiarum Summa*, Tract. VII, cap. 2. (A mi célunk szempontjából nem szükséges megkérdőjelezni azt a hagyományt, amelyik neki tulajdonítja ezt a művet.)

²³ Ibid. cap. 1.

²⁴ Ibid. cap. 3.

²⁵ Petrus Lombardus, *Sententiarum*, iv, Dist xxxi, *Quod non omnis*.

²⁶ Ibid., *De excusatione coitus*. Sextus (vagy Xystus) Pithagoricus valódi személyazonosságával kapcsolatban ld. Ueberweg, *Hist. of Philosophy*, i. köt., 222. o.: *Catholic Encyclopedia*, Sixtus II címszó alatt, &c.

²⁷ Albertus Magnus *In Pet. Lomb. Sentent.* iv, Dist. xxvi, Art 7.

²⁸ Albertus Magnus *In Pet. Lomb. Sentent.* iv, Dist. xxvi, Art 9, Responsio.

²⁹ Ibid., Art 11.

³⁰ *Contra Gentiles*, iii, 123, 124.

³¹ *Sum. Theol. Prima Pars Quaest.* xcvi, Art 2.

³² *Contra Gentiles*, iii, 125. (A vadállatok a 123.-nál jelennek meg.)

³³ *Sum. Theol. Prima Secundae*, xxxiv, Art. 1. A következő összefoglalás csak középkori tekintélyekre szorítkozik: a skolasztikus nézet teljes magyarázata természetesen annak domonkosi, páli, ágostoni és arisztotelészi forrásaival kezdődne.

³⁴ *Canterbury Tales*, B 4535.

³⁵ *Zeitschrift für deutsches Alterthum*, vii, 150. skk old., 24-32. sorok.

³⁶ Ibid., 51. sortól.

³⁷ Ibid., vii, 160, 166. o., 216. sortól.

³⁸ Szent Bernát misztikus teológiájával való lehetséges kapcsolatainak tárgyalását ld. E. Gilson, *La Théologie Mystique de St. Bernard* (Paris 1934), Appendix IV.

³⁹ G. Paris, *Le Conte de la Charette* (Romania, xii). Arról, hogy milyen mértékben jelenik meg az új érzelmek az *Eneas* és a *Troie* című románcokban, és hogy milyen hatásuk lehetett ezeknek a műveknek Chrétienre, lásd Gustave Cohen, *Chrétien de Troyes et son oeuvre*, 1931, 38-73. o. et passim.

⁴⁰ *Yvain*, 17 és 5394. Artúr udvarának, mint az udvariasság otthonának, páratlan helyzete olyan biztossá válik a későbbi romantikus hagyományban, hogy még „Franciaország ügyének” partizánjai szerint is túlszárnyalta Nagy Károly udvaráét. Vö. Boiardo, *Orlando Innamorato*, 11. xviii, 1. és 2. versszak: „Discosésages volt a nagy Britannia egykor...” Nagy Károlynak nagy udvara volt Frankhonban de az előbbihez [a brit Arthuréhoz] nem volt hasonlatos..., I Mert a szerelem előtt bezárta kapuit, S csak a Szent csaták érdekelték, [ezért] Nem volt oly jelentős mint a másik [brit].”

- 41 *Cligés*, 3145-154, 5259-62. (Foerster azonban a második szakaszt betoldásként kezeli.)
- 42 *Lancelot*, 26: *Matiere et san l'an done et livre La contesse*. v. G. Paris, i.m., 523. o.: valamint Vinaver *Tristan et Iseut dans l'oeuvre de Malory* (1925) című művének nagyszerű tizedik fejezete.
- 43 *Yvain*, 1497.
- 44 A valószínűsíthető kronológiához lásd Cohen, i.m., 87. o.
- 45 *Erec*, 450-66.
- 46 Chrétiennél is tényleg kihallgatnak egy monológot, de az ebből eredő beszélgetés az, ami számít (*Erec*, 2515-83).
- 47 *Erec*, 3095-102.
- 48 *Cligés*, 2, 3.
- 49 *Lancelot*, 1919-től.
- 50 *Ibid.*, 364-től.
- 51 *Ibid.* 2620-tól.
- 52 *Lancelot*, 3975-89.
- 53 *Ibid.* 5641-től.
- 54 *Ibid.* 4670-1 („Car an nul cors saint ne croit tant”) és 4734-től.
- 55 *Ibid.* 1852-től.
- 56 De vö. az Amata és Lavinia közti nagyszerű párbeszédet, melyet Cohen az *Eneas*-ból idéz, i.m., 44. oldaltól.
- 57 *Lancelot*, 369-81.
- 58 *Ibid.* 2844-61.
- 59 *Yvain*, 6001-től.
- 60 *Ibid.*, 2639-től. A provanszál párhuzamokat J. Morawski említi, *Romania*, liii, 187. o. j.
- 61 *Cligés*, 585, et passim.
- 62 *Ibid.* 460, 770.
- 63 *Cligés*, 682, 941.
- 64 *Yvain*, 1444.
- 65 *Cligés*, 3865; *Yvain*, 16.
- 66 Szerk. Trojel (Hauniae, 1892). A kronológiát lásd G. Paris, i.m.
- 67 A *De Arte Honeste Amandi*-ban, I.69 (Trojel szerkesztésében a 182. o.) a *purus amor* és a *mixtus* közötti megkülönböztetés a *purus amor*-t messzire helyezi a plátóitól. Emellett a hölgy ezt, mint abszurdot, el is utasítja (*ibid.*, 184. old.)
- 68 *Ibid.* I.5. (12. o. Trojel szerkesztésében).
- 69 *De Arte Honeste Amandi*, I.5 (13. o.)
- 70 *Ibid.* I.4 „amor reddit hominem castitatis quasi virtute decoratum” (10. o.)
- 71 *Ibid.* II.1 (241. o.)

⁷² Ibid. I.6 A (28. o.)

⁷³ Ibid. I.6 D (81. o.)

⁷⁴ Ibid. I.6 G (181. o.)

⁷⁵ Ibid. I.11 (236. o.) Vö. a meglehetősen közeli párhuzamot Malorynál, III.3: „[a hölgy] azt mesélte a királynak és Merlinnek, hogy amikor még leány volt és tehenet fejni ment, egy komor lovaggal találkozott, és *félig erőszakkal* stb.”

⁷⁶ Ibid. II.7 (271-3. o.)

⁷⁷ Ibid. II.7 (279. o.)

⁷⁸ Ibid. I.6 C (65. o.)

⁷⁹ *De Arte Honeste Amandi*, I.6 F (153. o.)

⁸⁰ Ibid. 141. skk old.

⁸¹ Még egy olyan szerelmi ügy is, melyet egészen addig az udvari minta irányított, ha házassággal ért véget, akkor a későbbi középkori érzés úgy tekinti, mint ami a szerelmesek korábbi viszonyát teljesen az ellenkezőjére változtatja; vö: *Amadis of Gaul* (Southey fordítása 1872, III. kötet, 258., 259. o., IV. könyv, 29. fejezet) alapján: „Ó hölgy, miféle szolgálatokkal jutalmazhatlak amiért beleegyezel, hogy szerelmünkről most tudomást szerezzen a világ? Oriana felelt: Mostantól fogva, uram, többé nincs szükség arra, hogy efféle lovagi tetteket ajánlj fel avagy hogy én efféléket elfogadjak. Kész vagyok követni és teljesíteni akarodat azon engedelmisséggel, mellyel a feleség tartozik a férjnek.”

⁸² Vö: Chaucer, *Compleynt of Mars*, 41: „She brydeleth him in her manere With nothing but with scourging of her chere”.

⁸³ *De Arte Honeste Amandi*, 142. o.

⁸⁴ Ibid. I.6 E (123. o.)

⁸⁵ Ibid. I.6.D2 91-108. o. A hasonlóságokat W. Neilson gyűjtötte össze a *Romániában*, XXIX: a *Lai du Troïan* találtat, kicsivel korábbinak tartja, mint Andreas változatát.

⁸⁶ *De Arte Honeste Amandi*, I.6 D2, 105. o.: „Nostra tibi sunt concessa videre magnalia ut per te nostra valeat ignorantibus revelari et ut tua praesens visio sit multarum dominarum salutis occasio.” (Azért láthattad meg tetteinket, hogy azok segítségével feltámadjanak a tudatlanok előtt, és hogy e látomásod sok hölgy üdvözülését segítse elő.)

⁸⁷ Ibid. II.8 (295-312. o.)

⁸⁸ Ibid. I.4 (9. o.)

⁸⁹ Ibid. I.8 (222. o.)

⁹⁰ Ibid. I.7 (221. o.), I.6 G (186-8. o.). Magyarázata szerint az evangéliumból vett szakasz a következőt jelenti: „Credendum est dictis clericorum quasi legatorum Dei, sed quia carnis tentationi sicut homines ceteri supponuntur, eorum non inspicatis opera si eos contigerit ... (?) deviare”. (El kell hinnünk az egyháziak szavait, hiszen ők tulajdonképpen Isten küldöttei, de mivel őket is — miként a többi embert — megkísérti a testiség, nem szabad rossz szemmel nézni tetteiket, ha hibáznak.)

⁹¹ *De Arte Honeste Amandi*, I.2 (7. o.) „Quidquid natura negat amor erubescit amplecti.” (A szerelem visszariad a természetellenes dolgoktól.) Ld. még II.7, Jud.7 (279. o.)

⁹² Ibid. I.6 C (68. o.)

⁹³ Ibid. I.6 G (162. o.): „Credo tamen in amore Deum graviter offendi non posses nam quod natura cogente perficitur potest expiatione mundari.” (Mégis azt hiszem, hogy a szerelemmel nem lehet istent megsérteni, ugyanis azt ami a természet ösztönzésére történik engeszteléssel megtisztítható.) És 164. o.

⁹⁴ Ibid. 159. o.

⁹⁵ Ibid. I.6 F (147. o.)

⁹⁶ Ibid. I.6 (161. skk old.): „Nec obstare potest quod Deum in amore narratis offendi, quia cunctis liquido constare videtur quod Deo servire summum bonum se peculiare censetur; sed qui Domino contendunt perfecte servire eius porsus debent obsequio mancipari et iuxta Pauli sententiam nullo saeculari debent adimpleri negotio. Ergo, si servire Deo tantum vultis eligere, mundana vos oportet cuncta relinquere”. (Nem helytálló az ellenérzések amely szerint Istent a szerelemmel meg lehet sérteni. Mindenki számára világos ugyanis, hogy Isten szolgálata a legfőbb jó, de ez nem általános, mert aki tökéletesen akarja szolgálni az Urat, annak engedelmesen át kell adnia magát ennek a szolgálatnak és — Pál véleményének megfelelően — nem szabad világi tisztségekkel foglalkozni. Tehát ha hevesen vágytok Isten szolgálatára, fel kell hagynotok az összes evilági dologgal.)

⁹⁷ Ibid. III.1 (314. skk old.)

⁹⁸ Az a kettős értékrend, egy olyan világi jóval, mely egyformán elkülönül egyfelől a pusztá „világiasságtól” és másfelől pedig a mennyei jótól, s amely értékrend valóban az *úriember* fogalmának eredete, természetesen fennmaradt majdnem saját korunkig. Wyatt *Defence* című művében ez („Elismerem, hogy nem gyakorlom az önmegtartóztatást, de azért mégsem élek förtelemben”) majdnem egy „Honours School” és egy „Pass School” közti megkülönböztetés látszatával bír. Fontos, hogy e kettős értékrend viktoriánus időkbeli végleges megszűnése volt az *úriember* mint ideál eltűnésének nyitánya; mert maga a név is, látom, most kellemetlen és ironikusan használják. *Suos patitur manes*.

⁹⁹ Talán érdemes megjegyezni, hogy az egyik kéziratban Andreas Harmadik könyvének címe a következő: *Incipit liber remediū seu derelinquendi amorem* (Trojel, 313. o.).

KIEGÉSZÍTŐ MEGJEGYZÉS (a 120. oldalhoz)

Az irodalmi eredet és hatás minden kérdésében állandóan emlékeznünk kell a *quidquid recipitur recipitur ad modum recipientis* alapelvére. Azt szándékoztam fentebb megmutatni, hogy a „félreértett Ovidius” semmit sem magyaráz meg, amíg nem indokoltuk meg, miért következetesen egy bizonyos irányban értették félre. Ugyanezért nem szóltam az *Aeneis* IV. könyvéről és az antik költészet más olyan helyeiről, amelyeket olykor megemlítenek az udvari szerelem tárgyalásakor. Dido története sok olyan anyagot nyújt, amely használható, és amelyet használtak is az udvari szerelmi költészetben, *miután* az udvari szerelem megszületett: de addig annak fogják olvasni, ami — az antik szerelem egyik tragikus és példászerű története. Ha másként vélekedünk, az olyan, mintha a klasszikus tragédiát a romantikus mozgalom okának neveznénk, mert Browning és Swinburne, miután a romantikus költészet megszületett, a klasszikus tragédiát romantikus célokra tudja használni.

Egy halottkém feljegyzései

— 1. rítus és mozgatói —
túl a szemlén távozni készül

bélsár és szövettan vezet,
gyász soha. mosolygva távozni iszonyuk
mégse enged: őrzöm a mítoszt (:szemérem,
rutin — Nárccissus híveit odakint mi
mással gyámolítánám), s depresszió helyett
kételyt szabadítok a leselkedő,
szabad kíváncsiakra.

*(A fenti szöveg egy gyakorlati útmutató része —
munkanapló és kiegészítés dr. Kerbolt László:
A halottkémlés és temetőrendészet c. könyvéhez.)*

1993. augusztus 18.

Fonyód

Berta Péter

*Leíró gyakorlatok — 14. jelenetek a Sárga Házból
— a megközelítés hagyományai (II.)
egy érv és vonzatai*

tréning és ambíció, mi téged
formalinban áztat: egy idült
eszme funkciói — jelenné lenni.

„a testtér kataklizmája onnan
nézve indirekt románc, s a boncmester
napsütötte arca” — érvelsz csupán:
birtokba így vesz nemkívánt
kétely, öncsalás. (ismerlek:
függetlenségem archéja ez,
s mire elhallgatsz — magányomé.)

mosolygunk (transzcendens terepbe nőve
én kívül, te bent) — nimfomán özvegyek.

Fonyód

Berta Péter

*Leírógyakorlatok — 15. jelenetek a Sárga Házból
— ??? (III.) és kommentár a kedvesnek
(történik az árnyékszéken)*

„tudatalatti onániába kezd; olvas és
melankóliát hörpint a szövegtan inaktív
poharából — től a klausztofóbián
taoista és tünetmentes.”: ezt megbocsátani,
íly gondatlanság volna ép, kultusztalan
beszéd —

függősségednek épp reciproka.

1993. június vége — július 1.

Fonyód

Berta Péter

*Leíró gyakorlatok — 16. jelenetek a Sárga Házból
— kapcsolatok (II.):
feljegyzések Angéláról*

függőségeit ekként veti le egy-egy
pillanatra: a természet eszenciájába
(:kert) illeszkedik, itt várja kedvesét,
ki buja igék helyett wimpit meg
gyümölcslet felváltva hoz, s mint
mindig, tizenegyszer távozik.

„a pontosság a királyok udvariassága”
gondolja Angéla szemérmesen, amikor
kigördül a lábkormányos, diesel rokkantkocsi.

Fonyód

*1993. július 6.-11.
Berta Péter*

*Leíró gyakorlatok — 17. jelenetek a Sárga Házból
— analízis, avagy magyarázatok
egy ma érkezett levélhez*

„Kedves” vagyok most, s mint
értelmezési tartomány: üres;
ő (vakbélműtetre várva) kanonizált
szövegek olvasója —
e vigasz és szentencia = stílus, pótcselekvés.
segítségemre így szorul: elég, ha
tudja, támogathat, s „fontosságomról”
élek én —

sznób, szerephő angolkisasszony.

Fonyód

*1993. július 22.–26.
Berta Péter*

Cetlik *

255. Hogyan tudja az ember a valóságot a gondolkodás révén megismerni? Ahogy egy arcot megtanulunk jobban látni, ha lerajzoljuk.
256. A filozófusoknak, akik úgy vélik, hogy a gondolkodás révén a tapasztalat mintegy kiterjeszthető, azon kellene elgondolkodniuk, hogy szavakat továbbíthatunk telefonon, ám kanyarót nem. Az időt sem tudom behatároltnak érezni, ha úgy tartja kedvem, sem a látómezőt homogénnek etc.
257. Lehetne-e új szint felfedezni? (Végső soron a színvak sincs más helyzetben mint mi, az ő színei is teljes rendszert alkotnak; nem lát rést, ahová a hiányzó színek beférnének.)
(Vesd össze a matematikával.)
258. A logikában nem lehet az általánosságot tovább terjeszteni, mint ameddig a logikai előrelátásunk ér. Vagy helyesebben: mint ameddig a logikai pillantásunk ér.
259. „De hogyan képes az emberi megértés túlszárnyalni a valóságot, és *elgondolni* még az igazolhatatlant is?” — Miért nem *beszélhetünk* igazolhatatlánról? Mert mi magunk tettük igazolhatatlanná. Hamis *látszat* jön létre? És hogy', hogy csak úgy *látszik*? Nem azt akarod-e mondani, hogy ez az *úgy* mégcsak nem is leírás? Így aztán nem is *hamis* látszat, hanem sokkal inkább olyan valami, ami a tájékozódásunkat megzavarja. Hogy aztán homlokunkat ráncolva kérdezzük: Ez meg hogy' lehet?
260. Csak látszólag lehet „minden lehetséges tapasztalaton túljutni”; hiszen ezek a szavak a látszólagos értelmüket is csak

---

* Zettel, Werkausgabe 8. köt. (Frankfurt: Suhrkamp 1984.)

- abból nyerik, hogy az értelmes kifejezések mintájára illeszkednek.
261. Az „olyan mint filozófiája” teljességgel a hasonlat és valóság ezen felcserélésén alapul.
262. „Hiszen nem leshetem meg gondolatban, a szavak által azt, amit *nem ismerek*.
(Nihil est in intellectu...)
Mintha gondolatban mintegy a hátába tudnék kerülni, és így megpillanthatnám azt, ami szemből láthatatlan.”
263. Ezért van valami igazság abban, hogy az elképzelhetetlenség az értelmetlenség egyik kritériuma.
264. Mintha azt mondaná valaki: „Nem tudom elképzelni, hogy milyen az, ha az ember egy széket lát, kivéve amikor éppen *látom?*” Jogosan mondhatná-e ezt?
265. *Jogosan mondhatom-e én*, hogy „Nem tudom IIIII-t alaknak látni”? Mi jogosít fel erre? (Milyen alapon mondhatja a vak, hogy nem lát?)
266. El tudod-e képzelni az abszolút hallást, ha neked nincs abszolút hallásod? — El tudod-e képzelni, ha van? — Egy vak el tudja-e képzelni a látást? El tudom-e *én* képzelni? — El tudom-e képzelni, hogy spontán így és így reagálok, ha nem teszek úgy? — Jobban el tudom képzelni, ha úgy teszek? ((Ahhoz a kérdéshez tartozik: El tudom-e képzelni, hogy valaki IIIII-t artikulált alaknak látja.))
267. Tapasztalati tény-e, hogy akinek része volt egy tapasztalatban, az el is tudja azt képzelni, más viszont *nem?* (Honnan tudom, hogy a vak el tudja képzelni a színeket?) De: az egyik nyelvjátékot nem tudja játszani (megtanulni). De miért? tapasztalati értelemben vagy eo ipso? Az utóbbi.
268. Mit szólnánk, ha valaki azt állítaná, hogy pontosan el tudja képzelni, milyen az, ha valakinek abszolút hallása van, anélkül, hogy neki lenne?
269. Ha úgy véljük, hogy el tudunk képzelni négydimenziós teret, miért ne tudnánk négydimenziós színeket is, vagyis olyan színeket, amelyek a szaturáltságon, az árnyalaton és a fényerősségen túl még egy negyedik meghatározottsággal is bírnak?
270. „Hogyan lehet értelme az érzéki észlelés egy olyan, számomra ezidáig teljesen idegen fajtájáról beszélni, amelyben egyszer

esetleg majd részem lehet? Ha ti. nem akarsz érzékszerőről beszélni.”

271. Mi célt szolgálhat egy ilyen mondat: „Egy Rastelli-féle zsonglőr érzéseiről még elképzelésünk sem lehet?”

272. „Nem értelmetlenség végtelen fasorról beszélni, hiszen el tudom képzelni, hogy egy fasor vég nélkül folytatódjék.” Ez hozzátétőleg annyit tesz: Ha van értelme azt mondani, hogy a fasor itt véget ér, akkor van értelme azt mondani [hogy nem ér itt véget, és annak is, hogy sehol sem ér véget].*

Ramsey az ilyen kérdésekre így szokott válaszolni: *igenis* lehetséges ilyesmit elképzelni. Valahogy úgy, mintha azt mondanánk: „A technika ma olyan dolgokra képes, amiket el sem tudsz képzelni.” — Nos az itt a kérdés, hogy ezen *mit* értesz. (Mit érek én azzal, hogy te biztosítasz róla: „ez a kifejezés *elgondolható*”? A dolog nem ezen múlik. Nem feltétlenül az a célja, hogy a ködöt eloszlassa benned.) Hogyan találjuk ki, hogy *mire* gondolsz? Tüzetesen meg kell vizsgálnunk, hogy ez a mondat miképpen alkalmazható. Hogyan fest mindaz, *ami körülveszi*. Akkor kiderül majd az értelme.

273. Hardy: „That 'the finite cannot understand the infinite' should surely be a theological and not a mathematical war-cry.” Ez a megfogalmazás valóban nem szerencsés. De az emberek a következőt akarják vele mondani. „Tessék tisztességesen eljárni! Milyen alapon ugrik a végestől a végtelenre?” Egyébként nem is annyira értelmetlen ez a megfogalmazás — csak az „véges”, amely nem tudja a végtelent elgondolni, nem az „ember”, vagy a „megértésünk”, hanem a kalkulus. És, hogy ebben miként jelenik meg a végtelen, az már nagyon is vizsgálatra méltó. Ez a vizsgálat pedig hasonló lesz ahhoz, ahogy egy vállalkozás ügyvitelét a hites könyvvizsgáló tüzetesen átnézi és tisztázza. A cél: áttekinthető, összehasonlítható számadás a kalkulus valamennyi alkalmazásáról, illusztrációjáról és a vele kapcsolatos nézetekről. Teljes feltárása mindannak, ami a tisztánlátást akadályozhatja. A vizsgálatnak széles területet kell felölelnie, hiszen ideáink gyökerei messzire nyúlhatnak. — „A véges nem értheti meg a végtelent” itt

---

* A szögletes zárójelben lévő rész hiányzik az eredetiből; a megfelelő nyomdai példányból pótoltuk a hiányt. (a szerkesztők)

annyit jelent: *Úgy* nem lehet eljárni, ahogy ti azt, jellemző felszínességgel, bemutatjátok.

A gondolatok úgymond *repülhetnek*, nem muszáj gyalog járniuk. Te nem érted a tranzakcióidat, nem látod át őket, és ezt az értetlenséget vetíted ki egy olyan médium ideájára, ahol a legelképseztöbb dolgok is lehetségesek.

274. A „tényleges végtelen” „puszta szó”. Jobb lenne így mondani: ez a kifejezés csupán egy előzetes képet hoz létre — amely még a levegőben lóg; az alkalmazásával még adósunk vagy.
275. Végtelen hosszú golyósról, végtelen hosszú bot. Vegyük úgy, hogy ezek egy tündérmesében fordulnak elő. Hogyan lehetne, még ha csak fiktíven is, alkalmazni ezeket a kifejezéseket? Nem az a kérdés: Létezhet-e ilyesmi? Hanem: Mit képzelünk el? Engedd szabadjára a képzeletedet! Most az lesz, amit akarsz. Csak annyit kell *megmondanod*, hogy milyennek akarsz. Elég, ha egy szóképet alkotsz; szemléltetheted, ahogy a kedved tartja — rajzzal, összehasonlítással, etc.! Készíthetsz akár — aféle tervrajzot is. Most csak az a kérdés, hogy hogyan lehet ez alapján dolgozni. [Széljegyzet: „A használata mondja meg” gondolatához tartozik.]
340. „Akkor benne valami egészen másnak kell végbemennie, olyasvalaminek, amit mi nem ismerünk.” — *Ez megmutatja nekünk*, hogy mi alapján állapítjuk meg, vajon „a másikban” valami más, vagy ugyanaz zajlik-e le, mint bennünk. Ez megmutatja nekünk, *mi alapján* ítéljük meg a belső folyamatot.
341. El tudod-e *te* képzelni azt, amit egy zöld-piros színtévesztő lát? Le tudod-e festeni a szobát úgy, ahogyan ő látja? Le tudja-e ő úgy festeni, ahogyan látja? És le tudod-e én úgy festeni, ahogyan látom? Ha igen, milyen értelemben?
342. „Aki csak szürkét, feketét és fehérét lát, annak valamit *adnunk* kellene, hogy megtudja, mi a piros, a zöld etc.” És mit kellene neki adni? Hát a színeket. Tehát, pl. *ezt* és *ezt* és *ezt*. (Képzeld, mondjuk, azt, hogy színes mintákat kellene az agyába juttatni a pusztán szürkék és feketék mellé.) De mindennek annak érdekében kell-e megtörténnie, hogy valamely jövőbeli cselekedetet lehetővé tegyen? Vagy éppen maga a cselekedet tartalmazza ezeket a mintákat? Azt akarom-e ezzel

mondani: „Kell valamit adni neki, mert világos, hogy különben nem tud...” — vagy: a látási viselkedése új alkotórészeket *tartalmaz?*

343. Továbbá: mit *neveznénk* „a látás magyarázatának”? Mondhatjuk-e azt: Nos, bizonyára tudod, hogy mit jelent egyébként a „magyarázat”; ezt a fogalmat alkalmazd itt is!
344. Mondhatom-e: „Nézd meg magad! akkor majd belátod, hogy erre nincs magyarázat.” — Vagy: „Idd magadba a piros színt, és meglátod, hogy ezt nem lehet más módon kifejezni!” És ha a másik ezután egyetért velem, ez azt mutatja, hogy ő ugyanazt itta magába, mint én? — És az, hogy hajlamosak vagyunk így gondolni, mit jelent? A piros, úgy tűnik, egymagában áll. Miért? Mit *ér* ez a látszat, e hajlam?
De feltehető a kérdés: e fogalom milyen egyedi jegyére utal ez a hajlamunk?
345. Gondolj „A piros nem kevert szín” mondatra, és alkalmazására. A színekkel való nyelvjátékot éppen az jellemzi: amit meg tudunk tenni, és amit nem tudunk megtenni.
346. A „Vöröses zöld nincs” a matematikában axiómaként használt mondatokhoz hasonlatos.
347. Hogy bizonyos kifejezésekkel *számolunk*, másokkal pedig nem, csupán azt mutatja, hogy a fogalomszerszámok mennyire eltérő fajtájúak (milyen kevés az alapunk egyneműséget tételezni). [Széljegyzet: A színekre vonatkozó azon kijelentésekhez, amelyek a matematikaiakhoz hasonlatosak, pl.: A kék sötétebb, mint a fehér. Ehhez Goethe színtana.]
348. „A megegyezés lehetősége már feltételez *valamilyen* megegyezést.” — Képzeld, hogy valaki azt mondaná: „A sakkozni tudás a sakkjáték egyik fajtája”!
349. Nagyon nehéz nyomon követni a gondolatmenetet ott, ahol már számos csapás — sajátod és másoké — vezet, és nem átcúsítani valamelyik kitaposott ösvényre.
Nehéz: *csupán* *kevéssé* eltérni valamely régi gondolatmenettől.
350. „Mintha a fogalmainkat tényekből ácsolt állványzat támasztaná alá.”
Ez pedig annyit tesz: Ha bizonyos tényeket másképp gondolsz el, másképpen írsz le, mint ahogyan vannak, akkor bizonyos fogalmak alkalmazását nem tudod többé elképzelni, mivel az új körülmények között az alkalmazási szabály-

iknak nem lesz analogónja. — Voltaképpen *erre* akarok ki-lyukadni: Adva van egy emberi törvény, és ennek a következményeit egy bíró képes lehet minden olyan esetre levonni, amellyel általában dolga akad; e törvény alkalmazása tehát nyilvánvaló, van értelme. Mindazonáltal az érvényessége sok mindent előfeltételez; és ha a lény, akiről ítéletet kell alkotni, egészen elüt a hétköznapi emberektől, akkor a döntés pl. arról, hogy egy tettet ártó szándékkal követett-e el, nemcsak nehéz, hanem (egyszerűen) lehetetlenné válik.

351. „Ha az emberek általában nem értenének egyet a dolgok színét illetően, ha az eldönthetetlen esetek nem lennének kivételesek, színfogalmunk nem létezhetne.” Nem: — nem *lenne* színfogalmunk.
352. Azt akarom-e tehát mondani, hogy bizonyos tények kedvezhetnek egy fogalom megalkotásának; mások pedig akadályozhatják? És ezt a tapasztalat tanítja meg? Tapasztalati tény, hogy az ember változtat a fogalmain, kicseréli őket, ha új tényekről szerez tudomást; ha így ami lényeges volt, lényegtelenné válik, és fordítva. (Pl. rájön az ember: amit korábban minőségi különbségnek tartott, az valójában csak mennyiségi különbség.)
353. Ám nem mondhatjuk-e: „Ha csak *egy* szubsztancia lenne, úgy a „szubsztancia” szónak nem lenne számunkra haszna”? De ez bizonyára azt jelenti: A „szubsztancia” fogalma előfeltételezi a „szubsztanciák különbsége” fogalmat. (Miként a sakkkirályé a sakkhúzásokét, vagy mint a *színe* a *színekét*.)
345. Azt akarom mondani, hogy a zöld és a piros között geometriai, és nem fizikai rés van.
355. Node nem felel-e meg ennek valami fizikai? Ezt nem tagadom. (És ha pusztán *eme* fogalmak, e nyelvjátékok megszőköttségéről lenne szó. De én nem ezt mondom.) Ha példák révén rávezetünk valakit egy ilyen és ilyen technikára — az, hogy azután egy bizonyos új helyzetben *így* és nem *úgy* jár el, vagy az, hogy ha aztán elakad, akkor neki is ez és nem más lesz a „természetes” folytatás, már önmagában is nagy jelentőségű természeti tény.

Amorós 9.

„Égesd el a könyveid,
A bölcsesség te magad
légy

(Weöres Sándor)

deKONstrukt-orálás

Hölgyeim és Uraim! Barátaim! *

DEkonstrukt-oráló érzésekkel köszöntöm Önöket ezen a mi kis ünnepségünkön. A gyermek, kinek névadójára gyűlünk itt, még nem született meg. Kis teste ugyan már célba vette a száját, de a száj még nem mozdul. A száj még nem mozdult SZÓra.

Azáltal, hogy majdan a száj létrehozza a szót, a száj világra bocsátja a gyermeket. A szólás aktusa a szülés aktusa. Mert minden, mi van, csak a szájon át, a száj által van (By Shy Béby!). Minden, mi van, szájalva van. Minden attól van, hogy meg van szájalva, meg van SZÓlítva, attól van, hogy neve van. A születés pillanata a névadás pillanata. A névadás pillanata a születés pillanata.

Én itt egy száj vagyok. Egy vaginalizált száj. Egy oralizált vagina. Egy onanizált száj. Egy organizált száj.

Minden a szájban történik meg. Tehát szájalok.

1. Az organizált száj

A tudományban megszólaló Én az organizált, a rendbeszedett száj. A tudomány mint az igazság normatív, agresszív hangszórója. A tudomány mint a hatalom gusztustalan, nagy pofája. Mondják — bizonyos körökben —, hogy a tudomány sokkal közelebb van a mítoszhoz, mint az beismerve van: a tudomány — mint mondják

---

* Az előadás 1993. április 15-én hangzott el a szegedi Mojo klubban, a szegedi deKON-csoport által rendezett DEkonFERENCIÁN.

— csak egy az emberi agyalás kigimnasztikázott formái közül, és bizony nem a legjobb, s nem a legkülönb.

Pozicionális erejét a hatalommal kötött szövetségnek köszönheti, amely őt mint a legfiatalabb, legagresszívebb és legdogmatikusabb vallási intézményt bedarálja céljaira.

A tudomány mint a hatalom uralmi rendszerének egyik szájacskája üzleti alapon tátoz: kis tudomány — kis pénz, nagy tudomány — nagy pénz. A tudomány-businessben még inkább figyelemre van méltva az áru verbális megjelenése, az áru-szájalás, mint egyéb üzletágakban. A tudós nyelvnek bírnia kell annyira misztifikálni, eltávolítani, elszájjalni a tudós terméket a szavazópolgárok tömegeitől, hogy ők ellenőrizni a legkevésbé se legyenek képesek azokat, egyben úgy odaszájjalni, hogy úgy érezze az ember, hogy ezek tiszteletre méltó és az emberiség előrehaladását szolgáló munkák. Egyben a tudós nyelv legyen úgy nekiszájjalva a finansziális forrásoknak, hogy dőljék, de legalábbis csurogjék a pénz. Nem az igazság nevű, kicsit poros téma teszi izgatottá a potens kurátorokat, mégcsak nem is a használhatóság metaértéke, de a szájjalás iránya, a hatalom zsinórmértékéhez igazodás.

A tudomány mint szárnyas betét. A tudomány mint árucikk. A tudomány mint munkatábor. És a tudomány mint fű.

Akár így, akár úgy — az éppitt beszélő szájában a valóság helyén az ismeret áll, az ismeret helyén pedig a beszéd. Persze így sem egészen jó a duma, mert hely mint föld, s mint anya csak egy van.

Ez monizmus — mondják bizonyos tudós körökben — nemcsak ismeretelméletileg: objektum egyenlő szubjektum, nemcsak tudományelméletileg: valóság egyenlő ismeret, hanem nyelvelméletileg (bocs: szájelméletileg) is az: ismeret egyenlő nyelv. A tudós elméletek annyit érnek, ahogyan szájjalva vannak, hiszen szájjal csináltak. A most létre beszélődő gyermek a nyelvet állítja középre.

Maga talán középre áll.

2. Az onanizált száj

Az Énnel mint onanizált szájjal az van sugallva, hogy a beszélő kilépni nem bír önmagából. Nem bír, mert (operacionálisan) be

van zárva magába. Ezt én úgy fogom fel, hogy nincs számomra más mint szöveg és interpretáció, pontosabban: szöveg-interpretáció. A valóság elnevezésű metafizikumot nem érhetem el, nem érinthetem meg — operacionálisan. Interpretálhatok mindenfélét, különböző nyelvi struktúrákat hozhatok létre: objektív valóság, abszolút igazság, múlt és jövő, jelinherens jelentés, kakaó, pacal, VBK, de ezek mind az enyém.

Így minden, mi van, szöveg. Csak szöveg van, csak szövegem van. Csak-szöveg, pusztá-szöveg, amiben nincs semmi. Így aztán azt teszek bele, amit tehetek — amennyire tehetŐS vagyok. Szövegelek, szájalok, de nem én beszélek, hanem az ŐSök, a hagyomány, a nyelv. A nyelv beszél engem, a sok régi szöveg bír engem szóra. Szólok, szövegelek, jelölök, jelölöm a jelölőket, a szövegeket, a szót. Ők, a jelölők pedig nem beszélnek; beszédeselek, de nem beszélgetnek. Én beszélgetek, én beszélgetem a jelölőket.

Minden értelmezett, mindent értelmezek. Amit nem értelmezek, az nem szöveg. Amit nem értelmezek, arról nem veszek tudomást, így számomra nincs.

Minden szöveg. Minden, mi van, eleven hal.

Minden szövegben van. A szövegben minden van.

A szövegben nincs semmi. A szövegben az van, amit belemondok, belebeszélek, beleszövegelek. Minden benne van, amit én belehalok. (Minden beszéd egy kicsi meghalás.) A szöveg én vagyok: én szöveg vagyok. Nem tudom megkülönböztetni magam a szövegtől, sem magamtól a szöveget.

A szöveg elhal. Elpusztul. Túlra kerül: elPOSZtul. A szöveg élő és halott. A szöveg élő, eleven a beszélgetésben, a szövegelésben. A szöveg halott, a szöveg nincs, ha nincs beszélgetve, ha nincs szövegelve. A szöveg csak mondásban van. A szöveg ha nincs mondva: elpusztul. Akkor csak nyomdafesték rajza a papíron, vagy tétova zajok a levegőben.

A szöveg, ha mondva van elPOSZtul. A szöveg mindig túl van, a szöveg mindig poszt. Soha nem éri el, amiről beszélve van. A szöveg szerencsétlen utazó: mindig lekési a vonatot, a szállítót; a szöveg állandó késésben van. A szöveg mindig poszt, de sosincs poszton.

A szövegelő, onanizálódó száj nem úgy áll, mint a refallikus száj. Az onanizálódó száj áll, a refallikus száj beáll. Az onanizálódó száj nem állít, csak mond, a refallikus száj megmond, állít, sőt rá is

áll, ráver. Az onanizálódó szájnak bajos a metafizika. Elismeri, de nem veszi be. Az onanizálódó száj azt szereti bevenni, ami itt van, ami jelen van. S amit bevett, az neki nem más, mint jelen-tés. Jelentése van, jelöltje nincs. Ettől persze nem szegény.

A refallikus száj brutális: beleveri a jelentést a szövegbe, beleveri a jelentést a valóságba, így úgy jel-öl, hogy lesz jel-ölt. Állít: a jelentés a szövegé, abba van most már beleontologizálva.

Az onanizálódó száj érzéken finom: egyszerűen beveszi a jelentést. Nem, nem veszi be, egyszerűen magában tartja. Úgy tartja magában, hogy nem is érinti. Nem, nem tartja magában, egyszerűen magában van. Az onanizálódó száj maga a jelentés, maga a szöveg, maga az interpretáció. Ahogy megszólal, úgy hoz létre. Ahogy megszólít, létre úgy hoz.

3. A vaginalizált száj

Kedves Barátaim! És most eljött a névadás pillanata. Az előttem fekvő korpuszt posztuterénné, posztvaginálissá teszem. Kiszájalom. Legyen a korpusz neve:

KONSTRUKTIVISTA IRODALOMTUDOMÁNY.

A korpusz a Helikon című folyóiratnak a zsinór átvágásának pillanatában megjelenő, publikussá váló, 1993/1-es számának nyolcvan példánya. A Helikon ezen, 1993/1-es száma A konstruktivista irodalomtudomány tematikus címet viseli.

(A beszélő elvágja a Helikon című folyóirat kötegeit összefogó zsinórokat.)

Bejelentem:

Ezennel a konstruktivista irodalomtudomány van.

Ezennel van a konstruktivista irodalomtudomány.

A konstruktivista irodalomtudomány létre lett hozva, a gyermekét világra segítettük, létezik. Szülői szerepemet teljesítettem, így most devaginalizálódok, szőrtelenedek, leszek csupaszáj.

A konstruktor csupasz.

Leszek pusztán orális.

A konstruktor pusztza.

[illegible]

vista irodalomtudomány, konstruktivista irodalomtudomány, konstruktivista irodalomtudomány,

Ami sokszor van mondva, az egyszercsak elkezd lenni. Ami sokszor van mondva — lehetőleg sok helyen: folyóiratokban, külföldi tanulmányokban, előadásokon, konferenciákon, esetleg tankönyvekben, szótárakban, a folyosón, a kávéházban, itt, a Mojoban —, az egyszercsak ismerősként fog hangzani, mint a Henkel, az Omo vagy a Persil, része lesz a tudós szájalásnak, a tudós közszáj beveszi, beveszi és kiadja.

Ismétlem:

Ezennel a konstruktivista irodalomtudomány van.

Ezennel van a konstruktivista irodalomtudomány.

A Helikon című folyóiratnak az 1993/1-es száma az első olyan szöveg-tér, ahol a konstruktivista irodalomtudománynak helye van. Ahol ez az egész így van megnevezve. A folyóirat most jött a nyomdából, a folyóiratot még nem olvasta senki, a folyóirat eddig a pillanatig nem létezett. A folyóirat most keletkezik, most szájalják létre Önök, akik olvassák.

Tévedés ne essék, aki itt szájal, az csak egy névadó. Mindaz, ami e név mögé írható, az nem az éppitt beszélő. A konstruktivista irodalomtudomány név mögé például ilyen jelölők írhatók: Siegfried J. Schmidt, Gebhard Rusch, Humberto Maturana, Ernst von Glasersfeld, Helmut Hauptmeier, Francisco J. Varela, Wolfram K. Köck. Adjunk egyet a tudománytörténetnek is: ezek a jelölők már évek óta szólnak úgy, hogy szólásaik a konstruktivista irodalomtudomány név mögé jelölhetők lettek volna, ha létezett volna ez a név.

Aki pedig itt szájal, az egy élősködő, mégcsak nem is egy epigon, de egy szemfényvesztő, egy lesipuskás, egy gyülevész, egy haszonleső, egy naplopó, egy mihaszna, egy hitvány, egy beste, egy imposztor, egy himpellér, egy tróger, egy fezőr, egy márvány huncut, egy hóhstapler, egy mákvirág, egy díszpinty, egy sehonnai, egy dologtalan, egy kókler, egy intertextőr. Aki magát konstruktornak mondja.

Mindenesetre a korpusz meg lett szólítva, a korpusznak név lett adva. E névadással létre lett hozva a konstruktivista irodalomtudomány. Be lett téve az irodalomtudományi businessbe. S ahogy majd itt el-hal-lgatok, meg is vásárolható a folyóirat, ára kedvezményesen egy százas. Mondom: a tudomány business.

És most már lehet konstruktivista dolgozatokat írni, lehet konstruktivista konferenciákat rendezni, lehet konstruktivista előadásokat tartani, lehet konstruktivistán szájalni, lehet konstruktivistának lenni, mert megvan a név. Lehet felsorakozni, nyomulni, lobbizni, pályázni, ütközeteket vívni és lehet túl lenni a konstruktivizmuson. (Ez lehet majd a konposzt. — kösz Szisi.) Mert már van folyóirat-szám, vannak dolgozatok, van konferencia, s vagyunk itt néhányan.

Dehát milyen is egy konstruktor?

A konstruktor interpretátor. A folytonosan szövegelő, a minduntalan szájaló. A konstruktor állandóan létrehoz, folytonosan terem. Értelmet, jelentést, interpretációt, nappal és éjszakát, a tegnapot és a holnapot, az életet és a halált, a szerelmet és a hiányt, az ittet és a mostot, mindent ő hoz létre, mert egyedül van. Magában van, de beszélget velünk. Magában van velünk.

A konstruktor társasági lény. A konstruktor velünk-magyarázó. Magyarázata mindig poszt, így már nem is magyarázat, inkább beszélgetés, együtt-szájalás. A posztmagyarázat a poszt logikája mentén: nem-beszélés, nem-róla, de beszélgetés mellette. Valahogy úgy, mint a társasági kávézás rituáléja: alapja a tárgyról mint középpontról való lemondás. Felállva a szövegről beszélés fotójéből, megnyílik a lehetőség a beszélgetésre a szöveg jelen-létében: mint kávé az asztalon, gőzölög közepén. A jelölők használatától eltekinteni nem lehet, de ami így mondódik, az nem állítások szigorúan szintagmatikus rendje, hanem mondások és hallgatások laza egymásnak dőlése. Hallgatni annyi, mint tévedhetetlenül beszélni. A posztmagyarázat társasági életforma, (meg)történés. Primitív, egyszerű, kicsit otromba dolgok ezek: bízunk kell a közmegegyezés pontosságában, egy egészen kis köz megegyezésében, különben nem lehetséges beszélnünk. Bízunk kell a beszélgetésben és a hagyományban.

A konstruktor posztinterpretátor. Szövege folytonos késésben van, interpretációja minduntalan mellett van, a mozdony füstje és a kávé gőze marad neki csupán. Illékony, megfoghatatlan tárgyak. A konstruktor ezek között él.

A konstruktor páninterpretátor. Mindent értelmez, mindent szövegel. A konstruktor elismeri a hagyományt, kivonni nem tudja magát alóla, de nem tiszteli. Tudja, nem egy hagyomány van. Beint az uralkodó hagyománynak, s felfedi, megmutatkozni engedi a

rejtett, az elfedett hagyományokat, felszabadítja őket (mint egy Che Guevara!). Azt mondja: a hagyomány én vagyok. Nem szégyenlős, azt mondja: totem és tabu és fétis, de én megérintem mégis, hideg marad, de felragyog, mégis megvagyok. Azt mondja: mindent megtehetek a szöveggel, amit megengedek magamnak. Amit megengednek nekem a hagyományaim. Hagyományosan mindent lehet. Hagyj mindent! Élvezi, ízleli a szöveget, végigsimít rajta, végigsimít magán. Utánajár a hajlatoknak. Ha kell verejték, ha kell ondó. A konstruktor élvezve mondó. *Mondanizáló*. Ez az irodalmi szex: a mondanizálódó test, a *mondódó* korpusz.

4. A posztorális száj

(A beszélő itt elhallgat, s egy kék, neylon úszósapkát húz a fejére. Percekig kissé ostobán néz a közönségre.)

Gödöllő

Odorics Ferenc

Egy irodalom-rendszer ideológiája, avagy „kómirelű kőtyual”*

Körtánc, vagy helybenfutás
(„Prampapam, prampapam,
prampa-prampa-prampapam”)

Lévén az utolsó előadó a mai programban — utánam már csak egy kis éji zene következik —, s mert a tévémaci ideje is lassan elközeleg, ma este egy meséről fogok mesélni nektek. Szeretnék elmondani egy „történetet”, hogy nyilvánvalóvá váljék a tanulság, egy interpretációs program, melynek alapján más mesék, más történetek is értelmezhetők. Végülis mi más volna a mesék célja, mint hogy megélhető narratív mintákat nyújtsanak. Az enyém persze meta-minta, mert az értelmezésről szól, s ráadásul kevéssé történetszerű: de ez a töredékesség a minta lényegéhez tartozik.

A „történetünk” alapjául szolgáló mese a Négyszögletű Kerek Erdőben játszódik. A név alapján azt gondolhatnánk, hogy ez az a hely, ahol a legelképesztőbb dolgok is megeshetnek, mégis ami történik, az a lehető leghétköznapibb és legbanálisabb: költői verseny folyik. A verseny résztvevői: Bruckner Szigfrid, a kiérdemesült oroszlán, Aromo, a fékezhetetlen agyvelejű nyúl, Vacskamati, Nagy Zoárd, a lépkedő fenyőfa, Ló Szerafin, a kék paripa, Szörnyeteg Lajos, a legjobb szívű behemót és Dömdödöm. A verseny bírái Maminti, a kis zöld tündér és Mikkamakka.

A költői versenyről szóló mese metafikcióként értelmezhető: részben tematizálja, részben formai jegyekben magában hordozza egy lehetséges irodalom-rendszer fölépítését, előítéleteit, intézményeit. Az értelmezésben erről az irodalom-rendszerről lesz szó. Másrészt viszont metanarratívként működik abban a Lyotard-i értelemben, hogy olyan (irodalmi) értékeket, eljárásokat, szubjektum-

---

* A szöveg 1993. április 15-én hangzott el Szegeden, a MOJO klubban.

pozíciókat, normákat ír elő, melyek az irodalom-rendszerbe való belépést szabályozzák. Ezzel részét képezi annak a (metanarratív) diszkurzus-rendszernek, amely a szimbolikus rendet szervezi. A mese azt a célt szolgálja, hogy az értékek ismétlésével és megélhetővé tételével az irodalom-rendszer ideológiájának megfelelő olvasókat termeljen ki, hogy az olvasók az irodalom-rendszerben számukra kijelölt szubjektum-pozíciót (az olvasóét, az Olvasóét) foglalják el. A mese ezzel a stratégiával beilleszti az olvasót a hatalmi rendbe, s elejét veszi minden szubverciónak. Csakhogy a metanarratív maga is szöveg, s mint ilyen, ellenáll az egyértelműsítésnek. Öndekonstrukciós mechanizmusként működik: miközben bemutatja az irodalom-rendszer működését, demonstrálja a használatos fogalmakat és eljárásokat, „állítja” az irodalom-rendszer által favorizált értékeket, sorban „dekonstruálja” is őket azzal, hogy megmutatja kettős működésüket, fogalmiságuk nem-fogalmi alapjait, titkos logikájukat. Kijelöl, fönntart, megerősít, de egyben eltöröl, földad, rombol. Az állításban kétségbe von. Ezzel éppen a kiküszöbölni kívánt szubverzív pozíciókat hozza létre.

A szóban forgó irodalom-rendszer egyik központi jelentőségű intézménye maga a költői verseny. A költői verseny furcsa, ellentmondásos képződmény, hiszen két, látszólag összeegyeztethetetlen területet kapcsol össze: az összemérhetőség, az eredményközpontú, kompetitív gondolkodás, és az önmagáért való, tiszta művészet világát. A költői verseny ugyanolyan paradoxon, mint a Négyyszögletű Kerek Erdő, mégis tökéletesen illeszkedik a nyugati kultúra lehetséges világába. Vagy azért, mert végső soron nem ellentmondásos (vagyis a költészet ugyanúgy a társadalom verseny-logikája szerint működik), vagy, mert újabb paradoxonokban oldódik föl.

A „verseny” nagyon erősen kötődik azokhoz az alapvető, implicit módon működő mítoszokhoz, melyek a nyugati kultúra logikáját diktálják. Az egyik ilyen mítosz az identitás, az ön-azonosság elve. Szövegeknél maradva: ez az a föltételezés, hogy a szövegek lehatárolható, egymástól elválasztható, diszkrét entitások. Ez az elv föltétlenül szükséges az összevethetőség elvének fönntartásához: csak interszubjektíve azonosítható, tárgyként fölfogható létezők hasonlíthatók össze. Az összehasonlítás szinte automatikusan vezet a hierarchia elvéhez, és vissza a versenyhez, ami a kultúra tudatos logikája szerint a hierarchia föllállításának objektív, ellenőrizhető,

ezért fair, értsd kulturált, formája. A verseny és a hierarchia több szálon is kötődik a tekintély, az pedig a hatalom mítoszához. A költői verseny így tulajdonképpen annak a dramatizálása, ahogy a társadalom logikáját, ideológiáját diktáló hatalom és tekintély birtokba és irányítása alá veszi a művészetet.

A költői versenyt Dömdödöm nyerte, a következő kétsorossal:

„Dömdödöm, dömdödöm,
dömdö-dömdö-dömdödöm.”

Az értetlenkedő versenyzőtársak gúnyolódása arra hívja föl a figyelmet, hogy a vers a hallgatók számára nem hordoz semmiféle jelentést. Mikkamakka erre egy, a szöveghez rendelt jelentéssel inti le a hurrogókat: a szöveg jelentése szerinte az, hogy Dömdödöm „mindannyiunkat nagyon szeret”. Ez az érv meglepően hatásosnak bizonyul, hiszen hatására a résztvevők nemcsak elfogadják ezt a jelentést, de annyira örülnek is az ily módon jelentéssé vált szövegnek, hogy Dömdödömet kiáltják ki győztesnek. Ez a szituáció több kérdést is fölvet.

Elsőként: miért bizonyul a „szeretet” ilyen erős, abszolút érvnek? Föltehetőleg azért, mert a szóban forgó irodalom-rendszer annak a humanista hagyománynak a része, aminek egyik legfőbb értéke a szeretet. A szeretet annyira fontos érték, hogy bármely más értéket fölülírhat: Jolly Joker a humanista hagyomány paklijában. A szeretet mint érték két szinten működik, párhuzamosan. Egyfelől háttérbe szorítja az összes többi értéket, tehát a szeretet értékének minden érték fölé helyezése végülis értékvesztéssel jár, másfelől viszont elfedi saját működésének mibenlétét. A szeretet értékének kizárólagossá válása szükségszerűen lesöpör a színről más értékeket. Pedig a szeretet, „az igazi szeretet” éppen a *másik* értékeinek a magunk értékei elé/fölé helyezése. Önfeladás, az én egoisztikus vágyainak föladása a *másik* kedvéért. És mégis, amikor a kultúra legfőbb értékeként határozódik meg, éppen ettől a másiktól, a *másiktól* tagadja meg az elsőbbséget, vagy akár az egyenjogúságot. A szeretet ideológiája azonban elfedi a kizáró–elnyomó tendenciákat, s valószínűleg részben ezzel magyarázható, hogy a mesében csupa boldog, elégedett vesztesel találkozhatunk.

A versenyhez mindig szükség van bírákra is. Mégpedig, a kulturális logika előírása szerint, pártatlan, elfogulatlan, előítéletektől mentes bírákra. Azt is mondhatnánk, hogy a bíró nem más, mint ennek az előítélettől való mentességnek a megtestesítője. A bíróé

olyan pozíció, amely biztosítja az objektivitást és csálhatatlanságot: olyan semleges „terület”, ahonnan minden kijelentés pontosan, tökéletesen megérthető, megítélhető. A bíró pozíciójánál fogva tökéletes értelmező, interpretációját helyzete, és csak az hitelesíti. Tekintsünk most el attól, hogy viszonylag hatékonyan lehetne érvelni az elfogulatlanság mítoszával szemben pusztán azzal, hogy nem létezik olyan semleges nézőpont, amit ez a mítosz megálmodik a bírónak, és összpontosítsunk a jelen helyzetre. Dömdödöm versét az teszi végülis vitathatatlan nyertessé, hogy Mikkamakka a „szeretet” értékét tulajdonítja neki. Jól tudjuk, hogy Dömdödöm soha nem tudott mást mondani csak azt, hogy „dömdödöm”, ezért minden megszólalását értelmezi valaki: az azonos hangsornak a kontextustól függően más és más jelentést tulajdonítanak. A hangsornak tulajdonított jelentést a jelhasználók soha nem vonják kétségbe: bár a kapcsolat jelölő és jelölt között teljesen önkényes, a jelentés hozzárendelése interszubjektíve ellenőrizhetetlen módon történik, az eredményt a jelenlévők kivétel nélkül elfogadják. Ez, az előbbieket figyelembe véve, csak akkor magyarázható, ha a jelentéshozzárendelő személy autoritása megkérdőjelezhetetlen. A megszólalásokat minden esetben vagy a narrátor, vagy Mikkamakka értelmezi. Mikkamakka tekintélye, úgy látszik, fölér a narrátoréval: ugyanúgy jelentést tulajdoníthat a szöveg egy részletének, mint a narrátor, s ezzel abszolút módon befolyásolhatja a cselekmény alakulását. Bizonyos értelemben azt is mondhatnánk, hogy Mikkamakka magára veszi itt a narrátor „szerző”-funkcióját, és maga is auktorrá válik: nem csak Dömdödöm költeményének auktorává, hanem az egész történet „szerzőjévé” is. Nemcsak Dömdödöm versének jelentését adja meg, hanem az egész szöveg, az egész mese jelentését neki kell(ene) diktálnia. A bíró és a szerző funkciója itt teljesen összemosódik: mindkettő a tekintélyen, az elfoglalt beszédpozíción alapul: azon, hogy képesek kontrollálni, irányításuk alatt tartani a jelentéslétrehozás folyamatát. Mikkamakka szerepe azonban, éppen ellentétesen, olvasói, értelmezői szerepként is fölfogható: hiszen a jelentéshozzárendelés tipikusan értelmezői tevékenység. Ezzel azonban összezavarodik az irodalom-rendszer szereposztása: a szerző olvasó is egyben. Vagy, másképp fogalmazva: Mikkamakka olyan olvasó, aki „szerzői” előjogokkal van fölruházva. Ennek a különös helyzetnek, Mikkamakka „szerzői” tekintélyének azonban az a következménye, hogy

maga a verseny kimenetele, illetve a döntés jogossága válik kérdésessé. Meginog ugyanis Dömdödöm pozíciója mint a nyertes költemény szerzőjének pozíciója. Meglehet, Mikkamakkának kellene elvonulnia babérkoszorúval a homlokán! Lehetséges, hogy Mikkamakka egy személyben olvasó, döntőbíró és győztes költő is legyen? De hiszen akkor nem marad semmi más a képletben, mint egy értelmetlen hangsor, és ő, illetve az kulturális logika, amely interpretációs elveit és beszédszituációját meghatározzák.

A másik következmény, hogy Mikkamakkának, mint a jelentés meghatározójának az előítéletei, föltevésai stb. középpontba kerülnek. Mert azzal, hogy az általa meghatározott jelentést elfogadták, a jelentés az interpretációs közösség számára állandósult, de legalábbis objektiválódott: eltörlődött a származás helye (s vele az esetleges elfogultságok helye és kontextusa). Mikkamakka alakjában fölsejlenek a T.S.Eliot, Boileau, Révai típusú figurák, a „nagy jelentésmeghatározók”, pontosabban az a beszédpozíció, amit elfoglalnak. Ők azok, akik tekintélyüknél fogva hosszú időre, és egy egész interpretációs közösség számára meghatározhatnak jelentéseket, diktálhatják az ízlést. Nem az aktuális figura a fontos, hanem a pozíció, amit a kultúra logikája hoz létre, és arra vár, hogy valaki betöltse. Úgy tetszik, ez a pozíció, és az általa ellátott funkciók szükségesek az irodalom-rendszer normális működéséhez.

Tágabb értelemben természetesen fölmerül minden egyes értelmező, sőt az értelmezés szerepe is. Az értelmező a hagyományos irodalom-rendszerben kicsiben ugyanazokkal az előjogokkal van fölruházva, mint nagyban a meghatározó alakok. Sőt, az értelmezés is mindig azzal a (kimondatlan) szándékkal készül, hogy mások számára iránymutató, követendő, jelentésmeghatározó legyen.

Térjünk most vissza egy kicsit a vesztesekre! Általában elmondható, hogy kultúránk, miközben erősen verseny-központú, s a kompetitív szellemet igyekszik minél gyorsabban, minél nagyobb területekre kiterjeszteni, nos, miközben tehát teljesen áthatja a verseny ideája, bonyolult kompenzációs mechanizmusokat és föl-lazító technikákat fejlesztett ki a vereség érzésének ellensúlyozására. Mert győzőkre és legyőzöttekre szükség van a hierarchikus rendszer kialakításához, de a vereséget érdemes egy kicsit meg-ideologizálni, azaz olyan diszkurzusok közé helyezni, amelyben az autonómia elvesztése mellett a vereség érzése nem válik nyomasztóvá, tehát potenciálisan veszélyessé. Az egyik ilyen elterelő had-

művelet azzal nyújt kompenzációt, hogy a személyes vereség történetét belehelyezi a „Nagy Ügy” győzelmének narratívájába. Ez a Lyotard által sokat emlegetett nagy történet, ami metanarratívként kondicionálja kisebb történeteinket, az ember képességeinek és lehetőségeinek fölszabadulása. Ennek egyik aspektusa a szeretet, mint az ember különös adományának győzelme. Miközben tehát Vacskamatiék vereséget szenvednek az individuális szinten, megnyugodhatnak abban a tudatban, hogy Dömdödöm győzelmével egy őket is érintő jó ügy — a szereteté, az emberé — győzedelmeskedett. A győzelem persze Mikkamakkának is jól jön, hiszen Dömdödöm személyében egy abszolút veszélytelen győztes fejére került koszorú. Ő a Négyszögletű Kerek Erdő legeggyűgyűbb lakója, akinek a győzelme sem a legyőzötteket nem fenyegeti, sem a háttértől irányító Mikkamakkát. A szeretet győzelme kétszeres hasznot hajt: egy teljesen veszélytelen és ártalmatlan érték/figura kerül hatalomra, s egyben a hatalom kirekesztő, korlátozó logikáját is működteti. Ez a hatalmi logika azonban eltűnik a szeretet értékének abszolút pozitivitása alatt.

A legyőzöttek, azzal, hogy beleegyezésükkel (illetve Mikkamakka aktív közreműködésével) győzelemhez segítették az egygűt, további bónusz pontokat szereztek, hiszen a kultúra legnemesebbnek tartott értékeit gyakorolták, a szeretetet, nagylelkűséget, és sportszerűséget. Különösen Bruckner Szigfrid, akinek Mikkamakka jóvoltából megadatott, hogy külön is gyakorolja a nagylelkűség erényét (éppen ő, a verseny kezdeményezője kiáltja ki Dömdödömöt győztesnek). Így tökéletesen beilleszkednek a győzelmes narratívba, s ez a helyre találás nagyon intenzív kárpótlást nyújt.

Azért sem esik nehezükre belenyugodni a döntésbe, mert már korábban sejtették, hogy ez lesz a verseny kimenetele. Mint ahogy mi is tudtuk, még a történet befejezése előtt, ha nem is a dolgok végső kimenetelét, de a sztori befejezésének struktúráját. Hiszen mi is, — ők is — ismerjük a kultúránkban bevett, előnyben részesített történeteket. Ez a történet formai szempontból egy ilyen, archetípusosnak nevezhető történetnek a változata. Dömdödöm az utolsó a fellépők közül, és egy olyan pillanatban kezd hozzá a szavaláshoz, amikor tulajdonképpen már mindenki megbukott. Szörnyeteg Lajost kifütyülték, Bruckner Szigfridet lehurrogták, s még talán Aromo járt a legjobban, akinek a szövegét Mikkamakka

„igenis versnek” tartotta, bár Nagy Zoárd legföljebb az avantgárd szellemet tartotta elfogadhatónak az egészből, a verset magát nem nagyon, szóval miután ily módon mindenki leszerepelt, jelent meg Dömdödöm, (a legkisebb királyfi, a favágó legfiatalabb, ostobácska fia, az utolsó mohikán, Rambo a hullahegyek tetején), egyszerűen az utolsó lehetőség, akiről persze már tudjuk, hogy minden nehézség dacára győzni fog. Nem meglepő hát, és Mikkamakka szerkesztői képességét dicséri, hogy ezt a strukturális egységet, ezt az ideologikusan amúgy is erősen föltöltött pillanatot ruházza föl a szeretet értékével, aminek diadalútja innen már vitathatatlan.

A szöveg természetesen további metafikciós–metapoétikai kérdéseket is fölvet. Ilyen például az a probléma, hogy vajon miért tűnik váratlanul, az adott helyzetben poétikusnak a Dömdödömtől már jól ismert mondat? Az egyik válasz szerint, ami a fönt elmondottakból következik, azért, mert egy, az interpretációs közösség számára mérvadó figura poétikusnak nyilvánította. Egész pontosan olyan jelentést tulajdonított neki, ami az adott közösség számára kellemes, a kultúrát építő értéként tűnt föl. Ettől természetesen még nem szükségszerű, hogy poétikai értéket is tulajdonítsanak neki. A válasz innen kettéválik: az egyik magyarázat szerint a körülmények (költői verseny) és a kultúra diszkurzusaiban keringő történetek alapján tulajdonítanak neki művészi értéket, azon az alapon, hogy az ilyen értékek a legtisztábban *rendszerint* a költői művekben fejeződnek ki. A másik, ettől egy kicsit eltérő magyarázat szerint nem is föltétlenül tartják poétikusnak a megnyilatkozást, de mert a szeretet és a poétikusság egyaránt a legmagasabb értékek között szerepelnek, mintegy metonimikusan átkapcsolnak a szeretet értékéről a poétikusra, anélkül, hogy ez fennakadást okozna.

De talán megkockáztathatunk egy harmadik választ is. A korábban mondottakból következik: a verseny története — Dömdödöm győzelmének, Mikkamakka igazságos döntésének és saját boldog vereségüknek a története — kielégíti a kedvelhető, sőt kedvelendő történet iránti elvárásait. Saját történetük nemcsak etikai értelemben jelent kielégülést, de esztétikai értelemben is. Egyszerűen fogalmazva: tetszik nekik a közös erőfeszítéssel létrehozott történet. Már csak azért is, mert tudat alatt saját közreműködésüket is érzékelik benne, így vereségük esztétikai élményként lesz megélhető. Ez az a pillanat, ahol megint nagyon erősen vissza kell kapcsolni az ideológia, a kompenzáció problémájára: az esz-

tétikai (és etikai) győzelemként megélt vereség a kultúra logikájának egyik alapja. Természetesen ez az esztétikai kárpótlás csak úgy működhet, ha működik a nagy narratívoknak való megfelelés kívánalma. Az a föltétel, hogy az esztétikai élményt a nagy narratívok reprodukálása jelenti (nem pedig a rombolás, az előírt szabályok szisztematikus megsértése). Ez utóbbi elv a hagyományos kultúra- és irodalom rendszerben ellen-esztétikaként határozódik meg.

Az is elképzelhető, és ez tovább bonyolítja a szöveg olvasatának amúgy is kusza szálait, hogy nem a történetnek, vagy a történet által domesztikált, megélhető vereségnek örülnek, hanem annak, hogy a szöveghez (ebben az esetben Dömdödöm szövegéhez) szabadon, még ha egy meghatározott pozíció birtokában is, lehet jelentést fűzni. Azt a fölismerést rejti ugyanis ez az incidens, hogy a szövegnek nincs immanens jelentése, a jelentést kívülről, önkényesen csapják hozzá. Ez a fölismerés természetesen éppen az előbbi, tekintélyelvű jelentésmeghatározás ellen hat, legalábbis implikációiban. Mégis, mindkét jelentés ugyanannak a mozzanatnak a származéka: miközben Mikkamakka a lehető legrigorózusabban gyakorolja auktori hatalmát, s ezzel az irodalom-rendszer hatalomelvű gyakorlatát folytatja és erősíti, egyben elszabadítja azokat az erőket, melyek ezt a hatalomközpontú irodalom rendszert fölforgathatják. A jelentéshozzárendelés gesztusával nyilvánvalóvá teszi, hogy jelölő és jelölt abszolút módon el van szakítva egymástól; a jelölőnek egy adott jelölttel való lehorgonyzásával teszi egyértelművé, hogy a jelölő valójában szabadon lebeg, s amikor a narrátorral karöltve újra és újra jelentéseket kapcsolnak a hangsorhoz, hogy a helyzettől függően munkára fogják a jelölőt, az elcsúszásoknak, jelentéssiklatásoknak egész rendszerét alakítják ki.

Ugyancsak sokat elárul az irodalom-rendszerben uralkodó interpretációs elvekről az a mód, ahogy az interpretációs közösség, s főként Mikkamakka, a fő-interpretátor a vesztes szövegekhez viszonyul.

Az elsőként föllépő Szörnyeteg Lajos szövegét az interpretációs közösség nem tartja versnek. De vajon miért nem? Pedig gyanítom, irodalomelméleti kézikönyvek sem tudnak lényegibb ismerveket elősorolni a versről, mint amivel Szörnyeteg Lajos védekezik: „a sorok szépen egymás alá vannak írva, és minden sor nagybetűvel kezdődik”, és Mikkamakka sem tud jobb érvet előkotorni, mint hogy „csak”. Mégis, az elutasítás, úgy látszik zsigerből, egyhangú.

Föltételezésem szerint az egyik kifogás a szöveg referenciális volta lehet; ráadásul egy olyan eseményt mond el, ami nemcsak hogy megtörtént, de nagyon triviális is. A fikcionalitás hiánya alacsony, jelentéktelen témával társul. A másik kifogás az lehet, hogy ha már referenciális és jelentéktelen témát dolgoz föl, miért nem stilizált, miért nem próbált a szerző valamilyen *irodalminak tartott* formát találni a mondanivalónak? A szövegnek nincs azonosítható műfaja: narratív jellegű, de túlságosan rövid ahhoz, hogy elbeszélő költemény legyen, átlátszóan referenciális volta pedig mint balladafélet diszkvalifikálja. Mivel a költemény semmilyen szempontból nem felel meg a hagyományos elvárásrendszernek, a hallgatók az interpretációig sem jutnak el, már az interpretációra érdemes szövegek közül is kirekesztik. Pontosabban olyannyira egyszerűnek érzik az interpretációt, olyan triviálisnak az olvasatot, ami nem felel meg az interpretációval szemben támasztott elvárásoknak sem: ha az interpretációnak nem kell nehézségekkel megküzdenie, ha a szöveg mindenki számára átlátható, semmi szükség a közvetítő interpretátorra. Akkor viszont a szöveg figyelemre sem érdemes. Persze nem nehéz belátni, hogy az a tétel, hogy ez a szöveg (bármelyik szöveg) nem támaszt interpretációs nehézségeket, csak a szöveg(ek) egy szintjére vonatkozhat. Nehéz elképzelni olyan szöveget, aminek a megértése abszolút, és teljes lehet. A tétel a szövegek (potenciálisan) pontos, tökéletes megértésének ideáján, az adekvát interpretáció elvén alapul. Ennek a szövegértelmező elvnek, illetve a vele összekapcsolódó „megkívánt összetettség” elvének esik áldozatul Szörnyeteg Lajos. Az adekvát interpretáció föltételezése természetesen más következményekkel is jár: az adekvát interpretáció a jelentést a szöveg esszenciális részének tekinti, s csakis ezen keresztül alapozható meg a szöveg azonossága. A szöveg azért érthető, és potenciálisan azért érthető tökéletesen, mert immanens, mindenki számára azonosítható jelentése van. Ez a tétel viszont Mikkamakka jelentéshozzárendelő tevékenységét vonja kétségbe: ha minden szöveg immanens jelentéssel rendelkezik, mi szükség van a jelentéshozzárendelésre? Vagy elképzelhető, hogy bizonyos szövegek jelentés-immanensek, más szövegek ellenben nem?

Míg Szörnyeteg Lajos szövegét kizárták az irodalmi vizsgálódás köréből, egészen más a helyzet Bruckner Szigfrid versével. Pontosabban: azzal a verssel, amit előad, hiszen a többiek ezt a verset,

illetve kezdő sorait egy másik jeles költő, Petőfi Sándor verseként ismerik. Az interpretációs közösség elvei nem tolerálják a copyright megsértését: a szöveg elválaszthatatlanul a szerzőjéhez tartozik. Bruckner Szigfrid kísérletezése, hogy elfogadtassa a költeményt, még egy rejtett elvre rámutat: a közösség nem csak az eredeti szöveget tartja Petőfi-copyrightnak, de a szöveg valamennyi, akár jelentősen eltorzított variánsát is. A szöveg azonossága ezek szerint sem a jelölők rendjétől, sem a jelöltek rendjétől nem függ, az azonosság elvét máshol kell keresnünk. Érdeemes lenne a kísérletezést tovább folytatni, és a redundáns elemek, aspektusok számát tovább csökkenteni, így téve próbára a közösség szövegazonosság-elvét: meddig beszélhetünk azonosságról, honnan kezdődik a parafrázis, paródia, travesztia, idézés, hamisítás birodalma? Egy bizonyos, a közösség rendkívül érzékenyen reagál a szövegek kisajátítására, azaz mindenféle, a korábbi szövegekkel való manipulálást „egyenest” olvas: föltételezhető, hogy a kettős olvasáson alapuló szövegszervezés (irónia, paródia, idézés stb.) legfőbb másodlagos esztétikai értékkel bír. Nem is beszélve akkor a „Pierre Ménard”-effektusról, ami itt szóba sem jöhet: a közösség nem akar metaszínt (is) olvasni. Ha szigorúbban akarunk fogalmazni, azt mondanánk, hogy a közösség nem tud ironikusan, áttételesen, szimbolikusan olvasni, kizárólag referenciálisan, egyenesben. Ez viszont ellentmond annak, ahogy Szörnyeteg Lajos versét, éppen referenciális volta miatt utasították el.

Mindezt megerősíti az a mód, ahogy Nagy Zoárd versére reagál a közönség. A formai megoldást invenciózusnak találják, azonban nem értik a kulcsszót: az „anakonda” nem denotál semmit. S így a poétikus forma által sugallt játékos konnotációk semmit sem érnek számukra: a szöveg értéktelen a denotációs dimenzió nélkül. A denotációt a lehető legbrutálisabb értelemben fogják föl: az „anakonda” szó jelentésségének, illetve értelmetlenségének kérdése azon áll vagy bukik, hogy létezik-e olyan állat, hogy „anakonda”; képes-e a szó a valóság egy azonosítható szeletére rámutatni. A mesebeli megoldás több mint ironikus: a valóságra utalás kérdését a természettudományi kislexikon, tehát egy *szöveg*, vonatkozó szócikke alapján döntik el. Az „anakonda” mint szöveg referencialitása annak függvénye, hogy egy másik szöveg utal-e az anakondára. A másik szöveg státusza természetesen egészen „különleges”: a „természettudományi kislexikon” műfaja garantálja a referencialitást.

De vajon hogyan? Miféle immanens biztosítékok garantálják a második szöveg refencialitását? Gyanítom, semmi! Ha az irodalom rendszer műfaji konvenciói nem szabnának határt, a bizonyítás folyamata végtelen lenne: újabb szöveget kellene találni a természettudományi kislexikon (referenciális) voltára, föltehetőleg egy bibliográfiát, ami természetesen azonnal gyanú alá esne, s csak akkor tisztázhatná magát, ha a derék Maminti varázspálcájával elő tudná varázsolni a bibliográfiák összesített jegyzékét, ami viszont...és így tovább a végtelenségig. Ehelyett persze megelégszenek a kislexikon autoritásával, ami nyilvánvalóan vetekszik a narrátoréval és Mikkamakkáéval.

Az interpretációs közösség értelmezői elveinek/előítéleteinek sorolását itt elhagyom, s megpróbálkozom valamiféle tanulsággal, ha tetszik, meta-tanulsággal, elvégre meséről volna szó.

Az ideológia azokat a módokat jelenti, ahogy az, amit mondunk és hiszünk annak a társadalomnak a hatalmi struktúrájához és hatalmi viszonyaihoz kapcsolódik, amelyben élünk. Amit mondunk és amit hiszünk: az ideológia ezek szerint szavaink, megszólalásaink, illetve föltevéseink, fogalmaink, előítéleteink viszonya a hatalomhoz. Az ideológia nyelvi kérdés. Mit mondunk és főleg hogyan: ez viszont az irodalom kérdése. A reprezentáció — hogy mit és hogyan jelenítünk meg a mondásban — ezek szerint közvetlenül a hatalom problémája is. Tisztán esztétikai kérdések tehát nem léteznek: az irodalom ugyanúgy ideologikus természetű, ahogy a társadalom egyéb struktúrái. A hatalom és ideológia problémája, amennyiben a nyelv kérdése, minden megszólaló számára elkerülhetetlen. Minden megnyilatkozás egyben ideológiai állásfoglalás.

Szeged

Kovács Sándor

Szövegelünk.*

Bár az első de-kon-ferenc-ián mi magunk is résztvehettünk a konstruktivista irodalomelmélet dekonstrukciós születésénél, ahol is a szövegnek — sajnos nem számoltam pontosan össze mennyi, de — legalább öt tucatnyi definíciója szájalt elő, mégis érdemesnek látszik, hogy az ismétlésnek és a «kishalálnak» e metszéspontján felbukkanó szövegre, még egyszer, utoljára retrospektív pillantást vessünk. Fontos és elkerülhetetlen ez azért is, mert a mi mai «szájalásunk» „mása” [más-a, másika] egyrészt a 70-80-as évek francia kritikai, másrészt Georges Bataille 40-50-es évekbeli irodalmi és filozófiai törekvéseinek.

Miről is van szó?

A szöveg mindenütt és folyton-folyvást az egész nyelven keresztül beszél. Heidegger-parafrázis, vendégszöveg (intertexte), amelynek alanya eredetileg maga a lét. Az a fejlődés azonban, melyre a következőkben szeretnék rávilágítani, a szöveget [„a nyelv virágba borulását” (Barthes)] a léttel, a szubjektum létreébredésével összefüggésben vizsgálja.

A francia kritika megújulását legautentikusabban a korábban nem éppen elméleti igényrel, de annál plasztikusabban definiált szöveg-fogalom alakulása, ill. magának a szöveg státuszának a változása mutatja. Míg a húszas évek orosz formalista törekvései, illetve a Prágai Kör az irodalmi mű megjelenését, struktúráját tartották szem előtt, a formalisták szövegein felnövekvő nemzedékek számára a struktúra rendező és létrehívó erején túl a hangsúly egyre inkább a (szöveg)alkotás és újraalkotás folyamataira helyeződött. E változás nyomán a szöveg már a hatvanas évek derekán irodalomelméleti kategóriává lépett elő. Tárgyból fogalom lett, s a

---

* Szeged, Mojo, 1993.

fogalmi mezejében végbemenő elmozdulások-elhal(l)ások az iskolák egymásutániségát vonták maguk után. Úgy tűnik, e folyamatot az irodalomtudományt körülölelő diskurzusok (tudományok) jelenléte, kölcsönös egymásba hallása határozza meg.

A századelő szülötte, de csak az ötvenes, ill. hatvanas évek meghatározó diskurzusa volt a szemiológia, amely ugyan a nyelvészetből nőtt ki, vizsgálódási területe a nyelvészeténél mégis sokkal szélesebb, hiszen a nyelv sajátos jelrendszerén kívül eső jelek és jelrendszerek tanulmányozását tűzte ki céljául. Előadásában Saussure úgy fogalmazott, hogy a szemiológia olyan általános tudomány, amely a »jelek életét tanulmányozza a társadalmi életen belül».*

Az általa feltárt általános törvényszerűségeket más jelrendszerek, így a nyelv rendszerével foglalkozó tudomány, a nyelvtudomány is hasznosíthatják. Minden jel. Az irodalmi mű is jel. A jel a jelölő (jelentő) és a jelölt (jelentett) szétválaszthatatlan egysége, ennek megfelelően a szöveg, a textúra az irodalmi mű fenomenológiai felülete, azaz a jelentő. Az irodalmi szemiotika a szöveget immanens módon kezelte, jel-tárgyként (nem peirce-i értelemben), mindenféle tartalmi referencia lehetősége nélkül, a formában találva meg a jelentettet. Barthes szerint a szöveg megközelítése ez idő tájt leginkább a 19. századból örökölt pozitivisták módszerrel történt. Az az episztemológiai mutáció, melynek eredményeként egy új szöveg-tárgy-fogalom alakult ki, csak később, két, eddig egymással nem kommunikáló episztémé, a freudi pszichoanalitika és a marxizmus diskurzusának találkozásából született. Ez utóbbiról, amely pedig olyan alapvetően hatott a hatvanas és hetvenes évek francia intellektuális életében (lásd az új kritika *Tel Quel* körének szoros kapcsolatát a baloldallal — az FKP-val — és a maoizmussal, amellyel egyet nem értve Derrida 1972-ben végleg szakít Philippe Sollers-szel), ma már nem nagyon szoktunk tudomást venni. Annál inkább divatba jött viszont a pszichoanalízis.

---

* SAUSSURE, Ferdinand de, *Cours de linguistique générale*, 1916, Paris, Payot, 1984, Bevezetés az általános nyelvészetbe, Gondolat, 1967. ford. B. Lőrinczy Éva.

Az új szövegelmélet megfogalmazója a Tel Quel folyóirat egyik alapító tagja, Julia Kristeva, a Regény szövege (Le Texte du Roman, Mouton Publishers, 1970) című könyvében a szöveget olyan transzlingvisztikai, nyelvészet feletti készülékként definiálja, amely a legtágabb értelemben vett kommunikációt (a világgal történő mindenféle kapcsolatteremtést) más, korábbi vagy egyidejű kijelentésekkel képes kapcsolatba hozni. Ebben a kristevai definícióban implicit módon jelen van minden, ami az új szövegre jellemző: jelentő-praxisok, produktivitás, jelentésadás (signifiance), feno-szöveg, geno-szöveg, intertextualitás. Kristeva szemiotológiai kirándulásának tárgya egy 15. századi francia szerző, Antoine de La Sale regénye, amelynek alapján a szövegre vonatkozó elméleti alapvetéseit felállítja, gyakorlatban alkalmazza és összefoglalja. A szöveg-fogalom akkori nomenklatúrája alapján észrevehető a bahtyini polifónia, ill. a dialogizmus eszméjének hatása, hiszen ekkor, éppen Todorovnak és Kristevának köszönhetően jelentek meg Bahtyin művei francia nyelven. A tág értelemben vett dialogizmus, szövegek dialógusa a Saussure-féle szemiotikát dinamizálta, elmozdulásra készítette, amelynek eredményeként az alapvetően dualista és statikus szövegtárgy jelentő helyzete megingott. A szöveg áthelyeződött, eltolódott, s természetes módon beleütközött az előbb említett új tudományos kon-textusba, a marxizmusba és a pszichoanalízisbe. Ebből a dialógusból az irodalmi szövegvizsgálat új diszciplínája, a szemanalízis jött létre, amely tulajdonképpen a szemiotika kritikai felülvizsgálata volt, azaz «kritikai szemiotika». A szemanalízis a szöveget mint a jelentések keletkezésének helyét vizsgálja. Az új szituáció határeset jellegét terminológiai megújulás is jelzi, hiszen a szemanalízis írásaiban a különféle tudományok szakszókincse kristályosodik egy sokak által olvashatatlannak ítélt nyelvezetté. Olvashatatlan, hiszen tudatosan vagy tudattalanul olyan pszichoanalitikai, ill. marxista fogalmak, s velük együtt azok konnotációs mezői csúsztak az irodalomkritika szövegeibe, amelyek feldolgozását valószínűleg éppen az utalások, az intertextualitás teszik problematikusná. Már a lábjegyzetek, illetve a mottóul választott idézetek is sejtetik, mennyire fontosnak ítélte a '68 szellemiségét felvállaló Julia Kristeva Marx és Lenin irodalomelméleti hasznosítá-

sát. Ennek az ideológiának a jelenléte rányomja bélyegét az új szövegre. A szemanalízis három területen is működésbe lépett: egyrészt konkrét szövegelemzések láttak napvilágot elfeledett, vagy eladdig értelmezhetetlennek ítélt művekről, másrészt teoretikus írások, amelyek célja a szöveg működésének vizsgálata és fogalmának tisztázása volt, harmadrészt főként a Tel Quel folyóirat körének tollából szoros értelemben vett irodalmi, ill. fikciós szövegek is születtek. A teória és praxis közeledése már az ötvenes évek új regényét is jellemezte. A tendencia csak erősödött a megújuló szövegfogalom és az új kritika hatására. Az elmélet és gyakorlat kommunikációját jól példázza Philippe Sollers Számok (Nombres, 1968) című regényének esete. A kortárs francia irodalom fenegyerekének tollából megszülető regénynek szinte egyidőben két jelentős olvasója is akadt, akik «saját» szövegeikkel «beleszóltak» a sollersi szöveg alakulásába. Derrida *La dissémination** című írásában, amely a Critique hasábjain jelent meg 1969-ben, Sollers regényét citálta — rá-li-citált.

Roland Barthes, a Számok másik jeles megolvasója, Az író Sollers (Sollers écrivain, Seuil, 1979) című tanulmánykötetében utólag megjelenő, de eredetileg 1968-ban, a Nouvel Observateur című hetilapban publikált írása (Le refus d'hériter, Nouvel Observateur, n. 181, 30/4/1968) szintén nem hagyományos értelemben vett kritika. Mindkettő inkább csak variáció a témára, amely téma maga is variáció, miként a címben szereplő többszám is mutatja. Ezek ismerete nélkül viszont maga a «téma» sem annyira érdekes. A mai olvasó mindhármon konkrét (kézzel fogható, nyomtatásban megjelent) szöveget végigbogarássza, nemcsak azért, hogy irodalomtörténeti tények nyomába eredjen, hanem, hogy az azóta már derridai alapfogalomká vált «szétszórást», «jeloszlatást» (Voigt), diszszeminációt az elszóródás, ill. az el-szórás pillanatában érje tetten. Hiszen a derridai kategória önállósult, független életre kelt mind a sollersi, mind a derridai szövegtől. Máshova települt, de lehet, hogy konkrét helyet mégsem foglal el.

---

* Ezt a Derrida-írást 1972-ben egy kötet címeként látjuk viszont. Vö. DERRIDA, Jacques, *La dissémination*, Seuil, 1972, pp. 319-407.

A sok bába közt talán el is vész maga a konkrét szöveg, de mégsem, éppen inkább általuk tűnik elő, s a széthullott, szétszövegelt töredékek egymás szavába vágva, egymás diskurzusában, vagy azon keresztül kelnek életre, találkoznak a kommunikáció visszhangjában, valahol a szövegen kívül, valahol szövegen-kívül, magukon kívül. A szöveg úgy tűnik kiszorult a szövegből. Az eddigi tárgy, struktúra szétszóródott, elveszítette tárgyszerű konkrét szövetét (textúráját), fogalommal vált. Íratlan, lebegő szöveggé, amely az írások és olvasások (szöveglelések) határán, azaz a szöveg — szövegelő — szöveg-elő hármásának egymásra feszülésében üti fel a fejét.

A szemanalízis, amikor a szövegről beszél, legyen az akár lebegő szöveg is, olyan jelentő-praxisok terére gondol, melynek szerepe bizonyos munkák, szerepjátékok teatralizálása, ahol nyelv és egyén összetalálkozhatnak. A találkozás dramaturgiájából fakadóan az írott szöveg statikus tárgya az íratlan, lebegő szöveg dinamizmusává lett, amely a struktúra által eddig eltakart, elfedett jövés-menésből táplálkozik. A «mozgásgyakorlatok» színre vitele alkalmából több szereplő egyszerre van jelen, egyszerre beszél, kommunikációjukba, az Én és a Másik kommunikációjába, az intertextualitás folytán, akarva-akaratlanul, más szereplők is, pl. akár a társadalmi kontextus is beléphet. Kristeva a «géno-texte» és a «phéno-texte» opozíciójával egy új szemiotikai modellt vezet be, amely a szöveg genezisést, kialakulásának szintjét a már kész, megformált szöveggel, azaz a szöveg fenomenológiai megjelenítésével állítja szembe. Amit eddig szövegnek hívtunk, vagyis az irodalmi mű fenomenológiai megjelenése már nemcsak formájában, tehát nemcsak mint jelölő tűnik érdekesnek számunkra, hanem azért is, mert olyan jelölő lett, amely megőrizte egy korábbi, megelőző «léttálapot» jelölő-jelölt viszonyának nyomait. Az új szöveg nyomolvasás, amely éppen e feledésbe merülő még nem jelet igyekszik feltárni. A geno- és a feno-szöveg dualizmusa tehát csavart dualisztikus viszony, amelyben a geno-szöveg az eddigi szöveget kitárja az alkotó, a szövegelő alany felé, mégpedig a lacani szubjektum fejlődésének fogalomköre segítségével. A szemanalízis azonban megmarad strukturalistának, éppen ezért lehetséges a geno- és feno-szöveget a generatív grammatika mély-, ill. felszíni struktúrájával rokonítani. Ez ellen a „kritika” ellen Kristeva hevesen tiltakozott,

hiszen a geno-szöveg jelentősége, szemben a mély-struktúráéval, éppen az, hogy szemiotikai szinten megelőzi a struktúra kialakulását.* Kristeva elméletének e korai megfogalmazásában azonban még nem tudott és talán nem is akart elszakadni a formalizmustól örökölt tudományosság igényétől, amely ugyan felvetette a szövegkeletkezés új paradigmáját, azaz a hagyományos kétpólusú modellt megpróbálta szétfeszíteni, nyelvhasználatában azonban ki- és megmondhatónak, sőt definiálhatónak véli a szöveg fogalmát.

A szemiotikánál tárgyalt dualizmus más szinten és sokkal összetettebb formában, de tovább él a kristevai szemléletben, amelynek eredményeként a szöveg fogalom lett, azaz jól körvonalazható hivatkozási alap, amely ugyan megfogalmazza a nyitottság és a lebegés elméleti igényét, nyelvében azonban éppen lerombolja azt.

A geno- és a feno-szöveg mögötti összetettséget mutatja mindenesetre a szemiotikai és a szimbolikus kristevai oppozíciója.

A szemiotikai az ösztök szintje, ha úgy tetszik a tudattalan, ahol még nem beszélhetünk jelekről, jelek konfigurációjáról, hanem csak olyan ideiglenes, minden ábrázolást megelőző valamiféle kezdetiről, amely viszont a szimbolikus (nyelvi) jel létrehozásában utólag részt vesz. Ezt a név előtti, a saját név, a tulajdonnév, ill. a megnevezés előtti Platón Timaioszából kölcsönzött terminussal Kristeva chorának** nevezi.

* Vö. KRISTEVA, Julia, *Sémiotiké, Recherches pour une sémanalyse*, Seuil, p. 220-225.

** Vö. KRISTEVA, Julia, *La révolution du langage poétique* (A poétikai nyelv forradalma), Seuil, 1974. „Ha pedig ez így van, akkor el kell ismernünk, hogy a világon háromfajta dolog van: egyik az, amelynek formája változatlan, mentes a keletkezéstől és elmúlástól [...] láthatatlan és érzékelhetetlen [...]; a második [...] érzékelhető, keletkező, folytonos mozgásban van, valamely helyen születik, s onnan ismét el is tűnik, az érzékeléssel járó vélekedés számára hozzáférhető; végül a harmadik fajta minden egyes esetben: a tér, maga romlástól ment, helyet ad mindennek, amik keletkeznek, őhozzá magához csak az érzékeléstől elvonatkoztatva, az okoskodásnak bizonyos fattyúhajtása segítségével lehet eljutni; s így alig lehet róla valami megbízható tudomásunk.” Platón, Timaios, 52 paragrafus, Ford. Kövesdi Dénes, Platón Összes Művei III. p. 355.

Ontológiai értelemben közelít Platón kozmogóniájának harmadik fajához, amely a minta és a minta alapján keletkező kettősének megnevezése után szükségszerűen vetődik fel. Ez a nehezen definiálható, homályos harmadik, minden keletkezés befogadója lesz a Chora. A pontos megnevezés lehetetlenségével küzdve Platón olyan metaforaláncot hoz létre, amelynek segítségével elkerülheti, vagy legalábbis a lehető legkésőbbre halaszthatja a fogalom kimondását. A metaforikus képek sora által előidézett chora-fogalom a pontos definíciónál sokkal kifinomultabb és költőibb. Ennek alapján lesz a térség, térköz, hely jelentésű chora »befogadó«, »anya«, »lenyomatok dajkája«, amely minden alaktól ment, állandó mozgásban van, mégis mindenkor ugyanannak nevezendő, azaz önmagával mindig azonos. A semmire vissza nem vezethető chora az idő-tér dualizmusán kívül esik. Ha az idézett metaforalánc valamelyikével, például az anyával, ill. az anya nevével azonosítanánk (»... és egészen megfelelően hasonlíthatjuk a befogadót anyához; a mintát az atyához...«, Platón, Timaios, 50d paragrafus), akkor visszahelyezkednénk az apa-anya oppozíciójába, ahol az anyának, mégha az a Magna Mater is, de konkrét jelöltje volna. Ennek a chorának nincs konkrét jelöltje, ez a befogadó anya a szexuális differencián kívül és túl van. Derrida számára, aki bizonyára sokat tanult Platón metaforáiból, a chora a végső nevet helyettesítő láncolat egyik láncszeme lesz, amely láncolat egyetlen tagja sem a nevek neve*.

Ez a szemiotikai szakasz előzi meg időben azt a szimbolikus fázist, amelynek során — a lacani analízis szerint is — a tárgy és az alany létrejön. Az egyén életében a szemiotikai tehát a preverbalis időszaknak felel meg, amelynek ösztönleiratai megelőlegezik a következő, szimbolikus szakasz jeleit. A karteziánus cogito egész-sége már nem a régi, állapíthatnánk meg Barthes-ot parafrázálva, s a születő alany-egyed eredendően »többes számú«, hiszen nemcsak a körülötte aktuálisan meglévő jelölőket észleli, hanem a szemiotikai-képzetes korszakának jelölő-nyomait is, bár azt legtöbbször álcázott, eltolt, szublimált formában, hiányként. Ehhez a többes számú szubjektumhoz kell közelférköznünk, ha a szövegről többet akarunk megtudni. A szöveg dinamizmusa az »eltérő szerep-

* Vö. DERRIDA, Jacques, La Pharmacie de Platon, in *La dissémination*, Seuil, 1972, pp. 184-186.

lők» konfrontálódásának eredménye, így a szöveg sohasem valami-féle produktum, végtermék, hanem produkció, folytonos, vagyis soha sincs és nem is lesz vége. Állandóan szövegelünk, még akkor is, ha semmit sem szölünk. A szöveg tehát mindig mozgásban van, *perpetuum mobile*, munkálkodik önmagán belül és bennünk is, vagyis «megdolgoz», átgyúr bennünket. Átjárjuk és átrágjuk egymást. A szöveg produktivitás. A szemiotika szövegértelmezése szerint — követve a jelentő és jelentett paradigmáját — a szöveg mellé hozzá lehetett és kellett is rendelni egy lehetőleg egyedüli, kanonikus jelentést. Ennek a „globális” és titkos jelentésnek a keresésére indul még a *ricoeuri hermeneutika* is. Legalábbis ez az, amit Derrida Ricoeur szemére vet *.

Mint poliszém terület, a szemanalízis szövege az irodalmi művel párba állítható jelentés fogalmát száműzi szókészletéből és helyette a jelentésadás (*signifiance*) kategóriáját vezeti be, mellyel láthatóan a születő többjelentés megragadására törekszik. Az egyén e fogalom mentén képes belefeledkezni, beleveszni, nyomot hagyni a szövegben, immáron a saját szövegében. Körülbelül ekkortól beszélhetünk a szöveg erotikájáról, ill. elerotizálódásáról is, anélkül természetesen, hogy maga a konkrét szöveg szükség-szerűen erotikus jelenetet ábrázolna. A szöveg élvezete és az élvezés szövege igen közel kerültek egymáshoz. A szöveg-elgondolás mozgásterének ilyenén kitárulása a leírt szöveget ugyanakkor már kimozdítja a szemanalízis fogalmi mezejéből. Megpihenni nincs idő. Ez már a dekonstrukció szövege.

Nem véletlen tehát, ha sokakat vonzott, mert tetszett, vagy nem a Mojo-beli szövegelés. Mivel saját szövegének alkotásélménye a szöveg alkotóját (íróját, olvasóját, újraolvasóját, hallgatóját) az «szméletvesztés» határáig sodorhatja, a szövegtudományt az élvezés-élvezet tudományának is nevezhetnénk. De egy ilyen «elnevezés» azonnal rögzítené, végessé tenné azt, aminek vég nélkülisége a szöveg-lét alapfeltétele. Rögzítené, fixírozná, gúzsba kötné nemcsak magát a szöveget és annak létrehívóját, de az egyetlen és

* Vö. Derrida, Jacques, *Positions*, entretien avec Jean-Louis Houdebine et Guy Scarpetta, in *Position*, Ed. de Minuit, 1972, pp. 61-62.

kizárólagos jelentés kutatásának irányába mutatna. Pedig a kishalálakat, eszméletvesztéseket is megélt szövegfogalom, azaz írott szövegek és lebegő szövegek állandó multiplikálódása, (amely a szövegelő, a szöveg és a szövegelő szakadatlan találkozásának köszönhető) pontosan ezt a betokosodást szeretné elkerülni, ezért kellett a megnevezés pillanatát mindig egy újabb pillanatra helyezni, egy új definícióval az előzőt érvényteleníteni, vagy ha nem is érvényteleníteni, mindenesetre — derridai módon — felfüggeszteni, várva egy jobb holdállásra, amikor majd a dolgok végre azt jelenthetik, amik. S ez a végtelenbe tűnő játék még a szövegek kimondásának, kiejtésének (szöveg-ejtésnek) idejét és határát is elmosta, s a szoros értelemben vett szövegélést, azaz szövegtelelést követően belefolyt, beleveszett auktorának «odoricsüléseibe», átüléseibe, áttelepedéseibe, áthelyeződésének mozzanataiba is. Sőt még a telefon ördögének játékába is, amelynek következtében a megszakadások és újrahívások közti feszültség éppúgy a szöveg részévé vált, mint a sokszor megismételt, állandóan véglegesülni vágyó telefonba olvasott szöveg. A szöveg-generálás egy másik példája volt a Dömdödöm-teszt effektív játékra hívása, amelynek kiértékelése, vagyis a játékban résztvevők válaszszovegei is az előadás szövegébe kovácsolódtak.

Játszadoztunk és játszadozunk, s közben elfeledjük, hogy az eltüntettem-előhúzó bűvészinásának mutatványát már csak mímelni tudjuk. Freud «Fort-Da» játékot kitaláló gyermeke* saját gombolyaga segítségével még egy valós „alapszöveget”, az anyát is képes volt helyettesíteni:

A gombolyagot eltüntette majd előhúzta; s ezt az ellentétes mozgást a «Fort», ill. a «Da» szavakkal kísérte. Elment, itt van. Az anya elment, s az anya újra itt van. Az anya eltávozásával a gyermek kényszerülten lemond az anya jelenlétével biztosított örömről, hiszen ezidáig, vagyis mindaddig, amíg ott és jelen van, a gyermek volt az anya vágyának egyedüli tárgya. Most a gyermek a gombolyaggal helyettesíti anyját eladdig, hogy a játék végtelen ismétlésé-

* Vö. FREUD, Sigmund, Au-delà du principe du plaisir [Túl az örömelven], in *Essai de psychanalyse*, Payot, 1972.

vel szinte lerombolja, megszünteti. (megöli) magát a tárgyat (az anyát), hogy kedvére, immár szimbolizált formában (azaz nyelvi szinten) akkor és annyi időre hívhassa elő, amikor és ameddig csak akarja. Ez az öröm pillanatának végtelenné, vagyis szöveggé, szövegeléssé tágítása. Az anya eltávozása véget vet az eddigi szimbiózisnak, hiszen a távollét az anya vágyának (szeretetének, érdeklődésének) máshollétét (másra irányultságát) jelenti, amely a gyermek számára az apa nevét, illetőleg az apa metaforáját vezeti be, egészen az Apa Törvényének elfogadásáig. Az eltüntettem-előhívom játék azonban, mégha a gyermek rákényszerül is a valós tény elfogadására, egy pillanatra, az öröm időtöredékére képes kijátszani az Apa Törvényét (az anya megszüntetése tulajdonképpen az Apa halála), ekkor a gyermek az anyát, illetve az anya vágyát újra magáénak tudhatja, mégha csak képzetesen is.

A dekonstrukció szöveg-fogalma, legalábbis a Mojo-beli magánélményem ezt látszik megerősíteni, a «Fort-Da», a «már-elment-de-én-elő-tudom-hívni, elő-tudom-varázsolni, elő-tudom-szövegelni várakozó feszültségéből táplálkozik. Tudniillik ez a feszültség volt az akkor és ott keletkező szöveg befogadó és nemző chorája, közös genezise. Az „alkotói” öröm, mégpedig a barthes-i szövegöröm. Hiszen mindenkor az írói szöveglelés öröme az, ami a mi szöveglelésünk örömeiben visszacseng. A leírt szöveg hosszas szöveg-nem-lelések kínjából is virágba borulhat. A (szöveg)öröm előzője gyakran (szöveg)üroim.

A megújuló szöveg-fogalom körülírásának szándéka vezet el Georges Bataille-hoz, akinek filozófiai szintre emelt erotizmusa, kishalál-fogalma szoros kapcsolatot mutat mind Barthes szöveg-erotikai elképzeléseivel, mind Freud gombolyag-metaforájával.

Jean-Lacroix szerint, aki kritikai írásaiban elsőként reagált a hatvanas évek francia szellemi változásaira, Bataille-nak sikerült kimondania, megneveznie azt a helyet, amelyet a «différance» Deridája finom lépésekkel csak körülóvakodni volt képes*.

* Vö. LACROIX, Jean, *Écriture et métaphysique selon Jacques Derrida*, in *Panorama de la philosophie contemporaine*, PUF, 1968.

Ez persze túlzás. Ha ugyanis felidézünk a derridai gondolatmenetet, akkor világossá válik, hogy a nyugat-európai metafizika lerombolását — miként azt a csalóka negatív konnotációjú dekonstrukció implikálná — lehetetlen végrehajtani. Tudniillik a differencián alapuló világkép helyébe nem tudunk (nem szabad?) egyértelmű határokkal, paradigmákkal^{*} rendelkező másikat illeszteni — „csak” egy ideiglenes helyettesítőt (a platonai chorát?, egy freudi gombolyagot?, vagy a barthes-i neutrálist?, Bataille kishalálát? —, vagy még azt sem, mivel a nyelv rendszerének alapja a differencia, és a nyelven kívül nem tudom még önmagamot sem elmondani. Hacsaknem magamon kívül, szövegen kívül, esetleg színen kívül a kulisszák mögött, ob-szcén mód. Dekonstruálni persze azért tudunk! — a dekonstrukálás borotvaélen táncoló, japán barátjához levelet író Derridával^{**}.

Ez az, amit Bataille is tesz, nem pedig azt, úgy és ott, ahogyan Jean Lacroix elgondolta, hiszen legyenek munkái bármennyire is obszcének, sem tematikájukkal, sem nyelvükkel nem tudják a szöveget végérvényesen ob-szcén szituációba sodorni.

Az obszcenitás egyik előidézője az életműből sugárzó mélységes, fékevesztett erotizmus, amely a mi hétköznapi erotika-fogalmunkon túlmutatva a *L'Érotisme* (1957) című, összefoglaló jellegű műben filozófiává, végsősoron az Egy és a Kettő filozófiájává emelkedik. Ebben a könyvében az erotizmust a tabukkal (a halállal, a prokreációval) és a tabuk áthágásának kérdéskörével hozza összefüggésbe, melynek eredményeként az erotizmus fogalma köré a bataille-i filozófia sajátos erővonalai rajzolódnak ki a Halál, a Kishalál, a Nevetés, a mocsok, a horror, a részségesség, az orgia, a túlzás és az eksztázis tapasztalataiban. A hős (alkotó) ezeken a

---

* E tekintetben tanulságosnak tűnik az „utolsó Barthes” neutrálisról szóló előadásának ide vonatkozó részét idézni: „ahol értelem van, van paradigma is, és ott, ahol van paradigma, azaz oppozíció, van értelem is. Elliptikusan azt is mondhatnánk, hogy az értelem a konfliktuson nyugszik, azaz bizonyos terminusnak a másikkal szemben történő választásán. Értelmet kovácsolni tehát bizonyos terminust a másik ellenében kiválasztani. Minden konfliktus tehát az értelem szülője... Az egyiket választani a másik ellenében mindig az értelem oltárán hozott áldozat. BARTHES, Roland, *Le désir de neutre* [A semleges vágya], in *La Règle du jeu*, août, 1991. N.5, pp. 36-60.

** Vö. DERRIDA, Jacques, *Lettre à un ami japonais*, in *Psyché*, Galilée, 1978, pp. 387-393.

tapasztalatokon keresztül jut el a lehetséges határig, a *meghaladás* pillanatába, oda, ahol a régi misztikusok talán Istennel kommunikáltak. A Bataille-féle lehetséges határ azonban még ennél is intímebb, túl istenhiten és ateizmuson, hiszen tárgya nem egy megszemélyesült, konkretizált Isten-kép, vagy egy fogalom, hanem egy megelőző, konkrét jelentettel nem bíró belső tapasztalat (L'Expérience intérieure, 1943), amelyet csak körülírni, ill. körülutazni tud a belső szövegelés misztikus erotikus kalandja. Ez az ismeretlen ijesztő. Tátongó mélysége félelmet, iktózást kelt. Vonzó orgiái, mocskadékával rémisztő túlzásai az áthágás, a törvényszegés eksztázisát rejtegetik. A «kishalál» önkívületének élménye a szövegre lelés élménye, amikor is a diszkontinuos kontinuosba játszik. A diszkontinuitás elszakadás, veszteség, amely a születéssel, az eszméletre ébredéssel, a tükörkép jelként történő felismerésével veszi kezdetét, hiszen ekkor szakadunk el a Másiktól, ill. ekkortól önmagunkat mint a másikat fogjuk fel. Ezt az elvesztett, éppen ezért mindig vágyott Másikat, az elvesztett szöveget, amelyhez paradox módon csak a Halál vezethet vissza bennünket, reméljük újra és újra felidézni a kontinuitás-diszkontinuitás, az «elment-újra-itt-van» játékának feszültségében éppúgy, mint az erotikus «kishalál» eksztázisában.

A kishalál, mint arra neve is utal, előre eljátsza és kijátsza a nagy és végleges Halált, mivel repetíciójával megszünteti, időlegesen felfüggeszti azt, hasonlóan a gombolyaggal játszó gyermekhez, aki végsősoron az anya távollétét játsza el, vagyis játsza ki. A Bataille-féle írás is itt, a «Fort-Da» szövegének mozgásterében, az Apa törvénye által korlátozott hiány-vágy, a kontinuitás és a diszkontinuitás intervallumába íródik, végtelenné — szöveggé — tágítva ezzel a *meghaladás* pillanatát. Az erotizmus és a halál szoros kapcsolatát számos Bataille-mű feldogozta. Madame Edwarda a kocsmái közönségre fittyet hányva fekszik fel az asztalra, meztelen altestét az ég felé fordítva, vágyat, a találkozást, a szövegelést, s bizonyára az értés vágyát kelti, egymásban való feloldódásra csábít, de morbid módon halálosan. A mű a kishalál pillanatának színre vitele, s annak folytonos felelevenítése, de az értés, a megértés körülményei az íratlan, tiszta lapokon tisztázatlanok maradnak. Jellemző, ugyanakkor szükségszerű, hogy az egyes szám első személyben megírt történet kihagyja annak a jelenetnek az ábrázolását, amely a lehetséges megértést hordozná. Fehéren hagyja, érintetlenül, a nem-tudás és a tudás határán, színek kavalkádjának

és a színhiány kereszteződésében. Mert hogyan is lehetne másképpen ábrázolni a Halált, ha nem így, a szöveg halálával? A másik megoldás — a kishalál elbeszélése — még ennél is sokkal nehezebb, tudniillik szükségszerűen benne tart a nyelv differencián alapuló rendszerében. Mégis úgy tűnik, Bataille-nak sikerül bennünket a kishalál kontinuitásába szövegelnie... A testi erotizmus, a tiszta szexualitás itt emelkedik az alkotás szakralitásává, a szemiotikai szimbolikussá, ugyanis az aktus, az írás aktusa oly mértékben magával ragad, hogy benne vágyam látszik megszületni. A szöveg élvezete és az élvezés szövege ugyanaz.

De mi köze lehet a szövegnek a fogadóbeli meztelen, felcsinált, kiválasztónedveivel bennünk viszolygást keltő, ugyanakkor szexuálisan vonzó Edwarda-hoz? Mi köze lehet a széplelkek gyomrát felforgató, obszcén jeleneteknek a szövegről szóló elmélkedéseinkhez? Talán éppen az, hogy ob-szcének, vagyis, hogy az alkotás minden mozzanatában színen kívül születtek, s olyan obszcén (trágár*) jeleneteket hívnak életre, amelyek az egyedet, az alkotó-olvasót a szimbolikus előtti fázisába, azaz a szemiotikai, ill. a lacani képzetes fázisba űzik vissza.

Ilyen értelemben még a platóni chora is ob-szcén. Hiszen akkor, a színen kívül még megvolt, ill. meglehetett az azóta már millió formában, helyen és időben váratlanul felbukkanó, szétszóródott, belőlem kiszakadó Másik, mert az alany és a tárgy, az Én és a Másik elkülönülése még nem következett be. A «Fort-Da» is már csak felidézni és nárcisztikusan beletörődni tud ebbe a veszteségbe. S a mi szövegelésünk is, legalábbis számomra úgy tűnik, csak a «Fort-Da» beletörődéséig jut és juthat el. Vagyis játékszövegek metonimikus létrehozásába fullad, amikor is a jelölők egymásutánisága már nem az egyedüli jelöltet (jelentettet) van hivatva ábrázolni, hanem magát az egyént. A lacani nyelvészet a jelentő és jelentett saussure-i egységét egy vonallal egymástól elválasztotta, a jel egységén így egy vágás (nárcisztikus seb) keletkezett, amelynek következtében a jelentő a jelentettel szemben elnyerte autonómiáját és elsődleges voltát.

---

* E koncepciót látszik alátámasztani Freudnak a viccről, ill. a trágár viccről szóló tanulmánya is. FREUD, Sigmund, A vicc és viszonya a tudattalanhoz, in *Esszék, Gondolat*, 1982, p. 112.

Madame Edwarda és az elbeszélő története a kishalál, illetve a kishalálban fellelhető kontinuitás keresése. A kishalál-ekszztatikus-obszcné repetíciói azonban nem ígérhetik, esetleg csak idézhetik, másolhatják az Igazi, Valódi Halál eksztázisát, amelyben a Másik végre — prezenciaként — felfedhetné önmagát, hiszen ez a Másik a Halál, a megismerhetetlen, a lehetetlen vágya. Talán ebből a nézőpontból lesz igazán érzékelhető, hogy miért is tekintettük a korai Kristevát formalistának, strukturalistának. Hiszen ez az új, a jelölők sokaságában kirajzolódó dekonstrukciós szöveg-fogalom már nem képes fogalommá távolodni, Barthes-tal mondvá sohasem lesz paradigmává. Ő az a köztes, amely a határon, a szöveg-elő-szöveg-szövegelő között feszülő fort/da intervallumban, itt és ott, a filozófiai egytől és a kettőtől egyaránt távol üti fel a fejét. Valahol közöttük, közöttünk, a-kettő-közt található.

A szöveg legújabb definíciója tehát nem létezik; ő annak a Másiknak a Vágya, aki mindig máshol van. A szöveglét értelme talán éppen e definiálhatatlan kívülletben, másholletben áll.

Az első de-kon-ferenc-ián mi magunk is résztvehattünk a konstruktivista irodalomelmélet dekonstrukciós születésénél, ahol is a szövegnek — sajnos nem számoltam pontosan össze mennyi, de — legalább öt tucatnyi definíciója szájalt elő, a következő pillanatban azonban meg is szűnt, hiszen megtudtuk, hogy a vágy humanizálódásának pillanatában, azaz a nyelvre ébredéskor a beszéd magát a dolgot öli meg, s a dolog halálával a vágy az örökkévalóság végtelenjébe száműzetik, vagyis szükségszerűen sohasem teljesül, mégis érdemesnek látszik, hogy az ismétlésnek és a «kishalálnak» e metszéspontján felbukkanó szövegre, még egyszer, utoljára retrospektív pillantást vessünk.

Miről is van szó?

So I went to the Pitt-Rivers
to get my picture. But it was
10 pm. The building was deserted &
empty.

I went home, had a good night's
sleep, and woke up with 26
muscles too good the next morning.

On the train I talked to some
students. One said it doesn't matter
whether it is only one news
station, even though it is run by the
government.

I said a Free Press is essential to a
democracy.

We also talked about how good
the wine is in Vilnius and we
visited and had some right then. They

left and I read that
piece by Meric
about the election
fraud in Yugoslavia
in 1995.

Pics seemed gorgeous and I saw the
Glenasmole and the Grange School there.
My friends showed me where Croatia is
and said they heard its fighting last
year. It's awfully close.

I took the train back to Bodipar
with these amazing friends. It
felt good to be on the way.
We drank some beer.

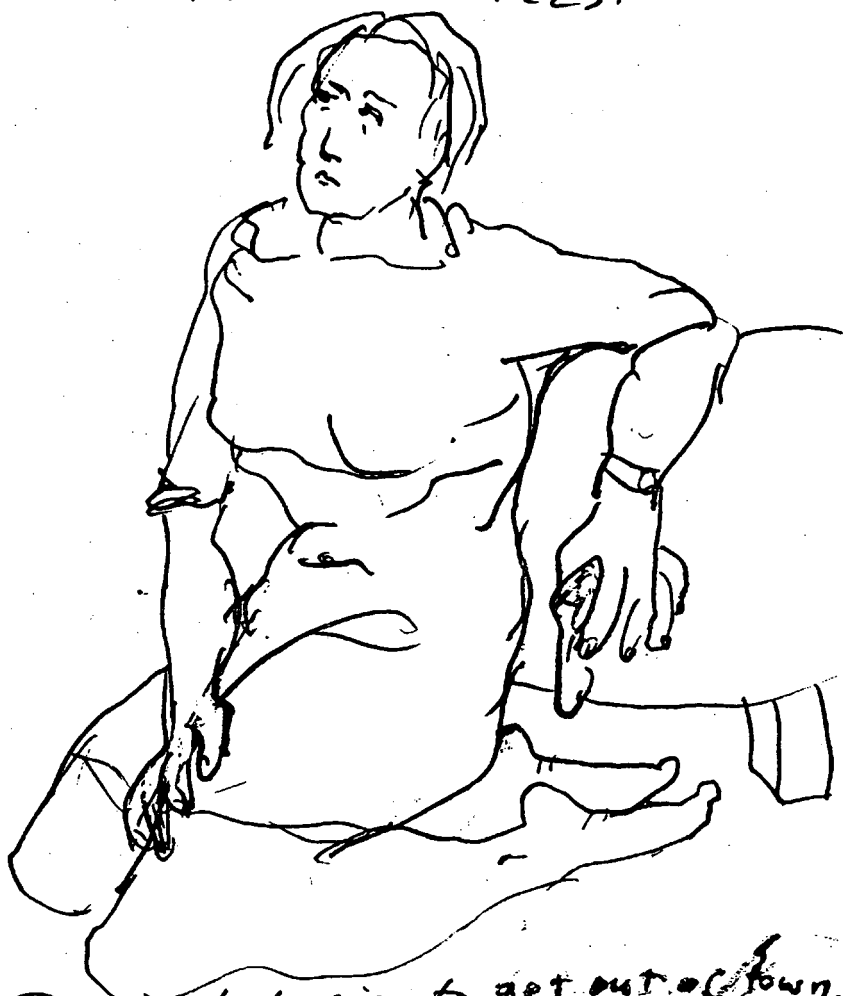
Nov. 2, 1995

Meric McCagg

Louise McCagg munkája

A Short diary: Last night
I worried that I'd miss
the train to Pécs.

It would be nice to get out of town.

Louise McCagg munkája

„Az ártatlanság vélelme”

Németh Gáborral beszélget Kőrösi Zoltán

Most, a harmincas éveid második felébe érve mintha valami rejtett ismétlődés is beleépülne már az életedbe: tudom, hogy a közelmúltban költöztél vissza apád lakásába, gyerekkorod egykori színhelyeire.

Valóban, most költöztünk vissza a Pannónia utcába, ahol apám lakott, de eredetileg az Ó utcában születtem, 1956-ban. Ez a környék, a Kresz Géza utcai és a Sziget utcai iskola, a Margitsziget, ahová a nagyapámmal jártam, a Szent István parki focizások — finom újlipótvárosi levegő járta át a gyermekkoromat. A nyarak viszont egy egészen kis faluban, Badacsonylábdíhegyen zajlottak, egy tradicionálisan zárt és korántsem turisztikai hangulatú balatoni vidéken.

Apám apja egyébként somogyi zsellérfiúból lett cipészként került Pestre. Most, hogy költöztünk, találtam egy régi ipari almanachot, benne egy lexikoncikkkel a nagyapámról, aki aranykoszorus mester volt. Sőt, a család nagyapám portréja mellé odaragasztotta apám kétéves kori fényképét is, ott mosolyognak egymás mellett, mint a céh tagjai. Anyai nagyapám szakács volt, például a Berlini Világkiállítás magyar szakácsa, úgyhogy érthetett a mesteriségéhez, ám róla kevesebbet tudok, két évvel a halála után születtem. Anyám egy elejtett megjegyzése szerint évekig látkak a debreceni Arany Bika szállóban, ahol nagyapám séf volt. Sajnos, most már erről sem kérdezhetem meg őket.

Fontos szerepet játszottak a nagyszüleid a gyerekkorodban?

Nagyon. Az életemen persze a két Nagymama uralkodott, „Ragyogásom” nagyí és „Virágszálam” nagyí, képzelheted azt a diktatúrát. Anyám apja nem élt már, úgynevezett „mostoha” nagya-

pám volt, akire persze egyáltalán nem illett ez a jelző: zárkózott, kemény ember volt, de mostoha nem: Apám apjához viszont nagyon sok szál kötött. Hosszú séták a Szigeten. Emlékszem a cipőire: nagy, nyikorgó alkotmányok, elnyűhetetlen bőrből. Tényleg furcsa, annyi év után most, a költözéskor kerültek elő egy ládából az egykori szerszámai: fogók, árak, kések, kalapács. Vele szavakon túli meghitt viszonyban voltunk. Szigorú, hallgatólag, erős tartású férfi: róla is azt hittem többek között, hogy halhatatlan. Számára még nem létezett a villamos, se busz, naponta gyalog kísétált a Szigetre, ott körbe és aztán vissza. A nyolcvanegyedik születésnapját ünneplő ebédre készülődtünk, de még azelőtt is lement egy órányi sétára; elütötte egy zöldségszállító furgon. Később láttam azt a teherkocsit: a karosszéria mélyen benyomódott, látszott benne nagyapám testének a nyoma, megértettem, hogy csak egy ekkora erő pusztíthatta el őt. Még így is két napig élt a kórházban. Az egész olyan volt, mint egy görög tragédia. Az apám nem is bírta elviselni, láttam rajta, hogy a szó szoros értelmében démoni erők szállták meg, a vérért vért kívánt. S a legszörnyűbb, hogy még is kaptuk: az az ember, aki a teherautót vezette, pár nap múlva felakasztotta magát.

Ha jól tudom, a szüleid egymástól meglehetősen távol eső szakmákat választottak.

Végző soron igen, bár nem volt ilyen egyszerű. Anyám az egész életét a Pénzjegynyomdában töltötte adminisztrátorként, eredetileg viszont tanár akart lenni, ám mert az apja feketelistás szocdem volt, nem mehetett főiskolára. A lelke mélyén három vágy is élt: a tanárság, a színészet, és talán az újságírás iránt, hiszen apámmal együtt ő is elvégezte az újságíróiskolát, méghozzá remek eredménnyel. Viszont soha nem is próbálta ezt a mesterséget, valószínűleg tudták, hogy a család fenntartása ezt már nem viselné el.

Apám eredetileg futballkapus volt, az első osztályban védett, a korabeli tudósítások szerint nem is akárhogyan. De tébécés lett, abba kellett hagynia, s mivel a sporttól nem tudott volna elszakadni, így nem is a szavak, hanem a sport felől a szakmához jutva lett újságíró. Azt hiszem, azon kevés ember közé tartozott, aki teljesen azonos lehetett önmagával, boldog életet élt. Emlékszem egy népstadionbéli Magyarország-Skócia meccsre, amire levitt, ott láttam

meg a megszállott sportújságírónak az archetípusát. Ültek előttem ezek a szivarfüstös és whiskyszagú, kockás sapkás férfiak, ócska kis noteszlapokra firkáltak ceruzacsonkokkal; éreztem, hogy ezek az emberek az apám testvérei — valami meghatározhatatlan közösségben élnek.

Összeegyeztethető volt a szüleid eltérő életmódja?

Valójában nem. A gyerekkoromra visszanézve a sokszoros magányt látom: ment mindenki a maga útján. A hivatali és a hírlapírói élet más ritmust, más életrendet követelt, a szüleim nem is bírták ki, elváltak, úgy, hogy előtte apám már két évig edzősködött Dunaújvárosban, nagyjából kéthetente láttam.

Mennyire erősek a gyerekkori élményeid?

Vannak nagyon bennem élő benyomások, foszlányok, szagok, ugyanakkor az egész gyerekkoromról azt hiszem, végleg elsüllyedt. Kevés emlékem van, viszont nagyon intenzívek: a badacsonyi kert, ahol egy almafa alatt áll a rácsos ágyam, a lehullott almák szaga, a fű zöldje. Néha még ma is van ilyen élményem: megyek az utcán, vagy akár a lakásban is, és hirtelen megcsap valami, akár egy szag, akár egy homályos érzés, egy tömör, bonthatatlan emlék, aminek más a fajtája, más az intenzitása, mint a jelenvaló világnak. Néhány emlékemről egyébként el sem tudom dönteni, nem utólag raktam-e össze őket. Mindegy is, ha nem valóság, igazság biztosan van bennük. Emblémák.

A saját magányod is ilyen elemi érzés volt?

Igen. Ameddig vissza tudok emlékezni, mindig úgy tetszik, külön állnak a többiek, s magányosnak látom magamat. Eredendő egyedüllét volt, amit a „kívülálló” sokszor meg is erősítettek. Ráadásul valami betegesen szélsőséges igazságérzet is működött bennem, ami folyamatosan konfliktusokba sodort. Minden ilyen eset ugyanúgy végződött: te állsz, mint egy pojáca, a többiek meg már a tízóraijukat csomagolják.

Az általános iskola második osztályában, amikor még kötelező volt állandóan kisdobos nyakkendőt hordani, egy verekedés során az egyik fiú mögém került, a hátamba térdelt és tökéletesen profesz-

szionális módon csaknem megfojtott. Közel álltam a fulladáshoz, emlékszem, hogy nyitott szemmel nem láttam már semmit, csak az mentett meg, hogy a földre estünk, és az utolsó erőmmel lerúgtam magamról. Utána hetekig feküdtem kórházban, ahol azt vizsgálták, okozott-e maradandó agykárosodást az oxigénhiány, s évekre felmentettek a tornaórák alól. Elemi élményem volt ez arról, hogy más dolog amit te látsz, ha magadra nézel, és más, amit a többiek gondolnak. Miközben én a földön fekvé fuldokoltam, a társaim, akikkel mindaddig együvé tartozónak hittem magamat, mozdulatlanul álltak, senki sem akadt, aki segítsen. Aztán a kórházban hihetetlenül primitív pszichológiai és intelligencia-teszteket végeztettek velem, és óriási örömmel fogadták, hogy meg tudom oldani őket. Engem pedig hideg rettenettel töltött el, hogy ezek szerint nem látszik az emberen, hogy nem hülye. Napokat töltöttem ebben a pokolban, ahol az engem vizsgálók számára nem volt elég, hogy azonnal megmondom az egyébként arcpirítóan egyszerű megoldást, aprólékosan össze is kellett raknom mondjuk a néhány darabra vágott képeket, de még akkor sem bizonyítottam be, hogy normális vagyok. És persze ez az egész egy pszichiátriai osztályon játszódtott. Talán nem is kell semmit mondanom arról, hogy mit, kiket láttam ott. Azokat, akik közé engem is soroltak. Élsz egy látszólag biztonságos világban, aztán egyik pillanat alatt minden megváltozik, feneketlen mélységek nyílnak.

A kórházból anyám vitt haza. Sötét volt, feküdtünk hanyatt az ágyon, és anyám diafilmeket vetített a plafonra. Emlékszem az átforrósodott fém szagára, a porszemekre a fényben. Feküdtem, elengedtem magam, néztem a képeket, hallgattam a hangját, ahogy felolvassa a képek alá írt szövegeket.

Olvasni bol, kitől tanultál meg?

Látod, furcsa, de ezt sem tudom. Az biztos, hogy nem az iskolában. Nem emlékszem olyan időre, hogy ne tudtam volna olvasni, vagy bárki tanított volna. Arra viszont igen, hogy iszonyatos mennyiséget olvastam: napi kétszáz oldal egészen kicsi koromtól természetes volt. Nagy könyvtárba járó voltam, anyám is sokat olvasott nekem, főleg verseket, Petőfit. Rengeteg verseskönyve volt, és esténként, hétvégeken, amikor csak az eszébe jutott, elmondott, felolvasott belőlük. Talán ezért is nem emlékszem az

olvasástanulásomra. A versolvasás anyám révén teljesen természetes emberi tevékenységnek látszott, éppúgy, mint másnak talán az újságok átlapozása.

De az olvasási szevedélyem nem volt valami könyvmoly sarokba húzódása: imádtam csavarogni, focizni, ez utóbbit például annyira, hogy a magányos balatoni nyarakon hatalmas mérkőzéseket rendeztem magam ellen, és a Fradi színeiben rendszeresen megaláztam a Dózsát. Ez volt a nagy Fradi-korszak, apámmal gyakran elmentem a Stadionba a kettős-rangadókra, ilyenkor az újságírópáholyban ültünk; a bádog írólapokra golyóstollal ráírták az egész Fradi-összeállítást.

Többé-kevésbé Te is a magyar irodalom kiugrott matematikusai közé tartozol...

Pontosabb azt mondani, hogy rövid zsákutca volt... egy szokásos „magamramaradásos” konfliktus után átkerültem az addigi iskolámból a szomszédba, egy akkor induló tagozatos osztályba, innen pedig az út egyenesen vezetett a Berzsenyi gimnázium matematika tagozatára. Haladtam is a kikoptatott pályán, ám a harmadik félévre kiderült, máshol lenne a helyem. Alaposan hozzásegített ehhez a matematikatanárunk is, aki bonyolult, statisztikai alapon vezetett könyvelés alapján osztályozott, majd, amikor 2,83-ra álltam, félrehívott és közölte velem, hogy megbuktat, mondván: a matematikának is csak akkor van értelme, ha komolyan veszi az ember. Természetesen döbbenet hallgattam, aztán vagy hat év múlva megköszöntem neki. Átmentem a „sima” B-osztályba, és hirtelen réngeteg időm lett.

Milyen diák voltál?

Bohóc, az a fajta, aki többnyire a többieket szórakoztatja. Akkor már különváltan éltek a szüleim, apámmal átlagosan hetente találkoztam. Anyámmal intenzív, bensőséges kapcsolatban éltünk, de soha nem sértette meg a szuverenitásomat, nem szólt a döntéseimbe. Egyébként meg azt hiszem, nemigen különböztem a többi diáktól, sokat csavarogtunk Angyalföldtől a Fehérvári útig, minden délután fociztunk a macskaköves utcára lerakott táskák között. De hát akkor még teljesen más volt a város, a fények, a csend...

Emlékszem, hányszor beszélgettünk a járdaszélen üldögélve, vagy hányszor tengőztunk az utca közepén.

Ma látom a nálam fiatalabbaknál, hogy a romlás esztétikáját lehet szeretni is. Fiatal, jókezü fiúk költöznek például a nyolcadik kerületbe, hogy érezzék, bizonyos pervezitással élvezzék a süllyedést. Szép a romlás, de én most már egyre kevésbé élvezem. Riaszt az alpárian új is, és nemcsak az utcán. Az egydimenziós ízlés brutalitása. Mintha a dolgokat a természetes nehézkedés a széthullás, az embereket az elkülönülés felé húzná. Elemien lehetetlen például az a mindennapi intenzitás, ami a barátság alapfeltétele. Én is a családom életébe húzódom vissza.

A szerelem nem változtatott azon, hogy egyedül érzed magad?

Azon ritka kamaszok közé tartoztam, akik soha nem az őket szeretőkbe szerelmesek. Tényleg azt hittem, ez valami különleges állapot, így aztán végigborongtam a gimnáziumot. Nem más volt ez, mint a reménytelen szerelem eksztatikus állapota. A reménytelenség tisztaságát semmi sem illetheti. Jóval később Földényi Melankóliájában találtam meg ennek az állapotnak a pontos leírását. Valójában csak a gimnázium után ismertem meg, hogy milyen a beteljesülés, igaz, akkor viszont átmenet nélkül, hirtelen „felnőtt” kapcsolatba kerültem.

A középiskola után a tanárképző főiskolába jelentkeztl. Tanítani akartál?

Nem, valójában sohasem. De amilyen a Berzsenyi gimnázium volt, föl sem merülhetett, hogy valaki ne folytassa a tanulást, számomra pedig túl sok szak nem kínálkozott, s ami akadt, mondjuk a magyar, történelem, filozófia, akkor éppen nem indult a bölcsészkaron. A katonaságot, éppen a gyerekkori „baleset” miatt elkerülhettem, s ennek ma is örülök. Épp elég volt egy úttörőtábori élményem; hat óra hosszat masírozattak bennünket a kibontott csapatzászló körül, egy életre megtanultam, mi az a kiszolgáltatottság. Így a gimnázium után rögtön a főiskola következett: Csepel, Csillagtelep. Gyönyörű volt... Burleszk. Attól tartok, bármit mondanék róla, azt hinnéd, most találom ki. A tanulmányi osztály vezetője reggelente kint állt a főiskola bejáratánál és felírta a későket. Elmondhatatlan élményeim vannak erről a négy évről. Az,

hogy történelmet tanítsak egy hetvenes évek végi magyar általános iskolában, teljesen elképzelhetetlen volt számomra. Egy évre napközis tanár lettem, de el kellett jönnöm. Éreztem, ahogyan nő bennem a feszültség a valószerűtlen körülmények miatt, és legalább a gyerekeket meg akartam kímélni attól a vadállattól, amivé válni kezdtem.

Mikor kezdte el írni, és mit?

Állítólag már négy éves koromban: egy kétszer négysoros verset, A munka dala, ez volt a címe, és valami gőzhajó kerekei is forogtak benne. Később is persze verseket gyártottam, emlékszem, micsoda öröm fogott el, amikor rájöttem, hogy én bármilyen verset tudok csinálni. Még valódi „diletták” sem voltak, hiszen még csak nem is az „önkifejezés”, hanem pusztán a verscsinálás szándékából születtek. Viszont mégiscsak ebből következett, hogy már a gimnáziumban is összetalálkoztam valakivel, aki szintén írt. Csináltunk egy tíz példányos könyvet, háziipari módszerekkel. A „kiadónkat” Tired Generationnek hívtuk. Persze nevetséges ez a sznob név, de mégis jelentett valamit.

És a prózaírás?

Nagyjából ez is a gimnáziumban kezdődött. A főiskolán három jó barátom volt: Farkas Péter, aki már régóta Kölnben él és egy Irodalmi levelek című könyvsorozatot szerkeszt, Tóth Gábor és Garaczi László. Négyesben kínoztuk egymást, felolvastuk és kíméletlenül kiveséztük halhatatlan műveinket.

1979-ben a Mozgó Világhoz vittem be írásokat, ahonnan aztán simán ki is dobtak. Rosszízú volt: egy szent hely, egy templom, amiről kiderül, hogy ott is csak emberek dolgoznak, akik esetleg nyeglén, sietősen lökik neked az egymondatos választ. Viszont rögtön elhatároztam, hogy kérdés nélkül többé sehová nem viszek semmit. Megmaradtam a baráti körben, ami aztán az ismeretiségekkel egyre bővült. Egy „szalonba” kezdtünk járni. Kukorelly, akkor már szintén a barátom, a Négy évszak című lapnál lett szerkesztő. Elkért egy-két írást, amit már a felolvasásokról ismert. Mindaddig áthidalhatatlan szakadékot éreztem az írás és a publikálás között. Az első megjelenést nagyon vártam, csúszott is, hosszú is volt az átfutás; mire megjelent, már semmit nem éreztem. Az igazi beava-

tási élményem az Újhold-évkönyvhöz kötődik, a hírhez, hogy rábólintottak az írásomra. Egyszer egy buszon találkoztam Nemes Nagy Ágnessel, és a köszönésemet követő magyarázkodás közben kiderült, hogy „szerző” vagyok. Meghívott egy kávéra, beszélgettünk. Számomra ez az élmény még ma is a legfontosabbak egyike. Vagy az, hogy korábban néhány percig Mészöly Miklós mellett ülhettem a Zserbóban. Ezek megmaradnak.

Ezidőtájt váltak rendszeressé a találkozásaink azokkal, akikkel aztán összehoztuk a Rainer Maria Társaságot. Hekerle Laci, Abody Rita, Pál Feri. Aztán a Lélegzetesekkel együtt megcsináltuk az Örley-kört. Jöttek az élő folyóirat-estek a Vigadóban, A '84-es kijárat... Valóban rendszeres publikálásnak érezhettem ezt, noha írásom alig jelent meg nyomtatásban.

Egy rövid ismertetőben egyszer azt olvastam Rólad, hogy azon írók közé tartozol, akik nem írták meg a zsenéiket. Így volt valóban?

Természetesen nem. Például a főiskolai időkben is abszolút zsenéket írtam, s ráadásul „publikáltam” is. Durcás, ellenzéki írások voltak, tradicionálisan politizáló próbálkozások. És természetesen akkor azt gondoltam, hogy ez a helyes, a jó út, noha olyan szövegeket írtam, amiket nem szerettem olvasni, mégis erre készítetett a politikával átítatott, depresszív élet. Lassan kiderült, hogy mindez durva félreértés, semmi értelme plakátokat csinálni.

Merre tartottál a tanítás után?

Újságkihordó lettem és nyomdai korrektor. De mert napközben nem tudtam pihenni, végül az újságkihordást abba kellett hagynom, maradt a korrektúra. Így kerültem a Napi Világgazdaság című laphoz, ahol később a nyugdíjba készülő tördelőszerkesztő-nő tanácsára megtanultam a tördelői munkát, és később át is vettem az ő megüresedő helyét. Nem értek semmihez, így jó érzés volt ezt a kézzelfogható dolgot megtanulni, hogyan kell egy újság oldalait megcsinálni. Ennek ma is örülök.

Később a Design Center sajtósaként dolgoztam, az intézmény utopisztikus volta ellenére is nagyon sokat tanultam, kiváló emberekkel tölthettem el az időt. Akkor is nagyon izgatott, s ma is úgy vélem, hogy a design kulcsfogalom az életünkben, mindent bekebelező, egyre fontosabbá váló démon. És korántsem azért, amiért

azt a hetvenes évek bizonyos újbóloldali gondolkodói hitték. A design bekebelezi a világot, így az irodalmat is, persze, gondolj arra a cinikus mosolyra, amivel a szakralitás helyébe lép.

Egy évig a Központ Ipari Forma című lapját szerkesztettem, aztán rövid ideig egy bulvárlap olvasószerkesztőjeként dolgoztam, onnan jöttem a Magyar Naplóhoz 1991-ben.

A nevedet, szinte már állandósult szókapcsolatként, gyakorta emlegetik három-négy íróval, költővel együtt, s rögtön hozzáteszik a posztmodern jelzőt is. Teoretikusan Te végiggondoltad a posztmodern mibenlétét?

A saját szövegeimmel kapcsolatban nem, kizárólag mások írásait olvasva. De volt egy meglehetősen hosszú időszak, több évig is tartott, amikor éppen az írásról való gondolkodás miatt gyakorlatilag egy betűt sem voltam képes leírni. Ma sem tudom, miért is szakadt aztán át ez a gát, arra emlékszem, hogy hihetetlen megkönnyebbülést éreztem, amikor rájöttem, nekem ezzel, a teóriával nem kell foglalkoznom. Nem kell sem értékelnem, sem besorolnom: ha írni van kedvem, írok, ha nem-írni, akkor ne. Azóta reményeim szerint azt csinálom, amit akarok. Egyébként az is lehetséges, hogy görcsösen az ember jobb szövegeket csinál, mint szabadon.

Egyszer azt mondtad, hogy a novella mint műfaj, nem érdekel.

Igen. Semmilyen szöveg nem érdekel, ami magán kívül helyezi a tárgyát, tehát elindul valami cél felé és eléri, úgy, hogy ez a törekvése az út bármelyik pontján fölismerhető. A novella számomra jelesül ezen eljárás megtestesítése, és nekem — persze a „megcsinálásról” beszélek — ez az írásmód nem vonzó, nem érdekes. Lehet, hogy a más által írt ilyen szövegeket élvezettel olvasom, látom a szépségét, a megoldások gyönyörűségét, de engem ez az írásmód mint cselekvés nem érdekel.

Az eszményem az a szövegformálás, ami a számomra is meglepetésekkel van tele, amelynek nem feltétele, hogy az elkészülés folyamatában is a létrejövő minőséggel foglalkozzam. Persze egyáltalán nem állítom, hogy nincsen szükség javításokra. Sokszor gondolom úgy, hogy egy nagyregényt kellene írni ezzel a módszerrel, a meglepetések esélyével. Bár valószínűleg lehetetlen, hogy az írás

abszolút szabadságfoka a nagyformákban folyamatosan fennmaradjon. Marad tehát a műfajilag nehezen besorolható valami, amit én nem tudok másképpen hívni: szöveg.

Más szavakkal mondvá: mindaz, ami az emberiség szellemi történetében létrejött, s most korántsem csak az irodalomra gondolok, mindez egy nyelv, amelynek szavaiból végtelen számú állítás formálható, s bár az állítások minden eleme régi, a jelentésük mégis új. Olyan kapcsolatok jönnek létre, melyek soha nem látott fénybe állítanak jól ismert dolgokat. Ez a radikális eklektika. Az „eklektika” azt jelenti, hogy bármihez hozzá lehet nyúlni, hiszen sem mélység, sem banalitás nincs, ami kiléphetne az egyetemes nyelvből, a „radikális” pedig azt, hogy bár működik a végtelen mellérendelés, a létrehozott mű struktúrája azt a látszatot erősíti, mintha az adott szöveg volna a kiemelt elemeket összefogó egyetlen forma. Azaz: bármit kiválaszthatsz, de csak éppen azt az egyet.

Egyébként a posztmodern mint fogalom ma annyira túl van terhelve, hogy használhatatlan. Más ne mondjak, ha azokat nézem, akikkel engem minduntalan együvé sorolnak, megdöbbenek, hogy a besorolók nem látják a különbségeinket, a széttartásunkat. Nyilván van olyan nézőpont, ami felől még áll ez a besorolás is, de alig hiszem, hogy a kategória termékeny lenne. Az ezt célzó teoretikus szövegek is ezt bizonyítják. De hát valamennyien tudjuk, hogy az irodalom valójában irodalmon kívüli szempontok szerint tagolódik. Sőt, ehhez még azt is hozzátehetem, hogy minden generáció megcsinálja a maga tekintélylistáját, és akit ez kedvezően érint, bármennyire látja is az effélék abszurditását vagy káros voltát, valószínűleg csak bágyadtan tesz ellene valamit, ha tesz egyáltalán.

Az első köteted, az Angyal és bábu többek között egy szövegépítkezési koncepció, egy könyv-létrehozási terv valóra váltása volt. Nem ellentmondás ez az előbb elmondottakhoz képest?

De, tulajdonképpen igen, és ma már talán nem is csinálnám meg. Bár azért az, hogy vannak számomra izgalmasnak látszó töredékek, és ezeket becsomagolom egy-egy szövegbe, önmagában még nem jelenti a tervvégrehajtás általam elutasított módját, azt hiszem. Inkább játék, nagyon komolyan vett játék volt ez, nem pedig valami művészetelméleti, szövegformálási elv. Láttam valamit, ami a maga egészében volt könyv. Valószínűleg elviselhetetlen

nül romantikusan hangzik, de akkoriban hallottam egy mondást: egy férfinak három dolga van az életben: írjon egy könyvet, csináljon egy gyereket, és ültessen egy fát. Úgy gondoltam, jó, akkor az elsőt teljesítem. És hogy még romantikusabb legyen a történet, elhatároztam, hogy harminchárom éves koromra be kell fejeznem a könyvet.

Amikor aztán az Angyal és bábu megjelent, egy ideig nagyon örültem. Később ez az érzés elhalványult, de ma is nagyon szeretem, hogy van az írásnak egy tárgyiasult formája, amit mások kezébe adhatok, s ami tőlem teljesen független életet él.

Mennyire változtatta meg az életedet az, hogy tagja lettél a Magyar Napló szerkesztőségének?

Valami olyan ugrás volt, mint egykor a szerelemben. Átmenet nélküli óriási változás. És nemcsak azért, mert hétfőn még rólam döntöttek, kedden pedig már nekem kellett véleményt mondanom írásokról. Éveken keresztül elkülönült a pénzkereső életem és az, hogy írok, mostantól viszont ez a kettő egymásra tapadt. Tulajdonképpen a teljes „hivatalos” időmet az irodalom intézmény rendszerén belül töltöm.

A második könyveddel kapcsolatban gyakorta hallható, olvasható jelző a „kísérlet”. Te is annak tekinted ezt a művet?

Ha valami köztességre, vagy befejezetlenségre utal, akkor semmiképpen sem fogadom el. Tulajdonképpen ezt a könyvet is tervteljesítésnek mondhatnám, abban az értelemben, hogy amint magam is meglepődve olvastam az első kötetemben, „megígértem”, hogy valamikor majd fogok írni egy ilyet. Volt egy szövegem, évekkorábban kezdtem el, abbamaradt, aztán az első kötet elkészültével vettem elő újra. Semmiféle határozott elképzelésem nem volt, csak az érzés, hogy addig írom, amíg a bennem lévő izgatottság ezt akarja. Az már eközben derült ki, hogy két szereplő jobban érdekel, mint a többi, vagy hogy működik bennem egy öntudatlan „tojásfestő szimmetria”, ami szabályozza a megjelenésük gyakoriságát. De szerintem a szöveg határozta meg, hogy mindez meddig menjen, mikor záruljon össze. Ami talán sokakat félrevezet, az a cím: A Semmi Könyvéből. Én ugyanis a kiszakítottságot éreztem e könyv, és minden egyes bekezdés legfőbb jellem-

zőjének. A metszetszerűséget. Mintha nagyon sok párhuzamos regényt egy újabb könyv, az enyém, keresztben elmetszene, s ehhez a metszethez képest létezne a lehetséges Semmi Könyve. Eszembe jutott például az is, hogy ezután minden írásomnak ezt a címet adom, hiszen mindegyik csak a kiszáítkott, általam megragadható részlet egy mindent magába foglaló nyelvből.

Beköltöztél apád megüresedett lakásába, apa lettél magad is.

A mondat tapintatos, az igazság durvább: apa lettem, aztán elvesztettem az apámat. De kezdjük az elejéről. Tíz évig tartó házasság után 1989-ben elváltam. Egy kis lakást béreltem a hegyen, dolgoztam, írtam az Angyal és bábu végét, és minden este eltűntem a Bermuda-háromszögben. Ez a látszólagos sürgés-forgás egész jól összeegyeztethető volt a tökéletes magány érzetével. Hat hete éltem egyedül, amikor megtudtam, hogy az anyám húsz évig semmibe vett betegsége végzetessé fordult. Minden az ellen szólt, hogy találkozom még valakivel, azt pedig, hogy valaha is családom legyen, el sem tudtam képzelni. És hogy kellően teátrális legyen, az a bizonyos harmincharmadik születésnapom adta ajándékba azt az „ezüstpillantást”, amit az emberiség boldogabbik fele ismer. A közös gyerekünk, a lányom születése pedig eldöntött valamit, amiről csak nagyon banálisan lehet beszélni: arról bizonyosodtam meg, hogy az ember eredendően jó. És ez egyáltalán nem teoretikus, hanem érzéki tapasztalat. Átmentem a szobán, amikor aludt, és megláttam az arcát. Számomra az a kép azóta is a jóság, a jó létezésének az elemi bizonyossága. Az arról való tudás szavak feletti formája, hogy az ember eredendő állapota az ártatlanság. Nem ártott neki senki és ő sem ártott senkinek. Nem lettem derűlátóbb, csak valamilyen erőt adott az élethez. Tudást arról, hogy a dolgok akár rendben is lehetnének.

Budapest

Szegi Amondó Zoltán munkája

LEVÉL AZ EGYETEMES TÖRTÉNELEMRŐL

Mathias Kabn-nak

Baltimore, 1984. november 15.

Nem szabad a narratív műfajnak abszolút kiváltságot biztosítani a többi diszkurzus-fajtákkal szemben az emberi és különösen a nyelvi (ideológiai) jelenségek elemzésében, és még kevésbé a filozófiai megközelítésben. Egyes korábbi észrevételeim áldozatul eshettek ennek a „transzcendentális látszat”-nak („Megjelenítések”, „*Pogány útmutatások*”, sőt még a „*Posztmodern állapot*” is). Ellenben eme, a XX. század végi (vagy XXI. század eleji) történeti világra vonatkozó nagy kérdések egyikét a „történetek” vizsgálata felől kellene megközelíteni. Mert ha ez a világ történetinek van kikiáltva, annak az az oka, hogy narratív módon kívánjuk kezelni.

A kérdés, amelyre gondolkodom, a következő: vajon továbbra is képesek vagyunk-e megszervezni az emberi és nem emberi világból felénk áradó események tömkelegét azáltal, hogy az emberiség egyetemes Eszméje alá sorakoztatjuk fel őket? Nem kívánom itt ezt a problémát filozófusként kezelni, a kérdés megfogalmazása azonban több gondolatot is felvet.

1. Első gondolat: vajon *továbbra is* képesek vagyunk-e megszervezni stb. Ebből a szóból kiderül, hogy eddig is ez volt a helyzet. Valójában itt egy hagyományra, a modernitás hagyományára utalok. Ez a modernitás nem egy korszak, inkább egy mód (maga a „modern” szó is ebből a tőből ered) a gondolkodásban, a kifejezésben, az érzékenységben. Erich Auerbach szerint Augustinus *Vallomásaiban* bukkan fel első ízben: erre utal a klasszikus diszkurzus szintaktikai felépítésének lerombolása, valamint a rövid mondatoknak a legelemibb kötőszóval, az *és*-sel összekapcsolt mellérendelő elrendezésének bevezetése. Auerbach, és vele együtt

Bahtyin is Rabelais-nél, majd Montaigne-nél leli fel újra ezt a módot.

A magam részéről, anélkül, hogy ezt a nézetet e helyütt legitimálni akarnám, e mód egyik jelét abban az egyes szám első személyben íródott narratív műfajban látom, amelyet Descartes választott módszerének kifejtésére. Az *Értekezés* még mindig egyfajta vallomás. De nem az Én Isten általi kisajátításáról vall, hanem az Én arra irányuló erőfeszítéséről, hogy az összes adat fölött, beleértve önmagát is, rendelkezék. Abba az esetlegességbe, amelyet az és jelöl a mondatok révén kifejezett gondolatsorok között, Descartes megpróbálja beleolvasztani egy, a „természet” birtokbavételére és birtoklására irányuló sorozat célszerűségét. (Hogy sikerül-e neki, az már más lapra tartozik.) Az idő szerveződésének e modern formája a XVIII. században, az *Aufklärung*ban bontakozik ki.

A XIX. és XX. század gondolkodását és cselekedeteit egy Eszme mozgatja (a kanti értelemben vett Eszmére gondolok). Ez az Eszme az emancipáció Eszméje. Nyilvánvalóan teljesen eltérő módon jut kifejezésre, mint az úgynevezett történelemfilozófiák, azon nagy elbeszélésekben, amelyekben megpróbálják elrendezni az események áradatát: ilyen a szerelemből elkövetett ádami bűn megváltásáról szóló keresztény elbeszélés, a tudatlanságnak és a szolgaságnak a megismerése és az egyenlődsdi általi emancipációjának *aufklärer* elbeszélése, az egyetemes Eszmének a konkrét dialektikája általi megvalósításának spekulatív elbeszélése, a kiszákmányolásnak és elidegenítésnek a munka szocializációja általi emancipációjának marxista elbeszélése, a szegénységnek a gépipar fejlődése általi emancipációjának kapitalista elbeszélése. Ezen elbeszélések némelyike nézeteltérések, sőt viták alapjául szolgálhat. De az események révén hozzánk eljutó adatokat mindegyikük a történelem folyamatába helyezi, amelynek a végpontja, bármily megfoghatatlannak tűnik is, az egyetemes szabadság, az egész emberiség feloldozása.

2. Második gondolat. Amikor azt kérdezik: „Továbbra is képesek vagyunk-e megszervezni, stb.?” ezzel legalább azt elismerik, még akkor is, ha a válasz (akár sugallt, akár nem) negatív („nem vagyunk képesek”), hogy továbbra is létezik egy „mi”, aki képes elgondolni vagy átérezni ezt a folytonosságot vagy folytonosság-

hiányt. E kérdés arra is választ keres, hogy miből tevődik össze ez a „mi”. Mint ahogyan a többes szám első személyű névmás jelzi, szubjektumok egyfajta közösségről van szó, vagy ti és én, vagy ők és én, aszerint, hogy a beszélő e közösség többi tagjaihoz fordul-e (ti/én) vagy egy harmadik személyhez (ti/ők+én), aki előtt ezeket a többi tagokat, akiket maga elé képzel, a harmadik személyű névmás (ők) jelöli. A kérdés arra keres választ, hogy ez a „mi” független-e vagy sem az emberiség történelmének Eszméjétől.

A modernitás hagyományában az emancipáció mozgalma abban rejlik, hogy ez a harmadik személy, aki kezdetben kívülálló az emancipáló avantgárd „mi”-jéhez képest, végül is részévé válik az aktuális (1. személy) vagy a potenciális (2. személy) beszélők közösségének. Ezentúl csak ti és én létezik. Az első személynek éppoly számottevő szerep jut ebben a hagyományban, mint a szó és a jelentés kisajátításának: legyen a népe a szó a politikában, a dolgozóé a társadalmi életben, a szegényeké a gazdasági életben, az egyedi kerekedjen az egyetemes fölébe, s az egyetemes legyen egyedi is. A kép kissé leegyszerűsített, de ez talán megbocsátható.

Ebből következik, hogy mivel ilyen módon a jelenlegi kisebbségi helyzet — ahol sok harmadik személy, ellenben kevés *ti és én* van — valamint az eljövendő egységesség — amelyből minden harmadik személyt meghatározásánál fogva száműzünk — között lebeg, a kérdésemben szereplő „mi” pontosan azt a feszültséget hívja újból életre, amelyet az emberiségnek kell éreznie, az emancipációra való hajlamánál fogva, jelenének egyedisége, véletlenszerűsége, átlátszatlansága, és annak a jövőnek az egyetemessége, öntörvényűsége, átlátszósága között, amelynek eljövételében reménykedik. Ha ez az identitás pontos, akkor az a „mi”, aki felteszi a kérdést: „Továbbra is gondolkodhatunk és cselekedhetünk-e vajon az emberi történelem Eszméjének nevében?” ez a „mi” egyúttal saját identitásának kérdését is felveti, úgy, ahogyan azt a modern hagyomány megszabta. S ha nemmel kell válaszolnunk a kérdésre (nem, az emberi történelem, mint az emancipáció egyetemes története immár nem hiteles), akkor annak a „mi”-nek a státuszát is újra felül kell vizsgálni, aki a kérdést felteszi.

Úgy tűnik, arra lesz ítélve (ám ez csak a modernitás szemében büntetés), hogy partikuláris, ti és (talán) én maradjon, s hogy kirekesszen magából sok-sok harmadik személyt. De minthogy (még) nem feledte el, hogy ez utóbbiak voltak a potenciális, sőt

beígért első személyek, kénytelen keresztet vetni az egyetemességre, s egy másik gondolkodási vagy cselekvési formát kell találnia, máskülönben belesüllyed az elvesztett „objektum” (vagy a lehetetlen szubjektum): a szabad emberiség iránti gyógyíthatatlan melankóliába. Mindkét esetben valamiféle bánat ér minket. A gyászmunka, ahogy Freud tanítja, abban rejlik, hogy túltesszük magunkat egy szeretett tárgy elvesztésén, olyképpen, hogy az elvesztett tárgymegszállást átvisszük a szubjektumra, tehát róluk miránk, saját magunkra.

De sok más módszerrel is megvalósíthatjuk ezt. A másodlagos nárcizmus is egyike ezeknek. Sok megfigyelő véli úgy, hogy manapság a legfejlettebb társadalmakban ez a gondolkodás és cselekvés uralkodó formája. Én attól tartok, hogy ez pusztán vak (kényszeres) megismétlése egy korábbi gyásznak, Istenének, hiszen éppen Isten szolgált alapul a modern formának és térhódítási tervének. Manapság ez a térhódítás csupán a modernnek vívmányainak továbbvitele volna, azzal a különbséggel, hogy lemondana az egységesség megteremtéséről. A terrort már nem a szabadság nevében, hanem a „mi” megelégedésünkre gyakorolnák, annak a „mi”-nek a megelégedésére, aki végérvényesen partikularitásra ítéltetett. Még mindig túl modern volnék, ha ezt a szemléletet tűrhetetlennek tartom? E szemléletet én zsarnokságnak nevezném: a törvény, amelyet „mi” előírunk, nem *nektek* szól, nektek, honfitársaknak, sőt, mi több, szubjektumoknak, hanem *rájuk* vonatkozik, a harmadik személyekre, a kintiekre, a kívülállókra, s még azzal sem kell törődnünk, hogy ezt a törvényt a szemükben legitimáljuk. Emlékeztetnék arra, hogy a náciizmus is ezt a módszert alkalmazta: keresztet vetett az emancipációra, s Európában 1789 óta először bevezette a terrort, melynek oka nem volt mindenki számára kézenfekvő, s előnyeiből sem részesülhetett mindenki.

Egy másik mód, hogy keresztet vessünk a modernitás által beígért egyetemes emancipációra, az lenne, hogy freudi értelemben „feldolgozzuk”, nem csak ennek az objektumnak az elvesztését, de ama szubjektumnak az elvesztését is, akit ezzel a távlattal kecsegtettek. Nem pusztán arról van szó, hogy elismerjük végességünket, hanem hogy kidolgozzuk a „mi” státuszát, a szubjektum kérdését. Ezen azt értem, hogy el kell kerülni mind a modern szubjektum felülvizsgálat nélküli elutasítását, mind parodikus vagy cinikus megismétlődését (a zsarnokságot). Ez a kidolgozás, azt

hiszem, csak oda vezethet, hogy mindenekelőtt el kell hagynunk a kommunikációs nyelvi struktúrát (én/te/ő), amelyet, tudatosan vagy sem, a modernnek ontológiai és politikai modellként fogadtattak el.

3. Harmadik gondolatom a „Továbbra is képesek vagyunk-e vajon manapság az eseményeket az emberiség egyetemes Eszméje szerint megszervezni?” kérdésben szereplő *képesek vagyunk-e* kifejezésre vonatkozik. Mint ahogyan Arisztotelész és a nyelvészek jól tudják, a *képességnek* egy fogalomra alkalmazott modalitása (jelen esetben ez a fogalom: az egyetemes történelem folytatása) egyidejűleg hordozza magában állítását és tagadását. Hogy ez a folytatás lehetséges, nem jelenti sem azt, hogy bekövetkezik, sem azt, hogy nem következik be, csupán azt foglalja magában, hogy bekövetkezésének vagy be nem következésének ténye az, ami okvetlenül bekövetkezik. Bizonytalanság a tartalom, a diktum (a fogalom állítása vagy tagadása) tekintetében, ám a tény, majd utóbb *módusz* nélkülözhetetlensége. Ráismerhetünk az esetleges jövők arisztotelészi tézisére. (Még ha ezeket a jövőket el is kell helyezni az időben.)

Azonban a *képesek vagyunk* kifejezés nem pusztán a lehetségeséget konnotálja, hanem egyszersmind az alkalmasságot is jelzi. Vajon van-e rá képességünk, rendelkezünk-e elég erővel és hozzáértéssel ahhoz, hogy továbbörökítsük a modern tervet? A kérdés azt jelzi, hogy ez a terv erőt és hozzáértést igényelne fennmaradásához, s mi ezeknek talán híjával vagyunk. Jelen írásmű egy vizsgálódás kiindulópontjául szolgálhatna, melynek tárgya a modern szubjektum fogyatékosága lehetne. Ha ugyanis e fogyatékoság bizonyításához érvekre van szükség, akkor tényekkel, vagy legalábbis jelzésekkel ezt alá kell tudnunk támasztani. Ezeknek a tényeknek vagy jelzéseknek az interpretációja könnyen vitára adhat okot, vagy legalábbis e tényeket és jelzéseket alá kell vetni a ténykialakító kognitív vagy a jelérvényesítő spekulatív eljárásoknak. (További magyarázatok nélkül a hipotipózis kanti problematikájára utalok itt, amely jelentős szerepet játszik Kant történelmi és politikai filozófiájában.)

Anélkül, hogy nyomban el akarnánk dönteni, vajon tényekkel vagy jelekkel állunk-e szemben, a modern szubjektum fogyatékoságát alátámasztó adatokat nehezen lehetne kétségbe vonni. A

nagy emancipációs elbeszélések mindegyike, bármelyik műfajt részesítette is előnyben, az utóbbi ötven év során úgyszólván alapjaiban vált érvénytelenné. — Minden, ami valóságos, ésszerű, minden, ami ésszerű, valóságos: „Auschwitz” rácáfol a spekulatív doktrínára. Ez a bűn, amely valóságos, nem ésszerű. — Minden, ami proletár, kommunista, minden, ami kommunista, proletár: „Berlin 1953, Budapest 1956, Csehszlovákia 1968, Lengyelország 1980” (és a többi) rácáfolnak a történelmi materializmus doktrínájára: a dolgozók a Párt ellen fordulnak. — Minden, ami demokratikus, a nép által és a népért van, és megfordítva: „1968 májusa” rácáfol a parlamentáris liberalizmus doktrínájára. A mindennapos társadalmi problémák zátonyra futtatják a képviselői intézményt. — Minden, ami a kereslet és kínálat szabad érvényesülése, elősegíti a gazdaságodást, és megfordítva: az „1911-es, 1929-es gazdasági válság” rácáfol a gazdasági liberalizmus doktrínájára, az „1974-79-es válság” rácáfol e doktrína Keynes utáni bevezetésére.

Ezen események emlegetésével a vizsgálódó megannyi jelét szolgáltatja a modernitás fogyatékoságának. A nagy elbeszélések mára már kevésbé hitelesek. Így hát elfog bennünket a kísértés, hogy a nagy elbeszéléseknek a nagy elbeszélések hanyatlásával szerezzünk hitelt. Csakhogy a dekadencia nagy elbeszélése köztudomásúlag már a nyugati filozófia bölcsőjénél, Hésziódosznál és Platónnál is előfordul. Árnyékként kíséri az emancipációs elbeszélést. Vagyis minden maradna a régi, a változás legfeljebb annyi, hogy több erőre és hozzáértésre van szükségünk ahhoz, hogy szembenézzünk a jelenlegi feladatokkal. Sokan úgy gondolják, elérkezett a vallás pillanata, az a pillanat, amikor rekonstruálni kell egy hiteles narrációt, amelyben kifejezésre jut a századvég fájdalma, és amely gyógyírt hoz erre a fájdalomra. Hangsúlyozzák, hogy a mítosz a műfajok őse, hogy a kezdet, a keletkezés filozófiája ősi paradoxonjában bukkan fel ezekben a mítoszokban, és hogy újjá kell építeni ezt a gondolkodást romjaiból, mert a racionális, mítoszokkal leszámoló és pozitívista filozófia döntötte porba.

Korántsem ezt tartom a helyes iránynak. Mindenesetre meg kell jegyezni, hogy a *képesség* szó ebben a rövid leírásban egy újabb átalakuláson ment keresztül, amit az előbb említett *helyes* szó használata jelez. A kérdésre: Képesek vagyunk-e továbbörökíteni a nagy elbeszéléseket? a következő válasz született: ezt vagy azt *kell* csinálnunk. A *képesség*nek „jogában áll” jelentése is van, és

ebből a jelentéséből kifolyólag a szó bevezeti a deontikusok világába a filozófiát, s a jog olyan észrevétlenül csúszik át a kötelességbe, mint ahogyan a megengedett a kötelezőbe. Itt felvetődik az összekapcsolódás esetlegessége abban a helyzetben, amelyet én a modernitás fogyatékoságával jellemeztem. Az összekapcsolódásra többféle módszer létezik, és ezek között döntenünk kell. De nem oldana meg semmit, ha döntenénk. A hallgatással lenne egyenlő, ha beszelnénk. Az egész politika abban rejlik, hogyan fűzünk fel egy mondatra egy másik mondatot. Ez nem függ sem a diszkurzus terjedelmétől, sem a hallgató vagy a címzett fontosságától. Azon mondatok közül, melyek egy adott pillanatban lehetségesek, az egyik aktualizálódik, s jelenleg az a kérdés: melyikük? A választ illetően a fogyatékoság leírása nem ad vezérfonalat. Ezért aztán a *posztmodernitás* szó alatt a legellentétesebb szemléleteket gyűjthetjük egybe. Ezzel a néhány megjegyzéssel csupán jelezni kívánom azt az antimitológizáló irányvonalat, amelynek keretei közt szerintem a modern „mi” elvesztését „fel kellene dolgoznunk”.

Most pedig itt az ideje rátérni a címben jelzett témára. Azon gondolkodom, hogy a modernitás fogyatékosága, abban a formában, amelyet Adorno a metafizika bukásának nevezett (ez a bukás szerinte a hegeli filozófia affirmatív dialektikájának kudarcában összpontosult, amely szembenáll a kötelesség kanti tézisével vagy éppen az Auschwitznak nevezett esztelen megsemmisítés eseményével), azon gondolkodom, vajon ez a fogyatékoság nem egy ellenálláshoz — a nevek világának sokféleségével, a kultúrák legyőzhetetlen különbözőségével szembeni ellenálláshoz — kötődik-e. Befejezésképpen erről az oldalról szeretném megközelíteni a kérdést, újból előveszek és felelevenítek több, már említett szempontot, a nagy elbeszélések egyetemességére, a „mi” státuszára, a modernitás fogyatékoságának okára, s végül a legitimáció jelenkori kérdésére vonatkozóan.

Gyerekként, bevándorlóként, egy kultúrába tulajdonnevek megtanulásával lépünk be. Meg kell tanulni a neveket, amelyekkel hozzátartozóinkat, a tágabb értelemben vett hősöket, a helyeket, dátumokat, és Kripkét követve hozzáteszem: a mértékegységeket,

a tér, idő, pénznemek egységeit illetjük. Ezek a nevek „merev jelölők” (*désignateurs rigides*), nem jelentenek semmit, vagy legalábbis különböző és vitatható jelentésekkel ruházhatók fel, teljesen heterogén rendszerű mondatokat csatolhatunk hozzájuk (leíró, kérdő, osztenzív, értékelő, előíró, stb.), és besorolhatjuk őket a megszámlálhatatlan diszkurzív műfaj (kognitív, rábeszélő, epidiktikus, tragikus, komikus, dicsőítő, stb.) közé. A neveket nem önmagukban, hanem kis történetekbe ágyazva tanuljuk meg. Az elbeszélés előnye, ismétlem, hogy a diszkurzusok heterogén családjának sokféleségéből tevődhet össze, feltéve, hogy úgymond „felduzzad”. Az elbeszélés ezeket egy eseménysorozattá rendezi, amelyet a kultúra tulajdonnevei jelölnek.

E szerződés összetartó erejét még tovább fokozza az elbeszélés átadási módja, s ez főleg azokban a társadalmakban szembetűnő, amelyeket az egyszerűség kedvéért „vad”-nak fogok nevezni. André Marcel d'Ans írja: „A kasinaváknál egy *míyoi* (mítosz, mese, legenda vagy hagyományos elbeszélés) mindennemű interpretációja egy állandó fordulattal kezdődik: „Íme .... története, ahogy mindig hallottam. Most rajtam a sor, hogy elmeséljem nektek, hallgassátok!” És ez az előadás minden esetben egy másik fordulattal zárul, mely így hangzik: „Itt befejeződik .... története. Aki elmesélte nektek: ..... (kasinava név), míg a fehéreknel: ..... (spanyol vagy portugál név).” Az etnológus arról számol be nekünk, fehéreknek, hogyan adja elő a kasinava mesélő, kasinava hallgatóság előtt egy kasinava hős történetét. Az etnológus ezt megtudja tenni, mivel ő maga is egy (hímnemű) kasinava hallgató. Ő ez a hallgató, mivel kasinava nevet visel. Egy rituálé rögzíti — szigorúan pontos megnevezések segítségével — az elbeszélések és visszatéréseik jelentőségét. Az ezekben szereplő összes mondat úgyszólván fel van fűzve megnevezett vagy megnevezhető instanciákra a kasinava nevek világában. Minden egyes mondat által bemutatott minden egyes univerzum, akármilyen rendszerű legyen is, erre a név-világra vonatkozik. A bemutatott hős vagy hősök és helyszínek, a címzett és végül a feladó pontosan meg vannak nevezve.

Hogy hallhassuk az elbeszéléseket, ahhoz az szükségeltetik, hogy meg legyünk nevezve. (Minden férfi és a serdülőkor előtti lányok is hallgathatják ezeket.) Annak, hogy elmesélhessük őket, ugyancsak ez a feltétele (ezt csak a férfiak tehetik meg). És úgy-

szintén, hogy mi legyünk az, akiről mesélnék (referens kivétel nélkül minden kasinava lehet). Történetekbe illesztve a neveket, a narráció az együvé tartozás merev jelölőit megoltalmazza a „most” eseményeitől és az összekapcsolódás veszélyétől. Megnevezve lenni annyit tesz, mint elmesélve lenni. Két szempontból is: minden elbeszélés, még ha látszólag cselekményes is, neveket és névszói kapcsolatokat aktualizál újra. A közösség, miközben elismétli, megbizonyosodik név-világának állandóságáról és legitimitásáról azáltal, hogy ez a világ újra és újra visszatér a történeteiben. Másfelől pedig egyes elbeszélések explicit módon a megnevezés folyamatának történetét mesélik el.

Ha kifejezetten a hagyomány vagy a tekintély eredetére kérdezzünk rá a kasinaváknál, az efajta kérdésekben szokványosan benne rejlő paradoxonnal kerülünk szembe. Azt gondolják: egy mondatnak csak akkor van létjogosultsága, ha feladója tekintéllyel rendelkező ember. De mi történik, ha a feladó tekintélye éppen a mondat értelmének eredménye? A mondat, miközben legitimálja a feladót, akit világa bemutat, önmagát is legitimálja a címzett szemében. A kasinava elbeszélő abból meríti tekintélyét, hogy történeteit saját nevében meséli el. Csakhogy a neve történetei által nyer jogosultságot, különösen azon történetek által, melyek a nevek keletkezését mesélik el. Ez a *circulus vitiosus* közönséges esete.

Ilyen a diszkurzív működése annak, amit „very large scale integrated culture” (nagyon széles körben integrálódott kultúra)-nek nevezhetnénk. Az identifikációnak döntő szerep jut ebben. Mivel magába zárul, eltávolítja az elbeszélés melléktermékeit, a beilleszthetetlen eseményeket, áldozatok árán, kábítószerek segítségével (ez a helyzet a kasinavák esetében) vagy a határokon vívott háborúk révén.

Mutatis mutandis, egy kultúra ön-azonosulása e gépezet működésbe lépésével megy végbe. E kultúra feldarabolódása, a szolgai, gyarmati vagy imperialista függőség helyzetében, a kulturális identitás lerombolását jelenti. Ez a gépezet alkotja ugyanakkor a gerillák fő erejét a függetlenségi harcokban, minthogy az elbeszélés és átadása egycsapásra az ellenállás szolgálatába állítja legitimitását (létjogosultságát) és teljes arzenálját (az üzenetek átadási módja, a helyszínek és az időpontok kitűzése, a természeti adatok felhasználása a kulturális hagyományban stb.).

A legitimitást, mint mondtuk, a narratív mechanizmus ereje biztosítja: átfogja a lehetséges mondatcsaládok és diszkurzus-fajták sokféleségét, csomagolásban talál minden nevet, bármikor aktualizálható; mivel diakronikus és parakronikus, biztosítja az idő, vagyis élet és halál uralmát. Az elbeszélés maga a tekintély. Általa nyeri el jogosultságát egy széttéphetetlen „mi”, amelyen kívül csak „ők” vannak.

Ez a fajta szerveződés mindenben szemben áll a nyugati modernitást jellemző nagy legitimációs elbeszélések szerveződésével. Ezek az elbeszélések kozmopolitikusak, ahogy Kant mondaná, pontosan a partikuláris kulturális identitás „meghaladását” jelentik egy egyetemes polgári identitás felé. Nem világos azonban, hogyan mehetne végbe egy ilyen meghaladás.

A vad közösségben semmi sem készíteti ezt a közösséget arra, hogy dialektusokra bomoljon, egy polgári társadalom létrejötte érdekében. Azt állítani, hogy „emberi”, s hogy már egyfajta egyetemesség előképe, annyit jelentene, mintha megoldottnak tekintenénk a problémát: a humanista előfeltevésként fogadja el az egyetemes történelmet, és úgy tekinti a partikuláris közösséget, mint az emberi közösségek egyetemes fejlődésének egy mozzanatát. Nagyjából ez egyszersmind a nagy spekulatív elbeszélésnek az emberi történelemre alkalmazott axiómája is. Csakhogy az a kérdés, van-e emberi történelem. Az ismeretelméleti verzió a legóvatosabb, de ugyanakkor a legkiábrándítóbb: az antropológus a kognitív műfaj szabályainak megfelelően írja le a vad narrációkat és szabályaikat, anélkül, hogy bárminemű folytonosságot próbálna kialakítani ez utóbbiak és saját diszkurzus-módjának szabályai között. A Lévi-Strauss-féle verzióban a tudósnak sikerül bevezetnie egy struktúralisnak mondott működés-identitást a mítosz és magyarázata között, de azon az áron, hogy felhagy minden próbálkozással, mely arra irányul, hogy érthető átmenetet találjon e kettő között. Identitás ez, de nem történelem.

Ismerjük mindezeket a nehézségeket, hiszen triviálisak. Csúpn azért idézem fel őket neked, mert talán lehetővé teszik, hogy jobban felmérjük a jelenlegi fogyatékoság jelentőségét. Nagyon úgy néz ki, mintha a Jogok Nyilatkozata nevével fémjelzett hatalmas erőfeszítés, mely arra irányul, hogy megfosszuk a népeket narratív legitimitásuktól, mely mondjuk az idő folyamának elején helyezkedik el, és egyedüli legitimitásként elfogadtassuk velük a

szabad polgárság Eszméjét, mely épp ellenkezőleg, e folyamat végén foglal helyet — nos, mintha ez az erőfeszítés, melyet különböző úton-módon két évszázad óta kifejtének, csődöt mondott volna. E kudarc egyik előjelét eme egyetemes jelentőségű Nyilatkozat szerzőjének megjelölésében vélhetnénk felfedezni: „mi, a francia nép”.

A munkásmozgalom sorsa e kudarc még meggyőzőbb példája. Elvi internacionalizmusa pontosan azt jelentette, hogy az osztályharc nem a népi vagy a helyi munkás hagyományból nyerte el legitimitását, hanem egy megvalósítandó Eszmétől, a proletár-helyzet alól felszabadított dolgozó Eszméjétől. Ugyanakkor tudjuk, hogy az 1870-71-es német-francia háborútól kezdve az Internacionálé szembe találta magát Elzász—Lotharingia kérdésével, hogy 1914-ben a német és francia szocialisták egyaránt megszavazták a háborús állami költségvetést stb. A sztálinizmus, mint az „egyetlen országban megvalósult szocializmus” és a Komintern eltörlése nyíltan szentesítették a saját nemzeti név felsőbbrendűségét a szovjetek egyetemes nevével szemben. A függetlenségi harcok elszaporodása a második világháború óta, valamint az új államok elismerése, úgy tűnik, a helyi legitimitások megerősödését és az emancipáció egyetemes horizontjának szertefoszlását jelzik. A fiatal „független” kormányok vagy a kapitalista világpiac felé mozdulnak el, vagy a sztálini modellre épülő politikai apparátus fennhatósága alá kerülnek, a „baloldaliak” pedig, akik ebbe a körbe igyekeznek bekerülni, könyörtelenül félre lesznek söpörve. Ahogy a mai francia szélsőjobb szlogenje hirdeti: mindenekelőtt a franciák (és hozzá gondolják: és csak azután a szabadságjogok).

Azt fogod mondani, hogy ez a helyi legitimitásba való menekülés az imperializmus pusztító hatásaira és a partikuláris kultúrák területén érvényesülő válságára adott ellenállási reakció. Ez így is van, s ez megerősíti, sőt súlyosbítja a diagnózist. A világpiac újjáéledése a második világháború után, és ama intenzív gazdaságipénzügyi harc, amelybe manapság azok a multinacionális vállalatok és bankok keverednek, amelyeket a nemzeti államok tartanak fenn, hogy ezt a piacot uralják, ugyanis nem hoznak magukkal semmiféle kozmopolita szemléletet. Ha e játék résztvevői még azzal is kérkednének, hogy elérik azokat a célokat, amelyeket a modern kor gazdasági liberalizmusa vagy Keynes rendszere tűzött maga elé, aligha tudnánk hinni nekik, olyannyira nyilvánvaló, hogy

játékuk nemhogy nem csökkenti, inkább tovább súlyosbítja a világban a javak egyenlőtlenségét, és ahelyett, hogy eltörölné a határokat, kereskedelmi és pénzügyi spekulációk céljaira használja fel őket. A világpiac a modernitás értelmében nem hoz létre egyetemes történelmet. Egyébként ösztönzik a kulturális különbségeket, de csak mint turisztikai és kulturális árucikkek széles skáláját.

Ki lenne hát ez a „mi”, aki megpróbál elgondolkodni ezen a fogyatékoságon, ha már nem a mag, a kisebbség, az avantgárd, aki ma előre megmondja, milyennek kellene lennie a holnap szabad emberiségének? Mi, akiket ez gondolkodóba ejt, arra vagyunk ítélve, hogy csak negatív hősök lehessünk? Nyilvánvaló, hogy legalábbis az értelmiség prominens képviselői (Voltaire, Zola, Sartre) nem nyugodhatnak bele ebbe a fogyatékoságba. Ezt a fogyatékoságot ugyanis az emancipáció Eszméjének elismert legitimitása táplálta, és jóban-rosszban végigkísérte a modernitás történetét. Ám a hatvanas években az iskolákat érő heves bírálatok, majd az oktatási intézmények könyörtelen degradálódása az összes modern országban jól bizonyítja, hogy a tudásnak és átadásának már nincs akkora tekintélye, amely miatt hallgattak az értelmiségiekre, ha azok a katedráról a szószékre léptek. Egy olyan világban, ahol az időnyerést tekintik sikernek, a gondolkodás csupán egy fogyatékoság, de helyrehozhatatlan: pocsékoljuk vele az időt.

Íme, leegyszerűsítve, az általam felvetett kérdés, vagyis az, amelyik, azt gondolom, magától fölmerül. Nem áll szándékomban itt válaszolni rá, csupán megvitatni szeretném. A kidolgozás bizonyos elemeit, melyekre nem tértem ki ebben a dolgozatban, vitánk során részletesebben ki lehetne fejteni. Az értelmiség és a pártok korszaka után üdvös lenne, ha szép csendesen az Atlanti-óceán mindkét partján egy új ellenállási irányvonal kezdene kirajzolódni a modern fogyatékosággal szemben.

*Párizs
Szeged*

*Jean-François Lyotard
Fordította: Kutor Tünde*

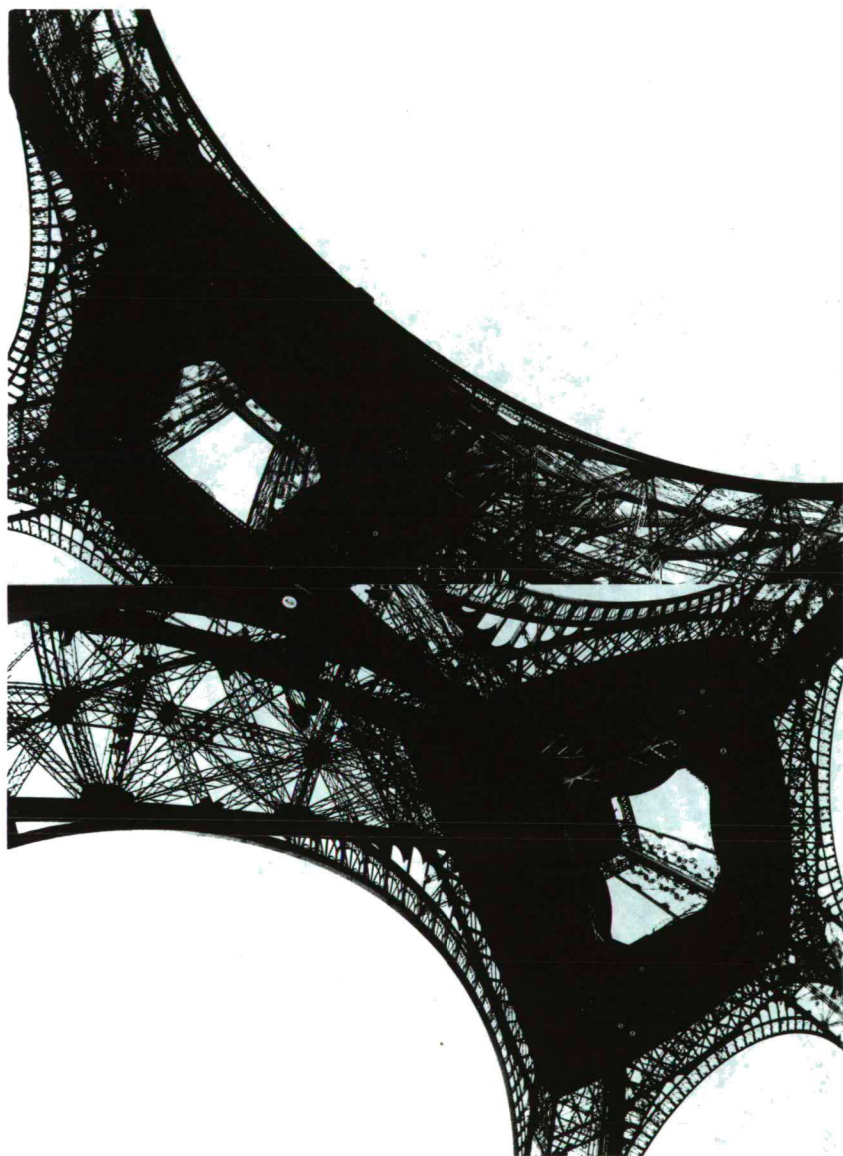
Az írás eredeti lelőhelye:

Jean-François Lyotard: *Le Postmoderne expliqué aux enfants*

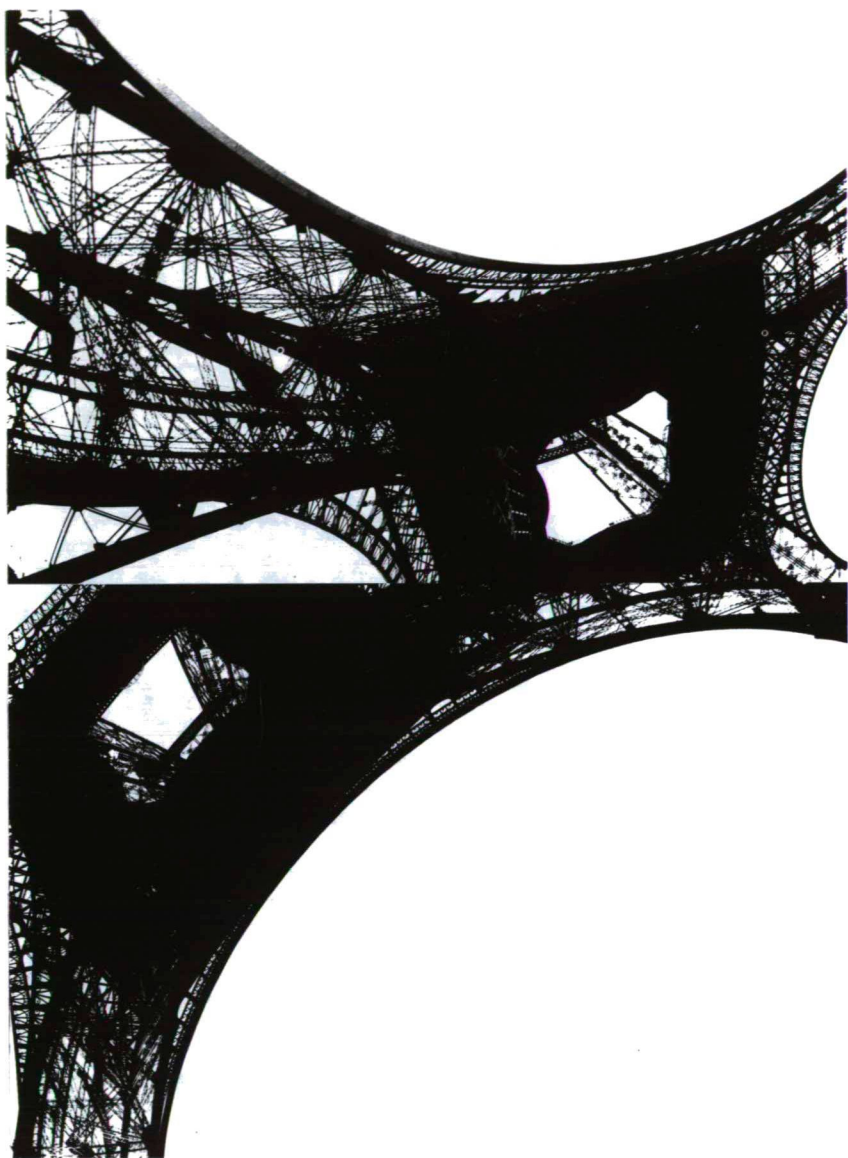
(Correspondance 1982-1985)

Éditions Galilée, Paris, 1988.

41-60. o.

Rodolf Hervé munkája

Rodolf Hervé munkája

A gnóma-gyártó szoftver

A POMPEJI

karácsonyi ajándéka

```
0 CLS
SCREEN 9
PRINT "Válasszon az alábbi mondattípusok közül:": PRINT
COLOR 1: PRINT "1 Az x az y zje.":
COLOR 2: PRINT "2 Az x is csak y.":
COLOR 3: PRINT "3 Az x sohasem volt y.":
COLOR 4: PRINT "4 Az x olyan, mint az y: a és b.":
COLOR 5: PRINT "5 Az x i az yt.": PRINT
COLOR 15: PRINT "Ahol x, y, z = főnév; a, b = melléknév;
i = tárgyaz r. ige.":
PRINT "A kiválasztás után az <enter> billentyű szállítja
az új és új"
PRINT "bölcsességeket a kívánt mondattípusban. Ha új mon-
dattípusra akar"
PRINT "Áttérni, a q <enter> billentyűket nyomja meg. A
program elhagyása"
PRINT "x <enter> billentyűkkel történhetik."
INPUT "A választott mondattípus száma <enter>:", Opt$

1 h = 0 'h=a szó pozíciója a mondatban
SCREEN 8 'csak vga monitorral (eltávolítása a sor elejé-
re tett '-fal)
INPUT Start$
IF Start$ = "q" THEN GOTO 0 'vissza a menühöz
2 h = h + 1
3 a = INT(RND * 135) + 1: GOSUB DictNomen

IF Opt$ = "1" THEN COLOR 1: GOTO Azxazyzje
IF Opt$ = "2" THEN COLOR 2: GOTO Azxiscsaky
IF Opt$ = "3" THEN COLOR 3: GOTO Azxsohasemvolyty
IF Opt$ = "4" THEN COLOR 4: GOTO Azxolyanmintyab
'IF Opt$ = "5" THEN COLOR 5: GOTO Azxiyt

Azxazyzje:

IF h = 1 THEN GOTO 11 'első szó
IF h = 2 THEN GOTO 12 'második szó
```

```

IF h = 3 THEN GOTO 13 'harmadik szó

11
'1. első szó
'1.0. tiltás
IF a$ = "kurva" OR a$ = "trükk" OR a$ = "báj" OR a$ =
"ópium" OR a$ = "rém" THEN GOTO 3
'1.1. tulajdonnév
IF ASC(LEFT$(a$, 1)) < 91 THEN PRINT a$; : a = first: GO-
TO 2
'1.2. köznév
IF LEFT$(a$, 1) = "a" OR LEFT$(a$, 1) = "á" OR LEFT$(a$,
1) = "e" OR LEFT$(a$, 1) = "é" OR LEFT$(a$, 1) = "i" OR
LEFT$(a$, 1) = "í" OR LEFT$(a$, 1) = "o" OR LEFT$(a$, 1)
= "ó" OR LEFT$(a$, 1) = "ö" OR LEFT$(a$, 1) = "ô" OR
LEFT$(a$, 1) = "u" OR LEFT$(a$, 1) = "ú" OR LEFT$(a$, 1)
= "ü" OR LEFT$(a$, 1) = "û" THEN PRINT "Az "; a$; : a =
first: GOTO 2
PRINT "A "; a$; : a = first: GOTO 2

12
IF a = first THEN GOTO 3 'szóismétlés kizárása
IF a$ = "kurva" OR a$ = "trükk" OR a$ = "báj" OR a$ =
"ópium" OR a$ = "rém" THEN GOTO 3
'2. második szó
'2.1. tulajdonnév
IF ASC(LEFT$(a$, 1)) < 91 THEN PRINT " "; a$; : a = se-
cond: GOTO 2
'2.2. köznév
IF LEFT$(a$, 1) = "a" OR LEFT$(a$, 1) = "á" OR LEFT$(a$,
1) = "e" OR LEFT$(a$, 1) = "é" OR LEFT$(a$, 1) = "i" OR
LEFT$(a$, 1) = "í" OR LEFT$(a$, 1) = "o" OR LEFT$(a$, 1)
= "ó" OR LEFT$(a$, 1) = "ö" OR LEFT$(a$, 1) = "ô" OR
LEFT$(a$, 1) = "u" OR LEFT$(a$, 1) = "ú" OR LEFT$(a$, 1)
= "ü" OR LEFT$(a$, 1) = "û" THEN PRINT " az "; a$; : a =
second: GOTO 2
PRINT " a "; a$; : a = second: GOTO 2

13
IF a = first OR a = second THEN GOTO 3 'szóismétlés kizá-
rása
IF a$ = "másik" OR a$ = "idő" OR a$ = "ember" THEN GOTO 3
'3. harmadik szó. birtokjelezés
last = LEN(a$) 'last=ennyiedik az utolsó betű

'3.1. magánhangzó vég
'3.2.1. kivételek

```

```
IF a$ = "férfi" THEN GOTO 102
'3.1.2. mély hangrend
IF MID$(a$, last) = "á" OR MID$(a$, last) = "o" OR
MID$(a$, last) = "ó" OR MID$(a$, last) = "u" OR MID$(a$,
last) = "ú" THEN
    GOTO 102
END IF
'3.1.3. magas hangrend
IF MID$(a$, last) = "é" OR MID$(a$, last) = "i" OR
MID$(a$, last) = "í" OR MID$(a$, last) = "ö" OR MID$(a$,
last) = "ô" OR MID$(a$, last) = "ü" OR MID$(a$, last) =
"û" THEN
    GOTO 104
END IF
'3.1.4. -a, -e végű szavak tőalternánsai (-á-, -é-)
IF MID$(a$, last) = "a" THEN
    MID$(a$, last) = "á"
    GOTO 102
END IF
IF MID$(a$, last) = "e" THEN
    MID$(a$, last) = "é"
    GOTO 104
END IF
'3.2. mássalhangzó vég
'3.2.1. kivételek
IF a$ = "cél" THEN GOTO 102
IF a$ = "tudattalan" THEN GOTO 102
IF a$ = "csend" THEN GOTO 104
IF a$ = "trükk" THEN GOTO 104
IF a$ = "posztmodern" THEN GOTO 104
IF a$ = "lélek" THEN a$ = "lelk": GOTO 103
IF a$ = "pokol" THEN a$ = "pokl": GOTO 101
IF a$ = "szellem" THEN GOTO 103
IF a$ = "erkölcs" THEN GOTO 103
'3.2.2. -lom, -lem végű szavak tőalternánsai (-lm-)
IF MID$(a$, last - 2) = "lom" THEN
    MID$(a$, last - 2) = "lma"
    PRINT " "; a$; ".":
    GOTO 1
END IF
IF MID$(a$, last - 2) = "lem" THEN
    MID$(a$, last - 2) = "lme"
    PRINT " "; a$; ".":
    GOTO 1
END IF
'3.2.3. mély hangrend
```

```

IF MID$(a$, last - 1, 1) = "a" OR MID$(a$, last - 1,
1) = "á" OR MID$(a$, last - 1, 1) = "o" OR MID$(a$, last
- 1, 1) = "ó" OR MID$(a$, last - 1, 1) = "u" OR MID$(a$,
last - 1, 1) = "ú" THEN

```

```

    GOTO 101

```

```

END IF

```

```

IF MID$(a$, last - 2, 1) = "a" OR MID$(a$, last - 2,
1) = "á" OR MID$(a$, last - 2, 1) = "o" OR MID$(a$, last
- 2, 1) = "ó" OR MID$(a$, last - 2, 1) = "u" OR MID$(a$,
last - 2, 1) = "ú" THEN

```

```

    GOTO 101

```

```

END IF

```

```

'3.2.4. magas hangrend

```

```

IF MID$(a$, last - 1, 1) = "e" OR MID$(a$, last - 1,
1) = "é" OR MID$(a$, last - 1, 1) = "i" OR MID$(a$, last
- 1, 1) = "í" OR MID$(a$, last - 1, 1) = "ö" OR MID$(a$,
last - 1, 1) = "ô" OR MID$(a$, last - 1, 1) = "ü" OR
MID$(a$, last - 1, 1) = "û" THEN

```

```

    GOTO 103

```

```

END IF

```

```

IF MID$(a$, last - 2, 1) = "e" OR MID$(a$, last - 2,
1) = "é" OR MID$(a$, last - 2, 1) = "i" OR MID$(a$, last
- 2, 1) = "í" OR MID$(a$, last - 2, 1) = "ö" OR MID$(a$,
last - 2, 1) = "ô" OR MID$(a$, last - 2, 1) = "ü" OR
MID$(a$, last - 2, 1) = "û" THEN

```

```

    GOTO 103

```

```

END IF

```

```

101 PRINT " "; a$; "a." : GOTO 1
102 PRINT " "; a$; "ja." : GOTO 1
103 PRINT " "; a$; "e." : GOTO 1
104 PRINT " "; a$; "je." : GOTO 1

```

Azziscsak:

```

IF h = 1 THEN GOTO 111 'elsô szó
IF h = 2 THEN GOTO 112 'második szó

```

```

111

```

```

IF ASC(LEFT$(a$, 1)) < 91 THEN PRINT a$; " is csak "; :
GOTO 2

```

```

'1.2. köznév

```

```

IF LEFT$(a$, 1) = "a" OR LEFT$(a$, 1) = "á" OR LEFT$(a$,
1) = "e" OR LEFT$(a$, 1) = "é" OR LEFT$(a$, 1) = "i" OR
LEFT$(a$, 1) = "í" OR LEFT$(a$, 1) = "o" OR LEFT$(a$, 1)
= "ó" OR LEFT$(a$, 1) = "ö" OR LEFT$(a$, 1) = "ô" OR

```



```

LEFT$(a$, 1) = "u" OR LEFT$(a$, 1) = "ú" OR LEFT$(a$, 1)
= "ü" OR LEFT$(a$, 1) = "û" THEN PRINT "Az "; a$; " is
csak "; : GOTO 2
PRINT "A "; a$; " is csak "; : GOTO 2

```

112

```

IF ASC(LEFT$(a$, 1)) < 91 THEN PRINT ; a$; ".": : GOTO 1
IF LEFT$(a$, 1) = "a" OR LEFT$(a$, 1) = "á" OR LEFT$(a$,
1) = "e" OR LEFT$(a$, 1) = "é" OR LEFT$(a$, 1) = "i" OR
LEFT$(a$, 1) = "í" OR LEFT$(a$, 1) = "o" OR LEFT$(a$, 1)
= "ó" OR LEFT$(a$, 1) = "ö" OR LEFT$(a$, 1) = "ô" OR
LEFT$(a$, 1) = "u" OR LEFT$(a$, 1) = "ú" OR LEFT$(a$, 1)
= "ü" OR LEFT$(a$, 1) = "û" THEN PRINT a$; ".": : GOTO 1
PRINT a$; ".": : GOTO 1

```

Azxsohasemvolyt:

```

IF h = 1 THEN GOTO 211 'első szó
IF h = 2 THEN GOTO 212 'második szó

```

211

```

IF ASC(LEFT$(a$, 1)) < 91 THEN PRINT a$; " sohasem volt
"; : GOTO 2
'1.2. köznév
IF LEFT$(a$, 1) = "a" OR LEFT$(a$, 1) = "á" OR LEFT$(a$,
1) = "e" OR LEFT$(a$, 1) = "é" OR LEFT$(a$, 1) = "i" OR
LEFT$(a$, 1) = "í" OR LEFT$(a$, 1) = "o" OR LEFT$(a$, 1)
= "ó" OR LEFT$(a$, 1) = "ö" OR LEFT$(a$, 1) = "ô" OR
LEFT$(a$, 1) = "u" OR LEFT$(a$, 1) = "ú" OR LEFT$(a$, 1)
= "ü" OR LEFT$(a$, 1) = "û" THEN PRINT "Az "; a$; " soha-
sem volt "; : GOTO 2
PRINT "A "; a$; " sohasem volt "; : GOTO 2

```

212

```

IF ASC(LEFT$(a$, 1)) < 91 THEN PRINT ; a$; ".": : GOTO 1
IF LEFT$(a$, 1) = "a" OR LEFT$(a$, 1) = "á" OR LEFT$(a$,
1) = "e" OR LEFT$(a$, 1) = "é" OR LEFT$(a$, 1) = "i" OR
LEFT$(a$, 1) = "í" OR LEFT$(a$, 1) = "o" OR LEFT$(a$, 1)
= "ó" OR LEFT$(a$, 1) = "ö" OR LEFT$(a$, 1) = "ô" OR
LEFT$(a$, 1) = "u" OR LEFT$(a$, 1) = "ú" OR LEFT$(a$, 1)
= "ü" OR LEFT$(a$, 1) = "û" THEN PRINT a$; ".": : GOTO 1
PRINT a$; ".": : GOTO 1

```

Azxolyanmintyab:

```

IF h = 1 THEN GOTO 311 'első szó

```

```
IF h = 2 THEN GOTO 312 'második szó
```

```
311
```

```
IF ASC(LEFT$(a$, 1)) < 91 THEN PRINT a$; " olyan, mint  
"; : GOTO 2
```

```
'1.2. köznév
```

```
IF LEFT$(a$, 1) = "a" OR LEFT$(a$, 1) = "á" OR LEFT$(a$,  
1) = "e" OR LEFT$(a$, 1) = "é" OR LEFT$(a$, 1) = "i" OR  
LEFT$(a$, 1) = "í" OR LEFT$(a$, 1) = "o" OR LEFT$(a$, 1)  
= "ó" OR LEFT$(a$, 1) = "ö" OR LEFT$(a$, 1) = "ô" OR  
LEFT$(a$, 1) = "u" OR LEFT$(a$, 1) = "ú" OR LEFT$(a$, 1)  
= "ü" OR LEFT$(a$, 1) = "û" THEN PRINT "Az "; a$; "  
olyan, mint "; : GOTO 2  
PRINT "A "; a$; " olyan, mint "; : GOTO 2
```

```
312
```

```
IF ASC(LEFT$(a$, 1)) < 91 THEN PRINT ; a$; " : "; : GOTO  
313
```

```
IF LEFT$(a$, 1) = "a" OR LEFT$(a$, 1) = "á" OR LEFT$(a$,  
1) = "e" OR LEFT$(a$, 1) = "é" OR LEFT$(a$, 1) = "i" OR  
LEFT$(a$, 1) = "í" OR LEFT$(a$, 1) = "o" OR LEFT$(a$, 1)  
= "ó" OR LEFT$(a$, 1) = "ö" OR LEFT$(a$, 1) = "ô" OR  
LEFT$(a$, 1) = "u" OR LEFT$(a$, 1) = "ú" OR LEFT$(a$, 1)  
= "ü" OR LEFT$(a$, 1) = "û" THEN PRINT "az "; a$; " :  
: GOTO 313  
PRINT "a "; a$; " : "; : GOTO 313
```

```
313
```

```
GOSUB DictAdj: PRINT a$;
```

```
GOSUB DictAdj: PRINT " és "; a$; " .": : GOTO 1
```

```
Azxiyt:
```

```
IF h = 1 THEN GOTO 411 'első szó
```

```
IF h = 2 THEN GOTO 412 'harmadik szó
```

```
411
```

```
IF ASC(LEFT$(a$, 1)) < 91 THEN PRINT a$; " "; : GOSUB  
DictVerb: PRINT a$; : GOTO 2
```

```
'1.2. köznév
```

```
IF LEFT$(a$, 1) = "a" OR LEFT$(a$, 1) = "á" OR LEFT$(a$,  
1) = "e" OR LEFT$(a$, 1) = "é" OR LEFT$(a$, 1) = "i" OR  
LEFT$(a$, 1) = "í" OR LEFT$(a$, 1) = "o" OR LEFT$(a$, 1)  
= "ó" OR LEFT$(a$, 1) = "ö" OR LEFT$(a$, 1) = "ô" OR  
LEFT$(a$, 1) = "u" OR LEFT$(a$, 1) = "ú" OR LEFT$(a$, 1)  
= "ü" OR LEFT$(a$, 1) = "û" THEN PRINT "Az "; a$; " "; :  
GOTO DictVerb: PRINT a$; : GOTO 2
```

```
PRINT "A "; a$; " "; : GOSUB DictVerb: PRINT a$; : GOTO 2
```

```
412
```

```
IF ASC(LEFT$(a$, 1)) < 91 THEN PRINT ; a$; " "; : GOTO 1
IF LEFT$(a$, 1) = "a" OR LEFT$(a$, 1) = "á" OR LEFT$(a$,
1) = "e" OR LEFT$(a$, 1) = "é" OR LEFT$(a$, 1) = "i" OR
LEFT$(a$, 1) = "í" OR LEFT$(a$, 1) = "o" OR LEFT$(a$, 1)
= "ó" OR LEFT$(a$, 1) = "ö" OR LEFT$(a$, 1) = "ô" OR
LEFT$(a$, 1) = "u" OR LEFT$(a$, 1) = "ú" OR LEFT$(a$, 1)
= "ü" OR LEFT$(a$, 1) = "û" THEN PRINT "az "; a$; ": ";
: GOTO 1
PRINT "a "; a$; ": "; : GOTO 1
```

```
DictNomen:
```

```
IF a = 1 THEN a$ = "halál"
IF a = 2 THEN a$ = "élet"
IF a = 3 THEN a$ = "hatalom"
IF a = 4 THEN a$ = "romlás"
IF a = 5 THEN a$ = "szeretet"
IF a = 6 THEN a$ = "gyávaság"
IF a = 7 THEN a$ = "hit"
IF a = 8 THEN a$ = "szabadság"
IF a = 9 THEN a$ = "Isten"
IF a = 10 THEN a$ = "nyelv"
IF a = 11 THEN a$ = "megértés"
IF a = 12 THEN a$ = "szellem"
IF a = 13 THEN a$ = "élvezet"
IF a = 14 THEN a$ = "destrukció"
IF a = 15 THEN a$ = "szépség"
IF a = 16 THEN a$ = "idő"
IF a = 17 THEN a$ = "igazság"
IF a = 18 THEN a$ = "veszély"
IF a = 19 THEN a$ = "félelem"
IF a = 20 THEN a$ = "hűség"
IF a = 21 THEN a$ = "kurva"
IF a = 22 THEN a$ = "művészet"
IF a = 23 THEN a$ = "történelem"
IF a = 24 THEN a$ = "tudattalan"
IF a = 25 THEN a$ = "terror"
IF a = 26 THEN a$ = "rém"
IF a = 27 THEN a$ = "jószág"
IF a = 28 THEN a$ = "ördög"
IF a = 29 THEN a$ = "nő"
IF a = 30 THEN a$ = "férfi"
IF a = 31 THEN a$ = "erotika"
IF a = 32 THEN a$ = "gyűlölet"
```

```
IF a = 33 THEN a$ = "csend"
IF a = 34 THEN a$ = "tudás"
IF a = 35 THEN a$ = "megértés"
IF a = 36 THEN a$ = "hazugság"
IF a = 37 THEN a$ = "gyengeség"
IF a = 38 THEN a$ = "otthontalanság"
IF a = 39 THEN a$ = "hiány"
IF a = 40 THEN a$ = "túlzás"
IF a = 41 THEN a$ = "önzés"
IF a = 42 THEN a$ = "menekülés"
IF a = 43 THEN a$ = "háború"
IF a = 44 THEN a$ = "gép"
IF a = 45 THEN a$ = "elidegenedés"
IF a = 46 THEN a$ = "ego"
IF a = 47 THEN a$ = "paradoxon"
IF a = 48 THEN a$ = "magány"
IF a = 49 THEN a$ = "irónia"
IF a = 50 THEN a$ = "gonoszság"
IF a = 51 THEN a$ = "nyomorúság"
IF a = 52 THEN a$ = "másik"
IF a = 53 THEN a$ = "humanizmus"
IF a = 54 THEN a$ = "szomorúság"
IF a = 55 THEN a$ = "zsenialitás"
IF a = 56 THEN a$ = "boldogság"
IF a = 57 THEN a$ = "mosoly"
IF a = 58 THEN a$ = "börtön"
IF a = 59 THEN a$ = "szív"
IF a = 60 THEN a$ = "mítosz"
IF a = 61 THEN a$ = "pénz"
IF a = 62 THEN a$ = "szenvedés"
IF a = 63 THEN a$ = "végzet"
IF a = 64 THEN a$ = "sors"
IF a = 65 THEN a$ = "örület"
IF a = 66 THEN a$ = "undor"
IF a = 67 THEN a$ = "dialógus"
IF a = 68 THEN a$ = "egzisztencia"
IF a = 69 THEN a$ = "szorongás"
IF a = 70 THEN a$ = "gyávaság"
IF a = 71 THEN a$ = "irigység"
IF a = 72 THEN a$ = "bűn"
IF a = 73 THEN a$ = "erény"
IF a = 74 THEN a$ = "filozófia"
IF a = 75 THEN a$ = "szerelem"
IF a = 76 THEN a$ = "remény"
IF a = 77 THEN a$ = "utópia"
IF a = 78 THEN a$ = "világ"
IF a = 79 THEN a$ = "kegyetlenség"
```

```
IF a = 80 THEN a$ = "tudomány"
IF a = 81 THEN a$ = "kegyelem"
IF a = 82 THEN a$ = "bölcesség"
IF a = 83 THEN a$ = "metafizika"
IF a = 84 THEN a$ = "pozitívizmus"
IF a = 85 THEN a$ = "cinizmus"
IF a = 86 THEN a$ = "analízis"
IF a = 87 THEN a$ = "Nietzsche"
IF a = 88 THEN a$ = "előítélet"
IF a = 89 THEN a$ = "vágy"
IF a = 90 THEN a$ = "technika"
IF a = 91 THEN a$ = "sznobizmus"
IF a = 92 THEN a$ = "béke"
IF a = 93 THEN a$ = "tragédia"
IF a = 94 THEN a$ = "reflexió"
IF a = 95 THEN a$ = "agnoszticizmus"
IF a = 96 THEN a$ = "alázat"
IF a = 97 THEN a$ = "műalkotás"
IF a = 98 THEN a$ = "anyag"
IF a = 99 THEN a$ = "dialektika"
IF a = 100 THEN a$ = "ismeretelmélet"
IF a = 101 THEN a$ = "erkölcs"
IF a = 102 THEN a$ = "értelme"
IF a = 103 THEN a$ = "jelentés"
IF a = 104 THEN a$ = "véletlen"
IF a = 105 THEN a$ = "univerzalizmus"
IF a = 106 THEN a$ = "esszencializmus"
IF a = 107 THEN a$ = "posztmodern"
IF a = 108 THEN a$ = "felvilágosodás"
IF a = 109 THEN a$ = "logika"
IF a = 110 THEN a$ = "hermeneutika"
IF a = 111 THEN a$ = "valóság"
IF a = 112 THEN a$ = "lélek"
IF a = 113 THEN a$ = "nihilizmus"
IF a = 114 THEN a$ = "pragmatizmus"
IF a = 115 THEN a$ = "retorika"
IF a = 116 THEN a$ = "szkepszis"
IF a = 117 THEN a$ = "természet"
IF a = 118 THEN a$ = "relativizmus"
IF a = 119 THEN a$ = "esztétika"
IF a = 120 THEN a$ = "ostobaság"
IF a = 121 THEN a$ = "agresszió"
IF a = 122 THEN a$ = "botrány"
IF a = 123 THEN a$ = "esendőség"
IF a = 124 THEN a$ = "semmi"
IF a = 125 THEN a$ = "trükk"
IF a = 126 THEN a$ = "báj"
```

```
IF a = 127 THEN a$ = "ópium"  
IF a = 128 THEN a$ = "pokol"  
IF a = 129 THEN a$ = "ember"  
IF a = 130 THEN a$ = "hübrisz"  
IF a = 131 THEN a$ = "kultúra"  
IF a = 132 THEN a$ = "transzcendencia"  
IF a = 133 THEN a$ = "konszenzus"  
IF a = 134 THEN a$ = "szubjektum"  
IF a = 135 THEN a$ = "bizonyosság"
```

RETURN

DictAdj:

a = INT(RND * 50) + 1

```
IF a = 1 THEN a$ = "önhitt"  
IF a = 2 THEN a$ = "esendő"  
IF a = 3 THEN a$ = "életerős"  
IF a = 4 THEN a$ = "bájos"  
IF a = 5 THEN a$ = "banális"  
IF a = 6 THEN a$ = "abszurd"  
IF a = 7 THEN a$ = "ártalmatlan"  
IF a = 8 THEN a$ = "értelmetlen"  
IF a = 9 THEN a$ = "lihegő"  
IF a = 10 THEN a$ = "izzadságszagú"  
IF a = 11 THEN a$ = "vicces"  
IF a = 12 THEN a$ = "angyali"  
IF a = 13 THEN a$ = "idegbeteg"  
IF a = 14 THEN a$ = "barbár"  
IF a = 15 THEN a$ = "ördögi"  
IF a = 16 THEN a$ = "ostoba"  
IF a = 17 THEN a$ = "romantikus"  
IF a = 18 THEN a$ = "veszélytelen"  
IF a = 19 THEN a$ = "félelmetes"  
IF a = 20 THEN a$ = "szentimentális"  
IF a = 21 THEN a$ = "zagyva"  
IF a = 22 THEN a$ = "őrült"  
IF a = 23 THEN a$ = "lapos"  
IF a = 24 THEN a$ = "felszínes"  
IF a = 25 THEN a$ = "hatásvadász"  
IF a = 26 THEN a$ = "borzalmas"  
IF a = 27 THEN a$ = "bizarr"  
IF a = 28 THEN a$ = "megmosolyogtató"  
IF a = 29 THEN a$ = "fantáziátlan"  
IF a = 30 THEN a$ = "feminin"  
IF a = 31 THEN a$ = "művészieskedő"  
IF a = 32 THEN a$ = "beteges"  
IF a = 33 THEN a$ = "komoly"  
IF a = 34 THEN a$ = "harcias"
```

```
IF a = 35 THEN a$ = "fontoskodó"
IF a = 36 THEN a$ = "tragikus"
IF a = 37 THEN a$ = "erőtlen"
IF a = 38 THEN a$ = "naiv"
IF a = 39 THEN a$ = "tragikomikus"
IF a = 40 THEN a$ = "halálos"
IF a = 41 THEN a$ = "visszafogott"
IF a = 42 THEN a$ = "nyegle"
IF a = 43 THEN a$ = "gyerekes"
IF a = 44 THEN a$ = "geil"
IF a = 45 THEN a$ = "profán"
IF a = 46 THEN a$ = "narcisztikus"
IF a = 47 THEN a$ = "tolakodó"
IF a = 48 THEN a$ = "görcsös"
IF a = 49 THEN a$ = "gyanús"
IF a = 50 THEN a$ = "ostoba"
```

RETURN

DictVerb:

```
IF a = 1 THEN a$ = "tönkreteszi"
IF a = 2 THEN a$ = "megerőszakolja"
IF a = 3 THEN a$ = "dekonstruálja"
IF a = 4 THEN a$ = "körberöhögi"
IF a = 5 THEN a$ = "összezavarja"
IF a = 6 THEN a$ = "megszenvedi"
IF a = 7 THEN a$ = "gyűlöli"
IF a = 8 THEN a$ = "megbabonázza"
IF a = 9 THEN a$ = "isteníti"
IF a = 10 THEN a$ = "elvarázsolja"
IF a = 11 THEN a$ = "félreérti"
IF a = 12 THEN a$ = "letagadja"
IF a = 13 THEN a$ = "bemocskolja"
IF a = 14 THEN a$ = "kiárusítja"
IF a = 15 THEN a$ = "szublimálja"
IF a = 16 THEN a$ = "terrorizálja"
IF a = 17 THEN a$ = "megsemmisíti"
IF a = 18 THEN a$ = "idegesíti"
IF a = 19 THEN a$ = "áthatja"
IF a = 20 THEN a$ = "annektálja"
IF a = 21 THEN a$ = "bátorítja"
IF a = 22 THEN a$ = "keblén melengeti"
IF a = 23 THEN a$ = "csapdába ejti"
IF a = 24 THEN a$ = "eltékozolja"
IF a = 25 THEN a$ = "gyanúba keveri"
```

RETURN

A Pompeji kapható:

Budapesten

- Írók Boltja
Andrássy u. 45.
- Magiszter Könyvesbolt
Városház u. 1.
- Pont Könyvesbolt
Mérleg u. 6.
- Katalizátor Könyves Kávézó
Mikszáth K. tér 2
- Stúdium Könyvesbolt
Váci u. 22.
- Gondolat Könyvesbolt
Váci u. 10.

Szegeden

- Móra Ferenc Könyvesbolt
Kárász u. 6.
- Szent Gellért Könyvesbolt
Kelemen u.
- Tolkien Könyvesház
Kossuth Lajos sgt. 1.
- Katedrális Bt. Könyvesbolt
Dugonics tér 11.
- Sík Sándor Könyvesbolt
Dóm tér

Debrecenben

Pécs

- KLTE, Aula
- Szöveg Bt. Könyvesboltja

Előfizethető a szerkesztőség címén!

A POMPEJI barátai 1992 őszén alapítványt hoztak létre.

A POMPEJI Alapítvány célja a lap kiadása, és a szerkesztői törekvéssel rokon kulturális és művészeti tevékenység támogatása. A lap szerkesztői kérik mindazokat akik rokonszenveznek a lap szellemiségével, hogy anyagi lehetőségeikhez mérten támogassák a Pompeji Alapítvány működését. Az Alapítvány nyitott, bárki támogathatja anyagilag, a támogatás összege az adóalapból levonható.

A támogatás a Dunabank Rt. szegedi fiókjának
289-98950-0608-as számú számlájára fizethető be.

JAK-füzetek

A 80-as évek új magyar irodalmának legfontosabb könyvsorozata újraindult a 90-es években, a József Attila Kör és a Pesti Szalon közös kiadásában:

1992

- 55. Solymosi Bálint: A műnéger (versek)
- 56. Szijj Ferenc: A futás napja (kisprózák)
- 57. Beck András: Nincs megoldás, mert nincs probléma (tanulmányok)
- 58. Rugási Gyula: Szent Orpheus arcképe (Szentkuthy-kalauz)
- 59. Darvasi László: A portugálok (versek és kisprózák)

1993

- 60. Jónás Csaba: Felderítés (versek)
- 61. Térey János: A természetes arrogancia (versek)
- 62. Babics Imre: Két lépés a függőhídon (eposz és dráma)
- 63. Podmaniczky Szilárd: Haggyatok lóbuszülésben (kisregény és kisprózák)
- 64. Kemény István: A koboldkórus (versek)
- 65. Láng Zsolt: Perényi szabadulása (regény)
- 66. Körösi Zoltán: Felrombolás (magánirodalmi beszélgetések)
- 67. Bényei Tamás: Esendő szörnyeim és más történetek (világirodalmi tanulmányok)

A JAK-füzetek régebbi és újabb kiadványai megvásárolhatók a jobb könyvesboltokban. Ha máshol nem találná, az Írók Boltjában (Bp. VI. Andrásy út 45.) biztosan megkap minden kötet.

GONDOLAT-JEL

DE SADE MÁRKI

NINA RAPI:
A LESZBIKUS SZÍNHÁZ
ESZTÉTIKÁJA

JEAN BAUDRILLARD:
GÉPIES SZNOBIZMUS

LOSONCZ ALPÁR:
A KÖNYVTŐL
A SZIMULÁCIÓIG

Írás

mint

vérfertőzés

Szeged-Pécs-Budapest
1993. III-IV.

Ádám József, Ádám Péter, Ághy Attila, Agrippa von Nettesheim, Albert Sándor (általános idegennyelvi lektor), Arnaut Daniel, Babette E. Babich, Bacsó Béla, Bagi Ibolya, Bajcsi Cecília, Baka István, Balog Iván, Balog József, Bárdos László, Roland Barthes, Bartók István, Hans Blumenberg, Svetislav Basara, Belányi György, **Benda Balázs**, Carl Michael Bellman, Beney Zsuzsa, Nyikolaj Bergyajev, Bertha Péter, Bertók László, Bézi László, Bibó István, Bombitz Attila, Bonaventure Des Périers, Gernot Böhme, Martin Buber, Bundula István, Michel Butor, Josif Brodskij, Csokonai Vitéz Mihály, Cukor György, E. R. Curtius, Marina Cvetajeva, Czabarka Zsuzsa, Czilczer Olga, Cs. Gyimesi Éva, Csatlós János, Csejtei Dezső, Csuha István, Dalos Margit, Dárdai Zsuzsa, Darvasi László, Dékány András, Jacques Derrida, Michael Donhauser, Umberto Eco, Eperjesi Ágnes, Erdély Dániel, Erdély Miklós, Esterházy Péter, Fekete László, Fenyvesi Anna, Marsilio Ficino, Ficsku Pál, Michael Foucault, Fux Lehel, Garaczi László, Gauss András, Géczy János, Gergely Ágnes, Bogdan Ghiu, Gyenge Zoltán, Gyimesi Tímea, Győrei Zolt, György Deák György, Haász Ágnes, Hajnóczi Gábor, Hárs Endre, Hárs György Péter, Rudolf Hervé, Hévízi Ottó, Karl Hoche, Hódosy Annamária, Horváth Elemér, Horváth Károly, Imregh Mónika, Jandó Péter, Jankovits László, Jónás Csaba, Juhász Anikó, Katona Tünde, Kemény István, Hugh Kenner, Ivan Klima, Kokas Károly, Kolozsi László, Kovács András Ferenc, Kovács Sándor, Kötél Emőke, Kőrösi Zoltán, Kukorelly Endre, Kutor Tünde, Milan Kundera, Kurdi Fehér János, Kurdi Imre, Laczkó Sándor, Ladik Katalin, Láng Zolt, Lászlóffy Aladár, Lászlóffy Csaba, Latzkovits Miklós, Lázár István, Michel Lazarin, Lengyel András, Lengyel Zoltán, C. S. Lewis, Jean-Francois Lyotard, Lsoncz Alpár, Valentin Lustig, Makfalvi Ildikó, Oszip Mandelstam, Máté Gyula, Marnó János, Méhes Károly, Meszlényi Attila, Mikola Gyöngyi, Zarkó Miletovits, Molnár Andrea, Mújdricza Péter, Vladimir Nabokov, Nádas Péter, Nagy András, Nagy Attila Kristóf, Nagy Éva, Németh Gábor, Nyáry Krisztián, Odorics Ferenc, Ötvös Péter, Omaszta Gyula, Pálfi Norbert, Panek Sándor, Paulik Antal, Pál József, Pató Attila, Justin Panta, Peer Krisztián, Podmaniczky Szilárd, Poós Zoltán, Pozsvai Gyöngyi, Rajski Imre, Rakovszky Zsuzsa, Rapai Ágnes, Rastko Mocnik, Rentz Mátyás, Rainer Maria Rilke, Guiraut Riquier, Jacques Roubaud, Sáfrány Ákos, Simon Balázs, Solymosi Bálint, Stoll Bála, Botho Strauss, Patrick Süskind, Szajbély Mihály, Szántó F. István, Szegi Amondó Zoltán, Szénási Miklós, Szenes Zsuzsa, Szigeti Csaba, Szijj Ferenc, Szijj Kamilla, Szilasi László, Szőke Katalin, Szőnyi György Endre, Takáts József, Tandori Dezső, Tatár Sándor, Tenke István, Térey János, Tom Tit, Tolnai Ottó, Tompa Gábor, Tóth Sándor, Dubravka Ugrešić, Újfalusi Németh Jenő, Utasi Anikó, Utasi Csilla, Vajda Mihály, Vasadi Péter, Judita Vaiciunaitė, Vecsernyés Imre, América Vicuna, Visky András, Vörös István, Branka Vukovic, Paul York von Wartenburg, Ludwig Wittgenstein, Robert Wrigley, Zalán Tibor, Zelei Miklós, Andrea Zlatař, Louis Zukofsky, Zsélyi Ferenc